

ผ้าไหมหางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
จังหวัดนครราชสีมา

วิทยานิพนธ์
ของ
ระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์

กรกฎาคม 2557

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ผ้าไหมทางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
จังหวัดนครราชสีมา

วิทยานิพนธ์
ของ
ระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล

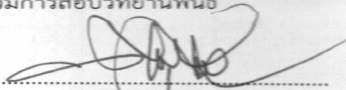
เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์
กรกฎาคม 2557
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

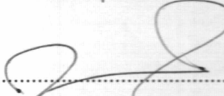

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล
แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....
(ผศ.ดร.ทรงคุณ จันทอง)

ประธานกรรมการ
(กรรมการบัณฑิตศึกษาประจำคณะ)

.....
(ผศ.ดร.โนสิต แผงสร้อย)

กรรมการ
(ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)

.....
(อาจารย์ ดร.บุญช่วย พาณิชยกุล)

กรรมการ
(กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)

.....
(ผศ.ดร.พิสิษฐ์ บุญไชย)

กรรมการ
(อาจารย์บัณฑิตศึกษาประจำคณะ)

.....
(อาจารย์ ดร.พิพากรณ์ รวีพลศานันท์)

กรรมการ
(ผู้ทรงคุณวุฒิ)

มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

.....

(ผศ.ดร.ทรงคุณ จันทอง)
คณบดีคณะวัฒนธรรมศาสตร์

.....

(ศ.ดร.ประดิษฐ์ เทอดทูล)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ ๒๔ เดือน ๑๑ พ.ศ. ๒๕๕๗

ประกาศศุภพยากรณ์

วิทยานิพนธ์เรื่อง ผ้าไหมทางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ฉบับนี้ สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความกรุณา และความช่วยเหลืออย่างดีจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โฆสิต แพงสร้อย ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และอาจารย์ ดร.บุญช่วย พาณิชย์กุล กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ซึ่งเป็นผู้ให้คำปรึกษา ช่วยเหลือแนะนำแนวทาง และให้กำลังใจในการทำวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทรงคุณ จันทจร ประธานกรรมการสอบ ที่ตรวจสอบข้อบกพร่อง ช่วยเหลือ แนะนำ ให้กำลังใจ แก่ผู้วิจัยจนทำให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้อย่างเรียบร้อย และขอขอบพระคุณ ดร.พิพาภรณ์ รัวิพลศาสนันท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิสิฏฐ์ บุญไชย และท่านอื่น ๆ ที่ได้ให้ความเห็นพร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณทุกท่านด้วยความเคารพอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ กลุ่มผู้รู้ และชาวบ้านในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา ที่กรุณาสละเวลาอันมีค่าให้ข้อมูล และตอบข้อซักถามที่ใช้เป็นข้อมูลช่วยให้การวิจัยในครั้งนี้ดำเนินการสำเร็จลุล่วง

สุดท้ายต้องขอขอบพระคุณ ครอบครัวที่ให้ทั้งความรัก ความห่วงใย และใส่ใจตลอดมาอย่างเต็มเปี่ยมตลอดการศึกษาในระดับมหาบัณฑิตในครั้งนี้ ขอขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่น เพื่อนร่วมงานที่เป็นกำลังใจเสมอมา ขอขอบคุณทุกท่านมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล

ชื่อเรื่อง	ผ้าไหมหางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา
ผู้วิจัย	นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล
กรรมการควบคุม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โฆสิต แพงสร้อย และอาจารย์ ดร.บุญช่วย พาณิชย์กุล
ปริญญา	ศศ.ม. สาขาวิชา วัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่พิมพ์ 2557

บทคัดย่อ

ผ้าไหมหางกระรอกเป็นผ้าทอโบราณที่มีลักษณะลวดลายเรียบง่าย แต่แฝงด้วยความประณีตและงดงาม ซึ่งครั้งหนึ่งในอดีตเคยเป็นคำขวัญของจังหวัดนครราชสีมาที่ว่า “นกเขาคราม อ้อยคันร่ม ส้มขี้ม้า ผ้าหางกระรอก ดอกสายทอง แมวสีสวาด” ขณะที่ปัจจุบันพบว่าผู้คนกลับให้ความสำคัญกับหัตถกรรมผ้าไหมหางกระรอกน้อยลง เพราะมุ่งเน้นไปใช้ผ้าและเครื่องแต่งกายสมัยใหม่ การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก สภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมหางกระรอก และเพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจังหวัดนครราชสีมา การวิจัยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลด้วยการสังเกต การสัมภาษณ์ สันทนากลุ่ม กำหนดพื้นที่การวิจัยแบบเจาะจง ที่อำเภอคง อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา เพราะเป็นพื้นที่ที่มีการผลิตผ้าไหมหางกระรอกมากที่สุด โดยในแต่ละอำเภอได้ทำการคัดเลือกพื้นที่กรณีศึกษาวิจัยอำเภอละ 2 ตำบล กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย กลุ่มผู้รู้ จำนวน 20 คน กลุ่มผู้ปฏิบัติ จำนวน 40 คน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป 40 คน

ผลการศึกษาความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมาพบว่า ผ้าไหมหางกระรอกของจังหวัดนครราชสีมามีความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตที่ยาวนาน ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษดั้งเดิมจากรุ่นสู่รุ่นตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ต่อเนื่องกันเรื่อยมา ในอดีตมีการทอผ้าไหมหางกระรอกไว้ใช้เป็นผ้านุ่งโจงกระเบน สำหรับขุนนางและชนชั้นสูง ต่อมาคนสามัญทั่วไปนิยมทอไว้ใช้นุ่งไปงานบุญและใช้ในพิธีกรรม เช่น งานอุปสมบท และใช้เป็นผ้าปกโลงศพ ปัจจุบันการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา ถือเป็นงานอาชีพเสริม นอกเหนือจากการประกอบอาชีพทางการเกษตร ทำนา ทำไร่ ซึ่งเป็นอาชีพหลัก กรรมวิธีในการทอ วัสดุที่ใช้ เครื่องมือในการทอ ในอดีตล้วนแต่เป็นภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม มีการปลูกหม่อน เลี้ยงไหมเอง สีที่ใช้เป็นสีที่ได้จากวัสดุธรรมชาติ ก็ที่ใช้ในการทอผ้าเป็นก็พื้นเมือง ขั้นตอนในการเตรียมวัตถุดิบ ตลอดจนการทอ ใช้วิธีตามภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษทั้งสิ้น

ผลการศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมาพบว่า การผลิตผ้าไหมหางกระรอกมีความแตกต่างจากอดีตมาก เนื่องจากกระแสการเปลี่ยนแปลงตามแบบวัตุนิยม สื่อและวัฒนธรรมตะวันตกมีผลต่อวิถีชีวิตของชาวชุมชนมากขึ้น ส่งผลให้ภูมิปัญญาดั้งเดิมกำลังจะเลือนหายไป กลุ่มคนวัยหนุ่มสาวในชุมชนไม่สนใจอาชีพด้านการทอผ้าหรือผลิตผ้าไหมหางกระรอก ซึ่งเคยมีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมารุ่นแล้วรุ่นเล่า ส่วนคนที่ยังประกอบอาชีพด้านการทอและผลิตผ้าไหมหางกระรอก ก็ได้เปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตจากเดิมที่เคยใช้วัสดุจากธรรมชาติ

ในการย้อมสีเส้นไหมเป็นการใช้สีเคมีเพราะง่ายและสะดวกกว่า ปัญหาของการผลิตผ้าไหมทางกระรอกคือ ใช้ระยะเวลาการผลิตนานเกินไป มี 11 ขั้นตอน ผู้ผลิตไม่มีทุนหมุนเวียน นโยบายการส่งเสริมการผลิตไม่ต่อเนื่อง ประกอบกับตลาดผ้าดังกล่าวมีน้อย คนรุ่นใหม่ไม่สนใจใช้ผ้าไหมเท่าที่ควร

ผลการศึกษาแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจังหวัดนครราชสีมา ในส่วนแนวทางในการอนุรักษ์ ชาวบ้านมีการอนุรักษ์ผ้าไหมทางกระรอกไว้เป็นผ้าเอกลักษณ์ประจำจังหวัดนครราชสีมาโดยการผลิตและใช้ในงานพิธีสำคัญต่าง ๆ มีการฟื้นฟู การถ่ายทอดและการส่งเสริมภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมทางกระรอกให้กลุ่มผู้ทอผ้าไหมทางกระรอกกลับมาทอผ้าไหมทางกระรอกให้มีคุณภาพและงดงามดังเช่นบรรพบุรุษดั้งเดิม มีการรวบรวมหรือเก็บกักทรัพยากรที่มีแนวโน้มจะขาดแคลนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตที่ดีขึ้น มีการแบ่งกลุ่มและประเภทตามคุณสมบัติของทรัพยากรไว้เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนสำหรับคนรุ่นหลังต่อไป ส่วนแนวทางการพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา แบ่งเป็น 4 ด้าน ดังนี้ การฝึกอบรม, การเพิ่มพูนทักษะ, การพัฒนาเทคโนโลยี, การจัดการสมัยใหม่

TITLE Phar Hang Khra Rok silk : The conservation and development of production for promoting community enterprise of Nakhon Ratchasima province

AUTHOR Miss.Raweewan Kitrojsakul

ADVISORS Asst. Prof. Dr. Kosit Paengsoi and Dr. Boonchuay Panichkul

DEGREE M.A. **MAJOR** Cultural Science

UNIVERSITY Mahasarakham University **DATE** 2014

ABSTRACT

Phar Hang Khra Rok silk is anciently woven with simple designs with hidden sophistication and elegance. Nakhon Ratchasima Province used to have a motto saying, “Nok-khao Karom, Oy Khan Rom, Som Khee Mar, Phar Hang Khra Rok Silk, Dok Sai Thong and Meo See-Swat.” Currently, such silk cloth woven designs were not as popular as they once were due to modern fabric and ready-made costumes. The purposes of the study are to study the historical background of Phar Hang Khra Rok silk wisdom ; to study current circumstances and problems of Phar Hang Khra Rok silk cloth production, and to study the guidelines for conservation and development of wisdom of Phar Hang Khra Rok for promoting community enterprise of Nakhon Ratchasima province. The research was qualitative and data were collected using interviews, observations, and focus-group discussions. The research sites (Kong and Pak Thong Chai districts) were purposively selected due to a heavy production of Phar Hang Khra Rok Silk. Two sub-districts, one from the above districts, were selected for a case study. The sample consisted of 20 key, 40 casual, and 40 general informants respectively. The research results were as follows :

Upon the historical background of Phar Hang Khra Rok silk wisdom in Nakhon Ratchasima province, the study found that such given Khra Rok Silk has a long history and has been inherited from generation to generation since King Rama III. In the past, the nobles and aristocrats wore Phar Hang Khra Rok silk for loinc loth. The ordinary people wove such fabrics and wore them in rituals and ceremonies, such as ordination and as a pall. Currently, the production of Hang Khra Rok silk cloth became a supplementary source of income for rice farming. In the past, the materials used for weaving and weaving tools, such as looms were locally made using local wisdom. People raised silk worms, made silk threads, and dyed their products using natural dyes.

For current circumstances and problems of Hang Khra Rok silk cloth, the study found that Phar Hang Khra Rok silk as a whole was very different from what it used to be in the past due to materialism, media, and Western influence. As a result, the traditional method of Hang Khra Rok silk cloth was dissolved. Young people in the community did not care about such silk cloth production. The weavers themselves also turned to making their silk products using chemical dyes instead of natural ones. Their reason was simple : it was easier and more convenient. The problems found were that it took too much time to make Hang Khra Rok silk cloth. There were 11 steps altogether. The weavers did not have much money to go around. The government's policy promoting such silk cloth was only contemporary. The market was limited, and the products were not popular among young people.

For the guidelines for conservation and development of Phar Hang Khra Rok silk wisdom for promoting community enterprise of Nakhon Ratchasima province, the study found that people in the province conserved the silk cloth because it was the identity of their province. They should not only make the silk cloth but also utilize, transfer the knowledge, and promote the production of Phar Hang Khra Rok silk cloth to interested groups of people who would probably make fine quality silk cloth in the future. They also collected materials they saw necessary for future use in case they ran out of their routinely used materials. The materials should be kept in the community learning center. For development of the wisdom of the given silk cloth, the study suggested four areas of development : training, skill enhancement, technological development, and modern management.

สารบัญ

บทที่	หน้า
1	บทนำ 1
	ภูมิหลัง 1
	ความมุ่งหมายของการวิจัย 6
	คำถามการวิจัย 6
	ความสำคัญของการวิจัย 6
	นิยามศัพท์เฉพาะ 7
	กรอบแนวคิดของการวิจัย 8
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 10
	ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมอีสาน 11
	องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก 26
	นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง 64
	บริบทพื้นที่วิจัย 72
	แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง 79
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 94
	งานวิจัยในประเทศ 94
	งานวิจัยต่างประเทศ 104
3	วิธีดำเนินการวิจัย 110
	ขอบเขตการวิจัย 110
	ขอบเขตด้านเนื้อหา 110
	วิธีวิจัย 110
	ระยะเวลาการวิจัย 111
	พื้นที่ในการวิจัย 111
	ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง 111
	วิธีดำเนินการวิจัย 112
	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 112
	การเก็บรวบรวมข้อมูล 113
	การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล 114
	การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล 114

บทที่	หน้า
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	115
ตอนที่ 1 ความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา	115
ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา	140
ตอนที่ 3 แนวทางการอนุรักษ์ และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา	179
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	185
ความมุ่งหมายของการวิจัย	185
สรุปผล	185
อภิปรายผล	197
ข้อเสนอแนะ	208
บรรณานุกรม	210
ภาคผนวก	218
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	219
ภาคผนวก ข รายนามผู้ให้สัมภาษณ์	236
ประวัติย่อของผู้วิจัย	241

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 กรอบแนวคิดของการวิจัย	9
2 กี่ทอผ้าพื้นเมืองจังหวัดนครราชสีมา	41
3 ฟีมหรือฟันทวี (Reed)	42
4 แผนที่จังหวัดนครราชสีมา	73
5 ป้ายทางเข้าบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	115
6 ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	116
7 แผนผังหมู่บ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	117
8 ลักษณะภูมิประเทศภายในบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	118
9 ถนนภายในหมู่บ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	119
10 วัดโพธิ์ศรี บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	119
11 พิพิธภัณฑสถานบ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	120
12 ข้อมูลสถิติ 12 ครอง 14 ของชาวบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	120
13 การแต่งกายของคนสมัยโบราณของชาวบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	121
14 ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	122
15 ผู้วิจัยสัมภาษณ์นายศาสตราจารย์ คำสุข เกี่ยวกับความเป็นมาของภูมิปัญญา การผลิตผ้าไหมทางกระรอก บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	123
16 กลุ่มหัตถกรรมผ้าไหม บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ...	124
17 ผู้วิจัยสัมภาษณ์นายศาสตราจารย์ คำสุข เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมในการทอ/ ใช้ผ้าไหมทางกระรอก บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	125
18 ป้ายทางเข้าบ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา	127
19 แผนผังบ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา	128
20 ถนนภายในหมู่บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา	129
21 ศูนย์เรียนรู้บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา	129

ภาพประกอบ

หน้า

22	โรงสีชุมชนภายในศูนย์เรียนรู้บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา	130
23	โครงการอบรมหลักสูตรเกษตรกรอินทรีย์ของศูนย์เรียนรู้บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา	130
24	ผู้วิจัยสัมภาษณ์นางนิยม เทศขารี เกี่ยวกับความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิต ผ้าไหมทางกระรอกบ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา	131
25	ป้ายทางเข้าบ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา	132
26	แผนผังบ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา ...	133
27	ถนนภายในบ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา	134
28	ป้ายภายในบ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา	135
29	ป้ายทางเข้าศูนย์จำหน่ายสินค้า OTOP ของกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	137
30	ผู้วิจัยสัมภาษณ์นายสมัชชา สิริมีชชาดากุล อายุ 30 ปี บุตรชายของ นางอาทิตยา สิริมีชชาดากุล เจ้าของร้านมีชชาดาไหมไทย นายกสมาคมไหมไทยนครราชสีมา และประธานกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย เกี่ยวกับภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหม ทางกระรอกของกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	138
31	ผ้าชิ้นของบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	140
32	อาชีพทอผ้าของชาวบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	141
33	นอนใหม่ที่ฟักออกจากไขในระยะแรก ซึ่งชาวบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ยังคงเลี้ยงเพื่อสาวไหมเอง	142
34	ก๊อผ้าของชาวบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	143
35	หลา เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการกรอไหมใส่หลอด	143
36	ฟืม (พันหวี) เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับแยกเส้นไหมยืนให้ออกจากกัน	144
37	ก้านสวย (กระสวย) ใช้คู่กับหลอด	144
38	หลอดกรอไหมใช้สำหรับใส่เส้นไหม และยัง (ที่เสียบหลอด) เป็นที่เก็บหลอดไหม	145
39	การฟอกไหม	145
40	การย้อมสีไหมแล้วตากผึ่งแห้ง	146
41	การกวักไหมเข้าอีก	147
42	การกรอไหมใส่หลอดโดยใช้เทคนิค "การเข็น"ปั่นเกลียวเส้นไหม 2 สีเข้าด้วยกัน	147

ภาพประกอบ	หน้า
43 การค้นไหม	148
44 การสีบไหมใส่ฟืม	149
45 โรงสาวไหมภายในศูนย์เรียนรู้บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา	151
46 นางนิยม เทศขารี สาธิตการสาวไหมพร้อมบอกเล่าเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม ในการทอผ้า/ใช้ผ้าไหมทางกระรอก	152
47 ไข่ของหนอนไหม บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา ได้รับมาจากกรมหม่อนไหม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นครราชสีมา	153
48 รังของหนอนไหมที่โตเต็มที่และรอเพื่อนำไปสาวไหม	153
49 โรงเรือนเลี้ยงไหม บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา	154
50 อุปกรณ์สำหรับสาวไหม	154
51 กง เป็นเครื่องมือสำหรับใส่ไหมแล้วนำไปกรอใส่ในอ๊ก	155
52 อ๊ก ใช้คู่กับกงเพื่อรับเส้นไหมจากกงมาใส่ไว้ในหลา	155
53 หลา, ไน หรือเครื่องกรอหลอด	156
54 หลอดใส่ไหมเพื่อเตรียมนำไปทอ	156
55 การฟอกไหม บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา	157
56 การย้อมสีไหม	157
57 การกวักไหม	158
58 ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมบ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา	160
59 ผลิตภัณฑ์ไหมบ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา	161
60 กี่ทอผ้า บ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา ...	162
61 ผู้วิจัยสัมภาษณ์นางสมหวัง แสงประเสริฐ ช่างทอผ้าไหมทางกระรอก ของกลุ่มไหม ทอมือปักธงชัย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	163
62 เครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการผลิตผ้าไหมทางกระรอก	164
63 การย้อมสีและตากไหมให้แห้งภายในร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	165
64 การกวักไหม ในโรงทอ ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	165
65 การกรอหลอดเล็ก	166

ภาพประกอบ	หน้า
66 การค้นไหม	167
67 ขั้นตอนการสืบไหมใส่ฟืม	167
68 การเก็บตะกรอ	168
69 การทอผ้าไหม	169
70 ผู้วิจัยสัมภาษณ์นางอุไรวรรณ แซตกระโทก ผู้เก็บตะกรอ ของกลุ่มไหมทอมือ ปักธงชัย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	170
71 ผู้วิจัยสัมภาษณ์นางคำนึ่ง สายจะโปะ ช่างทอผ้าไหมทางกระรอก ของกลุ่มไหม ทอมือปักธงชัย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	170
72 ผู้วิจัยเรียนรู้วิธีการทอจากนางคำนึ่ง สายจะโปะ ช่างทอผ้าไหมทางกระรอก ของกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา	171
73 แผนภาพแสดงแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก เพื่อส่งเสริม วิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา	184

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ในสภาพสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม มีการทอผ้าเพื่อใช้สอยภายในครอบครัวและถ่ายทอดวิธีการทอผ้าให้แก่สมาชิกที่เป็นสตรี โดยถือว่าเป็นหน้าที่ของลูกผู้หญิงที่ต้องเรียนรู้และฝึกหัดการทอผ้านับตั้งแต่วัยเด็ก ต้องพัฒนาฝีมือเรื่อย ๆ จนก้าวสู่วัยสาวเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับพิธีแต่งงานดังเช่นค่านิยมของคนอีสาน เมื่อก้าวสู่วัยผู้ใหญ่และวัยชรา ก็จะกลายเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาด้านการทอผ้าให้แก่ลูกหลานรุ่นต่อรุ่น เป็นวงจรต่อเนื่องตราบเท่าที่ยังมีผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมนี้นานเท่านาน ดังจะเห็นได้ว่าการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมนั้นมีมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 2 จนกระทั่งปี พ.ศ. 2444 ซึ่งอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีแนวคิดที่จะส่งเสริมการเลี้ยงไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและทอผ้าไหมส่งเป็นสินค้าออก กล่าวได้ว่างานด้านการพัฒนาการเกษตรอย่างมีวิชาการได้เริ่มต้นขึ้นจากการก่อตั้งกรมช่างไหมในกระทรวงเกษตรธิการ และจัดตั้งเป็นโรงเรียนทอผ้าไหมครั้งแรกเมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2446 ภายในพระบรมมหาราชวัง (มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2543 : 12)

ปัจจุบันประเทศไทยเป็นแหล่งผลิตไหมและผลิตภัณฑ์ไหม ที่มีคุณภาพและมีชื่อเสียงมากแห่งหนึ่งของโลก เพราะมีเนื้อผ้าเป็นมันวาวเป็นประกาย มีเอกลักษณ์ของตัวเองที่ไม่เหมือนกับผ้าไหมจากประเทศอื่น ๆ ผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่เป็นที่นิยมในตลาด ได้แก่ ผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่ เน็คไท เสื้อผ้า ผ้าผืนแต่งบ้าน ปลอกหมอน พรม กระเป๋า รองเท้า กล่องใส่ของบุไหม ผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของไทย เป็นเอกลักษณ์ไทยที่ได้รับการกล่าวขวัญมานานแล้วในด้านความงดงามของสีสันและลวดลาย รวมถึงฝีมือการทอผ้าของคนไทยที่ได้รับสั่งสมและการถ่ายทอดกันมาหลายต่อหลายรุ่น จึงได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายทั้งจากชาวไทยและชาวต่างประเทศ ไหมไทยเป็นสินค้าหัตถกรรมที่มีขั้นตอนการผลิตที่ใช้แรงงานคนไทยเป็นหลัก โดยเฉพาะแรงงานในชนบท ซึ่งเหมาะสมกับโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศไทยที่มีแรงงานเป็นจำนวนมาก กล่าวคือ อุตสาหกรรมการผลิตไหมไทยสามารถสร้างงานให้กับชาวบ้าน และเป็นการเพิ่มรายได้ให้แรงงานในชนบทด้วย ดังเช่นในช่วงหลายปีที่ผ่านมาผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมสามารถสร้างรายได้เข้าประเทศมูลค่าไม่ต่ำกว่าห้าร้อยล้านบาทต่อปี (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. 2554 : เว็บไซต์)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) เป็นแผนยุทธศาสตร์ที่ชี้แนะทิศทางการพัฒนาประเทศระยะกลาง เพื่อมุ่งสู่วิสัยทัศน์ระยะยาวที่ทุกภาคส่วนในสังคมไทยได้เห็นพ้องร่วมกันกำหนดเป็นวิสัยทัศน์ปี พ.ศ. 2570 ซึ่งกำหนดไว้ว่า “คนไทยภาคภูมิใจในความเป็นไทย มิมีมิตรไมตรีบนวิถีชีวิตแห่งความพอเพียง ยึดมั่นในวัฒนธรรมประชาธิปไตย และหลักธรรมาภิบาล การบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานที่ทั่วถึง มีคุณภาพ สังคมมีความปลอดภัยและมั่นคง อยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ดี เกื้อกูลและเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ระบบการผลิตเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน อยู่บนฐานทางเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองและแข่งขันได้ในเวทีโลก สามารถอยู่ในประชาคมภูมิภาคและโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี” จึงเป็นการใช้จุดแข็งและศักยภาพที่มีอยู่ให้

เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศเพื่อสร้างความเข้มแข็งและรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศที่เน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของฐานการผลิตภาคเกษตรและการประกอบการของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม พร้อม ๆ กับการปรับตัวในการเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจโลกและภูมิภาค ซึ่งประเทศไทยมีพันธกรณีภายใต้กรอบความร่วมมือต่าง ๆ เพื่อสามารถใช้โอกาสที่เกิดขึ้นและเพิ่มภูมิคุ้มกันของทุนที่มีอยู่ในสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม พร้อมก้าวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี 2558 (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559). 2554 : 9-17)

แนวคิดและหลักการโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ มีความสัมพันธ์กับระบบวิสาหกิจชุมชนโดยตรง เป็นแนวคิดที่เน้นกระบวนการสร้างรายได้จากผลิตภัณฑ์ในแต่ละหมู่บ้านหรือตำบล ซึ่งสนับสนุนและส่งเสริมให้ท้องถิ่นสามารถสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์โดยมีกิจกรรมการคิดค้น การพัฒนา ด้านการตลาด การผลิต การบริหารจัดการและการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีด้านการผลิตให้มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับและต้องการของตลาดสากล โดยท้องถิ่นต้องพึ่งตนเองเป็นหลัก อุทิศพลังกายและความคิดสร้างสรรค์ เพื่อสร้างงาน สร้างรายได้และนำไปสู่เป้าหมายในการสืบสานวัฒนธรรมที่ดีของท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป สร้างความภาคภูมิใจและวางรากฐานที่สำคัญของประเทศ ทำให้แต่ละหมู่บ้านมีผลิตภัณฑ์หลักหนึ่งประเภทที่ใช้วัตถุดิบและทรัพยากรของท้องถิ่น ลดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นไปสู่เมืองใหญ่ ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้เกิดขึ้น สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเป็นเครื่องมือที่กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ของประชาชน เกิดการดำเนินงานพัฒนาเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง นับเป็นกลยุทธ์การพัฒนาที่อาศัยหมู่บ้านเป็นหน่วยการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ซึ่งไม่ได้หมายถึงตัวสินค้าเพียงอย่างเดียวแต่เป็นกระบวนการทางความคิด รวมถึงการบริการ การดูแล การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การรักษา ภูมิปัญญาไทย การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีจุดเด่น จุดขายที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายไปทั่วประเทศและทั่วโลก คณะอนุกรรมการจัดทำแผนงานและงบประมาณ ซึ่งมีปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีเป็นประธานได้จัดทำแผนแม่บทหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (พ.ศ. 2545-2549) ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้และคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ มีเป้าหมายเพื่อสร้างรายได้ให้ประชาชนในชุมชนและท้องถิ่นที่เข้าร่วมโครงการ มีรายได้พันก่อดความจำเป็นพื้นฐาน (มีรายได้ไม่ต่ำกว่า 20,000 บาท/คน/ปี) และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเมื่อสิ้นปี พ.ศ. 2549 สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนจนสามารถพึ่งตนเองได้เกินร้อยละ 60 ของชุมชน (ตำบล/เทศบาล) ที่เข้าร่วมโครงการทั่วประเทศ (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. 2554 : เว็บไซต์)

คณะรัฐบาล นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ได้กำหนดนโยบายการบริหารราชการแผ่นดินที่สำคัญ ซึ่งแบ่งการดำเนินการเป็น 2 ระยะ คือ ระยะเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก และระยะการบริหารราชการ 4 ปีของรัฐบาล ทั้งนี้มีนโยบายรัฐบาลที่เกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพและหัตถกรรม ดังนี้ 1) นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก สนับสนุนการพัฒนางานศิลปหัตถกรรมและผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อการสร้างเอกลักษณ์และการผลิตสินค้าในท้องถิ่น สนับสนุนภารกิจของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในการผลิตงานศิลปหัตถกรรมอันทรงคุณค่า เพื่อสร้างงานสร้างอาชีพแก่ราษฎรผู้ยากไร้ให้สามารถพัฒนาเป็นช่างฝีมือด้านศิลปะที่มีความสามารถสูงและสร้าง

ชื่อเสียงให้กับประเทศ บริหารจัดการโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ให้มีศักยภาพด้วยการสนับสนุนให้ชุมชน วิสาหกิจชุมชนใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น ผนวกกับองค์ความรู้สมัยใหม่เพื่อยกระดับมาตรฐานคุณภาพสินค้าและบริการ การเข้าถึงแหล่งทุนและการตลาดเชิงรุกทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยส่งเสริมให้มีศูนย์กระจายและแสดงสินค้าถาวรในภูมิภาคและเมืองท่องเที่ยวหลักที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวและการส่งออก 2) นโยบายในระยะการบริหารราชการ 4 ปีของรัฐบาล ประกอบด้วย นโยบายเศรษฐกิจและนโยบายสังคมและคุณภาพชีวิต ส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลายได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม พัฒนาขีดความสามารถในการดำเนินงานขององค์กรทางการเงินชุมชน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และสหกรณ์ทุกระดับ พร้อมกับการพัฒนาความรู้พื้นฐานทางการเงินแก่ประชาชน ยกย่องความสามารถในการแข่งขันและขยายช่องทางการตลาดของธุรกิจอุตสาหกรรม ธุรกิจบริการ ในประเทศ และธุรกิจวิสาหกิจชุมชนให้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในการผลิตสินค้าและบริการที่มีคุณค่าและคุณภาพสูง สร้างตราสินค้าใหม่จากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะงานศิลปหัตถกรรม ผลิตภัณฑ์ชุมชน เสริมสร้างกระบวนการสร้างอาชีพ สร้างงานที่มีคุณภาพและมีรายได้สูงให้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึง เป็นระบบ ในทุกระดับชั้นความรู้ และส่งเสริมให้เกิดความรู้ ความชำนาญและความคิดสร้างสรรค์ เพื่อสร้างโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนและเงินร่วมลงทุนระยะยาว รวมทั้งจัดตั้งกองทุนต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการผลิต การแปรรูป และการค้าอย่างทันสมัยและมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ได้สินค้าและบริการที่มีคุณภาพ สามารถขายได้ในราคาดี ส่งเสริมการขยายความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ การค้า การลงทุนและการเงิน ภายใต้ประโยชน์ร่วมกันของกรอบความร่วมมือและข้อตกลงทางการค้าหลายฝ่าย โดยจัดมาตรการเตรียมพร้อมและให้ธุรกิจและประชาชนไทยสามารถปรับตัวเพื่อแสวงหาโอกาสใหม่ และมีความพร้อมรองรับผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นในทุกภาคส่วน สร้างความเข้มแข็งให้แก่วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม โดยสนับสนุนช่องทางการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อผ่านสถาบันการเงินต่าง ๆ ส่งเสริมสถาบันเฉพาะทางให้เป็นศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้และทดสอบผลิตภัณฑ์ ส่งเสริมการรวมกลุ่มอุตสาหกรรมและการเชื่อมโยงอุตสาหกรรมตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ และปรับปรุงหลักเกณฑ์ส่งเสริมการลงทุนสำหรับวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมให้เอื้ออำนวยต่อการลงทุนมากยิ่งขึ้น นำทุนทางวัฒนธรรมของประเทศมาสร้างคุณค่าทางสังคมและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยนำวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างผลิตภัณฑ์และบริการด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นวัฒนธรรมสร้างสรรค์ ก่อให้เกิดคุณค่าทางสังคม และนำมาซึ่งรายได้สู่ชุมชน ตลอดจนให้สามารถต่อยอดไปสู่อุตสาหกรรมวัฒนธรรมสร้างสรรค์อย่างครบวงจรที่สร้างรายได้เข้าสู่ประเทศ (แผนการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2555-2558 รัฐบาล นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี. 2554 : 35-36, 50-57, 62-64, 99-100)

กลุ่มจังหวัดอีสานมีผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทรงคุณค่า มีเอกลักษณ์โดดเด่น มีการเชื่อมโยงการผลิตในลักษณะเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย โดยจังหวัดนครราชสีมา (อำเภอปักธงชัย) เป็นแหล่งผลิตผ้าไหมแหล่งใหญ่ของภาคอีสาน มีจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และชัยภูมิ เป็นเครือข่ายผลิตเส้นไหมและการฟอกย้อม การผลิตผ้าไหมที่ผลิตทั้งภายในจังหวัดเดียวกัน และจังหวัดอื่นมีการผลิตหลายรูปแบบ เช่น ผ้าไหมพื้นเรียบ ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าไหมแพรวา ผ้าไหมหางกระรอก ผ้าไหมขิด ซึ่งมีความแตกต่างกันในเรื่องต่าง ๆ เช่น ลักษณะของลายผ้า ความประณีตสวยงาม และคุณภาพของเนื้อผ้า ทำให้เกิดภาวะการแข่งขันในตลาดขึ้นเนื่องจากผลิตภัณฑ์มีให้เลือกมากมาย

จึงส่งผลให้เกิดการแข่งขันกันทั้งในด้านการสรรหาวัตถุดิบ การผลิต คุณภาพ ราคา ซึ่งการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนยังขาดการกระบวนและกลไกการพัฒนาที่ระบอบอย่างครบวงจร และขาดการบริหารจัดการภาพรวม ทำให้การพัฒนาผลิตภัณฑ์พื้นบ้านย่ำอยู่กับที่ และในด้านความต้องการของลูกค้าในปัจจุบันได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ดังนั้นผู้ผลิตจึงต้องให้ความสำคัญกับการคิดค้นกระบวนการใหม่ ๆ เพื่อให้บรรลุความต้องการของลูกค้าทุกราย

จังหวัดนครราชสีมา นับเป็นอีกหนึ่งจังหวัดที่มีชื่อเสียงด้านการทอผ้าไหม โดยเฉพาะ “ผ้าไหมหางกระรอก” ผ้าทอโบราณที่มีลักษณะลวดลายเรียบง่าย แต่แฝงด้วยความประณีตและงดงาม และยังถือว่าผ้าหางกระรอกเป็นผ้าทอที่อยู่คู่เมืองโคราชมาแต่อดีตและมีชื่อเสียงมานานกว่าร้อยปี (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 2542 : 169) สันนิษฐานว่าการสืบทอดเอกลักษณ์ของการทอผ้าไหมหางกระรอก น่าจะมาจากกลุ่มชนชาวเขาที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยทางภาคอีสาน ดังเช่นครั้งหนึ่งผ้าไหมหางกระรอกเคยเป็นผ้าประจำจังหวัดตามคำขวัญเดิมของจังหวัดที่ว่า “นกเขาคราม อ้อยคันร่ม ส้มขี้ม้า ผ้าหางกระรอก ดอกสายทอง แมวสีสวาด” ในสมัยโบราณนิยมใช้เป็นผ้าถุงโจงกระเบนสำหรับขุนนางและชนชั้นสูง ต่อมาคนสามัญทั่วไปมักนิยมใช้ถุงในงานพิธีสำคัญต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังเป็นผ้าที่ใช้ในงานพิธีกรรมสำคัญ เช่น ใช้ให้คนถุงในงานอุปสมบท ใช้เป็นผ้าไหว้ในงานแต่งงาน หรือใช้เป็นผ้าคลุมศพหรือคลุมโลงศพ (มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2544 : 213) ผ้าหางกระรอกจึงเป็นผ้าผืนสำคัญของครอบครัวที่ผู้เป็นแม่ ยาย ย่า จะทอฝากไว้ให้ลูกหลานด้วยความตั้งใจ หวังฝากฝีมือ ฝากชื่อไว้กับผืนผ้า เพื่อยามตายไป จะได้ใช้ปกโลงศพ ดังคำกล่าวที่ว่า “ย่านตายไป บ่มีผ้ายาวปกหน้า อยากายบ้านอายเมืองเพิ่น” แผลงผลิตผ้าไหมหางกระรอกที่มีชื่อเสียงในจังหวัดนครราชสีมา และเป็นที่ยอมรับว่าสามารถทอผ้าไหมหางกระรอกแบบโบราณได้งดงาม อยู่ที่บ้านดู่ หมู่ที่ 6 ตำบลเมืองปัก มีอายุมากกว่า 100 ปี อยู่ห่างจากตัวอำเภอปักธงชัยประมาณ 5 กิโลเมตร มีการพัฒนาทางชุมชน อยู่ในระดับดี ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม/เลี้ยงสัตว์/การทอผ้าไหม/ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม และรับจ้างและบางส่วนรับราชการ ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธมีวัดโพธิ์ศรีเป็นส่วนรวมจิตใจ และที่วัดโพธิ์ศรียังมีพิพิธภัณฑ์ซึ่งเก็บข้าวของเครื่องใช้ในสมัยโบราณที่ใช้ในการทอผ้าอุปกรณ์เก่าแก่ ที่มีการเก็บสะสมกันมานานซึ่งปัจจุบันนี้ได้สูญหายไปแล้วบางส่วนซึ่งคนรุ่นหลังไม่มีโอกาสได้พบเห็นถ้าไม่มีการอนุรักษ์เอาไว้ ในพิพิธภัณฑ์นี้ โดยมีผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันคือ นายอำพล บานดอน นอกจากนี้บ้านดู่ยังมีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมคือกลุ่มหัตถกรรมผ้าไหมบ้านดู่ซึ่งเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปและยังเป็นหมู่บ้านที่ใช้ในการต้อนรับคณะศึกษาดูงานเกี่ยวกับการทอผ้าเนื่องจากหมู่บ้านนี้มีอาชีพที่เป็นที่ขึ้นชื่อคืออาชีพการทอผ้าไหมซึ่งสามารถเข้ามาศึกษาดูขั้นตอนการผลิตผ้าไหมได้ตั้งแต่ต้นจนสามารถทอออกมาเป็นผืนผ้าได้อย่างสวยงาม (ศิริญากรณ์. 2554 : เว็บไซต์)

ผ้าไหมหางกระรอก เป็นผ้าทอโบราณที่มีลักษณะลวดลายเรียบง่ายแต่แฝงไว้ด้วยความประณีตและงดงามด้วยเทคนิคการทอที่ใช้เทคนิคการทำเส้นพุ่งซึ่งเป็นไหมสองเส้นสองสี มาตีเกลียวควบให้เป็นเส้นเดียวกัน เรียกว่า “เส้นควบ” “เส้นลูกลาย” หรือ “เส้นหางกระรอก” จากนั้นนำมาทอพุ่งขัดกับเส้นยืน ซึ่งใช้สีอีกหนึ่งอาจเข้มหรืออ่อนกว่าสีที่ใช้เพื่อให้เกิดลายชัดเจนขึ้นมา จะได้ผ้าพื้นที่มีลายเหลือบเล็ก ๆ ในเนื้อผ้าคล้ายจะมีปูย่นอ่อนขึ้นมาเหมือนกับเส้นขนของหางกระรอก จึงเรียกว่า “ผ้าหางกระรอก” (ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 1. 2546 : 41 ;

วิบูลย์ สีสวรรณ. 2546 : 237) ซึ่งเป็นเทคนิคดั้งเดิมของชนเผ่าไทหลายกลุ่มชาติพันธุ์ พบมากในแถบอีสานใต้ คือ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี รวมทั้งยังพบมากในพื้นที่ภาคใต้ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช และตรัง ลักษณะทั่วไปของผ้าหางกระรอก คือ จะเป็นผ้าพื้นเรียบมีความกว้าง 1 หลา ความยาว 4 หลา มักมีสีเข้ม เช่น สีเม็ดมะขาม สีเปลือกมังคุด สีแดงครึ่ง ฯลฯ โดยจะมีลายเหลือบสีในตัว มองเหมือนภาพ 3 มิติ ทั้งนี้ผ้าหางกระรอกโบราณจะมีริ้วเชิงชายคั่นที่ชายผ้าทั้งสองด้าน ทอด้วยเส้นไหมที่มีสีต่างจากสีพื้น ทอเป็นเส้นเล็ก ๆ 8-9 เส้น และมีเส้นกรอบบังคับไว้อีกข้างละ 3-4 เส้น ตามความพึงพอใจของผู้ทอหรือบางผืนจะทอเป็นลายลูกแก้วเล็กที่ดูงดงามแปลกตา ผ้าไหมหางกระรอกมีเอกลักษณ์ตรงการใช้เทคนิคการทอพิเศษที่เรียกว่า การควบเส้น ทำให้เกิดเป็นลวดลายและสีเหลือบกันในผืนผ้า คล้ายเส้นขนของหางกระรอก อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอคือ ไนและโบก ซึ่งต้องอาศัยทักษะความชำนาญของผู้ตีเกลียว ที่จะทำได้เกลียวถี่หรือเกลียวห่างตามต้องการ ส่วนเส้นไหมที่จะนำมาตีเกลียวนั้นควรเป็นเส้นไหมน้อยที่คัดเป็นพิเศษให้ได้เส้นไหมที่สม่ำเสมอกับสีที่เป็นเอกลักษณ์ในการควบ คือ สีเหลือง โดยนำมาควบกับสีต่าง ๆ ก่อนนำมาทอเป็นผืนผ้า โดยนิยมทอทั้งในลักษณะเป็นผ้าพื้น ทอเป็นลายริ้วเพื่อใช้ในงานบุญต่าง ๆ หรือทอให้เป็นลายตารางสลับสีคล้ายตาหมากรุก สำหรับผู้ชายนุ่งที่เรียกว่า “โสร่งหางกระรอก” (ศิริ ผาสุก. 2544 : 256 ; สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2545 : 129-132)

แม้ว่าคนไทยได้ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาของชาวบ้านมากขึ้น หันมาบริโภคสินค้าไทยนิยมแต่งกายด้วยผ้าไทย ใช้ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากผ้าทอมือ โดยเฉพาะผ้าไหมไทยซึ่งเป็นผ้าที่ทอขึ้นจากเส้นไหมอันเป็นเส้นใยจากธรรมชาติมีเทคนิคการทอลวดลายที่มีความสวยงาม เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นต่าง ๆ มีเสน่ห์ในตัวเองเป็นการสร้างสีสันให้กับงานฝีมือของไทย แต่ปัจจุบันผ้าไหมหางกระรอกกำลังจะสูญหายไปจากเมืองโคราช เนื่องจากขาดผู้สืบทอดหรือผู้นุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมหางกระรอก รวมถึงช่างทอหันไปใช้เส้นไหมสำเร็จรูปแทนการตีเกลียวด้วยมือ จากการสำรวจเรื่องสภาพปัญหาและอุปสรรค ทางด้านกระบวนการผลิตและการจำหน่าย พบว่ามีปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญประการที่หนึ่งคือ ผู้ทอผ้าส่วนหนึ่ง ขาดความตื่นตัวในอาชีพและขาดผู้สืบทอดเอกลักษณ์หรือศิลปะของการทอผ้าแบบดั้งเดิม ทั้งนี้เนื่องจากเห็นว่ามีการวิถีในการทอที่ยุ่ยยาก ซับซ้อน และใช้เวลานาน ทำให้ไม่คุ้มกับความพยายาม ส่วนหนึ่งจึงได้ยกเลิกอาชีพการทอผ้า หรือได้หันไปทอผ้าลวดลายประยุกต์ ซึ่งมีกรรมวิธีการทอที่ง่ายกว่าทดแทน ประการที่สอง ขาดการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งของผู้ทอผ้าในพื้นที่ในลักษณะวิสาหกิจชุมชน ทำให้ขาดประสิทธิภาพในด้านการผลิตหรือวางแผนการผลิตในทุกขั้นตอน อีกทั้งขาดอำนาจต่อรองหรือกำหนดทิศทางในการจำหน่าย ประการที่สาม ขาดความคิดริเริ่มในการพัฒนา หรือคิดค้นการทอผ้าลวดลายประยุกต์ลวดลายใหม่ รวมทั้งการทำผลิตภัณฑ์แปรรูปที่หลากหลายเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ประการที่สี่ ขาดตลาดจำหน่ายที่เพียงพอเพื่อรองรับสินค้าที่ผลิตได้ในพื้นที่ รวมทั้งการถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง และสุดท้ายคือ ขาดการสนับสนุนหรือช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่อย่างพอเพียงในเรื่องของปัญหาดังที่กล่าวมา อาทิ เงินทุนการสนับสนุนการจัดซื้อวัตถุดิบ อุปกรณ์ในการผลิตการอบรมเทคนิคหรือวิธีการทอผ้าแบบประยุกต์ลาย เงินทุนสนับสนุนการรวมกลุ่มและบริหารจัดการ อีกทั้งการช่วยเหลือในด้านการจัดหาตลาด และประชาสัมพันธ์สินค้า ซึ่งมักพบว่าขาดแนวทางในการแก้ไขที่ยั่งยืน โดยมักใช้การช่วยเหลือโดยการรับซื้อสินค้าไว้เอง ซึ่งจะทำให้ได้เพียงบางครั้งคราวเท่านั้น (มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2544 : 227)

จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจศึกษาเรื่อง ผ้าไหมหางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจังหวัดนครราชสีมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา สภาพปัจจุบันและปัญหาของการใช้ภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา และเพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาการผลิต ผ้าไหมหางกระรอก เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจังหวัดนครราชสีมา ผลลัพธ์ที่ได้จากการศึกษาสามารถทำให้ประชาชนได้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของผ้าไหมหางกระรอกในจังหวัดนครราชสีมา หน่วยงานภาครัฐได้รู้และเข้าใจสภาพปัจจุบันและปัญหาของการใช้ภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมหางกระรอก รวมทั้งได้แนวทางเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนให้คงอยู่ในจังหวัดนครราชสีมาต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา
3. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ และพัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา

คำถามการวิจัย

1. ภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา มีความเป็นมาอย่างไร
2. สภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา เป็นอย่างไร
3. มีแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและพัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา อย่างไร

ความสำคัญของการวิจัย

1. ผลจากการศึกษาวิจัยจะทำให้ทราบความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าแต่กำลังจะเลือนหายไปกลับคืนมาเพื่อให้ชาวชุมชนได้นำไปจัดตั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกในชุมชน สร้างความภาคภูมิใจแก่อนุชนคนรุ่นหลังต่อไป
2. ผลจากการศึกษาวิจัยจะทำให้ได้ทราบสภาพปัจจุบันของการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา เมื่อเปรียบกับภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกในแบบดั้งเดิม ซึ่งสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดนครราชสีมา และองค์การบริหารส่วนจังหวัดนครราชสีมา สามารถใช้ข้อมูลเหล่านี้ไปใช้ในการวางแผนการจัดการฝึกอบรมและพัฒนาทักษะอาชีพให้กับกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมหางกระรอกต่อไป
3. ผลจากการศึกษาวิจัยจะทำให้ได้รู้และเข้าใจปัญหาของการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดนครราชสีมา และองค์การบริหารส่วนจังหวัด

นครราชสีมา สามารถนำข้อมูลเหล่านี้ไปใช้ในการหาแนวทางการแก้ปัญหา รวมถึงเพื่อลดอุปสรรคที่จะมีผลต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทางกระรอก อันจะนำไปสู่การกำหนดแนวทางการพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา ต่อไป

4. ผลจากการศึกษาวิจัยจะทำให้ได้แนวทางการอนุรักษ์การผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดนครราชสีมา องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครราชสีมา หน่วยงานในท้องถิ่น และผู้ประกอบการด้านการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา สามารถนำข้อมูลเหล่านี้ไปใช้ในการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์การผลิตผ้าไหมทางกระรอกของแต่ละชุมชนให้คงอยู่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน สืบสานต่อเนื่องเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวชุมชนต่อไป

5. ผลจากการศึกษาวิจัยจะทำให้ได้แนวทางการพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดนครราชสีมา องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครราชสีมา หน่วยงานในท้องถิ่น และผู้ประกอบการด้านการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา สามารถนำข้อมูลเหล่านี้ไปใช้นำเสนอร่วมกับชาวชุมชนเพื่อระดมความคิดและใช้กำหนดแนวทางการพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา อันจะนำไปสู่การสร้างอาชีพ สร้างรายได้และการพึ่งพาตนเองของชาวชุมชนต่อไป

นิยามศัพท์เฉพาะ

การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ การเก็บกัก การรักษา/ซ่อมแซม การฟื้นฟู การป้องกัน การสงวน และการแบ่งเขต การผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา

การพัฒนา หมายถึง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา เพื่อให้มีความทันสมัยตรงกับความต้องการของกลุ่มผู้นิยมบริโภคผ้าไหมทางกระรอก โดยการฝึกอบรม, การเพิ่มพูนทักษะ, การพัฒนาเทคโนโลยี, การจัดการสมัยใหม่

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา หมายถึง วิธีการที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถใช้เป็นกรอบในการจัดทำนโยบาย/มาตรการและแผนงาน/โครงการ เพื่อสนับสนุนการผลิตผ้าไหมทางกระรอก เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา

ผ้าไหมทางกระรอก หมายถึง ผ้าทอโบราณจังหวัดนครราชสีมา เป็นผ้าพื้นเรียบมีความกว้าง 1 หลา ความยาว 4 หลา มักมีสีเข้ม ใช้เทคนิคการทำเส้นพุ่งซึ่งเป็นไหมสองเส้น สองสีมาตีเกลียวควบให้เป็นเส้นเดียวกัน จากนั้นนำมาทำเป็นเส้นพุ่งแล้วทอพุ่งขัดกับเส้นยืน ซึ่งใช้อีกสีหนึ่งอาจเข้มหรืออ่อนกว่าสีที่ใช้เพื่อให้เกิดลายขัดเด่นขึ้นมา จะได้ผ้าพื้นที่มีลายเหลือบเล็ก ๆ ในเนื้อผ้ามองเห็นเหมือนภาพ 3 มิติ คล้ายจะมีปูยขนอ่อนขึ้นมาเหมือนกับเส้นขนของทางกระรอก

วิสาหกิจชุมชนไหมทางกระรอก หมายถึง กิจการที่ชุมชนและคนในชุมชน จังหวัดนครราชสีมา เป็นเจ้าของกิจกรรม การผลิตสินค้าไหมทางกระรอก การให้บริการหรือการบริการอื่น ๆ เพื่อสร้างรายได้ พึ่งพาตนเอง ของครอบครัวชุมชนและระหว่างชุมชน โดยการนำทุนทางสังคมของชุมชนที่มีอยู่ได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ทรัพยากรท้องถิ่น เป็นต้น ผนวกกับการบริหารจัดการสมัยใหม่เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการเรียนรู้ของชุมชน

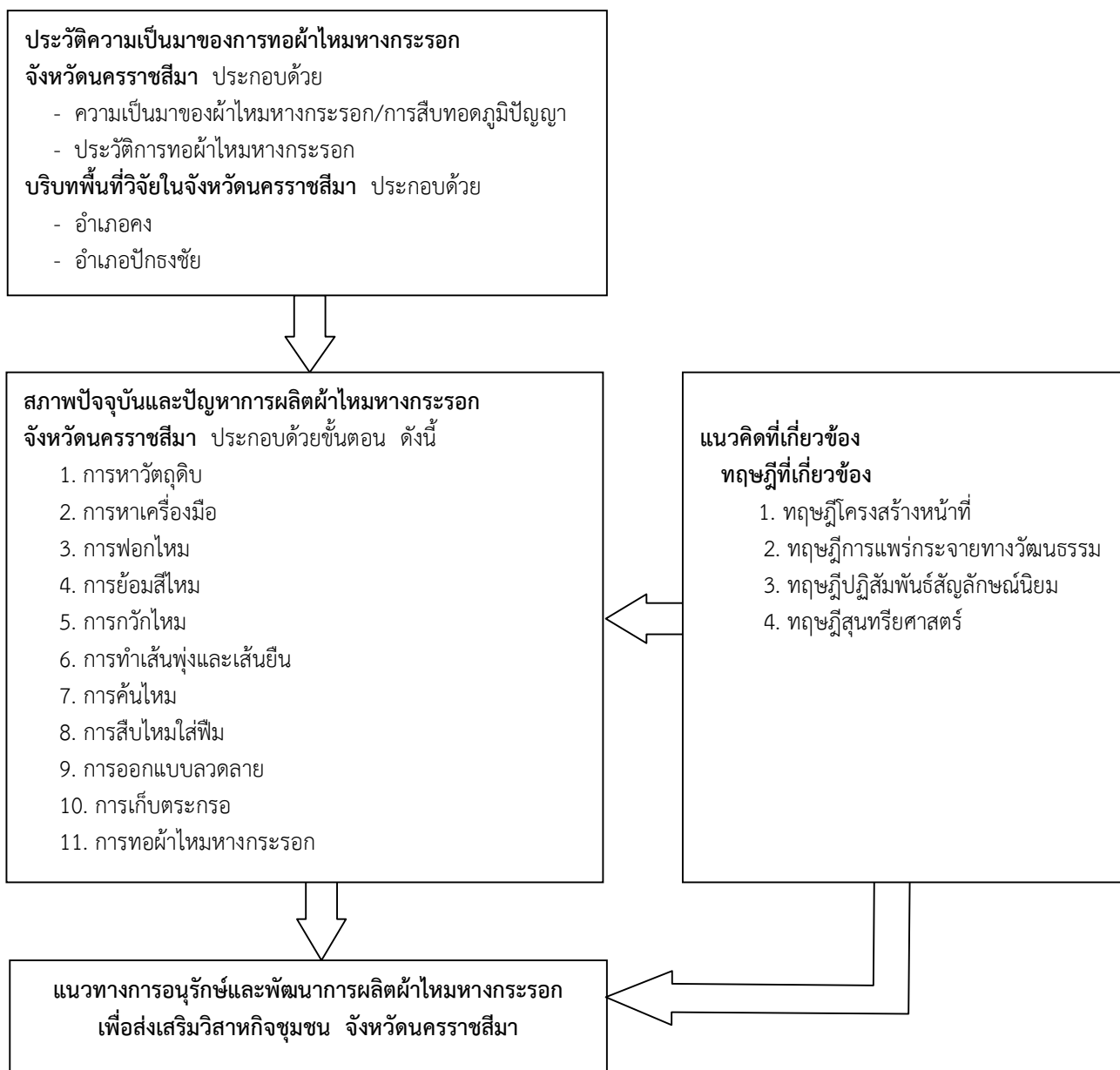
การผลิตผ้าไหมทางกระรอก หมายถึง ขั้นตอนต่าง ๆ ตั้งแต่การหาวัตถุดิบ การหาเครื่องมือ การฟอกไหม การย้อมสีไหม การทักไหม การทำเส้นพุ่งและเส้นยืน การคันไหม การสับไหมใส่ฟืม การออกแบบลวดลาย การย้อม การทอผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา

ภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก หมายถึง องค์ความรู้ของชาวบ้านในการผลิตผ้าไหมทางกระรอก ที่เกิดจากการเรียนรู้และถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วย ขั้นตอนต่าง ๆ ตั้งแต่การหาวัตถุดิบ การหาเครื่องมือ การฟอกไหม การย้อมสีไหม การทักไหม การทำเส้นพุ่งและเส้นยืน การคันไหม การสับไหมใส่ฟืม การออกแบบลวดลาย การย้อม การทอผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา

กรอบแนวคิดของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ผ้าไหมทางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยมีประเด็นในการวิจัยคือ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของผ้าไหมทางกระรอกและเพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของการใช้ภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา ตลอดจนเพื่อศึกษาแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดดังต่อไปนี้

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดของการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ผ้าไหมหางกระรอก : การอนุรักษ์ และพัฒนาการผลิตเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยมีประเด็นในการวิจัยเพื่อศึกษาความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา และเพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ตลอดจนเพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ และพัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยได้ทำการแยกเอกสารที่ใช้ศึกษาอ้างอิงออกเป็นประเด็นบริบทและองค์ความรู้ข้อมูลดังต่อไปนี้

1. ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมอีสาน
  - 1.1 ลักษณะสังคมวัฒนธรรมอีสาน
  - 1.2 พิธีกรรมและความเชื่อในการทอผ้าพื้นเมืองอีสาน
  - 1.3 ลักษณะสังคมวัฒนธรรมพื้นบ้าน นครราชสีมา
  - 1.4 วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย
  - 1.5 หัตถกรรมการทอผ้าไหมหางกระรอก
2. องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก
  - 2.1 ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน
    - 2.1.1 ความหมายของภูมิปัญญาและภูมิปัญญาพื้นบ้าน
    - 2.1.2 ลักษณะของภูมิปัญญา
    - 2.1.3 การพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้าน
    - 2.1.4 การถ่ายทอดภูมิปัญญา
  - 2.2 ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าไหมหางกระรอก
    - 2.2.1 ประวัติการทอผ้าไหมหางกระรอก
    - 2.2.2 แหล่งผลิตผ้าไหมหางกระรอกที่มีชื่อเสียงในจังหวัดนครราชสีมา
    - 2.2.3 วัตถุดิบและเครื่องมือในการทอผ้าไหมหางกระรอก
    - 2.2.4 ประเภทของผ้าและกรรมวิธีการในการทอผ้าไหมหางกระรอก
  - 2.3 ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์
    - 2.3.1 ความหมายของการอนุรักษ์
    - 2.3.2 หลักของการอนุรักษ์
    - 2.3.3 ประเภทการอนุรักษ์
    - 2.3.4 วิธีการอนุรักษ์
  - 2.4 ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนา
    - 2.4.1 ความหมายของการพัฒนา
    - 2.4.2 เป้าหมายของการพัฒนา

- 2.5 ความรู้เกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน
  - 2.5.1 ความหมายของวิสาหกิจชุมชน
  - 2.5.2 ลักษณะสำคัญของวิสาหกิจชุมชน
  - 2.5.3 องค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชน
  - 2.5.4 ประเภทของวิสาหกิจชุมชน
  - 2.5.5 ความสำคัญของวิสาหกิจชุมชน
  - 2.5.6 กระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน
3. นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง
  - 3.1 สินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์และสินค้าชุมชน
    - 3.1.1 แนวคิดและหลักการโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์
    - 3.1.2 แผนแม่บทหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์
  - 3.2 นโยบายรัฐบาล นายก ๗ ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ด้านการส่งเสริมอาชีพและ
หัตถกรรม
  - 3.3 นโยบายการสนับสนุนและส่งเสริมการอนุรักษ์ และพัฒนาการผลิตผ้าไหม
ทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา
4. บริบทพื้นที่วิจัย
5. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
  - 5.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
    - 5.1.1 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่
    - 5.1.2 ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม
    - 5.1.3 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยม
    - 5.1.4 ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 6.1 งานวิจัยในประเทศ
  - 6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมอีสาน

1. ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมอีสาน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน เป็นภูมิภาคที่มีความโดดเด่นและมีความหลากหลายทั้งทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ด้วยขนาดของภูมิภาคที่มีพื้นที่กว่า 1 ใน 3 ของพื้นแผ่นดินไทย จึงทำให้ภูมิภาคแห่งนี้มีจำนวนประชากรมากที่สุดในประเทศ และมีความหลากหลายของเชื้อชาติประชากรอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนั้น ยังเป็นภูมิภาคที่มีปัญหาในด้านต่าง ๆ มากที่สุด เช่น ปัญหาความแห้งแล้ง ความยากจน การอพยพย้ายถิ่นของประชากรเพื่อหางานทำ ปัจจุบันปัญหาต่างๆได้รับการแก้ไขไปบ้างแล้วทำให้ภาคอีสานทุกวันนี้มีความเจริญเท่าเทียมกับภาคอื่น ๆ

ประชากรในภาคอีสานส่วนใหญ่พูดภาษาไทยสำเนียงอีสานซึ่งมีความแตกต่างกันด้านสำเนียงในแต่ละท้องถิ่น หรือพูดภาษาท้องถิ่นของตนเองที่มีมากมายหลายภาษา แต่ประชากรส่วนใหญ่ โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวในปัจจุบันสามารถพูดภาษาไทยภาคกลางได้เป็นอย่างดี ประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของตนคือหญิงมักจะนุ่งผ้าซิ่นทอด้วยฝ้าย มีเชิงคลุมเลยเข้าไปเล็กน้อย สวมเสื้อแขนสั้น ผู้สูงอายุมักตัดผมสั้นไว้จอน ส่วนผู้ชายไม่ค่อยมีรูปแบบที่แน่นอนนัก แต่มักนุ่งกางเกงมีขาครึ่งน่องหรือนุ่งโสร่งผ้าไหม อย่างไรก็ตามเครื่องแต่งกายดังกล่าวจะพบน้อยลง ในปัจจุบันประชากรวัยหนุ่มสาวจะแต่งกายตามสมัยนิยมอย่างที่พบเห็นในที่อื่น ๆ ของประเทศ แต่ก็สามารถหาชมการแต่งกายของชาวอีสานแบบดั้งเดิมได้ตามหมู่บ้านในชนบท ซึ่งประชากรส่วนใหญ่โดยเฉพาะคนเฒ่า คนแก่ยังคงแต่งกายแบบดั้งเดิม

อาชีพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือการเพาะปลูกพืชที่สำคัญคือ ข้าว มันสำปะหลัง ปอ ข้าวโพด ภาคนี้มีพื้นที่ทำนามากกว่าภาคอื่น ๆ แต่ผลผลิตที่ได้ต่ำ เพราะดินของภาคอีสานเป็นดินปนทรายไม่อุ้มน้ำและการทำนาส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝนซึ่งไม่ค่อยแน่นอน บางปีมีน้ำมาก บางปีไม่มีน้ำเลย พอถึงฤดูแล้งน้ำในแม่น้ำลำธารจะเหือดแห้งไปเสียส่วนใหญ่ จึงจะพบว่าพอถึงหน้าแล้งประชาชนจะอพยพไปหางานทำต่างถิ่นเป็นจำนวนมาก ถึงฤดูฝนประชาชนก็ไม่ได้เตรียมการเก็บกักน้ำฝนไว้ใช้ให้เป็นที่แพร่หลายกัน เว้นแต่เก็บน้ำฝนไว้ดื่มกินเท่านั้น การขาดแคลนน้ำในภาคนี้ทำให้ไม่ค่อยมีการปลูกพืชหลังการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ทำให้ผลผลิตมีน้อย เป็นเหตุให้ประชากรในภูมิภาคนี้มีความยากจนเป็นส่วนมาก ปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรทำให้เกิดโครงการน้ำพระทัยจากในหลวง หรือที่รู้จักกันในนาม โครงการอีสานเขียว ความมุ่งหมายของโครงการนี้เพื่อหวังจะยกระดับความเป็นอยู่ของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้ดีขึ้น โดยการหาและสร้างแหล่งน้ำ ปรับปรุงวิธีการประกอบอาชีพ ปรับปรุงด้านสุขภาพอนามัย สิ่งสำคัญที่ควรพิจารณาคือพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายแห่งไม่เหมาะสำหรับปลูกข้าว เพราะข้าวต้องการน้ำมาก แต่เหมาะสำหรับเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะการเลี้ยงวัว แต่การเลี้ยงวัวเลี้ยงควายโดยการปลูกหญ้าให้เป็นอาหารสัตว์นั้น ยังทำกันไม่ค่อยแพร่หลายในภาคนี้ การเลี้ยงสัตว์จึงไม่ค่อยได้ผล

สำหรับงานฝีมือ เช่น การทอผ้าไหมและการจักสานในภาคนี้ทำกันได้ดีมีฝีมือประณีต แต่การทำในลักษณะที่เป็นกิจการใหญ่โตทำครั้งละมาก ๆ เพื่อการค้ายังไม่เป็นที่นิยมกันในหมู่ประชาชน เนื่องจากความขัดสนในพื้นที่ ผู้คนในภาคนี้จึงได้เดินทางไปหางานทำกันในภาคอื่น ส่วนมากไปในลักษณะการบุกเบิกหาที่ทำกินใหม่ เรียกว่า “หานาดี” ในภายหลังการหานาดีก็ทำได้ยาก เพราะไม่มีพื้นที่จะให้บุกเบิกใหม่ ส่วนใหญ่จึงไปทำงานรับจ้างในที่ต่าง ๆ และไปกันถึงต่างประเทศ เช่น ประเทศสิงคโปร์ บรูไน และในประเทศเขตทะเลทรายตะวันออกเฉียงกลาง ปัญหาของภูมิภาคนี้คือการหาหนทางปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่ในภูมิภาค สร้างอาชีพใหม่ ๆ ให้เข้ากับสภาพทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ โดยเฉพาะการเลี้ยงสัตว์และตั้งโรงงานที่รองรับผลผลิต เหล่านี้จะสามารถแก้ปัญหาในภูมิภาคนี้ได้มาก (พะยอม สีนะวัฒน์. 2552 : 93)

สรุปได้ว่า ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมอีสานมีความโดดเด่นและมีความหลากหลายทั้งทางด้านศิลปวัฒนธรรม มีประเพณีและวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ประชากรในภาคอีสานส่วนใหญ่พูดภาษาไทยสำเนียงอีสานซึ่งมีความแตกต่างกันด้านสำเนียงในแต่ละท้องถิ่น หรือพูดภาษาท้องถิ่นของตนเองที่มีมากมายหลายภาษา แต่ประชากรส่วนใหญ่โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวในปัจจุบันสามารถพูดภาษาไทยภาคกลางได้เป็นอย่างดี มีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของตนคือหญิงมักจะนุ่งผ้าซิ่นทอ

ด้วยฝ้าย มีเชิงคลุมเลยเข้าไปเล็กน้อย สวมเสื้อแขนสั้น ผู้สูงอายุมักตัดผมสั้นไว้จอน ส่วนผู้ชายไม่ค่อยมีรูปแบบที่แน่นอนนัก แต่มักนุ่งกางเกงมีขาครึ่งน่องหรือนุ่งโสร่งผ้าไหม อย่างไรก็ตามในปัจจุบันประชากรวัยหนุ่มสาวจะแต่งกายตามสมัยนิยม ขณะที่คนเฒ่าคนแก่ยังคงแต่งกายแบบดั้งเดิม อาชีพสำคัญคือการเพาะปลูก พืชที่สำคัญคือ ข้าว มันสำปะหลัง ปอ ข้าวโพด แต่เป็นเพราะดินของภาคอีสานเป็นดินปนทรายไม่อิ่มน้ำ พอถึงฤดูแล้งน้ำในแม่น้ำลำธารจะเหือดแห้งไปเสียส่วนใหญ่ ทำให้ได้ผลผลิตน้อย เป็นเหตุให้ประชากรในภูมิภาคนี้มีความยากจนเป็นส่วนมาก ต่อมาได้เกิดโครงการน้ำพระทัยจากในหลวง หรือที่รู้จักกันในนาม โครงการอีสานเขียว ซึ่งช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้ดีขึ้น

2. พิธีกรรมและความเชื่อในการทอผ้าพื้นเมืองอีสาน

ความเชื่อเกี่ยวกับสีผ้า คนไทยมีความเชื่อกันมาแต่โบราณว่าสีประจำวันนั้นจะเป็นมงคลแก่ผู้สวมใส่ ยิ่งเป็นยามศึกสงครามด้วยและถือเป็นเรื่องสำคัญของตำราพิชัยสงคราม ซึ่งกำหนดไว้ว่า (ปราณี เดชวิทยาพร. 2548 : 113-114)

วันอาทิตย์ ใส่เสื้อผ้าสีแดง
วันจันทร์ ใส่เสื้อผ้าสีขาวนวล
วันอังคาร ใส่เสื้อผ้าสีชมพู
วันพุธ ใส่เสื้อผ้าสีเขียว
วันพฤหัสบดี ใส่เสื้อผ้าสีเหลืองอ่อน
วันศุกร์ ใส่เสื้อผ้าสีฟ้าอ่อน
วันเสาร์ ใส่เสื้อผ้าสีดำ

ส่วนวันใดจะเป็นคุณเป็นโทษนั้นมีคำว่าไว้ดังนี้

วันอาทิตย์ใครนุ่งผ้า ชำระมารแฮ
คะสิเป็นเสน่ห์ พบชู้
อังคารทุกข์จะปะ ปนโทษ
พุทธจะมีสุขผู้ นุ่งผ้าพึงจำ
พฤหัสบดี พูนสวัสดิ์
วันศุกร์ทรัพย์สมบัติ มาด้วย
วันเสาร์ตำราตัด เต็ดขาด
ใครนุ่งหม่มจะม้วย เร่งให้ระวัง ฯลฯ

คนโบราณยังมีการกำหนดวันนุ่งผ้าใหม่เป็นแบบข้างขึ้นข้างแรม เช่น วันขึ้น 4 ค่ำ ขึ้น 6 ค่ำ และ ขึ้น 9 ค่ำ ตัดผ้า เย็บผ้า นุ่งผ้าใหม่จะดี จะได้ลาภวันแรม 4 ค่ำ และแรม 11 ค่ำ ตัดผ้า เย็บผ้า นุ่งผ้าใหม่ดี มีลาภ เช่นกัน

ลวดลายบนผืนผ้ากับคติความเชื่อ

เกี่ยวกับลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าทอพื้นเมือง นอกจากมีความวิจิตรงดงามแล้วยังแฝงไว้ด้วยคติความเชื่อที่สำคัญอันสืบเนื่องมาจากคติการสร้างลวดลายมีดังนี้ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์. 2549 : 74-79)

1. คติความเชื่อเกี่ยวกับ ลายสัตว์ในบรรดาลวดลายที่สื่อความหมายเป็นรูปสัตว์ที่ปรากฏอยู่บนผืนผ้าทอพื้นเมืองนั้น จะพบว่า มีรูปสัตว์มากมายหลายชนิด ลวดลายที่พบเห็นเสมอ คือ

1.1 ลายรูปช้าง ในส่วนของลวดลายบนผืนผ้าทอพื้นเมืองรูปสัตว์นั้นช่างทอผ้าท้องถิ่นมักทำลวดลายโดยใช้เทคนิคการทำขีด เพื่อให้เกิดลวดลายรูปช้างปรากฏให้เห็นอยู่เสมอ การทำลวดลายรูปช้างนี้ปรากฏให้เห็นเริ่มตั้งแต่ผ้าทอในสมัยโบราณ เป็นต้นมา และปรากฏว่านิยมสร้างลวดลายบนผืนผ้าเป็นรูปช้างมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งตามคติโบราณเชื่อว่า ช้างกับฝนมีความสัมพันธ์กัน เชื่อว่าเมื่อช้างมีลักษณะดีขึ้นในบ้านเมืองใดบ้านเมืองนั้นก็เกิดฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ ส่งผลดีต่อการเกษตรกรรมและการดำรงชีพ

1.2 ลายรูปนาค คติเรื่องนาคได้ฝังลึกอยู่ในคติความเชื่อของกลุ่มชนวัฒนธรรมไทยหลาย กลุ่มน้ำโขงมานาน บางกลุ่มเชื่อว่าบรรพบุรุษของตนสืบเชื้อสายมาจากนาค คือชนเผ่านาค ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงนับถือและบูชานาค เชื่อว่านาคเป็นสัตว์แห่งโชค ลาภ ความอุดมสมบูรณ์และความเป็นสิริมงคล

1.3 ลายรูปนก ลวดลายบนผ้าทอพื้นเมือง มักปรากฏรูปนกมากมายหลายประเภท เช่น นกไซ นกแขงแซว นกโพระดก ห่าน หงส์ เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีลวดลายนกที่เกิดจากจินตนาการ ผสมผสานกับคติความเชื่อท้องถิ่น เช่น ลาย “นกหัสติลิงค์” เป็นนกที่เกิดจากจินตนาการและคติความเชื่อของคนในท้องถิ่น มีลักษณะ มีตัวเป็นนกศีรษะมีวงเป็นช้างมีขนาดใหญ่เท่าช้าง อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์

2. คติความเชื่อเกี่ยวกับลวดลายพันธุ์พฤกษา ลวดลายพันธุ์พฤกษาเป็นคำเรียกโดยรวม ซึ่งหมายถึง ลวดลายผ้าที่เป็นรูปต้นไม้ ดอกไม้หรือผลไม้ ช่างทอผ้าพื้นเมืองได้อาศัยแนวคิดจากธรรมชาติรอบตัวมาสร้างสรรค์เป็นลวดลายบนผืนผ้าต้นแบบของลวดลายพันธุ์พฤกษาได้แก่ ลายต้นสน (ทิวไม้) ลายดอกบัว ลายดอกกระบวน ดอกจอก ดอกจันทน์ ตะวัน กาบแดด พนมहाและเถาวัลย์ เป็นต้น การสร้างลวดลายพันธุ์พฤกษา เป็นคติความเชื่อที่บ่งบอกถึง ความรักความสดชื่น ความเจริญรุ่งเรืองและการเคารพบูชา

3. คติความเชื่อเกี่ยวกับลวดลายสิ่งของเครื่องใช้ ลวดลายที่สื่อความหมายเกี่ยวกับสิ่งของเครื่องใช้ ที่ปรากฏบนผืนผ้าแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท แต่ละประเภทมีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อดังนี้

3.1 ลายขอ และ ลายกำย มีลักษณะเป็นลายเส้นหักมุม เรียงต่อกันไปในแนวทางเดียวกัน ลายลักษณะที่เกี่ยวข้องเป็นลูกโซ่ต่อเนื่องกันไปไม่รู้จบ น่าจะมีคติที่หมายถึงความเป็นอมตะ ความเป็นนิรันดร์และความเจริญรุ่งเรืองตลอดไป ซึ่งเป็นคติความเชื่อที่เป็นไปในทางที่เป็นสิริมงคล

3.2 ลายขาเข มีลักษณะเป็นลายกากบาทไขว้กันเรียงเป็นแถวยาว ขาเขที่มีมาจากที่วางหนังสือผูก (คัมภีร์โบราณทำด้วยใบลานร้อยเข้าไว้ด้วยกันเป็นชุด หรือ ผูก) เพื่อให้อ่านได้โดยสะดวก ลวดลายลักษณะนี้มีคติความเชื่อที่หมายถึงความมั่งมีอย่างไม่มีสิ้นสุดอีกทั้งยังหมายถึง ปรกาศ หรือพลังแห่งแสงอาทิตย์

3.3 ลายช่อตีนพานหรือรูปพาน เป็นการสร้างลวดลายตามคติความเชื่อที่ต้องการสื่อความหมายว่าเป็น ชันบูชา การรองรับของศักดิ์สิทธิ์เพื่อการเคารพบูชา ลายรูปแบบนี้จึงนิยมทอเป็นลายเชิงผ้า จึงเป็นการสื่อให้เห็นว่าลายลักษณะนี้เป็นเครื่องใช้ที่มีคุณค่า คือ พานหรือช่อ

ดินพาน ที่มีไว้สำหรับใส่ดอกไม้เพื่อนำไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ความเชื่อเกี่ยวกับลวดลายที่สื่อในลักษณะเป็นสิ่งของเครื่องใช้ที่ปรากฏบนผืนผ้า จึงล้วนแล้วแต่มีความหมายในทางที่เป็นสิริมงคลทั้งสิ้น

4. ความเชื่อเกี่ยวกับ ลายสิ่งก่อสร้าง ลวดลายที่สื่อความหมายเป็นรูปสิ่งก่อสร้างที่ปรากฏบนผืนผ้าส่วนใหญ่เป็นลายหอ หรือ ปราสาท มีทั้งลักษณะเป็นหอยื่นและหอนอน นอกจากนั้นยังมีลายฉัตรและลายช่อฟ้า ลวดลายที่ประดิษฐ์ขึ้นมีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อ ดังนี้

4.1 ลายปราสาทหรือลายหอ มีทั้งลักษณะยื่น (ลายตั้ง) และหอนอน(ลายนอนระนาบ) เป็นลายที่ได้แนวคิดจากสิ่งก่อสร้างจาก หอหรือปราสาท ซึ่งเป็นที่สถิตของเทพเจ้าหรือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือ อาคารที่เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรม ตามคติความเชื่อ เช่น หอผีเป็นภาพที่ประดิษฐานสิ่งเคารพ วิญญาณบรรพบุรุษ ที่เป็นสถานที่ควรแก่การเคารพบูชา ลายหอหรือปราสาท จึงมีความหมายถึงสถานที่ที่ประกอบพิธีกรรมเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต

4.2 ลายช่อฟ้า เป็นลายที่สร้างขึ้นจากแนวคิดของเครื่องประกอบอาคารส่วนที่เป็นหลังคาโบสถ์ วิหาร หรือ ปราสาท ที่ประดิษฐ์อยู่บนส่วนสูงสุดของอาคาร มีความหมายถึงสวรรค์ เป็นการจำลองเอาสวรรค์ไว้บนผืนผ้าช่วยเสริมความสำคัญของผ้าว่าเป็นผืนผ้าที่ควรแก่การนำไปใช้ในงานมงคล และเป็นสิริมงคลแก่ผู้นำไปใช้

4.3 ความเชื่อเกี่ยวกับลวดลายจากธรรมชาติบนท้องฟ้า (ลายทรงเรขาคณิต) ลวดลายที่มีลักษณะเป็นรูปเหลี่ยมต่าง ๆ ลายเหล่านี้เป็น ลายที่สื่อความหมาย เกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติบนท้องฟ้า คือลายดอกลดดาว มีเหลี่ยมและฉกรรพลักษณะต่าง ๆ มีความหมายถึงดวงดาวที่อยู่บนท้องฟ้า อีกทั้งเป็นคติความเชื่อที่หมายถึง แสงสว่างแห่งดวงดาวบนฟากฟ้าและยังเชื่อว่าดวงดาวเป็นสิ่งที่นำความเจริญ ความก้าวหน้า อำนาจ โชคลาภมาสู่ผู้คน ซึ่งสอดคล้องกับคติความเชื่อของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ที่มีต่อดวงดาวบนฟ้าว่า หมายถึง โชคลาภ ความอุดมสมบูรณ์ความชุ่มชื้นกับน้ำฝน อีกทั้งยังหมายถึงแสงส่องทางสว่างแห่งชีวิต ลวดลายเหล่านี้ความหมายไปในทางที่เป็นมงคลทั้งสิ้น

4.4 คติความเชื่อเกี่ยวกับลายรูปฉัตร ฉัตรประกอบด้วยเสาฉัตรและฉัตรมีลักษณะเรียงกันลดหลั่นขึ้นเป็นชั้น เสาฉัตรตามคติความเชื่อ หมายถึงเสาแห่งเกียรติยศ เสาแห่งจักรวาล นอกจากนั้นยังหมายถึง การตรัสรู้ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อีกทั้งยังหมายถึง ทศพลญาณหรือญาณสิบประการของพระพุทธเจ้าความสัมพันธ์ของผ้าทอพื้นเมืองกับพิธีกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ความเชื่อเรื่องผ้าเกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้ (ปราณี เดชวิทยาพร. 2548 : 103-113)

1. พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด

ผ้าเข้ามามีส่วนเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนไทย อาทิ เช่น การเกิดจะเริ่มจากการเตรียมทอผ้าไว้สำหรับเป็นผ้าอ้อม ผ้าห่ม เสื้อผ้า ผ้าห่มที่นอน จนกระทั่งเปล เมื่อเด็กคลอดออกมาแล้วเมื่อทำความสะอาดตัวเด็กเรียบร้อยแล้ว ผ้าจะเป็นสิ่งที่ใช้ห่อหุ้มตัวเด็กไว้ ในภาคอีสานต้องมีการเตรียมผ้าไว้สำหรับเป็นของกำนัลคนทำคลอด (หมอดำแย) เพื่อแสดงความขอบคุณ หลังจากคลอดจะเอาเด็กใส่กระดิ่งปูเบาะ และมีผ้าขาวรองผ้าขาวเปรียบเสมือนชีวิตที่ขาวบริสุทธิ์ของเด็กไม่มีอะไรเปรอะเปื้อน ผ้าที่เอามารองนั้นเป็นผ้าทอด้วยฝ้ายหรือไหมก็ได้ ขึ้นอยู่กับฐานะของครอบครัวหากครอบครัวใดมีฐานะร่ำรวยก็จะใช้ผ้าไหมพื้นขาว ครอบครัวใดที่มีฐานะยากจนลงมากก็จะใช้ผ้าฝ้าย

2. พิธีบวช

คนไทยโดยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ คนไทยมีความเชื่อถือเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และมักจะให้บุตรหลานได้บวชเรียนในทางธรรมเพื่อเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกันยังมีความเชื่อถืออีกว่า หากบุตรได้บวชทดแทนคุณบิดามารดาจะช่วยให้อบิดามารดาได้อาศัยเกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ ดังนั้นผ้าได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในการบวชตั้งแต่การเป็นนาค โดยสมัยก่อนมารดาจะเป็นผู้ทอผ้าขาวให้นาคได้สวมใส่ในพิธี บวชในสมัยก่อน คนที่จะได้ใช้ผ้าไหมจะต้องเป็นคนที่มีฐานะร่ำรวยมาก โดยเฉพาะเจ้าขุนมูลนายที่มีเกียรติเท่านั้น ชาวบ้านธรรมดาจะใช้แต่ผ้าฝ้ายเป็นเครื่องนุ่งห่มเท่านั้น ผ้าไหมมักทอกันหลังฤดูเก็บเกี่ยว โดยใช้เครื่องมือสมัยโบราณ การถักทอก็จะทำกันออกมาได้ช้ามากเพราะจะต้องเลี้ยงไหมเองสาวไหมเอง ตีเกลียว พอกย้อมสีธรรมชาติใช้เวลามัดสีหลายครั้งจึงจะนำมาสาว กรอ และทอผู้หญิงจะทอสำหรับเก็บไว้ใช้ในครอบครัวของตน เป็นผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นผ้าสีพื้นเรียบ ๆ ไม่มีความประณีตและสวยงาม ทอขึ้นอย่างง่าย ๆ เช่น ผ้าขาวม้า ผ้าสร่ง ผ้าแถบ แต่ผ้าที่ใช้ในงานพิธีต่าง ๆ เช่น ทำบุญ แต่งงาน หรือเทศกาลต่าง ๆ เมื่อมีงานเทศกาลสำคัญกัน ก็จะแต่งตัวด้วยผ้าที่ทอขึ้นเป็นพิเศษ ไปอวดประชันกัน ผ้าชนิดนี้จะทอด้วยฝีมือประณีต ลวดลายก็จะมีงดงามเป็นพิเศษ

สรุปได้ว่า ผ้ามีส่วนสำคัญกับวิถีชีวิตและความเชื่อของคน ตั้งแต่เกิดจนตายผ้าไม่เพียงเป็นเครื่องนุ่งห่มเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในการกำหนด ตำแหน่ง ฐานะของคนในสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผ้าทุกชิ้นที่ทอขึ้นอาจแฝงไปด้วยความรัก ความผูกพัน ระหว่างคนในครอบครัว พ่อแม่กับลูก ลูกสาวกับหนุ่มคนรัก ญาติพี่น้อง หรือคนในชุมชนเดียวกัน ดังนั้น ผ้าจึงมีความสำคัญกับวิถีชีวิตของคนที่เกิดมา ไม่ว่าจะอยู่ที่ใด ชนชั้น หรือเผ่าพันธุ์เชื้อสายใดก็ตาม ซึ่งจะเห็นได้ว่าการทอผ้าพื้นเมืองของชาวบ้านในจังหวัดยโสธร นั้นมีประวัติศาสตร์การทอผ้าที่สืบทอดจากบรรพบุรุษมาช้านาน มีเอกลักษณ์เป็นมรดกทางวัฒนธรรมเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่คนไทยรุ่นปัจจุบันต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้ในสมัยก่อน ผู้หญิงไทยจะทำเครื่องใช้ต่าง ๆ ในบ้านเอง งานที่มีความสำคัญอย่างหนึ่งคือ การทำเสื้อผ้า ผ้าถุง ผ้าห่ม ไว้ใช้กันในครอบครัวและในพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการเกิด การบวช การแต่งงาน การตายก็ต้องใช้ผ้า ผ้าทอจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตคนไทย กรรมวิธีและเทคนิคในการทอผ้าให้เกิดลวดลายต่าง ๆ เป็นเทคนิคและความสามารถของแต่ละคน หลักใหญ่ของการทอผ้าก็คือการนำเส้นฝ้ายหรือเส้นไหมมาขัดกันให้เป็นลายโดยชิงเส้นกลุ่มหนึ่งเป็นหลัก เรียกว่าเส้นยืน แล้วใช้อีกเส้นหนึ่ง เรียกว่าเส้นพุ่ง สอดตามขวางเส้นยืน เมื่อนำมาสานขัดกันก็จะเกิดลวดลายต่าง ๆ ผ้าบางชนิด ผู้ทอจะคิดหาวิธีสอดด้ายและสอดสีสลับกันบางวิธีก็จะจับผูกและมัดแน่นเป็นช่วง ๆ หรืออาจจะยกด้ายที่ทอเป็นระยะ ๆ ทำให้เกิดลวดลายสวยงาม ผู้ทอต้องสามารถจำลวดลายที่ตนคิดประดิษฐ์ได้ จึงแม้แต่ละลวดลายจะมีความซับซ้อนและหลากหลายแต่ก็สามารถนำมาประสานกันได้เหมาะสมงดงาม แสดงถึงภูมิปัญญาและความสามารถของชาวชนบทเป็นอย่างดี ผ้าทอมือจึงมีเทคนิคการทอและความสวยงามเป็นที่สุด ผ้าทอของชาวบ้านมีรูปแบบ ลวดลาย ซึ่งสามารถบ่งชี้ถึงกลุ่มของคนไทยเชื้อสายต่าง ๆ ได้อีกด้วย

3. ลักษณะสังคมวัฒนธรรมพื้นบ้าน นครราชสีมา

จังหวัดนครราชสีมาแต่เก่าก่อนมีคำขวัญประจำถิ่นว่า “นกเขาคราม อ้อยคันร่มสม ส้มขี้ม้า ผ้าหางกระรอก” เมื่อพูดเรื่องไหมโคราชก็น่าจะพูดถึงผ้าหางกระรอกก่อนจะว่าเรื่องผ้าไหมหางกระรอก เห็นสมควรกล่าวถึงของขวัญสามอย่างก่อนสักเล็กน้อย”

จากการสนทนากับท่านผู้สูงอายุซึ่งทันรู้เห็นเหตุการณ์แต่เก่าก่อนได้รับคำบอกเล่า ซึ่งยังไม่ได้ค้นหลักฐานยืนยันดังนี้

เมืองโคราชแต่ก่อนเป็นป่าติดต่อกันตลอด มีสัตว์และนกมากมายหลายชนิด เสียงนกเขาขันคุสนั่นป่า คนที่ชอบกินชอบฟังเสียงก็ออกเล่า ออกต่อนก เลือกได้ตามใจปรารถนา นกเขามีชุกชุมอยู่ 3 ชนิดคือ นกเขาไฟ นกเขาใหญ่ หรือนกเขาหม้อ กับนกเขาเปล้า

นกเขาไฟมีขนาดย่อม ขนคอและปลายปีกสีแดงเรื่อเหมือนสีนกกะปูด ขันไม้เพราะเสียงกระซกกระชั้นจับสำเนียงเป็นว่า “คิ้วแต่กระดุก” หรือ “คิ้วทั้งกระดุก” คนมักล่ายิงมาเป็นอาหาร

นกเขาใหญ่หรือนกเขาหม้อ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่านกเขาธรรมดา ตัวใหญ่ ขนสีเทา สร้อยคอสีดำเหลือบขาว เสียงขันมี 2 อย่าง คือ ขันธรรมดา กับขันคุ ขันธรรมดา ฟังเรียกว่า “กรุก กรู กรู กรุก” หรือ “กุก กรู กรู กรุก กรุก” คนมักสรุปว่ามีเสียง “คุของกู” ขันไม้เพราะความหมายไม่ดีคนไม่นิยมเลี้ยง นกเขาหม้อที่เสียงเพราะเจ็ยแจ้นั้น เสียงขันว่า “กุก กรู กุก สุก กรู กุก” ขันซ้อน ๆ ประชันกันอวดตัวเมีย อวดอำนาจหนุ่ม ๆ ชาวบ้านชอบต่อนกเขานี้มาเลี้ยงขันและอ้อวอดกันว่านกของใครขันเสียงสูง กลาง ต่ำ ไฟเพราะกว่ากัน นกเขาหม้อบางตัวขันคุไม่เพราะฟังเสียงว่า “กุก กรู กรุก กุก สุก กรู กรุก” บางทีท้ายเสียงมี 3 กรุก 4 กรุก เสียงกระแทกกระทั้น เรียกนกกระทิงโลง ไม่นิยมเลี้ยงเหมือนกัน

ชนิดที่ 3 คือนกเขาเปล้า มีสีเขียวใบไม้ไม่มีชื่อเรื่องเสียงขัน ชอบกินลูกไทร คนจึงคัดจับมาเป็นอาหาร

มีเรื่องเล่าขำขัน ถึงพ่อเฒ่าคนหนึ่งไปดักได้นกเขาจำทำลาน ผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ถึงตอนลับเนียนอกปนกับหยวกกล้วยตะล่อมไว้บนเชิง สั่งเมียให้ช่วยปรุงแล้วลงเรือนไปร้านเหล้า เดินพลางร้องเพลงพลางว่า “คือนกเขาขันอยู่ในตุ้ม คือนกคุ่มขันอยู่ในรัง” หมายถึงจะดื่มพอตึงหน้าและครีมีใจแล้วจะกลับมากินลาบนก

แม่เฒ่าทำไหมเพลิน กว่าจะนึกได้ว่าจะต้องปรุงลาบ หมากก็กินเนียนอกไปเสียหมด สงสารพ่อเฒ่ากลัวจะผิดหวัง จึงชุตซี้เขียงปนเศษเนียนอกลับหยวกกล้วยเพิ่มเข้ามาแล้วปรุงด้วยเครื่องทำลาบ พ่อเฒ่าครีมีใจกลับมาพยุลาบ พลางร้อง “คือนกเขาขันอยู่ในตุ้ม คือนกคุ่มขันอยู่ในรัง” แม่เฒ่าหยิ่งเสียงอย่างเกรง ๆ ว่า “อร้อยไหมตา” “อ้าย ลายนกเขาเสียอย่าง มีรีไม่อร้อย” พยุกินแล้วร้อง “คือนกเขาขันอยู่ในตุ้ม คือนกคุ่มขันอยู่ในรัง” ต่อไป แม่เฒ่ารู้สงสาร แต่ก็โล่งใจ ก้มหน้าก้มตาเกลาลเส้นไหมต่ออย่างใจเย็น

อ้อยคันร่ม เป็นอ้อยพื้นเมืองโคราช ลำตรง สูง อวบ เส้นผ่านศูนย์กลางเกิน 1 นิ้ว มีม่วงจาง ถ้าอวบมากจะเหลือบสีเหลืองทอง ปล้องสั้นตาถี่ ข้อเรียบ เหมือนข้อไม้ไผ่เลี้ยง ชานนิ่ม เนื้อละเอียด หวานฉ่ำ ขาวบ้านปลูกไว้กิน ถ้าเหลือกินก็หีบน้ำอ้อยสมทบกับอ้อยแฉม ซึ่งลำเล็ก ปล้องยาว ข้ออ้อยเป็นสันเหมือนไผ่รวกปลูกเป็นจำนวนมากหลังฤดูการทำนาเรียงเป็นแถวยาวเหยียดแต่ละแถวเรียก “ข้ออ้อย” สำหรับใช้ต้มน้ำตาลอ้อย

ส้มขี้ม้า เป็นส้มพื้นเมืองลูกเล็ก กลมแปล้ บุ่มหัวท้าย มีสีฐานเหมือนส้มขี้ม้า เนื้อในแน่น ล่อนไม่ติดเปลือก กลีบสีส้มจางเกาะกันแน่น รสเปรี้ยวเจือหวาน เปลือกไม่เรียบเมื่อยังดิบ สีเขียวจัด เริ่มสุกจะมีสีเหลืองแล้วเข้มขึ้น ๆ จนเป็นสีหมากสุกทั้งลูกเมื่อสุกอม

ส้มขี้ม้าขึ้นงามในที่ลุ่มริมน้ำ โดยเฉพาะทำเลใกล้ “ละลม” ซึ่งเป็นที่ลุ่มแคบยาวไปตามริมน้ำ ถ้าน้ำหลากจะเป็นผืนน้ำกลืนไปกับลำน้ำ ถ้าน้ำลดจะเห็นเป็นสันดินยาวเลียบฝั่ง เช่น ฝั่งมูลมีละลมใกล้ด่านเกวียน ริมลำตะคอง ละลมหม้อที่โคกกรวด ริมฝั่งลำเชียงไกรใกล้โนนไทยมีละลมโต ฯลฯ ส้มขี้ม้าปลูกมากในท้องถิ่นริมมูลมากในท้องถิ่นริมมูล เช่น บริเวณละลมด่านเกวียนท่าช้าง พะเนา ฯลฯ ปลูกปะปนกับไม้อื่นแต่พอกิน สวนหนึ่งอย่างมาไม่เกิน 10 ต้น ส้มเขียวหวานและส้มโอมีปลูกประปราย ไม่แปลกจากผลไม้ภาคกลางแต่ส้มขี้ม้ามีเฉพาะในโคราชจึงถือว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของเมืองโคราช (ปรีชา อุตระกุล. ม.ป.ป. : 144)

สรุปได้ว่า ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมพื้นบ้าน นครราชสีมา เป็นสังคมแบบเกษตรกรรม มีวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ดำรงชีวิตโดยพึ่งพิงธรรมชาติและผลิตผลทางการเกษตรที่มีในท้องถิ่นเพื่อเลี้ยงชีพ ผู้คนดำเนินชีวิตตามวิถีทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง

4. วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย

วิถีชีวิตของชาวจังหวัดนครราชสีมา มีความเป็นอยู่และขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างกันตามกลุ่มชาติพันธุ์ ชาวพื้นเมืองที่มีจำนวนมากที่สุดคือ ไทยโคราช ในแต่ละท้องถิ่นหรือในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ จะมีขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเองแตกต่างกัน มีวัฒนธรรมด้านการแต่งกายแตกต่างกัน โดยแยกแต่ละประเภทได้ ดังนี้ (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 2542 : 216-217)

การแต่งกายของไทยโคราช คนโคราชในอดีตทั้งชายและหญิงจะนิยมนุ่งผ้าโจงกระเบน ทั้งผ้าหางกระรอก ผ้ามาลิกัส ผ้าพื้นธรรมดาตามฐานะ หญิงจะนุ่งโจงกระเบนเป็นประจำ แต่ชายจะนุ่งเมื่อออกงานสำคัญหรือเมื่อไปทำงาน โดยจะนุ่งผ้าม่วงใส่เสื้อนอกสีขาว ถ้าอยู่บ้านจะนุ่งกางเกงสายรัด กางเกงขาก้วยหรือกางเกงฟอรั่มไม่นิยมใส่เสื้อและจะมีผ้าขาวม้าพาดไหล่ คนในเมืองจะนิยมใส่เสื้อคอกลมผ่าแคบ ถ้าออกนอกบ้านจะใช้ผ้าขาวม้าคาดพุง ปัจจุบันหญิงสูงอายุตามหมู่บ้านต่าง ๆ ยังนุ่งโจงกระเบนอยู่บ้าง โดยเฉพาะเวลาไปวัดหรือไปงานประเพณีหญิงจะตัดผมทรงดอกกระพุ่ม

การแต่งกายของชาวอีสาน ไทยอีสานเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาอยู่ในนครราชสีมา ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ มีอยู่ทั่วไปในอำเภอต่าง ๆ ใช้ภาษาอีสานในชีวิตประจำวัน หญิงจะนุ่งผ้ามัดหมี่ที่ทอเอง สวมเสื้อตามสมัยนิยม ชายจะนุ่งผ้าโสร่งมีผ้าขาวม้าคาดเอว สวมเสื้อตามสมัยนิยม หญิงไว้ผมยาว

การแต่งกายของไทยยวน ไทยยวนพบอยู่ที่หมู่ 2 และหมู่ 4 ตำบลสีคิ้ว อำเภอสีคิ้ว อพยพมาจากอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เป็นเวลานานประมาณ 200 ปีมาแล้ว และถูกกวาดต้อนมาอีกในรัชกาลที่ 3 จึงมีจำนวนมากขึ้นได้ขยายไปอยู่ที่บ้านโนนกลุ่ม บ้านถนนคด บ้านน้ำเมา บ้านโนนทอง บ้านโนนแต่ และบ้านไก่อู อำเภอสีคิ้ว หญิงไทยยวนมักไว้ผมยาวมุ่นมวยไว้ด้านหลัง นุ่งผ้าขืนยวน คือขืนมีเชิงและลายขวาง สวมเสื้อม่อฮ่อมมีผ้าขาวม้าพาดไหล่

การแต่งกายไทยมอญ มีอยู่ที่บ้านพลับพลา อำเภอโชคชัย บ้านมอญในเมืองนครราชสีมา บ้านท่าโพธิ์ บ้านพระเพลิง ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย ปัจจุบันยังรักษาวัฒนธรรมประเพณีไว้ได้บางส่วน เช่น ภาษา การไหว้ผีมอญ การเล่นสะบ้า การแต่งกายของชาวมอญจะ แต่งกายเหมือนไทยโคราช

การแต่งกายของไทยเขมร มีชาวเขมรมาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดนครราชสีมาหลาย หมู่บ้านเช่น บ้านหนองใหญ่ ตำบลหินดาด อำเภอด่านขุนทด บ้านถนนโค้ง ตำบลตะขบ อำเภอปักธงชัย บ้านหนองกระทุ่ม บ้านหัวทำนบ อำเภอหนองบุญมาก บ้านตะโกเขมรในเขตอำเภอห้วยแถลง เป็นต้น การแต่งกาย หญิงนุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อตามสมัย มีผ้าห่มพาดไหล่ ตัดผมทรงดอกกระทุ่ม ชายนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อตามสมัย ใช้ผ้าขาวม้าพาดไหล่ ตัดผมสั้นชูดอยู่กับบ้านหญิงจะสวมเสื้อคอกระเช้า นุ่งโจงกระเบน

การแต่งกายของไทยส่วย มีชาวส่วยตั้งถิ่นฐานอยู่ เช่น บ้านแสนสุข บ้านสันติสุข อำเภอห้วยแถลง หญิงจะนุ่งซิ่น สวมเสื้อตามสมัย ถ้าไปวัดหรืองานพิธีจะห่มสไบทับเสื้อ นิยมเจาะหู สวมเสื้อประดับเรียกว่า กะจอน ชายนิยมนุ่งโจงกระเบน

การแต่งกายของชาวนน ชาววนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยบนภูเขามาเป็นเวลานาน แล้วพบอยู่ที่บ้านพระบึง บ้านวังตะเคียน บ้านกลาง บ้านตะขบ ตำบลตะขบ อำเภอปักธงชัย บ้านตลิ่งชัน ตำบลจระเข้หิน บ้านมาบกราด ตำบลโคกกระชาย อำเภอครบุรี และอำเภอด่านขุนทด บางส่วน การแต่งกายหญิงจะสวมเสื้อเกี้ยว นุ่งผ้าถุงชายพกใหญ่ สวมสร้อยเงิน ไฉ้มยาว เก้ามวย มีผ้าสไบพาดบ่า ใส่กะจอนหู

การแต่งกายของไทยจีน ไทยจีนตั้งหลักแหล่งในตัวเมืองนครราชสีมาและตัวเมืองของอำเภออื่น ๆ มีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ คือสวมกางเกงบั้งลิ้ม ไฉ้มยาวพับทบติดกีบด้านหลัง นิยมสวมกำไลหยก

การแต่งกายของไทยแขก ไทยแขกเป็นชาวซิกข์ ตั้งหลักแหล่งอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา การแต่งกายดั้งเดิมชายนุ่งกางเกงสลิป เสื้อแขนยาวคอกลมผ่าอก ปลอกชายเสื้อคลุม สะโพก โปกศึระะ สวมกำไลโลหะ หญิงนุ่งกางเกงเลื้อยยาวคลุมเลยขาหรือชูดสำหรับโดยนุ่งกางเกงเสื้อเอวสั้น ใช้ผ้าแพร เบาบาง นุ่งจีบไว้ชายพก ส่วนชายอีกด้านหนึ่งพันห่มตัวแล้วเลยไปคลุมศึระะ มวยผมต่ำไว้ด้านหลัง สวมเครื่องประดับ

การแต่งกายตามกลุ่มชาติพันธุ์ของชาวโคราชในปัจจุบัน ยังหลงเหลือรูปแบบดั้งเดิมอยู่บ้างตามท้องถิ่นชนบท โดยเฉพาะคนชราที่เป็นหญิง เช่นในกลุ่มไทยโคราชยังคงนุ่งโจงกระเบน ในกลุ่มไทยอีสานหญิงจะนุ่งผ้าไหมมัดหมี่ ชายยังคงนุ่งโจงกระเบน แต่สำหรับหนุ่มสาว ยกเว้นไทยแขก จะนุ่งตามสมัยนิยม เสื้อก็เช่นเดียวกัน สาเหตุที่การแต่งกายของคนรุ่นใหม่เปลี่ยนไป เนื่องจากไปรับอารยธรรมการแต่งกายจากชาติตะวันตก ซึ่งมีความสะดวกสบายในการสวมใส่ทั้งสีสันทัน ความสวยงาม และรูปทรงที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ประกอบกับกระแสของการแข่งขันทางการค้า ทำให้มีการโฆษณาเครื่องแต่งกายอย่างแพร่หลายทำให้คนหนุ่มสาวหลงใหลในแฟชั่น และเห็นว่าเป็นความจำเป็นที่จะต้องแต่งกายให้ทันสมัยโดยไม่คำนึงถึงความสิ้นเปลือง

การแต่งกายตามประเพณีวิถีชีวิต

1. ประเพณีการบวชนาค การแต่งกายนาคแบบโคราชจะแต่งในวันแห่นาค โดยญาติผู้ใหญ่จะพานาคไปวัด ทำพิธีโกนผม โกนคิ้ว แต่งตัวโดยให้นาคนุ่งผ้าหางกระรอกพับทับข้างหน้า แบบจีบหน้านาง คาดเข็มขัดเงินหรือเข็มขัดนาก ใช้ผ้าขาวม้าไหมพาดเฉียงที่ไหล่ขวา ดึงริมผ้ามาให้ชิดกันแล้วติดเข็มกลัดที่เหนือเอวด้านซ้าย สวมสายสร้อยทอง ปะแบงที่โบหน้า ศึระะ เสร็จแล้วแห่นาคเข้าหมู่บ้านเพื่อทำพิธีลานาคต่อไป

2. ประเพณีการแต่งงาน บ่าวสาวในพิธีแต่งงานในอดีตจะเป็นไปตามกลุ่มชาติพันธุ์คือคนไทยโคราชจะนุ่งผ้าโจงกระเบน ถ้าเป็นไทยอีสานจะนุ่งผ้ามัดหมี่ ปัจจุบันชายมักสวมชุดสากลนิยมหญิงแต่งชุดไทยหรือชุดราตรีที่ออกแบบสวยงามตามฐานะ ชายถ้าเป็นข้าราชการมักแต่งชุดปกติขาว

3. ประเพณีงานศพ โดยทั่วไปจะสวมเสื้อผ้าที่มีสีดำหรือขาวดำหรือสีที่ไม่ฉูดฉาด สุภาพและเรียบง่าย

4. การแต่งกายในการทำมาหากิน ชาวไร่ชาวนาในปัจจุบัน นิยมนุ่งกางเกงขายาว สวมเสื้อแขนยาว สวมหมวกหรือออบ ใช้ผ้าขาวม้าพันรอบศีรษะและใบหน้าเหลือไว้เฉพาะปากและจมูก

5. ชุดไปหาปลา ชายจะนุ่งกางเกงสายรัด สวมเสื้อหรือไม่มีก็ได้ ผู้หญิงต้องแต่งกายอย่างรัดกุมเพื่อกันปลิง โดยเอาเครื่องมือมัดเอวมัดชายผ้าขึ้นไปจนขีดขาทั้งสองข้างจะได้รูปเหมือนกางเกงขาสั้น และใช้เครื่องมือที่ขาทั้งสองข้าง (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 2542 : 216-218)

สรุปได้ว่า วัฒนธรรมด้านการแต่งกายของชาวอีสานมีความหลากหลาย แตกต่างกันตามกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งมีหลายกลุ่ม เช่น ชาวไทยโคราช นิยมนุ่งผ้าโจงกระเบน ทั้งผ้าหางกระรอก ผ้ามาลิทส์ ผ้าพื้นธรรมดาตามฐานะ ชาวอีสาน หญิงจะนุ่งผ้ามัดหมี่ที่ทอเอง สวมเสื้อตามสมัยนิยม ชายจะนุ่งผ้าโสร่งมีผ้าขาวม้าคาดเอว สวมเสื้อตามสมัยนิยม ชาวไทยยวน หญิงมักนุ่งผ้าขึ้นยวน คือขึ้นมีเชิงและลายขวาง สวมเสื้อม่อฮ่อมมีผ้าขาวม้าพาดไหล่ ชาวไทยเขมร หญิงนุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อตามสมัย มีผ้าห่มพาดไหล่ ชายนุ่งโสร่ง สวมเสื้อตามสมัย ใช้ผ้าขาวม้าพาดไหล่ เป็นต้น แต่วัฒนธรรมด้านการแต่งกายของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสานที่มีความคล้ายคลึงกันประการหนึ่ง คือ นิยมใช้ผ้าที่ทอเองในท้องถิ่นมาสวมใส่ เพราะยังไม่ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมด้านการแต่งกายจากต่างชาติ นอกจากนี้ ชาวอีสานยังมีวัฒนธรรมด้านการแต่งกายตามประเพณีวิถีชีวิตประจำท้องถิ่นด้วย เช่น การแต่งกายในประเพณีการบวช โดยให้ทานนุ่งผ้าหางกระรอกพับทบข้างหน้า แบบจีบหน้านาง คาดเข็มขัดเงินหรือเข็มขัดนาก ใช้ผ้าขาวม้าไหมพาดเฉียงที่ไหล่ขวา ดึงริมผ้ามาให้ ขิดกันแล้วติดเข็มกลัดที่เหนือเอวด้านซ้าย สวมสายสร้อยทอง ปะแป้งที่ใบหน้า ศีรษะ ประเพณีการแต่งงาน บ่าวสาวในพิธีแต่งงานในอดีตจะเป็นไปตามกลุ่มชาติพันธุ์คือคนไทยโคราชจะนุ่งผ้าโจงกระเบน ถ้าเป็นไทยอีสานจะนุ่งผ้ามัดหมี่ ปัจจุบันชายมักสวมชุดสากลนิยม หญิงแต่งชุดไทยหรือชุดราตรีที่ออกแบบสวยงามตามฐานะ ชายถ้าเป็นข้าราชการมักแต่งชุดปกติขาว ประเพณีงานศพ โดยทั่วไปจะสวมเสื้อผ้าที่มีสีดำหรือขาวดำหรือสีที่ไม่ฉูดฉาดสุภาพและเรียบง่าย การแต่งกายในการทำมาหากิน ชาวไร่ชาวนาในปัจจุบัน นิยมนุ่งกางเกงขายาว สวมเสื้อแขนยาว สวมหมวกหรือออบ โดยใช้ผ้าขาวม้าพันรอบศีรษะ และใบหน้าเหลือไว้เฉพาะปากและจมูก เป็นต้น อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน ยังหลงเหลือรูปแบบดั้งเดิมอยู่บ้างตามท้องถิ่นชนบท โดยเฉพาะคนชราที่เป็นหญิง เช่น ในกลุ่มไทยโคราชยังคงนุ่ง โจงกระเบน ในกลุ่มไทยอีสานหญิงจะนุ่งผ้าไหมมัดหมี่ ชายยังคงนุ่งโสร่ง แต่สำหรับหนุ่มสาวจะนุ่งตามสมัยนิยม เสื้อก็เช่นเดียวกัน สาเหตุที่การแต่งกายของคนรุ่นใหม่เปลี่ยนไป เนื่องจากไปรับ อารยธรรมการแต่งกายจากชาติตะวันตก ซึ่งมีความสะดวกสบายในการสวมใส่ทั้งสีสันทัน ความสวยงามและรูปทรงที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ

5. หัตถกรรมการทอผ้าไหมทางกระรอก

ผ้าทอโคราชเป็นผ้าที่มีชื่อเสียงมานานแล้ว สมัยก่อนทุกครอบครัวทอผ้า เมื่อกระบวนการผลิตและเครื่องมือที่ใช้ทอพัฒนาดีขึ้น สามารถทอได้รวดเร็วและผลิตได้จำนวนมาก จึงนำไปขายเป็นสินค้าส่งออกได้ เส้นใยที่ใช้ทอมีทั้งที่ได้จากพืช สัตว์และเส้นใยสังเคราะห์ ผ้าทอโคราชส่วนใหญ่ใช้เส้นไหม บางแห่งใช้ฝ้ายแต่ปัจจุบันนิยมใช้เส้นใยวิทยาศาสตร์เรียกว่า ไหมโทเร เพราะราคาถูกและขายง่ายกว่าผ้าทอจากไหม ผ้าที่มีชื่อเสียงของนครราชสีมามีโบราณคือ ผ้าทางกระรอก เป็นผ้ามีลักษณะพิเศษ ผิวสัมผัสของผ้ามีลายเป็นเส้นผอยฟูเหมือนขนอ่อน เกิดจากการใช้ไหม 2 สี ควบหรือปั่นให้เข้ากัน เรียกว่า ไหมลูกกลาย เมื่อนำไปทอกับเส้นยืน ทำให้เนื้อผ้าเหลือบระยับเหมือนทางกระรอก ผลิตภัณฑ์ผ้าทอมีหลายชนิด เช่น ผ้าทางกระรอก ผ้าฝั้น ผ้ามุก ผ้าขีด ผ้ามัดหมี่ สามารถใช้เป็นผ้าถุง ผ้าห่ม ผ้าขาวม้า ผ้าโสร่ง หรือตัดเสื้อผ้าแบบต่าง ๆ ได้ แหล่งทอผ้าในจังหวัดนครราชสีมาคือ อำเภอปักธงชัย นอกจากนี้ยังมีอยู่ทั่วไป เช่น บ้านดอนอีลุ่ม อำเภอประทาย บ้านหญ้าคา ตำบลขุนทอง อำเภอบัวใหญ่ และในอำเภอสีคิ้ว เป็นต้น (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 2542 : 169)

ผ้าไหมทางกระรอก เป็นเอกลักษณ์เด่นสำคัญของเมืองโคราช อาจกล่าวได้ว่าเป็นต้นตำรับไหมโคราช มีผู้สันนิษฐานต่าง ๆ กันว่า ชาวโคราชทอผ้าชนิดนี้ขึ้นใช้เอง หรือญี่ปุ่นเป็นผู้แนะนำเรื่องนี้ได้อธิบายไว้ว่า

คนไทยแต่ดั้งเดิม นุ่งกางเกง เรียกว่า “โสร่ง” หรือ “โห่ง” เมื่อได้รับอารยธรรมจากเขมร รับเอาการนุ่งผ้าโจงกระเบนมาด้วย เดิมทีนุ่งทับนอังกางเกง เช่น พระภุชจาทรงของพระมหากษัตริย์ ต่อมาด้วยเหตุใดไม่ปรากฏเหลือร่องรอยอย่างเดียว ไม่มีสนับเพลาหรือกางเกงในนิยม นุ่งทั้งชนชั้นสูงศักดิ์ ชุนนาง ข้าราชการ จนถึงระดับสามัญชน ต่อมาแม้แต่งกายแบบฝรั่งแล้ว เมื่อมีงานพิธีหรืองานอื่น ๆ ที่เป็นทางการ ข้าราชการสมัยก่อนก็ยังนิยมนุ่งโจงเพราะถือว่าเป็นแบบแผนที่ดีและสุภาพเหมาะแก่พิธีรีตอง ผ้าโจงที่นิยมกันมากคือ ผ้าม่วงและผ้าทางกระรอก คนสามัญนุ่งโจงผ้าพื้น โดยมากเป็นผ้าฝ้ายทอ

นอกจากนุ่งโจงแล้วมีการนุ่งผ้าแบบ “ลอยชาย” เพื่อให้สบายอิริยาบถหรืออยู่ในที่เฉพาะเป็นส่วนตัวเช่นนุ่งอยู่กับบ้าน แสดงว่าเป็นผู้ที่มีอำนาจ ถ้านุ่งลอยชายออกนอกบ้านแสดงการวางตัวเป็นพวกนักเลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนุ่งโสร่งลอยชายถือว่าไม่สุภาพ คนนิยมนุ่งผ้าตาสมุกก่อนนิยมนุ่งผ้าตาเล็ก ซึ่งทอเป็นลายขัดเหมือนลายจักสานยกหนึ่งข่มหนึ่ง (อีสานเรียก จิคราชวัด) ผ้าชนิดนี้มีชื่อเรียกยาก คนจึงเปลี่ยนมาทอเป็นผ้าตาหมากรุก ต่อมาตาใหญ่ขึ้นกลายเป็นผ้าตาโสร่ง

ผู้ใหญ่ท่านหนึ่งให้ข้อสันนิษฐานว่า “ผ้าทางกระรอก” น่าจะเรียกชื่อตามพื้นผิวสัมผัส เพราะสายในเนื้อผ้าเป็นเส้นผอยฟูให้สัมผัสทางตาว่าเหมือนขนอ่อน ๆ ผ้าทางกระรอกจะมี 2 สีเท่านั้น เป็นสีของไหม 2 เส้นที่ควบกันเป็นลูกกลายที่ใช้ทอเป็นเส้นพุ่ง

สตรีชาวนครราชสีมา นับตั้งแต่ผู้สูงศักดิ์จนถึงหญิงชาวบ้านจะทอผ้าใช้เอง ในงานของสมุหเทศาภิบาลไปจนถึงใต้ถุนเรือนมีเครื่องทำผ้าไหมทั่วกัน หญิงผู้ตีพุ่งฝ้ายกดอก หญิงชาวบ้านนุ่งผ้าพื้น ผ้าคั้นหรือบายริ้วซึ่งทอด้วยไหมสีกับเส้นลูกกลายสลับกันอย่างละ 2 เส้นและมีเชิง

ชาวโคราชไม่ได้เลี้ยงไหมเองซื้อเส้นไหมจากแหล่งอื่น ไหมพื้นเมืองซื้อจากชนบท บ้านไผ่ บัวใหญ่ ชุมพวง สุรินทร์ บุรีรัมย์ นางรอง พุทไธสง และแหล่งอื่น ไหมพุทไธสง สวยงามเป็นเยี่ยม เส้นเล็ก สม่่าเสมอ เรียบเป็นมัน ชุมทางไหมจากอีสานสู่โคราชอยู่ที่โคกสนุนย์ ห่างจากประทาย 10 กม. เป็นทางสามแพร่งเส้นทางหนึ่งไปบัวใหญ่ติดต่อถึงบ้านไผ่ ขอนแก่น เส้นทางหนึ่งผ่านพุทไธสงไปพยัคฆภูมิพิสัย สุดทางที่เกษตรวิสัย จ.ร้อยเอ็ดเส้นทางที่สามผ่าน อ.ประทาย เข้าสู่ตัวเมืองนครราชสีมา

ไหมพื้นเมืองมักใช้เป็นเส้นพุ่ง น้อยนักที่จะได้ไหมยอดงามเยี่ยมเส้นเล็กสม่่าเสมอสำหรับใช้ทำเส้นยืน โดยมากนิยมใช้ไหมนอกทำทั้งทางยืนและเส้นพุ่ง เพราะสวยกว่าไหมพื้นเมืองและไม่เสียเวลาเวลาเส้นไหม เส้นไหมนอกที่นิยมกันแพร่หลาย ได้แก่ ไหมรังนก (หรือไหมรัง) จากอินเดีย ไหมจีน ไหมญี่ปุ่น และไหมเกาหลี

มีไหมชนิดหนึ่งเรียก ไหมจรี เป็นไหมเทียมมีลักษณะคล้ายขนสัตว์ปน ใช้ทอผ้าพุ่งอยู่กับบ้านผ้ามักเป็นรอยปรุเพราะกินตัว

ไหมนอกเส้นละเอียดกว่าไหมพื้นเมืองที่ใช้ทอกันมากมี 2 ขนาด คือไหมควบ 2 เส้น เรียกว่า ไหม 2 พรวด (ปรวด) ใช้ทำทางยืนเพราะเส้นเหล็กผ่านพิมพ์ได้สะดวก กับไหมควบ 3 เส้น เรียกว่าไหม 3 พรวด นำมาควบกัน 2 สีทำลูกกลายเป็นเส้นพุ่งทอผ้าทางกระรอก เส้นพุ่งจึงมี 6 พรวด พิมพ์ที่ใช้ทอผ้าทางกระรอกมีขนาดต่าง ๆ กัน ตั้งแต่พิมพ์ 40 ถึงพิมพ์ 52 ได้ผ้าแคบหรือกว้าง พอเหมาะแก่ส่วนสูงของคนนั่ง ขนาดของฟืนขึ้นกว้างพอเหมาะแก่ส่วนสูงของคนนั่ง ขนาดของฟืนขึ้นกับจำนวนฟืนพิมพ์ 42 ฟืนพิมพ์ เรียก 1 หลบ, พิมพ์ 40 มี 40 หลบ เพราะฉะนั้นจะมี 1,600 ฟืนพิมพ์ ดังนี้ เป็นต้น ถ้าฟืนฟืนแน่นกระชับดีเรียก “พิมพ์ขัน” ทอผ้าได้เนื้อแน่น ถ้าฟืนพิมพ์ไม่กระชับ เรียก “พิมพ์ซ่า” จะใช้สำหรับทอผ้าฝ้าย

ไหมนอกที่มาสำเภาจินมีไหมญี่ปุ่น ไหมจีน และไหมเกาหลี เส้นไหมควบเป็นปรวด ดังกล่าวแล้ว ส่วน ไหมรังหรือไหมอินเดียคลี่ดูจะเห็นใยไหมประสานกันเหมือนร่างแห (เมื่อพอกและย้อมสีแล้วจะหลอมเข้าเป็นเส้นเดียว) ทอผ้าทางกระรอกได้เป็นมันสวยมาก ผู้ชายเป็นพ่อค้าเร่ชาวกุลลา (พม่าหรือไทยใหญ่) นัยว่ามาจากคำอังกฤษล่าซึ่งเป็นคำเรียกแขกเบงกาลี) เขาทอไหมด้วยผ้าขาวเป็นทอใหญ่คอนหรือสะพายมาส่งตามร้านเจ้าจำนำ มากันเป็นหมู่ ๆ ละ 3-5 คน มีผู้บอกว่าไหมนอกนั้นถ้าทอไม่ควบออกจากผืนผ้าบางแล้วจะขึ้นขน จึงต้องคุบหรือควบเส้นไหมเข้าด้วยกันเพื่อให้ได้ผ้าเนื้อหนาแน่น และขึ้นมัน

สีที่ใช้ย้อมไหมมีทั้งสีธรรมชาติและสีสำเร็จ สีธรรมชาติที่นิยมกันได้จากครั่ง มะเกลือ และไม้เหลือง (ไม้แกแรหรือเฮล) มีมากในท้องที่อำเภอครบุรี และสูงเนิน สีสำเร็จหรือสีนอกชาวบ้านสมัยก่อนเรียก “ดอกดำ” มีลักษณะเป็นเกล็ด ดอกคำหรือสีนอกมีทุกสีย้อมสะดวกบางที่ย้อมสีธรรมชาติและยังตัดด้วยดอกคำอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้ได้สีที่สดสวย

ร้านขายไหมและทำไหมที่มีชื่อเสียงของนครราชสีมาเดิมมีร้านเดียวคือร้าน แม่نگเทศ หงเทศ ต่อมาเลิกกิจการมีร้านของสามพี่น้องขึ้นแทนที่ ได้แก่ ร้านสายทอง ร้านกระปี่พานิช และร้านสามเฮง หรือสามเจริญ กุลสตรีเจ้าของร้านทั้ง 3 เป็นชาวขามทะเลสอได้รับการอบรมฝึกฝนให้ทอผ้าจนชำนาญ เมื่อแต่งงานและเข้ามาอยู่ในเมืองค้าขายสินค้าหลายอย่างแต่ค้าไหมเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณยายนกเขาร้านสามเจริญได้ส่งไหมไปจ้างชนกลุ่มหนึ่งเชื้อสายลาว ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่อำเภอปักธงชัย มีฝีมือทอผ้าไหมทางกระรอก ผ้าคันผ้าตาสมุก และอื่น ๆ ผ้าที่ทอนอกจากขายหน้าร้านแล้วจะมีพวกกุลมารับซื้อไปขายที่ชายแดนพม่า พ่อค้าเร่ที่มาค้าไหมขอกลับจะรับผ้าไปขาย

ด้วย ได้กำไรทั้งขึ้นทั้งล่อง สะดวก และปลอดภัยกว่าพกเงินเหรียญทีละมาก ๆ นอกจากหนักแล้วยังอาจถูกปล้นได้ง่ายเมื่อกิจการทอผ้าเจริญขึ้น ปีใดพ่อค้าเร่ไม่มาเจ้าของร้านสามเฮง ชื่อ กวงจือ แซ่หวง จะนำสินค้าผ้าไปขายเอง มีพ่อค้าในวงญาติร่วมขบวนการกันขึ้นมาคุมสินค้าที่บรรทุกด้วยวัวต่างเดินทางผ่านดงพญาเย็นไปลงเรือที่แก่งคอย ถึงปลายทางที่ทำเรือนทอผ้าเข้าวัวเดินทางต่อไปถึงแม่สอดหรือมะละแหม่ง เมื่อขายสินค้าเสร็จจะซื้อของใช้ เช่น พรหมเปอร์เซียสวย ๆ มาใช้ ส่วนสินค้า พม่า เช่น ผ้า เครื่องประดับ เครื่องใช้ และอื่น ๆ ผู้ขายเป็นชาวพม่า ชื่อ พ่อคำดีบ ตั้งร้านอยู่ถนนโพธิ์กลาง คหบดีคำดีบผู้นี้เป็นผู้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้สร้างศาสนสถานที่วัดแจ้งใน แม้ปัจจุบันนี้ก็ยังมียุจดจำได้ดี

พ่อค้าอื่นที่ไม่มีกิจการเป็นล่ำเป็นสัน ถ้าไปค้าทางไกลจะรวมกลุ่มกับญาติและคนรู้จัก คำนึงนำสินค้าต่าง ๆ ร่วมขบวนการ เช่น วัว ควาย ของ และผ้าเดินทางผ่านดงพญาเย็น ผู้ค้าของป่าและผ้า ถ้าไม่ขายสิ่งที่แก่งคอยก็จะล่องเรือลงภาคกลาง ส่วนพ่อค้าวัว ควาย จะเดินเท้าต่อไปถึงรังสิต จึงจะปักหลักขายสัตว์จนกว่าจะหมดฝูง

ผ้าหางกระรอกเป็นที่นิยมกันแพร่หลายทั้งในเมืองและชนบทนอกเมือง ชุนนางข้าราชการ นอกจากนุ่งผ้าม่วงโจงกระเบนแล้วก็นุ่งผ้าหางกระรอก ผ้าโจงแต่ละผืนมีขนาด 2 เท่าของผ้าถุง ขอบผ้าสองด้านจะทอขึ้นเป็นเส้นลายใหญ่-เล็กด้านละคู่ น่าจะเป็นการกำหนดความยาวขณะทอเสร็จเป็นผืน ๆ ในม้วนผ้าเดียวกัน ในท้องถิ่นปักธงไชยมักจะเรียก ผ้าโจง 1 ผืน ว่า 1 คู่

ชนบทนอกเมือง เช่น โชคชัย ทรบุรี ฯลฯ ทอผ้าหางกระรอกด้วยไหมพื้นเมือง ไหมยอที่เส้นเล็กมากแล้วก็มีขนาดใหญ่กว่าไหมนอก เพราะฉะนั้นเมื่อทำเป็นลูกลายจึงต้องควบห่าง ๆ ถ้าควบลีเส้นไหมจะโตเกินกว่าลวดรูปพิมพ์ ลายหางกระรอกจึงไม่ละเอียดประณีตเท่าผ้าที่ทอด้วยไหมนอก

หนุ่ม ๆ ชาวบ้านจะต้องมีผ้าหางกระรอกเพื่อนุ่งออกงานเทศกาล บางคนจะมีผ้าถุงก่อนออกบวช บ้างสึกแล้วจึงจะได้ผ้า พ่อเฒ่าบางคนยกผ้าผืนเดิมให้น้องเพราะหวังจะได้ผืนใหม่เมื่อสึก ความนิยมมีผ้าหางกระรอกนี้ถึงกับใช้เป็นเพลงโคราชร้องเล่นกันว่า “เข้าปอนนอกคุกเข้ากุณอนคิดปริกษาลูกศิษย์ว่าจะสึกเดือนสี่ จิตมั่นหมายใจมั่นมุ่ง แต่ว่าผ้าถุงโยมเอ๋ย ยังไม่มี” ผ้าถุงในเนื้อเพลงหมายถึง ผ้าหางกระรอก

ชาวบ้านที่ทอไหมใช้เองเห็นคุณค่ามาก ใช้อย่างทะนุถนอม บางคนเคยเล่าว่าใช้แล้วไม่ซักจะเซ็ดรอยเปื้อน ผึ่งลมแล้วเก็บ ผ้าที่ซักถึงสีจะไม่ตกแต่เนื้อผ้าจะยวบ ถ้าผึ่งแดดสีจะซีดจางจึงต้องผึ่งลม

ผ้าหางกระรอกที่เนื้อไม่แน่น จีบโจงก่อนเหน็บชายกระเบนเมื่อกระตุกให้ชายผ้ารัดกระชับได้เข้าผ้าจะอ่อนยวบและตกห้อย ไม่โป่งเป็นพวงสวยเหมือนผ้าที่มีเนื้อแน่น

จากการพูดคุยกับผู้สูงอายุบางท่าน สันนิษฐานว่าไทยน่าจะได้อิทธิพลการทอผ้าหางกระรอกจากลาวเวียงจันทน์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกวาดต้อนคนลาวจากเวียงจันทน์มาไว้ที่โคราช พวกนี้ใช้ผ้าหางกระรอกและมีฝีมือในการทอ ถึงกับมีกุลบุตรในตระกูล “ซีพเมืองปัก” เชื้อสายลาวทูลเกล้าฯ ถวายผ้าหางกระรอกแก่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับพระราชทานนามสกุลว่า “สีเทพเลขา” ตามที่กล่าวไว้ข้างต้นว่าร้านค้าผ้าในเมืองจางคนกลุ่มหนึ่งที่ปักธงไชยทอผ้าส่งร้านนั้น น่าจะเป็นกลุ่มคนเชื้อสายลาวที่เคยทำเคยใช้ผ้าหางกระรอกมาก่อน ต่อมาความนิยมรับจ้างทอผ้าจึงแพร่หลายออกไปสู่คนนอกกลุ่ม เพราะมีรายได้ดี

ที่มีคำกล่าวว่า ชาวญี่ปุ่นแนะนำให้คนไทยทอผ้าทางกระรอกนั้นพอมิเค้าแต่จะเป็นจริงเพียงไรควรจะศึกษาค้นคว้าต่อไป ไทยกับญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์กันเกี่ยวกับเรื่องไหมเนื่องมาจากโครงการพระราชนิยามของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อจะลดสินค้า ผ้า, แพร, ไหมที่ส่งเข้าถึงปีละ 8 แสนบาท ในปี พ.ศ. 2444 กระทรวงเกษตรราธิการได้จ้างผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่น มีนายโทยามาเป็นหัวหน้าคณะมาแนะนำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทดลองทำไหมครบวงจร ใช้ที่ดินตำบลทุ่งศาลาแดง พื้นที่ 23,716 ตารางเมตร ทดลองปลูกหม่อนและบำรุงพันธุ์เลี้ยงไหมพันธุ์ญี่ปุ่น สำนวณศัตรูพืช ศัตรูหนอนไหม แก้ไขป้องกันและการบำรุงพันธุ์ไหม จ้างสตรีชาวญี่ปุ่นมาเป็นผู้สอนการสาวไหมด้วยเครื่องมือหมุนและเท้าเหยียบ กิจการกว้างขวางออกไป ได้ส่งพนักงานและชาวญี่ปุ่นออกทำการทดลองที่ จ.นครราชสีมา ใน พ.ศ. 2445 ใช้พื้นที่ 100 ไร่ ริมฝั่งลำตะคองตรงข้ามกับสวนผักจีน เริ่มจากบริเวณที่ดอนจากโรงฆ่าสัตว์ บ้านพักครู อาจารย์โรงเรียนสุรนารี พื้นที่ลาดตามริมน้ำไปจนหมดบริเวณโรงพยาบาลมหาราชปัจจุบัน เดิมเป็นที่รกร้างริมน้ำได้ถูกโค่นถางและปรับเป็นสวนปลูกหม่อน

กระทรวงเกษตรราธิการเห็นแนวทางที่จะพัฒนาไหมไทยให้ได้ทั้งคุณภาพและปริมาณ นอกจากประหยัดเงินตราของรัฐแล้วยังเป็นรายได้เสริม การทำไหมเป็นงานในร่มเหมาะแก่สตรีจะทำอยู่กับบ้าน ดังนั้นจึงยกฐานะแผนกไหมขึ้นเป็นกรมช่างไหม ใน พ.ศ. 2446 มีเจ้ากรม (หรืออธิบดี) คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นพิชัยมหิตโรคม (เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์) ตั้งที่ว่าการที่ ต.ทุ่งศาลาแดง มีวัตถุประสงค์เพื่อบำรุงพันธุ์ไหม และทำสวนหม่อนตามวิธีแบบใหม่ สาวไหมด้วยเครื่องมือหมุนฯ ปรับปรุงการทอผ้าไหม และรู้วิธีทอผ้าชนิดต่าง ๆ ตามที่นิยมกันในสมัยนั้นให้ได้คุณภาพดีขึ้น

พ.ศ. 2447 ตั้งกองช่างไหมขึ้นที่ จ.นครราชสีมา ต่อมากองสาวไหมเพิ่มขึ้นรับผู้ชายเข้าฝึกทอสาวไหมหลักสูตร 1 ปี ในปีเดียวกันตั้งโรงเรียนช่างไหมที่กรุงเทพฯ หลักสูตร 3 ปี เรียนวิชาสามัญและวิชาว่าด้วยไหม ศึกษาตั้งแต่พงศาวดารไหมของประเทศต่าง ๆ อย่างละเอียดจนถึงการทำไหมในสมัยนั้น โรงเรียนนี้เปลี่ยนเป็นโรงเรียนการเพาะปลูก ในปี พ.ศ. 2449 ต่อมาเรียกโรงเรียนเกษตรราธิการ เมื่อ พ.ศ. 2450 ในที่สุดก็เลิกล้มไปเมื่อ พ.ศ. 2450

ปี 2450 กองช่างไหมนครราชสีมา และกองช่างไหมบุรีรัมย์ขยายกิจการ โดยตั้งโรงสาวไหมในบริเวณที่ว่าการอำเภอ หรือศาลาวัดในท้องที่ ๆ มีการทำไหมกันมาก สอนกุลบุตรให้สาวไหมด้วยเครื่องมือหมุนมือฯ มีพนักงานชายที่สำเร็จจากโรงเรียนช่างไหมกรุงเทพฯ 1 คน กับผู้ช่วยหญิง 2 คน ที่สำเร็จจากนครราชสีมาหรือบุรีรัมย์ ร่วมกับพนักงานจากกองช่างไหมของ 2 หน่วย ไปประจำทุกอำเภอ การดำเนินงานดังกล่าวหน่วย อ.พุทไธสง จ.บุรีรัมย์ นับว่าประสบความสำเร็จดีกว่าทุกหน่วย มีผู้สนใจอบรมเกินกว่า 150 คน

กองช่างไหมนครราชสีมา และบุรีรัมย์ได้ตั้งกิจการฝึกทอผ้าขึ้น ในปี 2450 นับว่าเป็นการทำไหมครบวงจร ปี 2451 กรมช่างไหมจ้างครูทอผ้าชาวญี่ปุ่น เป็นชาย 1 คน หญิง 1 คน มาสอนการทอผ้าด้วยเครื่องทอแบบใหม่ส่งเครื่องทอจากญี่ปุ่น 10 เครื่อง เมื่อครูและเครื่องเดินทางมาถึงได้เปิดสอนการทอผ้าหลักสูตร 2 ปี คัดเลือกนักเรียนชายที่ฝึกทำสวนหม่อน และเลี้ยงไหมมาแล้ว นักเรียนหญิงคัดเลือกจากผู้ที่ถนัดสาวไหมด้วยเครื่องมือหมุนมือฯ ครูหญิงชาวญี่ปุ่นเสียชีวิต ครูชายคนเดียวสอนอย่างหนัก นักเรียนไทยถอดวิชาจากครูญี่ปุ่นได้อย่างดีภายใน 2 ปี สามารถคิดแบบ

ย้อมสี ควบเส้นไหม ทอผ้าลายสอง ลายขัด (ตาสมุก) และลายอื่น ๆ ได้ดี ทั้งนี้อาจรวมถึงการทอผ้าไหมทางกระรอกด้วย

ปี 2451 โครงการทดลองเลี้ยงไหมที่กรุงเทพฯ ย้ายไปสมทบกับหน่วย จ.นครราชสีมา ถึงระยะนี้กองช่างไหมอำเภอต่าง ๆ มีถึง 8 แห่ง หน่วยอำเภอเมืองชัยภูมิและอำเภอจัตุรัสขึ้นกับจังหวัดนครราชสีมา หน่วยอำเภอพุทไธสง อำเภอรัตนบุรี อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอเมืองร้อยเอ็ด และอำเภอศรีสะเกษ ขึ้นกับ จังหวัดบุรีรัมย์

ปลายปี พ.ศ. 2454 เจ้าพระยาวงศาอนุประพัทธ์ย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ (เมื่อครั้งดำรงพระยศพระเจ้าพี่ยาเธอ) ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ ได้ทรงยกเลิกกรมช่างไหมแน่นอนในปี พ.ศ. 2455 มีพระดำริว่ามีพระดำริว่ากิจการไหมสิ้นเปลืองเงินทองมากไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ไม่อาจเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมผู้คนจากการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม การสาวไหม และทอผ้าจากแบบดั้งเดิมได้

เจ้าพระยามุขมนตรี (เมื่อครั้งมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยากำแหงสงคราม) สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครราชสีมา ได้ลงไปเฝ้ากรมหลวงราชบุรีฯ ทูลขอพระกรุณาเลื่อนโครงการไหมไปอีก 3 ปีแต่ไม่ทรงโปรดกิจการช่างไหมจึงต้องชะงักลงแต่เพียงนั้น

กิจการไหมที่เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2444 และล้มเลิกไปในปี 2455 เป็นเวลา 11 ปีทำการฝึกฝนอย่างเข้มข้นจริงจึงเพียง 4 ปี นับเป็นเวลาน้อยเกินไปที่จะเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมชาวอีสานที่ยึดมั่นในคติสังคมดั้งเดิมถ้าต่อโครงการไปอีก 3 ปี ตามความคิดเห็นของเจ้าพระยามุขมนตรี คงจะตอกย้ำและวางพื้นฐานได้ดีขึ้นอย่างน้อยก็ไม่ทรุดโทรมลงเท่าที่เป็นอยู่ขณะนั้น

อย่างไรก็ดี การฝึกอบรมมิได้สูญเปล่า นครราชสีมาได้ชื่อเสียงว่าเป็นแหล่งผ้าไหมที่เลื่องชื่อ พุทไธสงสาวไหมได้สวย พยัคฆภูมิพิสัยเลี้ยงไหมได้ดี ท้องที่แวดล้อม 8 อำเภอที่เป็นหน่วยกองช่างไหม ล้วนมีชื่อเสียงว่าเป็นแหล่งใหญ่ของไหมอีสานแหล่งอื่น เช่น อำเภอชนบทก็มีผู้ได้รับการฝึกอบรมจากโครงการไหมตามพระราชดำริไปตั้งหลักแหล่งทำไหมจนมีชื่อเสียงปรากฏในปัจจุบัน (ปริษา อุตระกุล. ม.ป.ป. : 146-150)

สรุปได้ว่า หัตถกรรมการทอผ้าไหมทางกระรอกในจังหวัดนครราชสีมา มีชื่อเสียงมานานแล้ว แต่เมื่อกระบวนการผลิตและเครื่องมือที่ใช้ทอพัฒนาดีขึ้น สามารถทอได้รวดเร็วและผลิตได้จำนวนมาก จึงนำไปขายเป็นสินค้าส่งออกได้ เส้นใยที่ใช้ทอมีทั้งที่ได้จากพืช สัตว์และเส้นใยสังเคราะห์ ผ้าทอโคราชส่วนใหญ่ใช้เส้นไหม บางแห่งใช้ฝ้าย แต่ปัจจุบันนิยมใช้เส้นใยวิทยาศาสตร์เพราะราคาถูกและขายง่ายกว่าผ้าทอจากไหม ผ้าไหมทางกระรอก เป็นเอกลักษณ์เด่นสำคัญของเมืองโคราช กล่าวได้ว่าเป็นต้นตำรับของไหมโคราช ได้รับการสันนิษฐานว่ามีการทอผ้าชนิดนี้ขึ้นใช้เอง แต่ชาวโคราชไม่ได้เลี้ยงไหมเอง ซื้อเส้นไหมจากชนบทและแหล่งอื่น โดยมากนิยมใช้ไหมนอกเพราะสวยกว่าไหมพื้นเมืองและไม่เสียเวลาเวลาเส้นไหม สีที่ใช้ย้อมไหมมีทั้งสีธรรมชาติและสีสำเร็จ สีธรรมชาติที่นิยมกันได้จาก ครั่ง มะเกลือ และไม้เกลือ (ไต้แกหรือเฮล) มีมากในท้องที่อำเภอครบุรีและสูงเนิน ชาวบ้านสมัยก่อนเรียกสีสำเร็จหรือสีนอกว่า “ดอกดำ” มีลักษณะเป็นเกล็ด มีทุกสี ย้อมสะดวก บางที่ย้อมสีธรรมชาติและยังตัดด้วยดอกดำอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้ได้สีที่สดสวย มีข้อสันนิษฐานว่าไทยน่าจะได้อุตสาหกรรมทอผ้าทางกระรอกมาจากลาวเวียงจันทน์ เมื่อคราวที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกวาดต้อนคนลาวจากเวียงจันทน์มาไว้ที่โคราช คนพวกนี้ใช้ผ้าทางกระรอกและมีฝีมือในการทอ ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นมาแนะนำการ

ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทดลองทำไหมครบวงจร ตลอดจนเรียนรู้วิธีทอผ้าชนิดต่าง ๆ ให้ได้คุณภาพดีขึ้น จากนั้น มีการตั้งกองช่างไหมขึ้นที่ จ.นครราชสีมา มีกองสาวไหมเพิ่มขึ้นรับผู้ขายเข้าฝีกหัดสาวไหม หลักสูตร 1 ปี เรียกโรงเรียน เกษตรราธิการ แต่เมื่อเจ้าพระยาวงศานุประพัทธ์ย้ายไปเป็นเสนาบดี กระทรวงโยธาธิการ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ (ครั้งดำรงพระยศพระเจ้าพี่ยาเธอ) ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ได้ทรงยกเลิกกรมช่างไหมแน่นอนในปี พ.ศ. 2455 มีพระดำริว่ามีพระดำริว่ากิจการไหมสิ้นเปลืองเงินทองมากไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ไม่อาจเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมผู้คนจากการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม การสาวไหม และทอผ้าจากแบบดั้งเดิมได้ แม้กระนั้นทราบมาจนถึงปัจจุบัน สิ่งที่ปรากฏชัดเจนก็คือ การฝีกอบรมมิได้สูญเปล่า นครราชสีมาได้ชื่อว่าเป็นแหล่งผ้าไหมที่เลื่องชื่อ ผู้ได้รับการฝีกอบรมจากโครงการไหมตามพระราชดำริได้ไปตั้งหลักแหล่งทำไหมจนมีชื่อเสียง เป็นที่ยอมรับกันทั้งในระดับประเทศและระดับสากล

องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก

1. ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน

1.1 ความหมายของภูมิปัญญาและภูมิปัญญาพื้นบ้าน

เมื่อกล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ล้วนมีจุดเริ่มต้นจากสัญชาตญาณแห่งความอยู่รอดมนุษย์ จึงจำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้ทันและสอดคล้องกับสภาพความผันแปรของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมรอบตัว เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมืองการปกครองของแต่ละยุคสมัยซึ่งปัจจัยเหล่านี้ต่อมาได้กลายเป็นตัวกลายเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันไป คำว่า “ภูมิปัญญา” ตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Wisdom” ซึ่งหมายถึงความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรมและความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ เป็นคำที่มีความหมายกว้าง มีผู้ให้คำจำกัดความของภูมิปัญญาไว้ต่าง ๆ ดังนี้

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาจึงเป็นผลการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นจากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่น ที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กัน แล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอกและภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำ เพื่อการแก้ปัญหาและปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2544 : 42)

ภูมิปัญญา (Wisdom) เป็นความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และศักยภาพในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างไม่ขาดสายและมีความเชื่อมโยงกันทั้งระบบไม่ว่าเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่มีความต่อเนื่องยาวนาน และทันสมัย เกิดจากการสะสมองค์ความรู้ทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด พัฒนา ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับยุคสมัย และสิ่งแวดล้อมที่มีความหลากหลายทั้งทางชีวภาพและทางวัฒนธรรม (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. 2548 : 224)

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน (Indigenous Knowledge) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) มีผู้ศึกษาและให้ความหมายไว้ต่าง ๆ ดังนี้

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง การเอาทรัพยากรความรู้ ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นแต่ละแห่งซึ่งอาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะคนหรือเป็นลักษณะสากลที่หลาย ๆ ท้องถิ่นมีคล้ายกันก็ได้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น จากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ ทางสังคมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน (จารุวรรณ ธรรมวัตร. 2543 : 1)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการสั่งสมความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งเป็นการสะสมจากประสบการณ์ชีวิตของชาวบ้านเองหรือจากการได้สืบทอด ต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ภูมิปัญญาแต่ละด้านได้รับการเรียนรู้ มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน มีการสังเกตทดลองใช้ ปรับเปลี่ยน แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำรงชีวิตประจำวันในแต่ละท้องถิ่นด้วยสติปัญญา ความสามารถ ความเชื่อของชาวบ้าน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างคนในสังคมที่อยู่ร่วมกันตามสภาพทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันเป็นเหตุให้ชุมชนในท้องถิ่น สามารถที่จะดำเนินชีวิตอย่างสงบสุขสอดคล้องกับวิถีชีวิตอันประกอบด้วยปัจจัยพื้นฐาน 4 ประการ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ภูมิปัญญาชาวบ้านทำให้ชุมชนในท้องถิ่นในอดีตดำรงอยู่ด้วยความสุขร่มเย็นและสามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัยมาจนถึงปัจจุบัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2545 : 1)

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง องค์ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ได้รับมาโดยการถ่ายทอดสั่งสมกันมาจากสถาบันของชุมชน รวมทั้งประสบการณ์ตรงของคนในท้องถิ่น (ทรงคุณ จันทจร. 2549 : 6)

1.2 ลักษณะของภูมิปัญญา

กล่าวได้ว่าวิถีในการดำรงชีวิตของประชาชนในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยนั้นมีความแตกต่างกันอันเนื่องมาจากวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ความคิดความเชื่อที่มีหลากหลาย ซึ่งส่งผลให้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในแต่ละภูมิภาคมีความแตกต่างกัน โดยที่มาของภูมิปัญญานั้นก็ล้วนเกิดจากการเรียนรู้ การลองผิดลองถูกและการปรับตัวที่จะอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่น จนทำให้เกิดการหล่อหลอมเป็นลักษณะเฉพาะหรือเอกลักษณ์ที่ลึกซึ้งกลมกลืนและเป็นหนึ่งเดียวกัน จนเกิดเป็นวัฒนธรรมอันงดงามที่ส่งทอดมา หลายชั่วอายุคน เช่น ภูมิปัญญาด้านการทอผ้า แม้ว่าจะเป็นผ้าพื้นเมืองเหมือนกัน ใช้เส้นใยในการทอที่เหมือนกันคือเส้นใยจากฝ้ายหรือเส้นใยจากไหม แต่ก็จะมีลักษณะความแตกต่างกันของสีลวดลายหรือองค์ประกอบอื่นของผ้าตามท้องถิ่นหรือชุมชนที่ทอผ้า เป็นต้น ซึ่งจากการศึกษามีผู้รู้หลายท่านได้ให้ความหมายเกี่ยวกับลักษณะของภูมิปัญญาไว้ดังนี้

จากการรวบรวมความรู้เกี่ยวกับการเกิดภูมิปัญญา ที่มีผลต่อพัฒนาการของภูมิปัญญา ลักษณะของภูมิปัญญา ขอบข่ายของภูมิปัญญาในรายงานการวิจัยเรื่อง แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา สามารถสรุปรายละเอียดได้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2545 : 16 – 21)

1. การเกิดภูมิปัญญา ภูมิปัญญามีกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอด องค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ แล้วพัฒนา เลือกรองร ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจน เกิดทักษะ ความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย แล้วเกิดภูมิ ปัญญา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด ซึ่งแสดงได้โดยแผนภาพ กระบวนการเกิดและการสืบทอดภูมิปัญญาไทย

2. ปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการของภูมิปัญญา มีดังนี้

2.1 ความรู้เดิมในเรื่องนั้น ๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ

2.2 การสั่งสม การสืบทอดของความรู้ในเรื่องนั้น

2.3 ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์ หรือประสบการณ์

ใหม่ได้

2.4 สถานการณ์ที่ไม่มั่นคง หรือ มีปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้

2.5 รากฐานทางพุทธศาสนา วัฒนธรรม และ ความเชื่อ

3. ลักษณะของภูมิปัญญา มีดังนี้

3.1 ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของการให้ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความเชื่อ (Belief) และพฤติกรรม (Behavior)

3.2 ภูมิปัญญาแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ แวดล้อม และ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

3.3 ภูมิปัญญาเป็นองค์รวม หรือ กิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต

3.4 ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม

3.5 ภูมิปัญญาเป็นแกนหลักหรือกระบวนการทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ใน เรื่องต่าง ๆ

3.6 ภูมิปัญญามีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัว

3.7 ภูมิปัญญามีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคม

ตลอดเวลา

ลักษณะของภูมิปัญญาเหล่านี้ สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่มีความสัมพันธ์ ไกล่ชิด คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดลอม สัตว์ พืช ธรรมชาติ

2. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน

3. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ทั้งสามลักษณะนี้ คือ ชีวิตของชาวบ้านที่สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการ ดำเนินชีวิตเหมือนมุ่มสามมุ่มของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของ ชาวบ้าน ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นชัดเจนได้ในภาพแสดงลักษณะความสัมพันธ์ของภูมิปัญญา จาก แผนภาพ จะเห็นได้ว่าลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ สิ่งแวดลอม

ซึ่งจะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ การบริหารจัดการองค์กร ตลอดจนการประกอบอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคม แสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษาและวรรณกรรม ตลอดจนการสื่อสารต่าง ๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติจะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่าง ๆ เป็นต้น

4. ขอบข่ายภูมิปัญญา ได้มีบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ จำแนกสาขาภูมิปัญญาไว้ดังนี้

4.1 จำแนกภูมิปัญญาชาวบ้านออกไว้เป็น 3 ลักษณะ คือ

4.1.1 ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ เนื้อหาของภูมิปัญญา คือ การอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติและข้อห้ามที่ไม่ให้ชาวบ้านปฏิบัติ เช่น ความเชื่อต่อธรรมชาติต่าง ๆ เรื่องของผี ที่ทำให้เกิดสภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ ระบบเหมืองฝาย ฝิน้ำ ฝินา เป็นต้น

4.1.2 ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การอยู่ร่วมกัน ภูมิปัญญาแบบนี้มีพฤติกรรมตาม แบบแผนของสังคม มีกฎเกณฑ์บอกอย่างนั้นดี อย่างนี้ไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลัก มีความเข้าใจในอนิจจังของชีวิตเป็นสูงสุด รูปธรรมที่แสดงออกคือ ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ เช่น ปู่ตา ปู่ย่า ฝิพ่อ ฝิแม่ และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

4.1.3 ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การทำมาหากินในด้านต่าง ๆ ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค เป็นต้น

4.2 ลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มีการสรุปไว้ 4 ประการ คือ

4.2.1 มีวัฒนธรรมเป็นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์

4.2.2 มีบูรณาการสูง

4.2.3 มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง

4.2.4 เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

4.3 ได้แบ่งภูมิปัญญาไทยเป็นสองระดับ คือ ระดับชาติ และ ระดับท้องถิ่น

4.3.1 ภูมิปัญญาระดับชาติ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่พัฒนาสังคมไทยให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในอดีต การเสียเอกราช การสร้างเสริมความศิวิไลซ์ให้ทัดเทียมกับชาติอื่น ๆ ปรากฏจนทุกวันนี้ เช่น กรณีการกอบกู้เอกราชของพระนเรศวรมหาราช การป้องกันตนเองไม่ให้เมืองขึ้นสมัยยุคล่าอาณานิคม เป็นต้น

4.3.2 ภูมิปัญญาระดับท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเฉพาะในท้องถิ่น เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้น เป็นพื้นความรู้ของชาวบ้านที่ใช้ในการคิดแก้ปัญหาในชีวิตของตนเองหรือสติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สละสลวย ถ้ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งได้ใช้ชีวิตถาวรกับป่าเขา น้ำ ปลา ฟ้า นก ดิน หญ้า สัตว์ป่า พืชแมลง และธรรมชาติรอบตัวเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของพวกเขา

4.4 ภูมิปัญญาชาวบ้านสามารถอธิบายไว้ใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม และ ลักษณะที่เป็นรูปธรรม

4.4.1 ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

4.4.2 ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร ทัศนกรรม ศิลปะ ดนตรีและอื่น ๆ

กล่าวได้ว่าภูมิปัญญาที่มีกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้ ความเชื่อ ทักษะและพฤติกรรมที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนาเลือกสรร ปรับปรุงองค์ความรู้ให้เหมาะสมสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติให้เข้ากับยุคสมัยไม่ล้าสมัย โดยอาศัยความรู้เดิมในเรื่องนั้น ๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่รับอย่างมีเอกภาพ ภูมิปัญญาด้านงานทัศนกรรมของคนไทยแต่ละภูมิภาค ก็เกิดจากการศึกษาเรียนรู้สภาพภูมิอากาศ ภูมิประเทศ สภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว

งานทัศนกรรมทอผ้าพื้นเมืองของทุกภูมิภาคก็จะมีลักษณะที่บอกถึงความเป็นกลุ่มชนของตนเอง โดยที่เห็นได้ชัดเจนก็จะดูได้จากผ้าและเครื่องแต่งกาย ซึ่งจะประกอบด้วยลักษณะของลวดลาย วิธีการและการเลือกใช้วัสดุดิบ เป็นต้น ซึ่งเมื่อทอออกมาเป็นผืนผ้าแล้วก็จะเป็นการบอกถึงลักษณะของเผ่าพันธุ์ ในแต่ละเผ่าพันธุ์จะมีการใช้ผ้าที่แตกต่างกันออกไป จนสามารถกล่าวได้ว่าถ้ามองในลักษณะของศิลปะและวัฒนธรรม ผ้าทอพื้นเมืองจัดเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เป็นสิ่งมีค่าเพราะเป็นหลักฐานลวดลาย สีเส้นที่ปรากฏอยู่จะสะท้อนให้เห็นถึงขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชน เป็นความสามารถลักษณะพิเศษที่สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชนนั้น ๆ

1.3 การพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้าน

วัฒนธรรมของสังคมที่มาจากรากเหง้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นสิ่งที่น่าสนใจไปสู่การปรับตัวและการพัฒนาของชุมชนให้เข้ากับบริบททางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นที่มีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นว่าจริงแล้วคนไทยหรือสังคมไทยมิได้รั้นแค่นียากจนเลย ในทางตรงกันข้ามสังคมไทยกลับเป็นสังคมที่มีความร่ำรวยทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ประเพณีอันงดงามมากมายขอเพียงแต่ว่าคนไทยจะต้องตระหนัก ใครที่อยากจะทำอะไร ให้มีความสำคัญต่อภูมิปัญญาดั้งเดิมที่บรรพบุรุษได้ทิ้งไว้ให้ โดยไม่ปิดกั้นในวิทยาการความรู้สมัยใหม่ให้ความสำคัญที่จะนำภูมิปัญญาเดิมมาประยุกต์ใช้ ดังตัวอย่างของการทอผ้าพื้นเมือง หากมีการนำภูมิปัญญาการทอผ้าที่ได้รับการสืบทอดมาจากรุ่นพ่อแม่ มาประยุกต์ใช้กับความรู้สมัยใหม่ เช่น การออกแบบลวดลาย สีเส้น เส้นใยในการทอ รวมไปถึงประโยชน์ในการนำมาใช้สอย เป็นต้น หากเราสามารถทำได้อย่างนี้แล้วเชื่อแน่ว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านของไทย จะยังคงอยู่ต่อไป ช่วยให้ชื่อของประเทศไทย มีปรากฏและคนไทยยังคงมีที่เหยียบย่ำบนโลกใบนี้ได้ต่อไป

โดยในเรื่องของการพัฒนาการของภูมิปัญญานี้ ได้มีผู้รู้และนักวิชาการได้สรุปไว้ดังนี้ (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2544 : 108-116)

1. พัฒนาการของภูมิปัญญา และกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านทุกภูมิภาคเป็นผลพวงของการเรียนรู้เกี่ยวกับสรรพสิ่งแห่งธรรมชาติแวดล้อม แล้วปรับตัวสร้างสรรค์ขึ้นเป็นวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ดังเห็นได้จากการจัดระบบเหมืองฝายแห่งภาคเหนือ ที่มีได้มีความสำคัญเฉพาะการจัดสรรทรัพยากรน้ำหล่อเลี้ยงกิจกรรมในบริเวณที่ราบระหว่างเขาเท่านั้น แต่เป็นแก่นของการจัดระบบความสัมพันธ์แห่งชุมชนและระหว่างชุมชนเช่นเดียวกับการปลูกบ้านสร้างเรือนและการทำงานทำสวนในภาคกลาง ก็อาศัยระบบนิเวศที่มีฤดูกาลน้ำมากน้ำน้อยแห่งพื้นที่ราบลุ่มซึ่งมีสายน้ำหล่อเลี้ยงเป็นหลักในการทำมาหากิน โดยเป็นการแก้ปัญหาในการครองชีพที่รับสภาพความจริงอันแตกต่างจากภาคเหนือ หรือการดำเนินชีวิตตามฮีตสิบสองครองสิบสี่ของชาวอีสานก็เป็นไปตามความผันแปรของฤดูกาลในรอบปี โดยผูกพันแน่นแฟ้นอยู่กับศรัทธาความเชื่อในพระพุทธศาสนา รวมถึงระบบการพึ่งพากันระหว่างคนต่างชุมชนที่มีการผลิตและการบริโภคต่างกันด้วยการเป็นเกลอกันของเครือข่ายชุมชนภาคใต้ที่เป็นสังคมเปิด ดังนี้ เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาใหม่ ๆ ที่รับเข้ามาจากโลกภายนอกมิได้เข้ามาทดแทนภูมิปัญญาดั้งเดิม หรือ ภูมิปัญญาที่พัฒนาไว้เดิมทั้งหมด สำหรับสังคมไทยระดับ “ชาวบ้าน” หากแต่ในหลายกรณี ภูมิปัญญาดั้งเดิมจะได้รับการทดสอบ เลือกรับ และดัดแปลงให้สามารถแก้ปัญหาหรือตอบสนองความต้องการในการปรับตัวตามบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลง และทำหน้าที่เป็นฐานรองรับภูมิปัญญาใหม่ ๆ ที่เข้ามาผสมผสานอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากเรื่องอาหารการกิน การรักษาพยาบาล การใช้สมุนไพร ตลอดจนเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อ ที่นำมาใช้เพื่อรักษาสุขภาพในระบบความสัมพันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเห็นได้จากความรู้ความสามารถในการปรับตัว โดยการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในบริบทใหม่ ในลักษณะที่เป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของคนไทยทุกภูมิภาค เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน เช่น กองทุนหมู่บ้านที่เติบโตจนเป็นสวัสดิการชุมชนของคนภาคใต้ การบวชต้นไม้ การสืบชะตาแม่น้ำของคนภาคเหนือ การแก้ปัญหาเรื่องน้ำของชาวอีสาน และการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนภาคกลางที่ถูกสังคมเมืองและการขยายตัวของการอุตสาหกรรมลุ่ม เป็นต้น

3. สำหรับคนไทยโดยทั่วไปแล้ว ทุกภูมิภาคการปรับตัวของสังคมไทยจะไม่มีเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิงแบบซุครากถอนโคน แต่เป็นการปรับเปลี่ยนที่ยึดรากฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิมอันมีอยู่เดิม ที่มีพลวัตในตัวของมันเองอยู่แล้ว ทั้งโดยจิตสำนึกและได้สำนึก ดังจะเห็นได้จากการปรับระบบความสัมพันธ์ที่ยังคงให้ความสำคัญกับเครือญาติและชุมชนของคนอีสาน ระบบอุปถัมภ์ในรูปแบบต่าง ๆ ของคนทุกภูมิภาค การจัดช่วงชั้นทางสังคมในแนวตั้งของสังคมไทยภาคกลางและในเมืองหลวง (ไม่ว่าจะส่งผลในทางบวกหรือลบก็ตาม) และการปรับระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการถ่วงดุลระหว่าง “อำนาจ” กับ “อิทธิพล” ของคนไทยทั่วไปโดยเฉพาะภาคกลาง เป็นต้น

4. ภูมิปัญญาของคนไทยภูมิภาคต่าง ๆ มีความหลากหลายตามสภาพแวดล้อม ธรรมชาติและลักษณะสังคมที่แตกต่างกันระหว่างท้องถิ่นตามความแตกต่างของภูมิภาคนาของชุมชนหลายชาติพันธุ์ หลายภาษา หลายความเชื่อ ความหลากหลายแห่งภูมิปัญญาเหล่านี้มิใช่ความแตกต่างที่นำไปสู่ความไร้พลัง ตรงกันข้าม กลับจะเป็นความร่ำรวยมั่งคั่งทางปัญญาที่เป็นพลังสำคัญ ถ้าสามารถเข้าถึงความหมายและคุณค่าแห่งภูมิปัญญาอันหลากหลายนั้น ๆ ได้

5. การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในสังคมไทยระดับพื้นบ้าน เป็นการสะสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนาน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์ ในการปรับตัวทั้งกับธรรมชาติและปรับตัวในสังคมมนุษย์ด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาตินี้ เป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ที่ปัจจุบันเราให้ความสำคัญน้อยเกินไป แต่จะกลับมามีความสำคัญอย่างสูงอีกครั้งหนึ่งนอกเหนือจากการเรียนรู้ในรูปสถาบันการศึกษา ทั้งในด้านวิธีการเนื้อหา และระบบปฏิสัมพันธ์ ภูมิปัญญาในการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีพื้นฐานที่สอดคล้องกับเครือข่ายการเรียนรู้สมัยใหม่ในสังคมข้อมูลข่าวสารที่ได้มาถึงแล้ว จึงเป็นการประสานกันระหว่างการเรียนรู้ใน “โลกเทียมจริง” (Virtual Reality) และ “โลกกายภาพ” ที่มนุษย์รู้จักคุ้นเคยมาแต่เดิม

การสร้างสรรค์และสั่งสมภูมิปัญญา นั้นเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีการพัฒนาการมายาวนานและสามารถประมวลเอาลักษณะการเรียนรู้ของ “ชาวบ้าน” หรือคนธรรมดาสามัญจนก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิปัญญาไว้อย่างมากมาย พอจะสรุปกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ได้ดังนี้

1. ในบรรพกาล มนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูก ทั้งในการหาอาหาร ต่อสู้กับภัยธรรมชาติ การรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วยต่อสู้อย่างชิงช้าของและที่อยู่ระหว่างมนุษย์ด้วยกันและเผชิญโชคด้วยความเสี่ยงต่าง ๆ เมื่อประสบความล้มเหลวก็ถึงชีวิตดับหรือบาดเจ็บ แต่ถ้าสำเร็จ ก็ได้อาหาร ได้สิ่งของ พ้นอันตราย ฯลฯ จากประสบการณ์ของการลองผิดลองถูก มนุษย์จะสะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้ แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้แก่ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน นาน ๆ เข้าสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติหรือห้ามประพฤติปฏิบัติก็กลายเป็นจารีต ธรรมเนียม หรือข้อห้ามใน “วัฒนธรรม” ของกลุ่มคนนั้น ๆ ไป

2. มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริงในสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น การเดินทาง ปลุกพืช สร้างบ้าน ต่อสู้กับภัยอันตราย ฯลฯ ในกรณีของชาวบ้านในประเทศไทย จะเห็นได้ว่าชาวภาคเหนือเรียนรู้จากการร่วมกันจัดระบบเหมืองฝายเพื่อการกสิกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำระหว่างเขา แล้วค่อย ๆ พัฒนาขึ้นเป็นระบบความสัมพันธ์ในการแบ่งปันน้ำระหว่างคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำเดียวกัน ชาวอีสานเรียนรู้ที่จะเสาะแสวงหาแหล่งดินดำน้ำชุ่มเป็นที่ทำกิน หรือขุดสระไว้เป็นบ่อรายรอบเทวสถานเพื่อเลี้ยงชุมชน ชาวภาคกลางเรียนรู้ที่จะอยู่กับสภาวะน้ำหลาก น้ำท่วม น้ำลด ด้วยการปลูกเรือนใต้ถุนสูง เดินทางด้วยเรือและทำนาทำไร่ให้สอดคล้องกับฤดูกาล ส่วนชาวภาคใต้ก็เรียนรู้ที่จะพึ่งพากันระหว่างคนอยู่ต่างถิ่นต่างทำเลกันในเขตเชิงเขา ลุ่มน้ำ และชายทะเลด้วยการผูกไมตรีเพื่อเปลี่ยนแปลงผลผลิตระหว่างพื้นที่ การเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ต่าง ๆ ไว้ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริง แล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไป จนกลายเป็นธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติในชีวิต

3. การถ่ายทอดความรู้และการเรียนรู้จากการทำจริง ได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (Transmission) แก่คนรุ่นหลังด้วยการ “สาธิตวิธีการ” “การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า” (Oral Tradition) ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และ “การสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์” (Literary Tradition) ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านทุกภูมิภาคจะนิยมสองวิธีแรก คือ สาธิตวิธีการและสอนเป็นวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปะหรือวิทยาการรับที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้งจึงจะใช้วิธีลายลักษณ์ในรูปของตำรา เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ ฯลฯ หรือผูกเป็นวรรณกรรมคำสอน คำเตือน ภาษิต คู่มือ แผนที่ และตำนาน นิทาน ฯลฯ สุดแต่จะ

สะดวกและเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน การถ่ายทอดทั้งโดยวาจาและลายลักษณ์หรือการสาธิตก็ไม่มีอะไรตายตัว แต่จะปรับเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ในบางกรณีความรู้ที่สั่งสมไว้ ก็อาจถดถอยหรือสูญหายได้

4. การเรียนรู้โดย “พิธีกรรม” กล่าวในเชิงจิตวิทยา พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจมนตร์ทำให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัว เป็นการต่อยอดความเชื่อและกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน รวมทั้งต่อยอดแนวปฏิบัติและความคาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธาความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะมีภูมิปัญญาและความรอบรู้อยู่เบื้องหลังพิธีกรรม ก็ไม่มีการเน้นย้ำภูมิปัญญาเหล่านั้น แต่จะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ

5. ศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศิลปะและวัตรปฏิบัติ ตลอดจนงานพิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ ล้วนมีส่วนต่อยอด ภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิตให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติ ให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจเป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอนอันเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า

6. การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนบ้าง ชัดแย้งบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายกว้างขวาง ทั้งในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ

7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction) ในการแก้ปัญหาทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อม ทางเศรษฐกิจและทางสังคม ได้มีคนพยายามเลือกเฟ้นความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติ ที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ตรงกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกัน ก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย

8. ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้วิถีหนึ่งที่มีมาแต่เดิมและจะยังมีอยู่ต่อไปในที่นี่ วิธี “ครูพักลักจำ” เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำตามแบบอย่างที่เราสังเกตเห็นอยู่เงียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเองเมื่อสามารถทำได้จริง วิธีนี้ดูเผิน ๆ เป็นเหมือนการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันนั้น ไม่ได้สื่อความในทางชั่วร้าย แต่หากเป็นวิถีธรรมชาติธรรมดาคงของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น ในชีวิตจริงของทุกคนนั้นจะมีพฤติกรรมครูพักลักจำอยู่ไม่มากนักน้อย และถ้ายอมรับนับถือกันว่าวิธีการเรียนรู้ที่ดูประหนึ่งว่าไม่สำคัญนี้มีคุณค่าสูง มีความเป็นธรรมชาติในนิสสัยมนุษย์และก็จะเป็นทางหาความรู้ทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพจะเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลดีอีกทางหนึ่งได้ โดยนัยดังกล่าวนี้ ครูพักลักจำ เป็นคนละเรื่องกับการขโมยลิขสิทธิ์ทางปัญญา เป็นโรคระบาดอยู่ในปัจจุบัน

ระบบและกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่หลากหลายดังที่กล่าวมานี้ เป็นการเรียนรู้ที่แตกต่างจากการเรียนรู้ในรูปโรงเรียนที่แพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ของชุมชนในทุกภูมิภาคของสังคมไทยเป็นแหล่งบ่มเพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช้านาน

ในกระบวนการจัดการความรู้นั้นมีการใช้ความรู้เพื่อกิจกรรมต่าง ๆ มีการไปแสหาความรู้ หรืออาจสร้างขึ้นมาจากการทำงานของเราเอง ซึ่งประการหลังนี้ถือเป็นแนวคิดการจัดการความรู้ที่สำคัญ นั่นคือกิจกรรมหรืองานทุกอย่างสร้างความรู้ได้ทั้งสิ้น ไม่ว่าเราจะทำอะไร เราต้องสร้างความรู้เพื่อให้กิจกรรมนั้นไปถึงการปฏิบัติได้จริงจึงจะก่อผลมหาศาล และที่สำคัญต้องนำความรู้นั้นมาทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนภายในกลุ่มองค์กรหรือเครือข่ายด้วย ขณะที่สิ่งตรงกันข้ามกับการแลกเปลี่ยนความรู้คือการเก็บงำ การหวงความรู้ที่จริงความรู้บางอย่างควรต้องหวง แต่ถ้าเป็นองค์กรเดียวกันแล้วยังหวงอยู่ จะทำให้องค์กรนั้นไม่เจริญเท่าที่ควร (เอกวิทย์ ฌ ฌกลาง. 2546 : 13-14)

1.4 การถ่ายทอดภูมิปัญญา

การถ่ายทอดภูมิปัญญา มีวิธีการถ่ายทอด 2 ลักษณะ คือ

1.4.1 การถ่ายทอดให้เด็ก

- 1) การถ่ายทอดทางตรง โดยการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย
- 2) การถ่ายทอดทางอ้อม โดยการเล่านิทาน คำทายปริศนา และการละเล่น

ต่าง ๆ

1.4.2 การถ่ายทอดให้ผู้ใหญ่

- 1) การถ่ายทอดทางตรง โดยการบอกเล่าในขณะประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีแต่งงาน พิธีบวชทำขวัญนาค ฯลฯ หรือเผยแพร่เป็นหนังสือ เอกสารแผ่นปลิว หรือ การประชุมของกำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น
- 2) การถ่ายทอดทางอ้อม โดยการแสดงศิลปะพื้นบ้านและการละเล่นกิจกรรมบันเทิงต่าง ๆ เช่น ลิเกและลำตัดในภาคกลาง และมโนราและหนังตะลุงของภาคใต้ เป็นต้น ซึ่งจะมีเนื้อหา และ คำร้องสอดแทรกความรู้ในขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น และคติธรรมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้าน พอที่จะสรุปได้ว่าภูมิปัญญาเป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่อดีตอันยาวนาน จนกลายเป็นวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของคนในท้องถิ่นซึ่งได้ใช้แก้ปัญหาชีวิตประจำวันของตนเองและชุมชนตลอดมา ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นมรดกทางสังคมที่จากการเรียนรู้ผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมจนกลายเป็นรากฐานสำคัญของชีวิตและสังคมอันเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตและการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน วัฒนธรรมของสังคมที่มาจากรากเหง้าของภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่นำไปสู่การปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับบริบททางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นที่มีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง

กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง และนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้างและลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเองโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย ชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอดและยอมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งตลอดมา ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธาทางศาสนาความเชื่อผีต่างๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอด เรียนรู้สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน

การพัฒนาคนเพื่อให้ก้าวไปในอนาคตอย่างเหมาะสมและมั่นคงนั้น มิเพียงว่าเราต้องเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่เพียงอย่างเดียว แต่เราจะต้องเรียนรู้และมองย้อนกลับไปดูภูมิปัญญาของบรรพบุรุษเราเองที่ได้สั่งสมและสืบทอดมาอย่างยาวนานด้วย เราสามารถปรับเปลี่ยนและปรับใช้รวมกันได้ ซึ่งเป็นการปรับตัวและผสมผสานระหว่างอดีตกับปัจจุบัน อันมากับกระแสความเจริญในสมัยใหม่ ดังเช่นที่จังหวัดยโสธร ซึ่งวิถีการดำรงชีวิตของประชาชน ล้วนมีวิวัฒนาการของวิถีชีวิตขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ความคิดความเชื่ออันงดงามหลากหลายอยู่เป็นจำนวนมาก ภูมิปัญญาของชาวบ้านก็ล้วนเกิดจากการเรียนรู้ ลองผิดลองถูกและปรับตัวที่จะอยู่ร่วมกันจนหล่อหลอมเป็นคุณภาพแห่งอัตลักษณ์ ที่ลึกซึ้งกลมกลืนและเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ เกิดเป็นวัฒนธรรมการทอผ้าพื้นเมืองอันงดงามที่สืบทอดมาหลายชั่วอายุคน ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่ต้องที่ชุมชนควรที่จะช่วยกันร่วมมือร่วมใจ ที่จะอนุรักษ์ และ พัฒนา ภูมิปัญญาพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมืองให้คงอยู่กับชุมชนตลอดไป

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญา คือ สติปัญญา ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ที่ได้จากการสะสม การเรียนรู้โดยการถ่ายทอดสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน ภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงพื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้านหรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ตรงหรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่สืบทอดกันมา กล่าวคือภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านได้คิดเองที่นำมาใช้แก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่และแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างทันสมัย เพียงแต่ที่ผ่านมารวมองข้ามคุณค่าความสำคัญเพียงเพราะว่าคนไทย หันไปมีค่านิยมตามอย่างชาติตะวันตก และอิทธิพลจากวัฒนธรรมภายนอกประเทศได้ครอบงำความรู้สึก นึกคิดของเราต่อเนื่องกันมาหลายทศวรรษ จนทำให้คนไทยเพิกเฉยและหลงลืมตัวตนและวัฒนธรรม ความเป็นไทยแบบบรรพบุรุษ พยายามปรับตัวเพื่อให้ตัวเองดูทันสมัยตามโลกตะวันตก ซึ่งแผ่อิทธิพลขยายไปทั่วโลก คนในสังคมไทยถูกกระแสดังกล่าวชวนเชื่อ ให้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อในการดำเนินชีวิต การสร้างสำนึกร่วมในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นเรื่องที่สำคัญและน่าสนใจ เพราะอย่างน้อยก็ทำให้เราได้เริ่มเฉลียวใจขุกคิดและหันมาให้ความสนใจภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เรามีของเราเองอย่างจริงจังเสียที การหันมาทำความเข้าใจกับรากเหง้าภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของเราเองให้มากขึ้น มิได้หมายความว่าหันกลับไปมุ่งโง่งมกระบวนหรือปลุกกระตือรือร้นน้ำ หากแต่เป็นการหันมาเพื่อศึกษาทำความเข้าใจปฏิกิริยาขับเคลื่อนอันเป็นพลวัตทางวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ซึ่งมีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย อยู่ตลอดเวลา อีกทั้งมีความเจริญและสร้างสรรค์ที่สามารถทำให้คนไทยและสังคมไทย ดำรงอยู่และก้าวเดินไปในสังคมโลกได้อย่างภาคภูมิใจ มีศักดิ์ศรี ยั่งยืนและเป็นตัวของตัวเองบนรากฐานของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอันเข้มแข็งของเราเอง

2. ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าไหมทางกระรอก

2.1 ประวัติการทอผ้าไหมทางกระรอก

การทอผ้าเป็นงานหัตถกรรมที่อยู่คู่คนไทยมายาวนานนับแต่อดีตถึงปัจจุบัน ผ้าทอแต่ละผืน สามารถบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ตลอดทั้งเป็นสิ่งสะท้อนถึงกลุ่มชาติพันธุ์ ชนชั้นทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ วิถีชีวิต และขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในชุมชนนั้น ๆ โดยจะสื่อสารให้รับรู้เรื่องราว ผ่านทางเส้นไหม เส้นฝ้าย ที่คัดสรรเป็นอย่างดี แล้วนำมาถักทอเป็นผืนผ้าที่สวยงามตามภูมิ

ปัญญาพื้นบ้าน และนำมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มในชีวิตประจำวัน ผ้าทอจึงนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งของไทย ที่พึงอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ต่อไป

จังหวัดนครราชสีมา นับเป็นอีกหนึ่งจังหวัดที่มีชื่อเสียงด้านการทอผ้าไหม โดยเฉพาะ "ผ้าไหมหางกระรอก" ผ้าทอโบราณที่มีลักษณะลวดลายเรียบง่าย แต่แฝงด้วยความประณีตและงดงาม และยังถือว่าผ้าหางกระรอกเป็นผ้าทอที่อยู่คู่เมืองโคราชมาแต่อดีตและมีชื่อเสียงมานาน (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. 2542 : 169) เนื่องจากโคราชมีการทอผ้าไหม หางกระรอกมานานกว่าร้อยปี สันนิษฐานว่าการสืบทอดเอกลักษณ์ของการทอผ้าไหมหางกระรอก น่าจะมาจากกลุ่มชนชาวเขาที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยทางภาคอีสาน และครั้งหนึ่งผ้าไหม หางกระรอกเคยเป็นผ้าประจำจังหวัดตามคำขวัญเดิมของจังหวัดที่ว่า "นกเขาคารม อ้อยคันร่ม ส้มขี้ม้า ผ้าหางกระรอก ดอกสายทอง แมวสีสวาด" ผ้าไหมหางกระรอกเป็นผ้าโบราณที่นิยมใช้เป็นผ้าถุงโจงกระเบนสำหรับขุนนางและชนชั้นสูง ต่อมาคนสามัญทั่วไปมักนิยมใช้นุ่งในงานพิธีสำคัญต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังเป็นผ้าที่ใช้ในงานพิธีกรรมสำคัญ เช่น ใช้ให้นาคนุ่งในงานอุปสมบท ใช้เป็นผ้าไหว้ในงานแต่งงาน หรือใช้เป็นผ้าคลุมศพหรือคลุมโลงศพ (มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2544 : 213) ผ้าหางกระรอกจึงเป็นผ้าผืนสำคัญของครอบครัวที่ผู้เป็นแม่ ยาย ย่า จะทอฝากไว้ให้ลูกหลานด้วยความตั้งใจ หวังฝากฝีมือ ฝากชื่อไว้กับผืนผ้า เพื่อยามตายไป จะได้ใช้ปกโลงศพ ดังคำกล่าวที่ว่า "ย่านตายไป บมีฝ้ายาวปกหน้า อยากรายบ้านอายุเมืองเพิน"

2.2 แหล่งผลิตผ้าไหมหางกระรอกที่มีชื่อเสียงในจังหวัดนครราชสีมา

แหล่งผลิตผ้าไหมหางกระรอกที่มีชื่อเสียงในจังหวัดนครราชสีมา และเป็นที่ยอมรับว่าสามารถทอผ้าไหมหางกระรอกแบบโบราณได้งดงาม อยู่ที่บ้านดู่ หมู่ที่ 6 ตำบลเมืองปัก มีอายุมากกว่า 100 ปี อยู่ห่างจากตัวอำเภอปักธงชัยประมาณ 5 กิโลเมตร มีการพัฒนาทางชุมชนอยู่ในระดับดี ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม/เลี้ยงสัตว์/การทอผ้าไหม/ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมและรับจ้างและบางส่วนรับราชการ ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธมีวัดโพธิ์ศรีเป็นส่วนรวมจิตใจ และที่วัดโพธิ์ศรียังมีพิพิธภัณฑ์ซึ่งเก็บข้าวของเครื่องใช้ในสมัยโบราณที่ใช้ในการทอผ้า อุปกรณ์เก่าแก่ ที่มีการเก็บสะสมกันมานานซึ่งปัจจุบันนี้ได้สูญหายไปแล้วบางส่วนซึ่งคนรุ่นหลังไม่มีโอกาสได้พบเห็นถ้าไม่มีการอนุรักษ์เอาไว้ในพิพิธภัณฑ์นี้ โดยมีผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันคือ นาย อำพล บานดอน นอกจากนี้บ้านดู่ยังมีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมคือกลุ่มหัตถกรรมผ้าไหมบ้านดู่ซึ่งเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปและยังเป็นหมู่บ้านที่ใช้ในการต้อนรับคณะศึกษาดูงานเกี่ยวกับการทอผ้าเนื่องจากหมู่บ้านนี้มีอาชีพที่เป็นที่ขึ้นชื่อคืออาชีพการทอผ้าไหมซึ่งสามารถเข้ามาศึกษาดูขั้นตอนการผลิตผ้าไหมได้ตั้งแต่ต้นจนสามารถทอออกมาเป็นผืนผ้าได้อย่างสวยงาม (ศิริญากรณ์. 2554 : เว็บไซต์)

เนื่องจากไม่พบว่ามีหลักฐานหรือข้อความบันทึกประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านดู่ไว้แต่อย่างใด จึงได้อาศัยการบอกเล่าปากต่อปากจากคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านบรรพบุรุษของชาวบ้านดู่เดิมที่ได้อพยพออกมาจากเมืองเวียงจันทน์ ในประมาณสมัยกรุงธนบุรี ครั้งพระยา มหาภักษัตริย์ศึกยกกองทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์และได้กวาดต้อนชาวเวียงจันทน์มาด้วย เดิมบรรพบุรุษชาวบ้านดู่ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองอุดรธานี ต่อมาหลวงสงครามได้พาอพยพย้ายมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านหนองหัวลิง (บ้านดู่ในปัจจุบัน) ตำบลดอน (ต่อมาเปลี่ยนเป็นตำบลเมืองปัก) อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา หลวงสงครามได้นำชาวบ้านสร้างวัดขึ้นด้านทิศเหนือของหมู่บ้าน (บริเวณหน้าที่ทำการสำนักงาน

เทศบาลตำบลปักธงชัย) วัดแห่งนี้ไม่ปรากฏว่ามีพระอุโบสถ แต่มาทำสึมน้ำสำหรับทำสังฆกรรมที่ห้วยลำซอทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ชาวบ้านเรียกที่แห่งนี้ว่า ห้วยท่าสึม รัชชังสาริดของวัดแห่งนี้เป็นมรดกตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ต่อมาประมาณในสมัยหลวงอาจเป็นผู้นำหมู่บ้านได้นำชาวบ้านย้ายวัดมาสร้างขึ้นใหม่ในที่ใจกลางหมู่บ้าน วัดแห่งนี้ไม่มีใครทราบว่าเป็นวัดนานเพียงใด และไม่มีอะไรปรากฏให้เห็นเลยนอกจากต้นโพธิ์ที่เป็นขอบเขตของวัด ต่อมาวัดร้างลงชาวบ้านเรียกที่บริเวณนี้ว่า วัดร้าง และในสมัยนี้ได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านใหม่จากบ้านหนองหัวลิงมาเป็นบ้านดู่เพราะว่ามีต้นประดู่ใหญ่ที่ท้ายหมู่บ้าน เมื่อวัดแห่งนี้ของหมู่บ้านร้างได้มีพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อหลวงพ่อกู่ ได้นำชาวบ้านมาสร้างวัดขึ้นที่ฝั่งแม่น้ำลำซอทางทิศใต้ของหมู่บ้านในปีพุทธศักราช 2423 ซึ่งเป็นวัดปัจจุบัน เรียกชื่อว่าวัดโพธิ์ศรี ที่เรียกชื่อวัดโพธิ์ศรี คงเป็นเพราะให้เกิดความสมดุกันกับวัดในละแวกเดียวกัน เช่น วัดโพธิ์เมืองปัก บ้านเมืองปัก วัดโพธิ์ทองบ้านโรงนา วัดโพธิ์นิมิตบ้านเชียงสา เป็นต้น หมู่บ้านดู่เป็นหมู่บ้านใหญ่ มีประชากรมาก ต่อมาเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2538 ได้แบ่งการปกครองหมู่บ้านออกเป็น 2 หมู่ คือ หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 16 ประชากรชาวบ้านดู่นับถือศาสนาพุทธ พุทธภาษาท้องถิ่น คือ ภาษาลาว มีเอกลักษณ์ ขนบธรรมเนียมประเพณีตามฮีตสิบสอง ตามคลองสิบสี่ที่บรรพบุรุษกำหนดไว้ด้านความเชื่อ ชาวบ้านดู่นอกจากจะนับถือศาสนาพุทธแล้วยังมีสิ่งที่น่าสนใจประจำตระกูลของตนอีก เรียกว่า ของรักษา ของรักษาของแต่ละตระกูลจะไม่เหมือนกัน บางตระกูลอยู่กับคุณพระ บางตระกูลอยู่กับนางพระธรณี บางตระกูลอยู่กับผีประกรรมช่าง ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับบรรพบุรุษของตนว่าอยู่กับสิ่งใด ลูกหลานก็อยู่กับสิ่งนั้น นอกจากการถือของรักษาประจำตระกูลแล้ว ชาวบ้านดู่ยังมีความเชื่อในการเล่นผีฟ้อนซึ่งแบ่งออกเป็น 3 พวกใหญ่ ๆ คือ พวกผีข้างบนหรือผีเมืองสีมาพวกหนึ่ง พวกผีข้างล่างพวกหนึ่ง พวกผีเมืองบาดาลพวกหนึ่ง การเล่น ผีฟ้อนนั้นเป็นการเล่นเพื่อการรักษาอาการป่วยของผู้ป่วย เช่น มีคนป่วยขึ้นไปหาหมอแล้วไม่หาย หรืออาการไม่ดีขึ้นก็จะลงผีฟ้อนดู ถ้าฟ้อนแล้วหายก็นับถือ ถ้าฟ้อนแล้วไม่หายก็ไม่นับถือ

ด้านอาชีพ ชาวบ้านดู่ได้ประกอบอาชีพการทำไร่ทำนาควบคู่กับการทำไหมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ผ้าไหมของชาวบ้านดู่มีชื่อเสียงในนามของผ้าไหมเมืองปัก คนในบ้านดู่ไม่ว่าหญิง ชาย คนแก่หรือเด็ก ต่างก็ทำไหมเป็นทั้งนั้น การทำไหมของบ้านดู่สมัย 100 กว่าปีที่ผ่านมาก็คือ เลี้ยงไหมเอง ทอเอง ไซเอง ต่อมาได้รับซื้อเส้นไหมจากที่อื่นนำมาทอ ผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านดู่ที่นิยมทำกันในสมัยก่อนคือ ผ้าไหมหางกระรอกหรือที่เรียกกันในภาษาท้องถิ่นว่า ผ้าลูกกลาย ผ้าหางกระรอกหรือผ้าลูกกลาย เป็นผ้าที่ทำยาก ต้องอาศัยฝีมือที่ประณีต และอาศัยความชำนาญในการทำ อีกทั้งเส้นไหมที่ใช้ต้องเป็นไหมยอด คือ เส้นสวย กลมและเส้น เสมอกัน ไหมลูกกลาย นอกจากจะทอเป็นผ้าหางกระรอกแล้วยังนิยมทอคันสีบ้างคันหมี่บ้าง ทอผ้าโสร่งบ้าง แต่น่าเสียดายการทำผ้าหางกระรอกหรือผ้าลูกกลายปัจจุบันแทบจะไม่มีใครทำเพราะทำยากและสมัยไม่นิยม

การทำไหมปัจจุบัน ประชาชนชาวบ้านดู่ทำไหมแทบทุกหลังคาเรือนแทบทุกคน ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งหญิงและชาย ไหมถือว่าเป็นเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนในบ้านดู่ การทำไหมทุกขั้นตอน จะหมุนเวียนอยู่ในหมู่บ้านเหมือนกังหัน บางครัวเรือนมีเงินทุนก็ทำเองบ้าง จ้างคนอื่นทำบ้าง บางครัวเรือนไม่มีเงินทุนก็รับจ้างเขา ทอบ้าง กรอหลอดบ้าง ตามที่ ตนถนัด การทำไหมทุกขั้นตอน ชาวบ้านต้องอาศัยกัน ครัวเรือนหนึ่งรับจ้างย้อมไหม อีกครัวเรือนรับจ้างกรอหลอด อีกครัวเรือนรับจ้างสาวเครือไหม อีกครัวเรือนรับจ้างม้วนหัวม้วน อีกครัวเรือนรับจ้างเก็บตะกรอ

อีกครัวเรือนรับจ้างทอ เป็นต้น ทุกคนทุกครัวเรือนในหมู่บ้านต้องอาศัยซึ่งกันและกัน แต่ปัจจุบันการทำไหมของชาวบ้านคู่ต้องประสบกับปัญหาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้หลายประการด้วยกัน อาทิเช่น

1. ชาวบ้านจำเป็นต้องซื้อเส้นไหมที่ไม่มีคุณภาพจากพ่อค้าที่นำมาขาย เช่น เส้นไหมเปียกน้ำและมีเศษดินเศษไม้ติดมาเพื่อมาเพิ่มน้ำหนักไหม เหตุที่ชาวบ้านจำเป็นต้องซื้อเพราะไม่มีไหมทำ

2. ชาวบ้านขาดทุนในการลงทุนทำไหม เพราะการทำไหมต้องลงทุนสูง ใช้เวลาในการทำงาน ไหมแต่ละชิ้นผ่านกรรมวิธีเป็นเดือนในการทำออกมาเป็นผ้าไหม เงินที่ลงทุนไปก็ไม่ทันใช้ ชาวบ้านต้องไปกู้เงินนอกระบบดอกเบี้ยค่อนข้างสูงมาลงทุนทำไหม แทนที่จะมีเงินไว้ใช้ในครอบครัว กลับเป็นการทำไหมไปใช้ดอกเบี้ยไปจากเงินที่ตนกู้เข้ามา

3. ชาวบ้านไม่มีตลาดที่จะส่งผ้าไหม ปัจจุบันชาวบ้านต้องขายผ้าไหมผ่านพ่อค้าที่มา รับซื้อในหมู่บ้าน ซึ่งถูกกดราคาไม่สมกับการลงทุนทำไป แต่จำเป็นต้องขาย เพราะถ้าไม่ขายก็ไม่มีเงินใช้ไม่มีเงินลงทุนทำไหมอีก

4. ชาวบ้านต้องเสี่ยงกับการขายผ้าไหมให้แก่พ่อค้าที่มารับซื้อ โดยใช้เช็คซื้อผ้า บางรายให้เช็คล่วงหน้าไว้ 3-4 เดือน จึงจะขึ้นเงินได้ บางรายก็เช็คแดง เช่นในปี 2545 มีชาวบ้าน (60 กว่ารายถูกพ่อค้าโกงรับผ้าไหมไปแล้วหนี เป็นเงินกว่า 2,000,000 บาท ชาวบ้านบางคนถึงกับสิ้นเนื้อประดาตัวเลยทีเดียว

5. ชาวบ้านขาดความรู้ในเรื่องการตลาด ผ้าไหมที่ทำออกมาก็ขายไปตามบุญตามกรรม บางคนขายได้ บางคนขายไม่ได้ มีกำไรบ้าง ขาดทุนบ้าง ขาดหน่วยงานรัฐให้การสนับสนุน ปัญหาเหล่านี้ถือเป็นปัญหาใหญ่ของชาวบ้าน และยังมีปัญหาอื่นๆ อีกมากมายที่ชาวบ้านต้องประสบมาเป็นเวลานาน แต่ปัจจุบันชาวบ้านยังยึดอาชีพการทำไหมอยู่ ถือได้ว่าเป็นการอนุรักษ์หัตถกรรมภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ให้สืบสานต่อไป อย่างไรก็ตาม ได้มีการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหาจากการที่ชาวบ้านถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง การมีเงินทุนไม่มากพอ ขาดความรู้เรื่องการตลาด ทำให้ประสบกับภาวะขาดทุนจากการประกอบอาชีพทอผ้าไหม โดยได้มีหน่วยงานเข้ามาให้คำแนะนำถึงประโยชน์ของการจัดตั้งกลุ่มในการช่วยเหลือสมาชิกและไม่ให้ถูกพ่อค้าเอารัดเอาเปรียบถูกโกง จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งหันมาร่วมกันจัดตั้งกลุ่มทอผ้าไหมขึ้นเพื่อให้การช่วยเหลือสมาชิกในด้านการตลาด

2.3 วัตถุประสงค์และเครื่องมือในการทอผ้าไหมทางกระรอก

การทอผ้าพื้นเมื่อนั้นจะทอมาจากเส้นใยฝ้ายและเส้นใยไหม ซึ่งเส้นใยไหมจัดได้ว่าเป็นเส้นใยธรรมชาติที่แข็งแรงที่สุดมีความมันวาว ดูแล้วสวยงามแตกต่างจากผ้าที่ทอด้วยเส้นใยชนิดอื่นและเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญยิ่งของประเทศไทย การเลี้ยงไหมต้องเริ่มต้นจากการปลูกต้นหม่อนสำหรับเป็นอาหารของตัวไหม

ทรงพันธ์ วรรณมาศ (2534 : 67-73) ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการปลูกหม่อนว่า ควรเลือกที่ดินที่มีความชุ่มชื้นพอ แต่น้ำไม่ท่วมหรือไม่ขังจากนั้นก็เตรียมดินโดยการไถพรวนให้เรียบร้อยแล้ว จึงแกะแถวขุดหลุมให้ห่างกันพอประมาณภายในคันหลุมหาปุ๋ยคอกมารองกันหลุมพร้อมกับคลุมเคล้าให้ปุ๋ยกับดินในหลุมเข้ากันระยะห่างระหว่างแถวของต้นหม่อนให้ห่างกันประมาณ 1 วา ส่วนระหว่างต้นก็จะห่างต้นละ 2 คอก ใช้กิ่งปลูกโดยตัดกิ่งให้ยาวประมาณ 3 ตา ควรปลูกหม่อนในต้นฤดูฝนอัตราเฉลี่ยต่อไร่ปลูกได้ประมาณ 800 ต้น

หม่อนที่ใช้ปลูกมีหลายพันธุ์ เช่น หม่อนน้อย หม่อนทองกั้น หม่อนหยก หม่อนใบมน หม่อนใบโพธิ์ หม่อนส้ม หม่อนใหญ่ หม่อนจาก หม่อนสา หม่อนโย หม่อนแก้วขนบท หม่อนแก้วอุบลฯ หม่อนแม่ลูกอ่อน หม่อนตาดำ หม่อนมี หม่อนโมเรทตี หม่อนโมเรเทียนและหม่อน มุลติคาบุลเล เป็นต้น แต่พันธุ์ที่ใช้ปลูกกันนั้นนิยมเลือกพันธุ์ปลูกกัน 2 ชนิด คือหม่อนน้อยและ หม่อนตาดำ เพราะเป็นพันธุ์ที่ให้ใบใหญ่มีใบดก

เมื่อหม่อนมีอายุได้ประมาณ 1 ปี จึงเก็บใบของต้นหม่อนไปใช้เลี้ยงไหมได้ เมื่อเข้า ฤดูฝนก็ควรตัดแต่งกิ่งเพื่อจะได้ให้แตกใบใหม่ และต้องเพิ่มปุ๋ยไปทุก ๆ ปี โดยใส่ปุ๋ยคอกลงไปโคน ต้นต้นละประมาณ 1 บั้งก็ ส่วนการบำรุงรักษา ควรตายหญ้าพรวนดินระหว่างแถวและระหว่างต้น อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง คือประมาณต้นฤดูฝนและปลายฤดูฝน

วงจรชีวิตตัวไหมจะเริ่มต้นจากไข่ ฟักเป็นตัวหนอนไหมในระยะเป็นตัวหนอนไหมจะ ลอกคราบ 4 ครั้ง พอตัวหนอนไหมแก่เข้าก็จะชักใยทำรังหุ้มตัวเอง แล้วตัวไหมก็จะลอกคราบเป็น ดักแต่อยู่ในรังนั้น พอครบอายุดักแต่ก็จะกลายเป็นผีเสื้อเจาะรังออกมาผสมพันธุ์กันพร้อมทั้งวางไข่ฟัก เป็นตัวหนอนต่อไป วนเวียนกันอยู่อย่างนี้เรื่อย ๆ ไปไม่รู้จักจบอายุของไข่ของตัวไหม คือ อยู่ในไข่ 10 วัน เป็นตัวหนอน 22-26 วัน เป็นดักแต่ 8-10 วัน เป็นผีเสื้อ 2-3 วัน รวม 42-49 วัน

เมื่อไข่ไหมมีอายุได้ 8 วัน ก็จะมีจุดดำ ๆ ที่ริมไข่ทุกใบ วันที่ 9 สีของฟองไข่จะ เปลี่ยนเป็นสีเทาแก่แสดงว่าไข่นั้นจะฟักเป็นตัวแล้วและในคืนที่ 9 เวลาเช้ามีด ไข่ก็จะตั้งต้นฟักบ้าง แล้ว พอเที่ยงวันที่ 10 ก็จะมีฟักเป็นตัวหมด พอเย็นวันที่ 10 ต้องหากระดาษห่อไข่ไหมไว้ เพราะเช้า มีดไข่จะฟักออกเป็นตัวและฟักไปเรื่อย ๆ จนถึงเที่ยงก็จะหมด เมื่อตัวไหมฟักออกมาแล้วต้องแก้ กระดาษที่ห่อนั้นออกแล้วหั่นใบหม่อนอ่อน ๆ ให้กินโดยโรยลงไปบนตัวไหมพอควรการโรยใบหม่อน ควรให้สม่ำเสมอ เพื่อให้ตัวไหมจะได้มีโอกาสกินทั่ว ๆ กัน ถ้าหากว่าไข่ของไหมที่ไม่ฟักในวันนี้ จะต้องแยกไว้ต่างหาก โดยจัดเลี้ยงในกระดิ่งอื่นต่างหากโดยเฉพาะ การกำหนดเวลาให้อาหารไหมใน วันหนึ่ง ๆ ควรให้อาหารแก่ไหมวันละ 5-6 ครั้ง คือ 6.00 น. 10.00 น. 14.00 น. 21.00 น. และถ้าตัวไหมอ่อนก็ใช้ใบหม่อนที่อ่อนถ้าหากว่า ตัวไหมแก่ก็ใช้ใบหม่อนแก่ตามลำดับ

ที่แรกตัวไหมฟักมีอายุได้ 4-5 วัน ก็จะนอนครึ่งหนึ่ง เมื่อสังเกตดูว่าเห็นตัวไหมเริ่ม นอนแล้ว ก็อาจจะถ่ายมูลไหมและเศษใบหม่อนแห้งลงในกระดิ่งใหม่เสียก่อนที่ตัวไหมจะตื่นนอน คือ ก่อนเวลาประมาณ 24-30 ชั่วโมง เมื่อตัวไหมเป็นเช่นนี้เราเรียกว่า “นอนหนึ่ง” ตัวไหมจะมีอาหาร เช่นนี้อายุวันหนึ่งหรือสองวันจึงจะฟื้นขึ้นแข็งแรงดังเก่า เมื่อตัวไหมฟื้นจากนอนหนึ่งแล้วผู้เลี้ยงก็จะเลี้ยง บำรุงโดยหั่นใบหม่อนให้กินไปอย่างเดิม จนกระทั่งเห็นว่าตัวไหมเริ่มมีมากจึงขยายเป็น 3-4-5-6 กระดิ่งก็ได้ กระดิ่งหนึ่งจะมีตัวไหมราว 200 ตัวพอได้ 7 วัน ตัวไหมก็จะสงบนิ่งไม่กินใบหม่อนและมี อาการเหมือนกับครั้งแรก คือมีอาการสงบนิ่งและจะมีอาการเช่นนี้อีกวันหนึ่งหรือสองวันเรียกว่า “นอนสอง” เมื่อฟื้นจากนอนสองคราวนี้ไม่ต้องหั่นใบหม่อนให้กินเพราะตัวไหมใหญ่ขึ้นแล้ว ต่อไปอีก 7 วัน ตัวไหมจะมีอาการสงบนิ่งเหมือนที่เคยเป็นมาอีกคราวนี้เรียกว่า “นอนสาม” เมื่อฟื้นจากนอน สามต่อไปอีก 7 วัน ตัวไหมก็จะมีอาการดังกล่าวอีกเรียกว่า “นอนสี่” หลังจากนอนสี่แล้วก็ถึงนอน ห้าหรือนอนหก (ตัวไหม) ที่แก่เต็มที่แล้วเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ไหมสุก” ซึ่งตัวไหมจะทำฝักและทำรัง

เมื่อคัดตัวไหมขึ้นนอนห้าประมาณ 5-6 วัน ตัวไหมก็เริ่มจะแก่ (เริ่มสุก) ก่อนที่ตัว ไหมเป็นฝักและทำรังต้องหาจ่อไว้ให้พอดีกับตัวไหม หลังจากนั้นผู้เลี้ยงจะต้องหมั่นตรวจดูว่าไหมตัวไหน แก่ คือ ทำฝักทำรัง ลักษณะของการที่ไหมทำฝักทำรังจะสังเกตได้โดยดูตัวไหมที่มีสีเหลืองไปทั้งตัว

เมื่อเห็นเป็นดังนี้แล้วจึงรีบตัดตัวไหมตัวนั้นไปใส่ไว้ในจ่อเลี้ยงคราวหนึ่งต้องคอยคัดไปใส่จ่อเรื่อย ๆ ราว 4-5 วัน จนหมดตัวแก่นั้น ในขณะที่คัดตัวไหมไปใส่จ่อนั้นผู้เลี้ยงต้องไม่ให้อาหารกับตัวไหมเลย เพื่อจะได้ให้ตัวรับทำฝักและทำรังเมื่อตัวไหมเข้าไปอยู่ในฝักในรังราว 3 วันแล้วตัวไหมก็จะยุบตัวเล็กลง เรียกว่า “ตัวดักแด้” ผู้เลี้ยงจับฝักเขย่าดูถ้าปรากฏว่ามีเสียงดังซุก ๆ อยู่ภายในแล้วแสดงว่าใช้ได้ จึงนำเอาไปต้มและสาวต่อไป ถ้ารังใดจะเก็บเอาไว้ทำพันธุ์ก็เก็บเอาไว้นานประมาณ 7 วัน ตัวดักแด้ก็จะมีปีกเรียกว่า “ตัวบี้”

หลักสำคัญในการเลี้ยงไหม

1. สถานที่เลี้ยงไหมห้ามสูบบุหรี่ และยาสูบเป็นอันตรายเพราะควันจะเป็นอันตรายต่อตัวไหม

2. สถานที่เลี้ยงไหมควรห่างจากควันไฟ เพราะควันไฟและกลิ่นต่าง ๆ เป็นอันตรายต่อตัวไหมและอย่าใช้ยากำจัดแมลงไม่ว่ายาชนิดใดพ่นใส่ในสถานที่เลี้ยงไหมเป็นอันตราย

3. ไบหม่อนที่ใช้เลี้ยงไหมจะต้องสะอาด

4. การให้อาหารครั้งหนึ่ง ๆ ต้องไม่น้อยหรือมากจนเกินไปควรกะให้พอดี

5. ต้องถ่ายมูลไหมก่อนนอนทุกครั้ง ส่วนไหมที่ตื่นนอนครั้งที่ 4 แล้วต้องถ่ายมูลไหมอย่างน้อยวันละ 1 ครั้ง

6. หลีกเลี่ยงการเลี้ยงไหมครั้งหนึ่ง ๆ กระดัง ผ้ามคลุม และเครื่องมือต่าง ๆ ควรล้างด้วยน้ำผสมน้ำยาฆ่าเชื้อโรคให้สะอาดแล้วตากแดดให้แห้งสนิทอย่าใช้ยากำจัดแมลงเป็นอันตราย

7. โรงเรือนสำหรับเลี้ยงไหมโดยเฉพาะนั้น ต้องปิดให้มิดแล้วรมด้วยควันกำมะถัน จึงเปิดทิ้งไว้ประมาณ 3-4 วัน ก่อนที่จะเลี้ยงต่อไป ศรีนวล แก้วแพรก (2532 : 76-79) ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไหมไว้ว่า พันธุ์ไหมที่นิยมเลี้ยงกันอยู่ในปัจจุบันนี้แบ่งออกเป็น 3 พันธุ์ คือ

7.1 ไหมพันธุ์ต่างประเทศ เป็นไหมที่มีรังสีขาวใหญ่ ทรงกลมรูปไข่ มีความยาวเส้นไหมรังเดียวไม่ต่ำกว่า 1,000 เมตร ไข่ไหมมีระยะเวลาฟักตัวโดยฟักออกได้ตามธรรมชาติปีละ 1-2 ครั้ง แต่สามารถบังคับให้ฟักได้ตามความต้องการ เมื่อมีการนำไข่ผ่านความเย็นที่อุณหภูมิและระยะเวลาที่กำหนดอย่างถูกต้องแล้วนำออกฟักเทียมด้วยกรดเกลือ ถ้าต้องการจะซื้อไข่ไหมให้ใช้พันธุ์ขาวพิจูณ ๑ พันธุ์นครราชสีมาลูกผสม 1 และไหมพันธุ์ที่นำเข้ามาจากญี่ปุ่น เกาหลีและไต้หวัน เป็นต้น ไหมพันธุ์นี้ต้องเลี้ยงอย่างดีถูกหลักวิชาการ เพราะหนอนไหมจะกินไบหม่อนจุ เลี้ยงยากแต่รังไหมได้ราคาดี

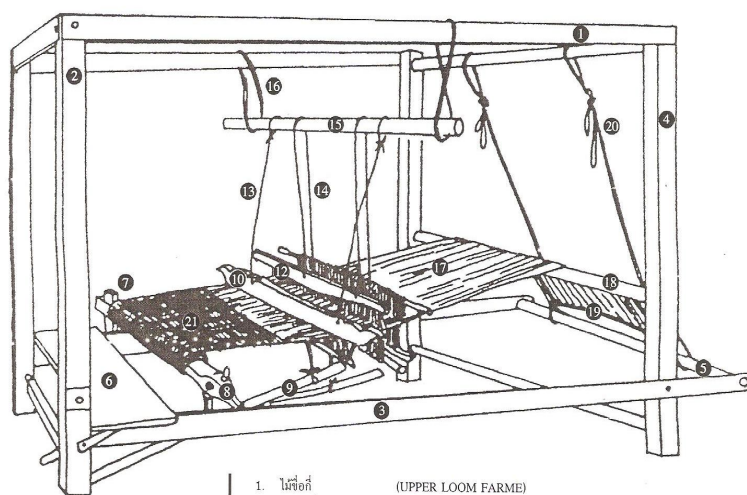
7.2 ไหมพันธุ์พื้นเมืองไทยเป็นไหมที่เลี้ยงกันทั่วไหม รังมีสีเหลืองสด รูปร่างยาวแบบกระสวยแหลมหัวแหลมท้าย เส้นไหมมีความยาวรังเดียว 200-500 เมตร เป็นพันธุ์ที่เลี้ยงง่ายแข็งแรง ทนต่อโรค และสภาพภูมิอากาศร้อนแบบไทยได้ดีกว่าไหมพันธุ์ต่างประเทศ เส้นไหมต้องสาวด้วยมือ สาวด้วยจักรไม่ได้ ทำให้ไม่สามารถเลี้ยงคราวละมาก ๆ ได้ ควรซื้อไข่ไหมจากหน่วยงานราชการจะได้เส้นใยคุณภาพดีและใยยาว ไหมพันธุ์นี้ได้แก่ เหลืองพิจูณ 2 นางน้อยศรีษะเกษ นางเหลือง นางเขียว นค. 4 และ บร. 9 เป็นต้น

7.3 ไหมพันธุ์ไทยลูกผสม เป็นพันธุ์ผสมระหว่างพันธุ์ไทยกับพันธุ์ต่างประเทศมีรังขนาดใหญ่กว่าไหมพันธุ์ไทย รังกลมรูปไข่ สีเหลืองสด ความยาวเส้นไหมรังเดียว 700-1,000 เมตร เลี้ยงง่ายกว่าไหมพันธุ์ต่างประเทศ จะสาวเองหรือส่งโรงงานก็ได้ ข้อเสียคือ ผลิตไข่ไหมไม่ได้เอง

ต้องซื้อจากหน่วยงานราชการจะได้ผลดีกว่า ไหมพันธุ์นี้ ได้แก่ เหลืองพิรุณ 1 นครราชสีมาลูกผสม 60 และพันธุ์ดอกบัว เป็นต้น

ในประเทศไทยนี้มีกลุ่มวัฒนธรรมในการทอผ้าอยู่ทั่วประเทศหลายกลุ่ม โดยมีลักษณะของเครื่องมือที่ใช้ในการทอผ้าแตกต่างกันอยู่บ้างเล็กน้อย แต่ส่วนใหญ่แล้วก็มีส่วนที่คล้ายกันอยู่มาก และ ซึ่งเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มคนที่มีบรรพบุรุษเดียวกัน จะแตกต่างกันก็เพียงความเป็นเอกลักษณ์ที่มีมากบ้างน้อยบ้างเท่านั้น

1. ไม้ซอกกี	2. เสामแมกี	3. ไม้ข้างกี	4. เสากี	5. ไม้หน้าดัก
6. แป้นนั่ง	7. หลักหัวเช่า	8. ไม้ค้ำพัน	9. ไม้เหยียบหูก	10. ขอบพืม
11. ฟันหวี	12. เขา (ตะกอก)	13. เชือกพืม	14. เชือกเขา	15. ไม้ทาบหูก
16. เชือกไม้ทาบหูก	17. เส้นด้ายยืน	18. ไม้โป่งเป้ง	19. ไม้หัวหูก	20. เชือกต่อเครื่องหูก
21. ผ้าทอแล้ว				

ภาพประกอบ 2 กีทอผ้าพื้นเมืองจังหวัดนครราชสีมา

เครื่องมือในการทอผ้าและอุปกรณ์ในการทอผ้าไหมทางกระรอก มีดังนี้ (ประไพพรรณ จารุทวี. 2547 : 55-63)

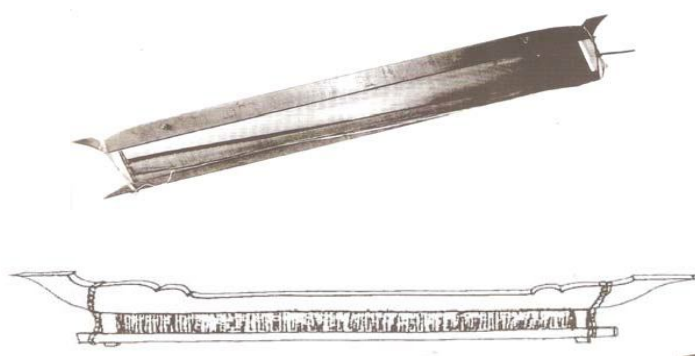
กีหรือหูก (Loom) ถือเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญในการทอผ้าพื้นให้เป็นผืนเช่นเดียวกับพืม ซึ่งต้องใช้ประกอบกัน กีประกอบด้วยอุปกรณ์ซึ่งถือเป็นกลไกการทำงานลักษณะกีโดยทั่วไป มีเสายืนเป็นลักษณะสี่เหลี่ยม มีคานยึดบนล่างเป็นคู่ทั้ง 4 ด้าน และมีส่วนประกอบของกีดังนี้

1. แป้นนั่ง แป้นกี หรือกระดานกี ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง วางพาดราวกีเพื่อใช้เป็นที่นั่งสำหรับช่างทอผ้า

2. ไม้ค้ำพัน หรือ แป้น พัน ใช้สำหรับพันหรือกรอเส้นใย ประกอบด้วยแป้นไม้ไผ่เจาะรูตรงกลางเสียบเข้ากับปลายแป้นทั้งสองเนื้อแข็ง ตรงกลาง ประกอบด้วย ไม้แนบและรัดด้วย ไม้หูโป่ง ซึ่งทำด้วยปล้อง

3. ทูก เป็นแผงสำหรับใส่หรือยึดเส้นใยให้สามารถดึงหรือหย่อน ได้ภายในตัวที่ประกอบด้วย ไม้ช่วยทูก ไม้โป่งเป้ง หรือไม้ตั้ง ไม้หน้าตักหรือไม้แก้ว และไม้ทาบหรือไม้พันทูก
4. ไม้ฝ่ง ใช้สำหรับยึดผืนผ้าเพื่อชิงหรือตรึงริมผืนผ้าให้สวยเสมอกันบางแห่งที่ปลายทั้งสองข้างติดลูกกระพรวน ไว้ด้วยเพื่อให้เกิดเสียงดังเวลาตำทูก
5. ฟืม ประกอบด้วยไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในกรอบมีฟืมเป็นซี่เรียงต่อกันใช้สำหรับกระแทกให้เส้นด้ายเส้นยืนและเส้นพุ่งประสานกัน
6. ไม้ขอ (ตะกอก) เป็นเส้นด้ายร้อยอยู่กับฟืม สำหรับแยกด้ายเส้นยืนให้ขึ้นลง เพื่อให้ชัดกับด้านเส้นพุ่ง เป็นตัวกำหนดลายผ้า
7. ไม้เก็บขีด เป็นซี่ไม้ มีลักษณะแบน ยาว จำนวน ๓ อัน
8. กระสวยด้ายเส้นพุ่ง ทำด้วยไม้ประเภทไม้เปลือย และไม้ประดู่และไม้แข่ง
9. หลอดด้าย นิยมทำจากต้นไผ่ตัน ต้นปอ สำหรับใช้ม้วนเส้นใยที่นำมาทอ
10. แผงหวี ทำด้วยเปลือกตาลหรือเปลือกมะพร้าว ใช้สำหรับหวีเส้นด้ายหรือเส้นใยที่นำมาทอเพื่อไม่ให้พันกัน
11. ฟืมหรือฟืมหวี (Reed) เป็นอุปกรณ์การทอผ้าที่สำคัญ จึงขอกกล่าวถึงความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับฟืม เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเบื้องต้น ดังนี้

ภาพประกอบ 3 ฟืมหรือฟืมหวี (Reed)

11.1 ชนิดของฟืม ฟืมเป็นอุปกรณ์การทอผ้าพื้นเมืองที่ใช้แรงสะบัดเส้นด้ายทางพุ่งให้ชิดติดกัน โดยมีฟืมสอดด้วยเส้นด้ายทางยืน ถัดจากฟืมจะเป็นเขาตะกอก เพื่อยกหรือดึงเส้นด้ายทางยืนให้ขึ้นลง ฟืมนอกจากจะบังคับเส้นด้ายให้เข้าชิดติดกันแล้ว ยังสามารถกำหนดความกว้างขวางหน้าผ้า ซึ่งเรียกตามหน่วยวัดฟืม ดังนี้

- 4 ฟืมฟืม เท่ากับ 1 คม 10 คม เท่ากับ 1 หลบ คม หมายถึง ระยะทาง ไป กลับ ของเส้นด้ายทางยืน หลบ หมายถึง หน่วยระยะทางกว้างของผ้า หรือฟืม เช่น ฟืม 4 หลบมี ฟืมฟืม 40 ฟืม การเรียกชื่อฟืม คือการเรียกตามจำนวนหลบของฟิมนั้นเอง ซึ่งฟืมที่นิยมมีดังนี้
  - ฟืม 4-5 หมายถึง ฟืมผ้าหน้าแคบ เหมาะสำหรับทอผ้าตีนซิ่น
  - ฟืม 7-8 หมายถึง ฟืมผ้าหน้าแคบ เหมาะสำหรับทอย่าม

หมอนชนิด	พีม 11-13 หมายถึง พีมผ้าหน้าแคบ เหมาะสำหรับทอผ้าทำหมอน
	พีม 14-16 หมายถึง พีมผ้าหน้ากว้าง เหมาะสำหรับทอผ้าขาวม้า
	พีม 17-18 หมายถึง พีมผ้าหน้ากว้าง เหมาะสำหรับทอผ้าพื้นผ้าแพร
	พีม 19-20 หมายถึง พีมผ้าหน้ากว้าง เหมาะสำหรับทอผ้าจีน
	พีม 21-30 หมายถึง พีมผ้าหน้ากว้าง เหมาะสำหรับทอผ้าจีน ผ้าโสร่ง
	พีม 30-40 หมายถึง พีมผ้าหน้ากว้าง เหมาะสำหรับทอผ้าจีนผ้าจีนไหม
ผ้าพื้น	พีม 40 ขึ้นไป หมายถึง พีมผ้าหน้ากว้าง เหมาะสำหรับทอผ้า โสร่งไหม

11.2 ส่วนประกอบของพีม ประกอบด้วยอุปกรณ์ หรือ ชิ้นส่วน ดังนี้

พินพีม หมายถึง พินที่ทำด้วยไม้ไผ่ เหล็ก หรือ สแตนเลส

ฝักพีม หมายถึง กรอบไม้ที่ทำเป็นร่องพอดี เพื่อให้พินพีมที่ถักแล้วยึดเพื่อความแข็งแรง

สังขยาพีม หมายถึง ไม้ไผ่เล็ก ๆ ใช้เพื่อให้ถักพินพีม ยึดติดกันได้ถี่ทั้งบนและล่าง

องค์ประกอบสำคัญในการทอผ้า ต้องมีพีมเป็นเครื่องกระแทกหรือดันให้ด้ายเส้นพุ่งชิดติดกัน และต้องมีเขา (ตะกอก) ในการยกด้ายเส้นยืนให้ขึ้นลงเพื่อให้เกิดช่องสอดด้ายเส้นพุ่งโดยกระสวย ดังนั้น ผู้ทำพีมจึงต้องจัดหาเขา (ตะกอก) ติดกับพีมไปด้วย เขาทำหน้าที่สอดคล้องเส้นด้ายยืนเป็นฐานเบื้องต้น หรือเป็นเครื่องเพื่อไขใส่พีม ให้อยู่ในตำแหน่งที่จะทอผ้าได้ เมื่อจะทอผ้าชนิดใดก็ตามผู้ทอจะต้องต่อเส้นยืน เรียกว่า “การสืบหูก”

การที่จะทำให้พีมมีความสมบูรณ์จำเป็นต้องมีชุดด้ายเส้นยืนผ่านเขาผ่านพีมเข้าไปด้วยรวมเป็น 1 ชุด เขาหรือตะกอก จึงมีความสำคัญในการทำลวดลายให้เกิดขึ้นบนผืนผ้า หากต้องการให้ลายมีความสลับซับซ้อนก็จะต้องมีเขา (ตะกอก) จำนวนหลายอัน พินพีมก็ต้องถี่เป็นพิเศษ ปกติพีมทั่วไปจะมีเพียง 2 เขา แต่ถ้าต้องการให้เกิดลวดลายบนผืนผ้ามากขึ้น จะใช้พีมที่มีเขาตั้งแต่ 3-5 เขา ซึ่งต้องทำการเก็บเขาโดยใช้เส้นด้ายเล็ก ๆ ในการเก็บเขา

หากจะจำแนกประเภทของพีมตามวัตถุดิบที่ใช้ในการทำพีมสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. พีมไม้ หมายถึง พีมที่ทำด้วยไม้ทั้งชุด พินพีมนิยมทำด้วยไม้ไผ่สร้างไพร ฝักพีมทำด้วยไม้ เนื้ออ่อน เช่น ไม้ยาง ไม้เปื่อย ไม้กะบาก เป็นต้น
2. พีมเหล็ก หมายถึง พีมที่มีพินพีมทำด้วยเหล็ก ส่วนฝักพีมทำจากไม้เนื้ออ่อน
3. พีมสแตนเลส หมายถึง พีมที่มีพินพีมทำด้วยโลหะสแตนเลส ส่วนฝักพีมทำจากไม้เนื้ออ่อน

ขั้นตอนการทำพีม

1. การทำพินพีม ใช้ไม้ไผ่สร้างไพร เหลาเป็นเส้นแบนขนาดเล็ก ๆ ตามจำนวนชนิดของพีม เช่น พีม 4 จะทำพินพีม จำนวน 40 พิน
2. การถักพินพีม เมื่อได้พินพีมครบตามจำนวนแล้ว จะทำการถักพินพีมโดยใช้ด้ายถักที่ละพินทั้ง บน ล่าง ให้เข้ากับไม้สังขยา ตามจำนวนของพินพีมแต่ละชนิด การถักจะใช้

เครื่องมือถักที่เรียกว่า “กีดักพันพิม” แล้วทำการตกแต่งพันพิมให้ห่างเท่า ๆ กัน และถักห่างตามแต่ลักษณะที่จะทำการทอผ้าประเภทใด

3. การเข้าฝักพิม ฝักพิมมีลักษณะเป็นกรอบของพิมส่วนใหญ่นิยมทำจากไม้เนื้ออ่อน เข้าหน้าไม้เป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้างประมาณ 15 เซนติเมตร ความยาวตามจำนวนของพันพิมแต่ละชนิด เมื่อนำพันพิมที่ถักไว้แล้วสอดลงในร่องฝักพิมแล้วใช้ตะปุดอกยึดให้แน่น

4. การเก็บเขา (ตะกอก) จะทำการสอดด้ายเส้นยืนผ่านพันพิม เมื่อถึงหรือเหยียบเขาให้ขึ้นลง สามารถสอดด้ายพุ่งโดยใช้กระสวย เมื่อเก็บเข้าเสร็จแล้วจะทดลองทอผ้าให้หัวผ้าติดกับพิม เพื่อให้การทอคราวต่อไปได้ทำการต่อเส้นยืนได้โดยสะดวก โดยปกติการเก็บเขาจะทำพร้อมกันทีละ 2 พิม เพื่อให้ประหยัดเวลา เมื่อทำเสร็จแล้วจะตัดแบ่งออกเป็น 2 ชุด

ในส่วนของการทำพิมเหล็กหรือสแตนเลส จะนำพันพิมที่ซื้อมาจากโรงงานผลิต นับจำนวนพันพิมตามแต่ชนิดของพิม เช่น พิม 40 จะมีพันพิม 1,600 ซี่ เมื่อทอผ้าเสร็จแล้วจะได้ผ้าหน้ากว้าง 120 เซนติเมตร พิมชนิดนี้จะมีขอบเป็นพลาสติก เมื่อเข้าพันพิมเสร็จแล้วจะเข้าฝักและเก็บเขา (ตะกอก) เหมือนกับพิมไม้ทุกประการ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์. 2549 : 34-37)

1. เขาหรือตะกอก (Heals) ทำด้วยด้ายถักเรียงกับไม้ไผ่ที่ถูกเหลาจนเรียวยาวให้ได้ขนาดกับความยาวของพิม ทำหน้าที่แยกด้ายยืนดึงเส้นเครื่องทอให้ขึ้นลง ตามการเหยียบ เพื่อให้สานกับด้ายเส้นพุ่ง ซึ่งเป็นตัวกำหนดลายผ้า ในการทอผ้าแต่ละครั้ง จะต้องทำตะกอกใหม่ ต้องมีตะกอกอย่างน้อย 2 ชุด ถ้ามีลวดลายมากต้องใช้ตะกอกมากขึ้น สำหรับการทอผ้าด้วยเครื่องจักร ตะกอกที่ใช้จะทำด้วยลวด หรือแผ่นโลหะบาง ๆ มีรูกลวงตรงกลาง สำหรับร้อยด้ายเส้นยืน

2. ฝื่อหรือหลักคั่น เป็นอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับสาวไหมเส้นแวนอน เพื่อจัดด้ายหรือ ไหมให้เป็นระเบียบ มีลักษณะคล้ายคราดสองอันมีซี่ไม้ยื่นออกมาวางตั้งฉากกับพื้นห่างกันซ้ายขวาประมาณ 1-2 เมตร เพื่อนำด้ายจากอักษมาเกาะกับหลักฝื่อ แล้วสาวไปซ้ายไปขวา การทำแบบนี้ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “การคั่นหูก” การคั่นหูกของคนสมัยโบราณจะสาวไหมทีละเส้น เรียกว่า ความสาวไปแล้วสาวกลับมา

3. กระสวย (Shuttle) เป็นเครื่องมือใส่หลอดด้ายเส้นพุ่งที่ใช้ในการทอผ้าซึ่งโดยปกติมีความยาวประมาณ 1 ฟุต ส่วนหัวและส่วนท้ายของกระสวยจะเรียวยาวคล้ายเรือ ปลายทั้งสองข้างเข็ดเล็กน้อย ตรงกลางเจาะเป็นช่องสำหรับใส่ด้ายที่ถักไว้เป็นด้ายเส้นพุ่ง ขณะที่ทอผ้ากระสวยจะพุ่งหรือวิ่งระหว่างเครื่องทอเส้นบนและเส้นล่างได้ตลอดแนวผ้า เพื่อสอดด้ายเส้นพุ่งให้ชิดกับด้ายเส้นยืน สลับกับการกระทบพิมเพื่อให้เส้นด้ายเรียงเข้าด้วยกันแน่น

4. หลอดด้ายหรือหลอดปั่นไหม (Bobbin) ทำจากท่อนไม้กลมขนาดเล็กข้างในกลวงใช้เป็นแกนกลางเส้นด้ายบรรจุเข้ากระสวยเพื่อสอดด้ายเส้นพุ่ง หรือใช้วัตถุใดที่เบา เช่น หลอดจากลำต้นปอแก้วมีรูกลวงพอที่จะสอดใส่กระสวยได้สะดวก

5. ไน (หลา) เครื่องมือที่ใช้กับไหมเพื่อเป็นการกรอเก็บไหมจากกงมาสู่หลอด

6. แปรงหรือหวี คืออุปกรณ์ที่ทำด้วยเส้นใยจากต้นตาล ใช้แปรงเส้นด้ายหรือหวีเส้นด้ายหรือหูกหรือเส้นยืน ช่วยหวีให้ด้ายเป็นระเบียบ ไม่ยุ่งเหยิงทำให้ทอง่าย และ สะดวกขึ้น

การทอผ้าเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการผลิตผ้าไหม ช่างทอผ้าส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง จะต้องอาศัยช่างผู้มีฝีมือ ความพยายามสูงในการทอ การทอผ้าก็คือการทำให้เส้นด้ายสองกลุ่มชิดกัน

โดยทั้งสองกลุ่มตั้งฉากกัน เส้นด้ายกลุ่มหนึ่งเรียกว่า ด้ายยืน และอีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่า ด้ายพุ่ง ลักษณะของการขัดกันของด้ายพุ่งและด้ายยืน จะขัดกันแบบธรรมดาที่เรียกว่าลายขัด หรืออาจจะเพิ่มเทคนิคพิเศษ เช่น การขีด หรือการจก เพื่อให้ผ้ามีลวดลาย สีสันทึ่งามแปลกตา การทอผ้าไหมนิยมใช้ที่พื้นเมืองซึ่งถือเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาศิลปะพื้นบ้านอย่างหนึ่ง การทอผ้าด้วยกี่นี้ถ้าดึงเส้นไหมให้พอดีไม่ตึงเกินไปเนื้อผ้าที่ออกมาจะมีความแน่น สม่่าเสมอ มีความสวยงาม ทนทาน และมีคุณค่าทางศิลปะ มากกว่าการทอด้วยเครื่องจักร จึงต้องมีการพัฒนาเครื่องมือหรือเทคนิคใหม่ ๆ มาใช้ในการทอผ้าไหมเพื่อจะช่วยให้สามารถผลิตผ้าไหมได้เพียงพอกับความต้องการของผู้ใช้

2.4 ประเภทของผ้าและกรรมวิธีการในการทอผ้าไหมทางกระรอก

การทอผ้าไหมทางกระรอกเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการผลิตผ้าไหมเป็นกระบวนการทอผ้าโดยอาศัยหลักการง่าย ๆ คือ จัดเส้นด้ายสองแนวขัดประสานกันเพื่อให้เกิดเป็นผืนผ้า ซึ่งต่อไปนี้จะได้สรุปถึงประเภทของผ้าพื้นเมือง วิธีในการทอผ้าพื้นเมืองและความเชื่อเกี่ยวกับผ้าทอพื้นเมืองตามลำดับ ดังนี้

การแบ่งผ้าทอพื้นเมืองตามลักษณะและวิธีการทอผ้า

วิธีการทอผ้าพื้นบ้านภาคอีสาน การจัดประเภทของผ้าทอ (ไหม ผ้าย)

ในภาคอีสานนิยมแบ่งตามกรรมวิธีการผลิต มากกว่าแบ่งตามประโยชน์การใช้สอย กรรมวิธีการผลิตผ้า นั้น คือ การกระทำให้เกิดลวดลายผ้าในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่ซับซ้อนและไม่ซับซ้อน และแต่ละกรรมวิธีการทำลวดลายนั้นมักมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น ผ้าหมี่ (ผ้ามัดหมี่) ผ้าขีด ผ้าจก (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. 2539 : 2784-2789)

การจัดประเภทลายผ้าอีสานโดยพิจารณาจากกรรมวิธีการผลิตลวดลายผ้าได้

2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ประเภทย้อมสีเพื่อให้เกิดลวดลายได้แก่ผ้ามัดหมี่หรือผ้าหมี่ คือย้อมสีด้ายเส้นเส้นพุ่งให้เป็นลวดลายตามต้องการก่อนนำมาทอ ผ้าพื้นหรือผ้าลายตาหมากรุก ได้แก่ย้อมสีด้ายเส้นยืน และด้ายเส้นพุ่ง แล้วนำมาทอสลัปสีตามต้องการ

1.1 ผ้ามัดหมี่

การทำผ้าหมี่หรือผ้ามัดหมี่ คือการเตรียมลวดลายเส้นด้ายก่อนที่จะทอเป็นผ้า นั่นคือ ช่างทอหรือช่างมัดหมี่ จะวางแผนออกแบบลวดลายผ้าก่อนที่จะย้อมสีเส้นด้ายโดยปกติแล้วผ้ามัดหมี่ภาคอีสาน จะย้อมสีลวดลายกับด้ายเส้นพุ่ง ส่วนด้ายเส้นยืนนั้นจะใช้สีเดียวเป็นพื้น (ส่วนผ้ามัดหมี่ของอินโดนีเซีย จะย้อมสีลวดลายทั้งด้ายเส้นพุ่งและด้ายเส้นยืน) วิธีย้อมสีเส้นด้ายให้เป็นลวดลายนั้นใช้วิธีย้อมหลายครั้ง นั่นคือหากต้องการลวดลายหลากสีเท่าไรต้องย้อมสีหลายครั้งเท่านั้น โดยใช้วิธีปิดบังเส้นด้ายไม่ให้สีที่ย้อมครั้งหลัง ๆ เปื้อนติด การป้องกันเส้นด้ายไม่ให้สีย้อมติดโดยวิธีนำเชือกกล้วยผูกมัดป้องกันไม่ให้สีซึมเข้าไปเปื้อน (ปัจจุบันจะใช้เชือกพลาสติก) จึงเรียกว่า การมัดหมี่ วิธีย้อมสีลวดลายหมี่ (มัดหมี่) ช่างย้อมสีจะแบ่งเส้นด้ายให้มีจำนวนเท่า ๆ กัน เรียกว่า ลำ ลำหนึ่งมี 4 เส้น 6 เส้น หรือ 8 เส้น (หากลวดลายหยาบจะมีเส้นด้ายหลายเส้นต่อหนึ่งลำ) เมื่อช่างย้อมออกแบบลวดลายผ้าหมี่แล้ว (ส่วนใหญ่จะออกแบบอยู่ในความจำเป็นไม่มีการเขียนเป็นแผนผัง) จะมัดเส้นด้ายเป็นเปลาะ ๆ ตามลำเส้นด้ายให้เป็นจังหวะลีลาของลวดลายนั้น ๆ การผูกหมี่นั้นคือเมื่อส่วนที่ไม่ต้องการจะให้ถูกสี (คือได้ลายสีขาว) เมื่อผูกหมี่ได้ครบทั้งผืนที่คิดว่าเป็นลวดลายที่ต้องการแล้ว ช่างย้อมสีก็จะนำไปย้อมสีครั้งที่ 1 ซึ่งต้องเป็นสีเข้ม เป็นสีพื้นของผ้าชิ้น เช่น สีแดง

เมื่อย้อมครั้งที่ 1 แล้ว ช่างจะแก้เชือกส่วนที่ต้องการให้ลวดลายเป็นสีเขียวไว้จนครบทั้งผืนผ้าเสร็จแล้วนำไปย้อมสีเขียวครั้งที่ 2 ซึ่งจะได้สีเขียว ช่างย้อมจะแก้เชือกมัดหมี่ส่วนลวดลายที่ต้องการสีเหลือง แล้วจะนำไปย้อมสีเหลืองเป็นครั้งที่ 3 ซึ่งจะเป็นสีเหลืองตามลวดลายที่ต้องการหากยังมีเชือกมัดหมี่อยู่แก้ออกจะเป็นลายสีขาว หากย้อมสี 3 ครั้ง จะได้สีลวดลาย 4 สี คือ

- 1) สีขาว คือสีเส้นด้ายมัดหมี่ที่แก้ครั้งสุดท้าย
- 2) สีเหลือง คือสีเส้นด้ายที่ย้อมครั้งที่ 3
- 3) สีเขียว คือสีเส้นด้ายที่ย้อมครั้งที่ 2
- 4) สีน้ำตาลเข้ม หรือสีม่วงแก่ คือเส้นด้ายที่ย้อมครั้งแรกสีแดงจะ

ถูกผสมด้วยสีเขียว สีเหลืองที่ย้อมครั้งที่ 2 และที่ 3 ด้วย

ฉะนั้นการมัดหมี่ ช่างย้อมสีหรือช่างมัดหมี่ต้องมีความรู้เรื่องสีดีว่าธรรมชาติของสีนั้นเมื่อผสมกันจะกลายเป็นสีใด เช่น เหลืองผสมกับน้ำเงินจะกลายเป็นสีเขียวเป็นต้น นอกจากนี้จะต้องวางแผนย้อมสีตามลำดับ หากออกแบบลวดลายหลากสีหลากลวดลายเท่าไรย้อมต้องมีกรรมวิธีซับซ้อนมากขึ้นทั้งการมัดหมี่และการย้อมสี

ในปัจจุบันช่างมัดหมี่นิยมใช้น้ำยากัดสี เรียกว่า ฟอกสี นั่นคือเมื่อมัดหมี่ได้สีที่ต้องการแล้วจะนำเส้นด้ายนั้นไปใส่ในน้ำยากัดสี ทำให้เส้นด้ายสีจางลงจึงนำไปย้อมสีอีกสีหนึ่งในครั้งต่อไป ฉะนั้นการย้อมสีในครั้งที่ 2 ครั้งที่ 3 จึงมีสีสดใสกว่ากรรมวิธีในสมัยอดีต และสามารถย้อมสีได้หลากหลายสีมากขึ้น ลวดลายผ้ามัดหมี่จึงมีหลากหลายสีมากขึ้น นั่นคือสามารถออกแบบลวดลายได้ถึง 6 สี ซึ่งสมัยอดีตได้เพียง 2-3 สีเท่านั้น

ผ้ามัดหมี่พื้นบ้านในภาคอีสานมีหลายหลากลวดลายหลากหลายแบบ และยังมีกรรมผสมผสานกันหลาย ๆ ลายในผ้าผืนเดียวกัน เช่น ส่วนที่เป็น ดินซิ่น หรือเชิงซิ่น จะมัดหมี่เป็นเส้นขอบชายผ้าไว้บ้าง หรือบางส่วนก็ทำเป็นหน้านางสลับลวดลายไว้ก็มี

การทอผ้ามัดหมี่นิยมทำกันทั่วไป ทั้งกลุ่ม ไทย-ลาว ผู้ไทย ชาวฮ่อ พวน ส่วนชาวเขมรนิยมทอผ้าตารางสีเหลี่ยมตาหมากรุกเล็ก ๆ มีชื่อเรียกต่างกันไปตามลวดลายว่า สะคู (เหลืองเขียว ดำเป็นลายตาหมากรุกขนาดเล็ก) สะมอ (คล้ายสะคู แต่ตาใหญ่กว่า) อันปรม (พื้นแดงเข้มมีตาขาวดำสลับกัน) ลุยซิม (ผ้าทางเป็นเส้น ๆ) ละเบิก (ยกลายขัดสีชมพูแก่) ส่วนผ้ามัดหมี่แบบเขมร เรียกว่า ผ้าโฮล และผ้าปุมพระตะบอง หรือผ้าหมี่พระตะบอง ซึ่งมีลวดลายซับซ้อนมาก ปัจจุบันชาวเขมร จังหวัดสุรินทร์นิยมทอผ้ามัดหมี่มากขึ้น และโดยทั่วไปฝีมือประณีตมากกว่าผ้ามัดหมี่ของไทย-ลาว โดยเฉพาะผ้าไทยของชาวเขมรจะนำเส้นด้ายมาปั่น หรือเรียกว่าเส้นไหม หรือควบก่อนจะทอเป็นผืน ฉะนั้นเส้นด้ายจึงแน่นหากเป็นไหมจะไม่มีขน เนื้อแน่นกว่าเส้นไหมที่ไม่ได้ปั่นมาก

1.2 ผ้าพื้นและผ้าลายตาราง

ผ้าพื้น และผ้าลายตาราง (ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า ลายตาหม่อง) เป็นการทอผ้าที่ใช้กรรมวิธีพื้นฐาน โดยนำด้วยการย้อมสีทั้งด้ายเส้นยืนและด้ายเส้นพุ่ง จะใช้กี่กี่ได้ตามความต้องการ กล่าวคือ หากใช้ด้ายเส้นยืนและเส้นพุ่งสีเดียวกันก็ได้ผ้าพื้น (สีเดียว) หากใช้หลายสีสลับกันทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่ง ก็จะได้ผ้าลายตารางสีเหลี่ยม หรือลายผ้าขาม้า หรือลายผ้าโสรง หากสลับสีด้ายเส้นยืนหรือเส้นพุ่ง ก็จะได้ลายทาง เป็นต้น

2. ประเภทเพิ่มเส้นพุ่งพิเศษเพื่อให้เป็นลวดลาย

ได้แก่ ผ้าซิด คือการยกดอกด้วยเพิ่มเส้นด้ายพุ่ง เพื่อให้เป็นดอกดวงที่มีสีต่างไปจากสีพื้น ผ้าจก (แพรวา) คือ การเพิ่มด้ายเส้นพุ่งหลากหลายสี เพื่อให้เกิดลวดลายมีขบวนการเพิ่มเส้นด้ายพุ่งซับซ้อนกว่าผ้าซิด

กรรมวิธีการทอผ้าโดยเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเพื่อให้เป็นลวดลายนี้ ก็คือการยกดอกลายผ้าแบบหนึ่ง โดยใช้ด้ายสีที่แตกต่างกับด้ายเส้นยืนและเส้นพุ่ง ส่วนใหญ่ด้ายเส้นพุ่งที่เพิ่มพิเศษนี้จะใหญ่กว่าด้ายเส้นพุ่งเพื่อให้เกิดเป็นลวดลายยกตัวนูนกว่าสีพื้น หรืออาจจะเรียกว่า ผ้ายกดอก ดังเช่น ผ้ายกของภาคกลางที่ใช้ดินเงิน หรือดินทองเป็นเส้นพุ่งเพิ่มพิเศษ แต่ว่าผ้ายก (ผ้ายกดอก) ของภาคกลางนั้นประดิษฐ์ลวดลายเดียวกันตลอดผืน ส่วนการทอผ้าโดยวิธีเพิ่มเส้นพิเศษของภาคอีสานนั้นประดิษฐ์หลากหลายลวดลายในผืนเดียวกัน จึงมีชื่อเรียกต่างกันว่า ผ้าซิด และผ้าจก ดังนี้

2.1 ผ้าซิด หรือ ผ้าลายซิด

ผ้าซิด หรือ ผ้าลายซิด เป็นกรรมวิธีการทอลวดลายผ้าโดยวิธีเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไป เพื่อให้เป็นลวดลายยกตัวนูนกว่าสีพื้น หรือมีสีแตกต่างกว่าสีพื้น การทำซิดนั้นช่างทอผ้าจะต้องใช้ไม้ค้ำที่ทำเป็นพิเศษนอกเหนือจากการทอผ้าธรรมดา ชาวอีสานเรียกไม้ค้ำว่า เขาเก็บซิด ซึ่งต้องใช้เขาเก็บซิดจำนวนมากแขวนในแนวตั้ง เขาเก็บซิด จะทำหน้าที่ช่วยให้การสอดเส้นด้ายพุ่งเพื่อยกดอกลวดลายสะดวกขึ้น

การทำลายซิดนี้ ทำได้เฉพาะลายด้ายขวางผ้า (ด้านด้ายเส้นพุ่ง)และจะมีลายเป็นแนวเดียวกันตลอดหน้ากว้างของผ้า (ต่างกับลายจก ที่สามารถทำสีลวดลายเป็นช่วง ๆ คือ เปลี่ยนสีด้ายได้ทุกช่วง) ผ้าซิดหรือลายซิด ไม่นิยมทำเป็นผืนใหญ่ มักจะทอเป็นลายแคบ ๆ หากต้องการผ้าผืนใหญ่ ๆ จะทอเป็นผ้าพื้น และตกแต่งด้วยลายซิดเป็นระยะสลับกับสีพื้น ฉะนั้นผ้าซิดจึงนิยมใช้ทำหมอน (หมอนหนุน หมอนอิง) หรือผ้าพันคอไม่นิยมนำไปประดับเป็นเชิงซิ่น (ปัจจุบันทอผ้าซิด ตลอดผืน เพื่อใช้เป็นผ้าสำหรับตัดชุดกระโปรงและเสื้อ)

2.2 ผ้าจก หรือ ลายจก

ผ้าจก หรือ ลายจก เป็นกรรมวิธีทอลวดลายผ้าโดยวิธีเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเช่นเดียวกับลายซิด ต่างแต่ว่ามีสีและกระบวนการซับซ้อนกว่า นั่นคือ ลายซิดทำติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้า (คือสีเดียวตลอดหน้าผ้า) ส่วนลายจกทำเป็นช่วง ๆ คือ สามารถทำเป็นหลายสีหลายลวดลายได้ การทอผ้าจกนั้นช่างทอผ้าออกแบบลวดลายว่าจะใช้ลายอะไร ลายจกด้วยสีใด ขณะที่ทอผ้าต้องพยายามสอดด้ายเส้นพุ่งที่เพิ่มพิเศษเสริมเข้าไปเพื่อให้เกิดลวดลายตามที่ต้องการ ฉะนั้นด้ายเส้นพุ่งที่เพิ่มพิเศษนี้จะไม่ใช่เส้นเดียวพุ่งตลอดหน้ากว้างของผ้า แต่จะใช้หลายสีเป็นช่วง ๆ โดยการสอดเส้นด้ายเหล่านั้นให้เป็นลวดลายหลายสีหลายลวดลาย ตามที่ต้องการ การสอดด้ายสีเป็นลวดลายนี้ต้องใช้ไม้ค้ำ หรือ ขนเม่นช่วยในการสอด (จก ภาษาถิ่นแปลว่า ล้วง ค้วง) เมื่อสอดด้ายลวดลายได้แล้ว ก็ทอด้วยเส้นพุ่งสีพื้นสลับกันไป กระบวนการทอผ้าจกจึงต้องใช้เวลามาก เพราะการที่จะทอด้วยเส้นพุ่งแต่ละเส้นต้องสอดคล้องด้ายยกลวดลายทุกครั้ง

ผ้าจกนี้ไม่นิยมทอผ้าเป็นผืน เนื่องจากต้องใช้เวลามาก ฉะนั้นผ้าจกจึงเป็นส่วนประกอบชายผ้า ถ้าใช้เย็บต่อชายผ้าซิ่นก็จะเรียกว่า ตีนจก (ซิ่นตีนจก) ชาวเขมรและชาวไทย-ลาว ในภาคอีสานไม่นิยมทอผ้าลายจก ส่วนชาวผู้ไทยบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ นิยมทอผ้าลายจกใช้ทำผ้าห่มสบเฉียงที่เรียกตามภาษาถิ่นว่า ผ้าเบี่ยง หรือผ้าห่มเบี่ยง แต่คนทั่วไป

มักจะเรียกผ้าชนิดนี้ว่า แพรว ฉะนั้นผ้าแพรว หรือผ้าเปียง ของชาวผู้ไทยที่บ้านโพน จึงมีความงามเป็นพิเศษ ทั้งประเด็นด้านฝีมือและซับซ้อนในการทอ แต่กระนั้นก็ตามหาก ดูกรรมวิธีการทอผ้าแพรวของชาวบ้านโพนนั่น จะใช้กรรมวิธีทอผ้าลายจกสลับกับลายขีด เพราะขีดทำได้เร็วกว่าลายจก สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ (2549 : 33) ได้แบ่งประเภทผ้าทอพื้นเมืองในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์สามารถจำแนกออกเป็นประเภท โดยมีเกณฑ์ในการจำแนกประเภทของผ้าทอพื้นเมือง ดังนี้

1. จำแนกตามวัตถุดิบที่ใช้ทอ ได้แก่ ผ้าไหม กับผ้าฝ้าย
2. จำแนกตามประเภทของผ้าและเทคนิคการผลิต ได้แก่ ผ้าผืน (สีเดียวไม่มีลวดลาย) ผ้าเหียบ ผ้าขีด ผ้าหยก ผ้ายก ผ้าจก และ ผ้ามัดหมี่
3. จำแนกตามประเภทการใช้สอย ได้แก่ ผ้าที่ใช้ประโยชน์เป็นเครื่องนุ่งห่มในชีวิตประจำวัน และที่ใช้เกี่ยวกับความเชื่อ ศาสนา และพิธีกรรม

การแบ่งประเภทของผ้าตามกรรมวิธีในการทอผ้าไหม การทอผ้าด้วยกรรมวิธีที่ต่างกันทำให้เกิดลวดลายที่ไม่เหมือนกัน ลวดลาย บนผืนผ้า ทั้งที่ซับซ้อนและไม่ซับซ้อน โดยทั่วไปเกิดขึ้นจากการทอผ้า 3 วิธีการหลัก คือ (มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2544 : 21-26)

1. วิธีการมัดย้อมก่อนการทอ

ผ้าที่ได้จากกรรมวิธีนี้ คือ ผ้ามัดหมี่ หรือผ้าหมี่ + พบว่ามีกรรมวิธีที่ด้วยกรรมวิธีนี้มากในหลายประเทศ เช่น เขมร อินโดนีเซีย มาเลเซีย อินเดีย และ อัฟริกา เรียกเทคนิคนี้ว่า “IKAT” การทอผ้ามัดหมี่คือการทอผ้าที่มีด้ายไม่ว่าจะเป็นเส้นไหมหรือเส้นฝ้ายเพื่อสร้างลวดลายก่อนการย้อม ซึ่งผู้ทอจะต้องออกแบบลวดลายผ้าไว้ก่อนถ้าต้องการหลายสีก็ต้องมัดและย้อมหลายครั้ง จนกว่าจะได้สีครบตามต้องการแล้วจึงนำไปทอด้วยเทคนิคการขัดสานธรรมดา ลวดลายบนผ้าจะเกิดขึ้นตามรอยที่มัดย้อม จึงเรียกผ้าที่เกิดขึ้นจากการทอวิธีนี้ว่า “ผ้ามัดหมี่” การมัดหมี่มี ๓ ลักษณะ คือ การมัดด้ายเส้นพุ่ง การมัดด้ายเส้นยืน และการมัดด้านทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน สำหรับในประเทศไทย ซึ่งนิยมทำกันมานานแล้วในภาคอีสานและภาคกลางบางจังหวัดในกลุ่มเชื้อสายลาวครั้งจะมัดหมี่เส้นพุ่ง ในขณะที่กลุ่มเชื้อสายกะเหรี่ยงจะใช้วิธีมัดหมี่เส้นยืน

2. วิธีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษระหว่างการทอ

การทอผ้าด้วยวิธีนี้ใช้เส้นด้ายที่ย้อมสำเร็จสีต่าง ๆ นำมาทอเกิดเป็นลวดลาย เช่น ผ้าขีด ผ้าจก ผ้าแพรว และผ้ายก

ขีด หมายถึง กรรมวิธีการทำลวดลายผ้าโดยวิธีเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษเพื่อให้เกิดลวดลายยกตัวนูนกว่าสีพื้น หรือมีสีแตกต่างจากสีพื้น โดยใช้ไม้เขี่ยหรือส้อมกดเพื่อซ่อนเส้นด้ายยืนขึ้น แล้วสอดเส้นด้ายพุ่งไปตามแนวเส้นใยที่ถูกจัดซ่อนขึ้นนั้น ดังนั้นจึงหะการสอดเส้นด้ายพุ่งจึงทำให้เกิดเป็นลวดลายรูปแบบต่าง ๆ เส้นด้ายพุ่งที่เพิ่มพิเศษจะใช้สีเดียวเท่านั้น

จก เป็นเทคนิคการทอผ้าเพื่อให้เกิดลวดลายคล้ายการปักผ้า โดยเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษสอดขึ้นลงโดยใช้ชนเม่น หรือไม้หรือนิ้วมือสอดนับด้ายเส้นยืนแล้วยกขึ้น สอดด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไป ทำให้เกิดเป็นลวดลายเฉพาะจุดหรือเป็นช่วง ๆ สามารถทำสลับสีลวดลายได้หลากสี ซึ่งต่างจากขีดตรงที่ขีดเป็นการใช้ด้านเส้นพุ่งพิเศษสีเดียวพุ่งตลอด หน้ากว้างของผืนผ้าจากการทอจกใช้หลายสีโดยบรรจุอยู่ในกระสวยหลายอันตามจำนวนสีที่เพิ่มขึ้น

การทอ “จก” พบว่าเป็นวัฒนธรรมการทอผ้าที่คล้ายคลึงกันของชนกลุ่มน้อยหลายกลุ่มที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยกลุ่มแรก เป็นกลุ่มชนผู้สืบเชื้อสายมาจากชาวไทยวนหรือไทโยนจากอาณาจักรล้านนา อีกกลุ่มหนึ่งเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมของชาวไทยวน หรือลาวพวนซึ่งอพยพมาจากเมืองพวน ริมฝั่งแม่น้ำโขงในแคว้นเวียงของประเทศลาว กลุ่มสุดท้ายเป็นพวกลาวคั่งหรือลาวครั่ง หรือลาวเวียงจากเมืองเวียงจันทน์

การทำลวดลายในผ้าจกจะแตกต่างกันออกไปตามประโยชน์ใช้สอย เช่น การทอเพื่อประกอบเป็นตีนชิ้น หรือ เข็มชิ้นที่เรียกว่า “ชิ้นตีนจก” จะมีลวดลายที่นิยมกันอย่างหนึ่ง ซึ่งแตกต่างจากลวดลายผ้าจกที่ทอเพื่อใช้ประโยชน์อื่น เช่นทอเพื่อใช้ในกิจกรรมทางศาสนาจะเป็นลวดลายเกี่ยวกับศาสนาหรือชาดกต่าง ๆ หรือลวดลายสัตว์ในหิมพานต์ดังจะเห็นได้จากลวดลายในผ้าคลุมศีรษะนาค ผ้าห่อคัมภีร์ หรือธงในงานบุญต่าง ๆ เป็นต้น

แพรวา หมายถึง เทคนิคการทอผ้าไหม ทอด้วยไหมแท้ทั้งด้านพุ่งและด้ายยืนให้เกิดเป็นลวดลาย โดยการผสมผสานระหว่างลายขีดและลายจกการทอแพรวาจะทอโดยมีลายคั่นกลางระหว่างดอกตามขวางไปเรื่อย ๆ จนถึงเชิงผ้า จากนั้นจึงจะเป็นเชิงผ้าซึ่งจะเป็นลายอีกประเภทหนึ่งอยู่ที่ปลายสุดของผ้าเพื่อเป็นการจบลาย

ยกดอก หมายถึง กรรมวิธีการทอผ้าให้เกิดเป็นลวดลายคล้ายกับการทอขีดโดยการยกตะกอแยกด้ายเส้นยืน โดยใช้ด้ายเส้นพุ่งตั้งแต่ 1 เส้น หรือ มากกว่านั้นเข้าไปทำให้เกิดเป็นลวดลายต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะใช้ดินเงิน ดินทองเพื่อให้ต่างจากผ้าอื่น ๆ การเว้นเส้นยืนถี่ห่างไม่เท่ากัน จะทำให้เกิดลวดลายการทอยกนี้ใช้พุ่งตั้งแต่ 2-8 อัน แล้วแต่ความซับซ้อนของลวดลาย การทอผ้ายกใช้เวลามากทำให้ราคาแพง สรุปว่าการยกคือการเพิ่มลวดลายในเนื้อผ้าเข้าไปเป็นพิเศษถ้าเลาะลายออกทั้งหมดก็ไม่ทำให้เนื้อผ้าเสียจึงเรียกระบบวิธีการยกว่า “Supplementary”

3. การตีเกลียวเส้นไหมหลายเส้นให้เป็นเส้นเดียว

กรรมวิธีการทอแบบนี้เป็นการทอผ้าม่วงหางกระรอก หรือที่เรียกในภาษาอีสานว่า ผ้ามัดไม้ม หรือไหมควบ หรือผ้ากะเนียว ในภาษาเขมรมีการทอมากในจังหวัดที่มีกลุ่มชนเชื้อสายเขมรอยู่มาก เช่น จังหวัดสุรินทร์ และบุรีรัมย์ เป็นต้น

ผ้าไหมหางกระรอกหรือผ้ามัดไม้ม หมายถึง การทอผ้าที่นำเส้นไหม 2 เส้นมาพันกัน ส่วนใหญ่จะเห็นไหมน้อยแต่ละเส้นจะต่างสีกัน เมื่อพันกันหรือควบกันแล้วจะเกิดการเสียดสีเกิดความสวยงามความละเอียด สีที่เป็นหลักในการควบ คือสีเหลืองนำมาควบกับสีต่าง ๆ เช่น สีเขียว สีแดง สีฟ้า สีน้ำเงิน หรือสีส้ม จะไม่นิยมนำเส้นไหมสีไปควบกับสีขาว

คำว่า มัดไม้ม (มัดมาย) เป็นภาษาอีสาน คำว่า มัด หมายถึง การพันเกลียวคือ การใช้ไหมตั้งแต่ 2 เส้นขึ้นไปตีเกลียวให้เป็นเส้นเดียวกันต้องใช้เวลาในการเตรียมการและจำนวนเส้นไหมเพิ่มกว่าปกติ บางทีเรียกว่าผ้าพื้น ผ้าพื้นนี้ถือเอาตามสีของผ้าและมีสีเดียวกันตลอดผืน เช่น ผ้าพื้นสีเขียว สีม่วง สีแดง สีกาบบัว สีเสด สีเขียวหัวเป็ด เป็นการทอผ้าด้วยเส้นไหมเส้นเดียวหรือเส้นคู่ก็ตามเรียกว่าผ้าพื้น ผ้าพื้นที่ทอให้เป็นสีเหลืองกันนี้ เรียกว่า ผ้าหางกระรอก

ถ้าเอาเส้นไหมสองเส้นสีเดียวกันมาควบเข้าด้วยกันจะเรียกว่า คุบไหม เมื่อควบหรือคุบไหมเสร็จแล้ว จะเรียกเส้นไหมที่ได้ว่า คุบไหม แต่ถ้าเอาเส้นไหมสองเส้นแต่ต่างสีกันมาควบเข้าด้วยกันจะเรียกระบบวิธีการนี้ว่า ก่อมไหม หรือเข้มนัดไม้ม เมื่อเวลาจะทอเป็นผืนผ้าจะต้องสีบุทุก

ที่เป็นเส้นเครือ หรือเส้นยืนผ่านช่องฟันพื้มรูละ 2 เส้นโดยไม่ต้องเข็นควบ ส่วนเส้นที่จะทอจะต้องใช้ไหมควบที่เรียกว่า ควบ มับไหม

ขั้นตอนการทอผ้าไหม มีดังนี้ (ศิริรัตน์ ชันแข็ง. 2549 : 4-75)

1. ชึงเส้นยืน (เครือ) ใส่ทุกทอผ้าไหม คือการนำเส้นยืน ไปเตรียมเพื่อให้พร้อมสำหรับการทอผ้าไหม โดยกางใส่หูก (บางครั้งเรียก “กั”) ซึ่งมีลักษณะเป็นโครงไม้สี่เหลี่ยมกว้างประมาณ 2 เมตร ยาวประมาณ 4-6 เมตร และ แข็งแรง

2. เมื่อชึงเส้นยืน (เครือ) และ อุปกรณ์ตามที่กล่าวมาข้างต้นเรียบร้อยแล้ว ก็เริ่มทอผ้าไหม โดยมีขั้นตอน ดังนี้

2.1 ผู้ทอขึ้นนั่งบนไม้กระดานหูก เหยียบไม้เหยียบหูกขึ้นลง บังคับให้เขา(ตะกอ) ให้เส้นยืน (เครือ) กางออกจากกัน

2.2 สอดกระสวยเส้นพุ่งที่เกิดจากการนำเส้นไหม 2 เส้นมาพันกัน ส่วนใหญ่ไหมแต่ละเส้นจะมีสีต่างกัน เมื่อพันกันหรือควบกันแล้วจะเกิดการเสียดสีเกิดความสวยงาม ความละเอียด สีที่เป็นหลักในการควบ คือสีเหลืองนำมาควบกับสีต่าง ๆ เช่น สีเขียว สีแดง สีฟ้า สีน้ำเงิน หรือสีส้ม จะไม่นิยมนำเส้นไหมสีไปควบกับสีขาว แล้วดึงเส้นพุ่งที่สอดเข้าไปให้ตั้ง

2.3 เหยียบไม้เหยียบหูกสลับข้างกัน และสอดกระสวยเส้นพุ่งสลับกับ แล้วกระทบพื้มเข้าหาผู้ทอเช่นเดิม ทำเช่นนี้ตลอดจนได้ผ้าที่ทอยาวและมีระยะห่างจากผู้ทอมากเกินไปจะสอดกระสวยเส้นพุ่งได้จึงปลดไม้ม้วนผ้าออกและทำการม้วนผ้าไหมให้มีระยะสั้นเพื่อให้สะดวกในการทอ

2.4 ทอผ้าไหมจนเสร็จ คือ จนหมดเส้นยืน (เครือ) จากนั้นให้ตัดผืนผ้าไหมที่ทอได้ออกจากพื้ม โดยทิ้งระยะห่างที่ตัดให้เหลือติดไว้ที่เครือหูกประมาณ 10 นิ้ว เพื่อให้สะดวกในการสับหูก หรือ คั่นเส้นยืน (เครือ) ที่จะทออีกในครั้งต่อไป

ขั้นตอนการผลิตผ้าไหม (มหศักดิ์ หาทวยการ. 2549 : 18-22)

1. นำเส้นไหมที่ยังไม่ผ่านการฟอกมาฟอกเพื่อทำความสะอาดและเพื่อให้เส้นไหมมีความมันวาว โดยต้มน้ำในกะละมังให้เดือดแล้วใส่ผงด่างฟอกไหมและผงมัน และใส่แชมพูเพื่อช่วยให้เส้นไหมลื่นขึ้น สะดวกในการฟอก การฟอกไหมให้นำเส้นไหมลงไปต้มและคนเป็นระยะ ๆ จนไหมสะอาดหรือที่เรียกว่าเส้นไหมตาย ใช้เวลาต้มประมาณ 20-30 นาที

2. หลังจากฟอกแล้วนำเส้นไหมไปล้างน้ำให้สะอาด บิดน้ำออกให้หมด ก่อนนำไปย้อมสีที่ต้องการ การย้อมสีไหมทำโดยต้มน้ำให้เดือด แล้วผสมสีที่ต้องการกับน้ำร้อนในกระป๋องก่อนเทลงในหม้อย้อม ใช้ไม้คนสีให้ละลาย ใส่แชมพูเพื่อให้ลื่น แล้วนำไหมที่ฟอกและล้างแล้วลงย้อม ต้มและคนเป็นระยะ การย้อมใช้เวลาประมาณ 20-30 นาที

3. หลังจากย้อมแล้วนำไหมที่ย้อมสีแล้วมาล้างน้ำให้สะอาดก่อนนำไปตากในที่ร่ม ไหมที่ตากแห้งนำมาใส่กง ทำการกวักไหม โยกวักใส่อ๊ก การกวักไหมเพื่อให้เส้นไหมเรียงตัวเป็นระเบียบ เป็นเส้นต่อเนื่องกัน สำหรับนำไปใช้ในการทำเป็นเส้นพุ่งหรือเส้นยืนต่อไป

4. เส้นไหมที่จะใช้ทำเส้นพุ่งในการทอ จะถูกปั่นจากอ๊กใส่หลอดเพื่อนำไปใส่กระสวยสำหรับใช้สอดทอ

5. สำหรับไหมที่ใช้ทำเส้นยืน จะนำมาคั่นไหม การคั่นไหมจะคั่นตามความยาวที่ต้องการโดยคั่นใส่อุปกรณ์ที่เรียกว่าหลักคั่น

6. หลังจากคันแล้วนำไหมมาสืบต่อใส่พิมพ์สำหรับทอ เพื่อต่อเส้นไหม ระหว่างเส้นไหมในพิมพ์กับเส้นไหมที่ทำการคันมาให้เชื่อมต่อเนื้องกัน

7. หลังจากทำการสืบไหมใส่พิมพ์เสร็จแล้ว พิมพ์จะถูกนำไปซึ่งใส่กี่หรือที่ เรียกว่าออกหมากหญ้า หลังจากนั้นก็จะทำการทอต่อไป

8. การทอผ้าไหม เช่น ผ้าไหมพื้นเรียบ ผ้าไหมมัดหมี่ ใช้แรงงานในการทอ 1 คน แต่ถ้าเป็นการทอผ้าไหมชนิดจะใช้แรงงานในการทอ 2-3 คน คือคนทอหนึ่งคน และคนช่วยสอดค้ำ 1-2 คน ซึ่งนับว่าเป็นผ้าที่มีกระบวนการทอที่ยุ่งยากมากกว่าผ้าไหมชนิดอื่นๆ

สรุปได้ว่า ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าไหมทางกระรอก เป็นเรื่องที่อยู่คู่คนไทยมา ยาวนานนับแต่อดีตถึงปัจจุบัน ผ้าทอแต่ละผืนสามารถบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ตลอดจนทั้งเป็นสิ่งสะท้อน ถึงกลุ่มชาติพันธุ์ ชนชั้นทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ วิถีชีวิต และขนบธรรมเนียมประเพณีของคน ในชุมชนนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี โดยจะสื่อสารให้รับรู้เรื่องราว ผ่านทางเส้นไหม เส้นฝ้าย ที่คัดสรร แล้วนำมาถักทอเป็นผืนผ้าที่สวยงามตามภูมิปัญญาพื้นบ้าน และนำมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มใน ชีวิตประจำวัน ผ้าทอจึงนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งของไทย ที่พึงอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ต่อไป

3. ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์

3.1 ความหมายของการอนุรักษ์

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “อนุรักษ์” หมายถึง การรักษาให้คงเดิม ซึ่งรวมถึงการควบคุมดูแลรักษาวัตถุให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมไม่เป็นอันตรายต่อวัตถุ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2532 : 9)

การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง ความพยายามที่จะรักษาสภาพของวัตถุให้คงอยู่ในสภาพเดิม โดยจำกัดสาเหตุของการเสื่อมสภาพเพื่อหยุดยั้งหรือชะลอการเสื่อมสภาพ และป้องกันไม่ให้วัตถุเสื่อมสภาพต่อไป (ชมพูนุช ประศาสน์เศรษฐ. 2547 : 8)

การอนุรักษ์ หมายถึง กระบวนการใดๆ ที่มีวัตถุประสงค์ที่จะสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เหมาะสมอย่างมีระบบและถูกต้องตามหลักวิธีการ เช่น การอนุรักษ์ภาพเขียนใน โบสถ์วิหารต่าง ๆ การอนุรักษ์สิ่งแวดลอม การอนุรักษ์ศิลปกรรมท้องถิ่น เป็นต้น (อุดม เขยกิจวงศ์ และคณะ. 2548 : 38-42)

การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ประโยชน์ตามความต้องการที่พอเหมาะและประหยัด เพื่ออนาคต กาญจนา พันธุ์ชู (2550 : 1)

3.2 หลักของการอนุรักษ์

หลักการอนุรักษ์ที่ดีต้องดำเนินไปโดยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสังคม กล่าวคือ มีทั้งการรักษาคุณค่าเดิมของสิ่งนั้นๆ พร้อมทั้งมีการพัฒนาควบคู่กันไปด้วย การอนุรักษ์ไม่ได้เป็นเพียงการเก็บรักษาของเก่าเข้าพิพิธภัณฑ์เท่านั้น หากต้องศึกษาค้นคว้าและนำคุณค่าที่ได้เผยแพร่กลับไปสู่สังคมอย่างกว้างขวางอีกครั้ง เป็นการยกระดับสังคมให้หันมาสนใจในมรดกศิลปะและวัฒนธรรม (สุรวาสดี สุขสวัสดิ์. 2542 : 3) ดังนั้นการอนุรักษ์ที่ดีจึงมีหลักสำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

1) อนุรักษ์เพื่อรักษาสภาพศิลปกรรมให้พ้นจากการเสื่อมสลายโดยธรรมชาติและกาลเวลา

2) อนุรักษ์เพื่อพัฒนามรดกศิลปกรรมให้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมปัจจุบันให้ได้

หลักการอนุรักษ์วิทยา ประกอบด้วย (กาญจนา พันธุ์ช. 2550 : 1)

หลักการที่ 1 การใช้อย่างยั่งยืน การใช้อย่างสมเหตุสมผล หรือใช้อย่างฉลาด เลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ไม่ก่อให้เกิดของเสียและมลพิษ

หลักการที่ 2 การสงวนของหายาก ทรัพยากรที่กำลังจะสูญสิ้น ควรหลีกเลี่ยง การนำไปใช้และทำนุบำรุง หรือทำให้ทรัพยากรนั้นมีเพิ่มขึ้น

หลักการที่ 3 การทำนุบำรุงทรัพยากรที่เสื่อมโทรม จากไม่สามารถนำไปใช้ได้จน ฟื้นฟูสภาพนำมาใช้ได้

หลักสำคัญของวิธีการอนุรักษ์ คือ จะต้องไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ โครงสร้าง และสิ่งประดับทั้งหลายของวัตถุส่วนที่เสื่อมสภาพควรจะได้รับ การสงวนรักษาไว้ส่วนที่แสดงอายุขัยของ วัตถุควรจะรักษาไว้ไม่ควรกำจัดออกและถ้าเป็นไปได้วัตถุที่ได้รับการอนุรักษ์แล้ว หากต้องการให้กลับสู่ สภาพเดิมก่อนการอนุรักษ์ ควรทำได้โดยไม่เป็นอันตรายต่อวัตถุ แม้ว่าเวลาจะล่วงเลยไปแล้วนาน ๆ การอนุรักษ์มีผลทำให้เกิดความเข้าใจอดีตและเข้าใจวัตถุมากขึ้น โดยการทำให้หลักฐานที่มีอยู่บนวัตถุ ปรากฏขึ้นชัดเจนและสงวนรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพที่ดี เพื่อการศึกษาและสาธิตได้ชื่นชม นอกจากนี้ บทบาทของการอนุรักษ์ยังต้องทำให้เกิดความสมดุลระหว่างความปรารถนาที่จะเข้าถึงเพื่อชื่นชมศึกษา ศิลปะโบราณวัตถุ กับความจำเป็นของขบวนการสงวนรักษา ทั้งนี้เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมได้อยู่รอด ไปถึงอนาคตเพื่อคนรุ่นต่อไป

3.3 ประเภทการอนุรักษ์

ประเภทของการอนุรักษ์แบ่งได้ดังนี้ (พัชนี จันทรสาขา และพัชรี โกมลลิตติ.

2532 : 9)

1) การอนุรักษ์โดยวิธีการเก็บรวบรวมไว้มิให้สูญหายรวบรวมจากสำรวจและจาก การที่ประชาชนการจัดซื้อหรือซื้อจากการบริจาคเพื่อนำมาเป็นส่วนกลาง

2) การอนุรักษ์โดยการทำให้ทะเบียนควบคุม เพื่อเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์นั้น ไม่ว่าจะนำออกมาแสดง หรือเก็บไว้ในห้องเพื่อการศึกษา ในการเก็บรักษานั้นต้องทำทะเบียนโบราณวัตถุ ประวัติของโบราณวัตถุและควบคุมจำนวนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

3) การอนุรักษ์โดยวิธีทางวิทยาศาสตร์คือ การสงวนรักษาอนุรักษ์ทาง วิทยาศาสตร์โดยเป็นการป้องกันไม่ให้โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่เก็บรักษาอยู่เสื่อมสภาพก่อนกำหนดเวลา ที่ควร

4) การอนุรักษ์โดยการบูรณะซ่อมแซม ศิลปวัตถุที่มีอายุยืนยาวย่อมมีการเสื่อม สลายไปตามกาลเวลาการที่จะให้วัตถุนั้นคงสภาพอยู่นั้นต้องทำการซ่อมแซมทำให้สภาพของวัตถุนั้นมี สภาพคล้ายกับของเดิมที่มีการชำรุดหรือเสื่อมไป การซ่อมแซมนั้นต้องคำนึงถึงหลักความเป็นจริงเพราะ การซ่อมแซมนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อคงสภาพเดิมของวัตถุนั้นๆ ไว้ให้มีความสมบูรณ์

ดังนั้นหากจะรวมความถึงการอนุรักษ์โบราณวัตถุศิลปวัตถุแล้ว หมายถึงการเก็บ รวบรวมและรักษาโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าให้คงอยู่ตลอดไป ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมดังกล่าวที่เป็นโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุอันมีทั้งที่เคลื่อนที่ได้และเคลื่อนที่ไม่ได้ รวมถึงโบราณสถาน วรรณกรรมสาขาต่าง ๆ ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน จารีตประเพณี ดนตรีและ นาฏศิลป์ เป็นต้น

3.4 วิธีารอนุรักษ์

วิธีารอนุรักษ์มีอยู่ 3 ลักษณะ คือ (สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์. 2542 : 3-4)

1) การสงวนรักษา (Preservation) เป็นการสงวนรักษาศิลปกรรมเพื่อให้คงสภาพเดิมมากที่สุด เป็นการหยุดการเสื่อมสลายอันเกิดจากธรรมชาติและสาเหตุอื่น โดยจะไม่มี การต่อเติมหรือเพิ่มเติมให้ผิดไปจากเดิม เทคนิคการสงวนรักษาอาจทำได้โดยการฉีดย้ำยา ควบคุมอุณหภูมิ และความชื้น การเก็บใส่กล่องหรือเก็บในตู้

2) การบูรณปฏิสังขรณ์ (Restoration) เป็นการอนุรักษ์ขั้นที่สูงขึ้นไปกว่าการสงวนรักษาอีกขั้นหนึ่ง กล่าวคือ เป็นการเก็บรวบรวมเอาส่วนที่เสียหายแตกทำลายมาต่อเติม หรือทำให้ดูดีขึ้นใหม่ โดยยึดหลักให้เหมือนเดิมมากที่สุด อาจมีการเสริมโครงสร้างภายในให้แข็งแรงขึ้น ตลอดจนวิธีอื่นๆ ทั้งนี้ต้องไม่ให้เห็นร่องรอยของการต่อเติมเลย รูปแบบภายนอกจะต้องให้เหมือนสภาพเดิมมากที่สุด

3) การอนุรักษ์ (Conservation) เป็นขั้นที่กว้างกว่าสองวิธีแรก อาจใช้วิธีทั้งสองร่วมกัน แต่จะไม่หยุดอยู่เพียงแค่นั้น หากจะเลยไปถึงขั้นของการปรับแต่งให้กลมกลืนเข้ากับของเดิมหรือของที่มีอยู่แล้วและยังสามารถปรับมาใช้ในชีวิตประจำวันหรือวิถีชีวิตของสังคมปัจจุบัน หรืออาจเป็นการสร้างสรรค์ของใหม่ให้กลมกลืน และส่งเสริมกับของเก่าที่มีอยู่แล้ว ซึ่งนอกจากจะเป็นการอนุรักษ์ในแง่กายภาพ เช่น โบราณสถานหรือโบราณวัตถุแล้ว อาจเป็นการอนุรักษ์ในแง่ของคติความเชื่อหรือเทคโนโลยีความรู้ความสามารถดั้งเดิมให้ดำรงอยู่ต่อไป แต่อาจมีการประยุกต์หรือพัฒนาให้ร่วมสมัยมากขึ้น โดยมีพื้นฐานจากของเดิม อย่างไรก็ตามในบางครั้งการอนุรักษ์ก็อาจหมายถึง การทำลายด้วย แต่เป็นการทำลายสิ่งปกคลุมบางอย่างเพื่อเปิดเผยให้คุณค่าแท้จริงของสิ่งนั้นปรากฏออกมา

วิธีารอนุรักษ์ มีด้วยกัน 8 วิธี คือ (กาญจนา พันธุ์นุช. 2550 : 1)

1. การใช้ หมายถึง การใช้หลายรูปแบบ เช่น การบริโภคโดยตรง เห็นได้จากพลังงานต้องใช้แบบยั่งยืน
2. การเก็บกัก หมายถึง การรวบรวมหรือการเก็บกักทรัพยากรที่มีแนวโน้มจะขาดแคลนในบางเวลา หรือคาดว่าจะเกิดวิกฤติขึ้น
3. การรักษา/ซ่อมแซม หมายถึง การดำเนินการใด ๆ ต่อทรัพยากรที่ขาดไปไม่ทำงานตามพฤติกรรม เสื่อมโทรม เกิดปัญหา สามารถฟื้นคืนสภาพได้ จนสามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้
4. การฟื้นฟู หมายถึง การดำเนินการใด ๆ ต่อทรัพยากรหรือสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมให้เป็นปกติ สามารถเอื้อประโยชน์ในการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป
5. การพัฒนา หมายถึง การทำสิ่งที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้เกิดผลผลิตที่ดีขึ้น
6. การป้องกัน หมายถึง การป้องกันสิ่งที่เกิดขึ้นมิให้ลุกลามมากกว่านี้และป้องกันสิ่งที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น
7. การสงวน หมายถึง การเก็บไว้โดยไม่ให้แตะต้องหรือนำไปใช้ด้วยวิธีการใดก็ตาม
8. การแบ่งเขต หมายถึง ทำการแบ่งเขตหรือการแบ่งกลุ่มและประเภทตามคุณสมบัติของทรัพยากร

สรุปได้ว่า ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ คือแนวทางในการส่งเสริมให้คนตระหนักถึงการรักษา การดูแลสรรพสิ่งให้อยู่ในสภาพคงเดิม หลักสำคัญของการอนุรักษ์ คือ จะต้องไม่มีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบใด ๆ ของสิ่งนั้น การอนุรักษ์มีผลทำให้เกิดความเข้าใจดีและเข้าใจสิ่ง ๆ นั้นมากขึ้น ประเภทและวิธีการอนุรักษ์มีหลากหลายรูปแบบ แต่ทุกประการล้วนมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา เพื่อให้สาธารณชนได้ชื่นชม และเพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมได้อยู่รอดไปถึงอนาคตเพื่อคนรุ่นต่อไป

4. ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนา

4.1 ความหมายของการพัฒนา

การพัฒนาที่มีความหมายในหลายนัยซึ่งอาจจำแนกได้ดังนี้ (ติน ปรัชญพทุทธ์. 2549 : 174-177)

1) การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ๆ ของสังคมจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่มีคุณค่ามากกว่าหรือดีกว่า มองในแง่นี้การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเพียงด้านหนึ่งของ การเปลี่ยนแปลงทั้งหมดของสังคม แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่วัดผลได้อย่างชัดเจน

2) การพัฒนาหมายถึง การยกระดับความเป็นอิสระของระบบและปัจเจกบุคคลที่จะใช้ดุลพินิจในการเลือกทางเลือก (Alternatives) หลาย ๆ ทาง โดยไม่ต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลหรือผลกระทบของสภาพแวดล้อมแต่เพียงฝ่ายเดียวหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การพัฒนา รวมถึงความสามารถของระบบ และปัจเจกบุคคลที่จะควบคุมสภาพแวดล้อมให้เป็นไปในทิศทางที่ตนต้องการ การปรับตัวให้เข้ากับและควบคุมสภาพแวดล้อมจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญของการพัฒนา

3) การพัฒนาเป็นแนวความคิดเชิงปทัสฐาน ซึ่งเทียบได้กับการปรับปรุงให้ดีขึ้น การปรับปรุงดังกล่าวนี้ รวมถึงการปรับปรุงสภาพการณ์ที่จำเป็นที่จะสนองตอบความต้องการของมนุษย์ ทั้งนี้รวมถึงการมีรายได้ขั้นต่ำที่มนุษย์จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้หรือการขจัดความยากจน การมีงานทำการมีโอกาสนในชีวิตและทรัพย์สิน และการลดความไม่เสมอภาคให้น้อยลง นอกจากนี้ การพัฒนายัง รวมถึงการให้การศึกษาเพื่อให้ประชาชนสามารถอ่านออกเขียนได้ การมีส่วนร่วมในการปกครอง การบริหาร และความปราศจากการกดขี่ทางเพศและมลพิษต่าง

4) การพัฒนา หมายถึง ความเปลี่ยนแปลงและการแปลงรูปของสังคมที่เป็นขั้นตอนและมีความต่อเนื่องในอันที่จะสนองตอบข้อเรียกร้องของปัจเจกบุคคล องค์กร ชชาติ (และกลุ่มย่อยต่าง ๆ ในชาติ) ด้วยเหตุนี้ การศึกษาถึงการพัฒนาจึงต้องเกี่ยวข้องถึงการศึกษาถึงความปรารถนาเป้าหมาย ความใฝ่ฝันทะเยอทะยาน และการรับรู้ของบุคคลและหน่วยการปกครอง การบริหารของชาติ (Polity) หรือชุมชน

5) องค์กรสหประชาชาติได้ให้ความหมายของการพัฒนาไว้เป็น 2 ระยะ คือ ระยะก่อนปี 1914 การพัฒนา หมายถึง การสร้างรัฐสมัยใหม่ที่มีพื้นฐานอยู่บนวัฒนธรรมเครื่องจักร การแบ่งงานกันทำ ซึ่งรวมถึงการแบ่งแยกโครงสร้างและภารกิจที่เฉพาะเจาะจง มีการตั้งบริษัทโรงงาน ระบบราชการ การมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในการเพิ่มรายได้ประชาชาติต่อหัว การมีทุนนิยมภายใต้ระบบเศรษฐกิจเสรี มีการปกครอง การบริหารแบบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญและการมีผู้แทนที่นำไปสู่ปัจเจกชนนิยม ส่วนระยะหลังปี ค.ศ. 1914 การพัฒนา หมายถึง การพัฒนาเทคโนโลยีทางด้านเทคนิค เทคโนโลยีการจัดการสมัยใหม่ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางปรากฏการณ์จากปัจเจกชนนิยมไปเป็นคตินิยมส่วนรวมหรือส่วนรวมนิยม (Collectivism) ทั้งนี้สืบ

เนื่องมาจากปัจจัยหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบบสังคมนิยมในสหภาพโซเวียตในปี ค.ศ. 1917 และจีนในปี ค.ศ. 1949 อิทธิพลของความรู้สึกเกี่ยวกับความเสมอภาคในการแจกจ่ายความมั่งคั่งและรายได้ และอิทธิพลของแนวความคิดรัฐสวัสดิการ เป็นต้น

6) การพัฒนา (โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาในประเทศโลกที่สาม) หมายถึง ความพยายามที่จะดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ มหาตมคานธี เรียกว่า “การตระหนักถึงศักยภาพของมนุษย์” (Realization of the Human Potential) นั่นก็คือ การเพิ่มความสามารถของคนที่จะเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของตนเอง

7) การพัฒนา หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ และหลายมิติของโครงสร้างทางสังคม ทศนคติของคนทั่ว ๆ ไป สถาบันแห่งชาติ และการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อขจัดความยากจนและลดความไม่เสมอภาคทางสังคมให้น้อยลง

8) การพัฒนามีความสัมพันธ์กับความเป็นสมัยใหม่ และการทำให้เป็นอุตสาหกรรม กล่าวคือ การทำให้เป็นอุตสาหกรรม เป็นเพียงแง่มุมหนึ่งของการเป็นสมัยใหม่และการเป็นสมัยใหม่เป็นเพียงแง่มุมหนึ่งของการพัฒนา

9) การพัฒนา (ในระดับปัจเจกบุคคล) หมายถึง การเพิ่มขึ้นของทักษะและความสามารถ การมีความเป็นอิสระมากขึ้น การมีความคิดสร้างสรรค์ การควบคุมตนเอง การมีความรับผิดชอบ และความอยู่ดีกินดี

10) การพัฒนา (ในระดับปัจเจกบุคคล) หมายถึง ความผูกพันทางด้านค่านิยมที่บุคคลมีต่อเป้าหมายทางสังคม ความผูกพันด้านค่านิยมดังกล่าวนี้รวมไปถึงความผูกพันที่บุคคลมีต่อความเปลี่ยนแปลง ความกล้าเสี่ยงตัดสินใจ การพัฒนาเศรษฐกิจ ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ การยอมให้ผู้อื่นเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การหลีกเลี่ยงการขัดแย้ง ความหวังใจในชาติ และความเสียสละ

11) การพัฒนา หมายถึง ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจผนวกกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากหรือเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ในบริบทของไทยอาจจำแนกความหมายของการพัฒนาได้ดังนี้

1. ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 คำว่า พัฒนา หมายถึง ทำให้เจริญ

2. พระบาทสมเด็จพระอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ผู้นำเยาวชนและเจ้าหน้าที่ ในโอกาสที่เข้าเฝ้าฯ ทูลละอองธุลีพระบาท ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ในวันที่ 14 ตุลาคม 2512 มีข้อความตอนหนึ่งว่า “คำว่า พัฒนา คือ อย่างไร ก่อนอื่นเราต้องทราบ ว่า “พัฒนา” คือ มุ่งให้เกิดความเจริญก้าวหน้า คือ มุ่งให้คนมีความสุขสบาย ดังนั้น ทุกคนจึงมุ่งที่จะพัฒนา” จากพระบรมราโชวาทที่อัญเชิญมาแสดงให้เห็นว่า การพัฒนา คือ การทำให้ทุกคนมีความเจริญก้าวหน้า มีความสุขสบาย และการพัฒนานั้นเป็นหน้าที่ของทุกคน

3. ในเอกสารเรื่อง “การพัฒนาตน” ของพระธรรมปิฎก ได้อธิบายคำว่า “พัฒนา” แปลว่า เจริญหรือทำให้เจริญ ซึ่งตรงกับศัพท์ในพระพุทธศาสนาว่า “ภาวนา” คำว่า “ภาวนา” นอกจากแปลว่าเจริญแล้ว ยังแปลว่า ทำให้เกิดมีขึ้น เช่น เมตตาภาวนา ทำให้เกิดมีความเมตตา สมถภาวนา ทำให้เกิดความสงบทางใจ วิปัสสนาภาวนา ทำให้เกิดปัญญารอบรู้ คำว่า ภาวนาในพระพุทธศาสนายังหมายถึง “การฝึกอบรม” การฝึกอบรมจึงมีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับ

การพัฒนา พระพุทธศาสนาถือว่าผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมดีแล้ว เรียกว่า อตตทนต์ คือ ผู้ที่ฝึกตนแล้ว พระบรมศาสดาได้ยกย่องผู้ที่ฝึกอบรมตนว่า “ในบรรดามนุษย์ทั้งหลาย ผู้ที่ฝึกอบรมตนแล้วเป็นผู้ ประเสริฐสุด”

4. สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช ได้ประทานพระดำรัส เรื่อง “ศาสนธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตและสังคม” เนื่องในสัปดาห์ส่งเสริมศาสนาและจริยธรรม ในวโรกาส วันเฉลิม พระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ ดึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาลในวันที่ 1 ธันวาคม 2532 มีข้อความตอนหนึ่งว่า การสร้างสรรค์ที่เรียกได้ว่าเป็นการพัฒนา นั้น ควรเป็นการสร้างสรรค์ที่ทำให้ชีวิตและสังคมดีขึ้น เป็นต้นว่ามีความสงบสุขมากขึ้น มีความปลอดภัยมากขึ้น มีปัญหาและความทุกข์ยากต่าง ๆ ลดน้อยลงจนถึงหมดสิ้นไป เพราะฉะนั้นการกระทำใด ๆ ก็ตาม หากไม่ก่อให้เกิดผลดีดังกล่าวแก่ชีวิตและสังคมแล้ว ก็กล่าวไม่ได้ว่าเป็นการพัฒนาตามความหมายอัน แท้จริงของคำว่า พัฒนา แม้ว่ามนุษย์จะสามารถสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ในทางวัตถุได้อย่างวิจิตรพิสดารมากขึ้น มีเครื่องใช้ไม้สอยสะดวกสบายและรวดเร็วขึ้น แต่ถ้าชีวิตและสังคมกลับมีความสงบสุข และความปลอดภัยน้อยลง ก็กล่าวไม่ได้ว่าชีวิตและสังคมนั้นพัฒนา คือ ดีขึ้นหรือเจริญขึ้น (สมพร เทพสิทธา. 2540 : 4-6)

จากความหมายข้างต้นของการพัฒนาจะพบว่า อาจมองการพัฒนาได้ในหลายระดับ ความหมายเป็นนามธรรมของแนวคิด (Level of Abstraction of Concept) คือระดับระบบ (โลก-รัฐ-ชาติ-องค์กร-กลุ่ม) และระดับปัจเจกบุคคล นอกจากนี้ การพัฒนายังรวมถึงการเปลี่ยนแปลงและการแปลงรูป (Transformation) ทั้งทางด้านกายภาพและจิตวิทยาด้วย การพัฒนา ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นได้เพียงชั่วข้ามคืน แต่เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นและคลี่คลายมาเป็นลำดับในช่วงเวลา ของประวัติศาสตร์ มาตรฐานที่เคยใช้เป็นเกณฑ์หรือดัชนีในการอธิบาย หรือตัดสินการพัฒนาในอดีตที่ผ่านมา อาจนำมาใช้ไม่ได้ในสถานการณ์ปัจจุบัน มาตรฐานการพัฒนาจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง และที่สำคัญการพัฒนาไม่ใช่สิ่งที่จะลอกเลียนหรือเป็นแบบอย่างสำเร็จรูปเสมอไป อีกนัยหนึ่งก็คือ ไม่มีแบบจำลองการพัฒนาแบบใดที่ถือเป็นสากล (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2545 : 9)

4.2 เป้าหมายของการพัฒนา

เป้าหมายที่สำคัญของการพัฒนา คือ การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ทุกคนบน โลก (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2545 : 9-10)

เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาก็คือ การมีชีวิตที่ดีกว่าและไม่ว่าองค์ประกอบของการมีชีวิตที่ดีกว่าในแต่ละสังคมและวัฒนธรรมจะเป็นอย่างไร การพัฒนาในทุกสังคมล้วนแล้วแต่มี วัตถุประสงค์ที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการ คือ (Todaro. 2003 : 102)

1. เพื่อส่งเสริมให้เกิดการกระจายปัจจัย อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการยังชีพให้กับ สมาชิกทุกคนของสังคม ปัจจัยดังกล่าว ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย การสาธารณสุข และความมั่นคงปลอดภัย

2. เพื่อยกระดับการครองชีพโดยการเพิ่มรายได้ให้สูงสุด การสร้างงานเพิ่มขึ้น การกระจายโอกาสการศึกษา และการให้ความสำคัญกับคุณค่าทางวัฒนธรรมและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ทั้งนี้ ไม่เพียงแต่เป็นการส่งเสริมการกินดีอยู่ดีของประชาชนเท่านั้น แต่ยังเป็นส่งเสริมให้ประชาชนมีความภาคภูมิใจในตัวเองและประเทศชาติ

3. เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลและประเทศชาติมีทางเลือกอย่างกว้างขวางในทางสังคมและเศรษฐกิจโดยการเป็นอิสระจากการครอบงำและการพึ่งพาบุคคลและประเทศอื่น รวมทั้งเป็นอิสระจากความโง่เขลาและความทุกข์ยากทั้งหมด

สรุปได้ว่า เราสามารถมองการพัฒนาได้ในหลายระดับ ความหมายเป็นระดับและระดับปัจเจกบุคคล นอกจากนี้ การพัฒนายังรวมถึงการเปลี่ยนแปลงและการแปลงรูป (Transformation) ทั้งทางด้านกายภาพและจิตวิทยาด้วย การพัฒนาไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นได้เพียงชั่วข้ามคืน แต่เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นและคลี่คลายมาเป็นลำดับในช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ มาตรฐานการพัฒนาจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง ที่สำคัญการพัฒนาไม่ใช่สิ่งที่จะลอกเลียนหรือเป็นแบบอย่างสำเร็จรูปเสมอไป อีกนัยหนึ่งก็คือ ไม่มีแบบจำลองการพัฒนาแบบใดที่ถือเป็นสากล จากเป้าหมายของการพัฒนาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียวไม่อาจสร้างความกินดีอยู่ดีให้กับประชาชนได้ หากปัญหาความยากจน ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม ปัญหาการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม หรือแม้แต่ปัญหาการว่างงาน ยังไม่ได้รับการแก้ไขเป้าหมายของการพัฒนาจึงไม่ใช่เรื่องของการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศอีกต่อไป แต่เป้าหมายที่แท้จริงของการพัฒนาจะต้องสร้างชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีที่ยั่งยืนให้กับมนุษย์ทุกคน

5. ความรู้เกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน

5.1 ความหมายของวิสาหกิจชุมชน

จากการศึกษาแนวคิดและความหมายของวิสาหกิจชุมชนจากผู้ทรงคุณวุฒิ นักการศึกษา นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญหลายท่าน ได้ให้คำอธิบายดังจะนำมากล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

วิสาหกิจชุมชน คือกิจการที่ชุมชนและคนในชุมชนเป็นเจ้าของกิจกรรม การผลิตสินค้า การให้บริการหรือการบริการอื่นๆ เพื่อสร้างรายได้ พึ่งพาตนเอง ของครอบครัวชุมชนและระหว่างชุมชน โดยการนำทุนทางสังคมของชุมชนที่มีอยู่ได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ทรัพยากรท้องถิ่น เป็นต้น ผสมกับการบริหารจัดการสมัยใหม่ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมหรืออาจกล่าวให้เข้าใจได้ง่ายได้ว่าวิสาหกิจชุมชนหมายถึง กิจการของชุมชนโดยชุมชนและเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชนที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทุนทางสังคมของชุมชน ในการดำเนินกิจการดังกล่าว วิสาหกิจชุมชนหรืออุตสาหกรรมชุมชน เป็นแนวคิดที่มุ่งแปรรูปผลผลิตตามธรรมชาติ หรือกระทำการผลิตสินค้าโดยสมาชิกในชุมชน เพื่อการบริโภคและสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ด้วยหลักคิดที่สำคัญว่าความหลากหลายของผลผลิตในชุมชน ทั้งในด้านการบริโภคแบบพึ่งพาตนเอง การเก็บหรือถนอมอาหารไว้กินในครอบครัวหรือชุมชน จะช่วยลดรายจ่ายให้ครอบครัวและสร้างเสริมสุขภาพอนามัยให้ตนเองได้อย่างดีและอย่างรับผิดชอบที่สุดของชุมชน ซึ่งจะพื้นฐานการสร้างสังคม สุขภาพอนามัยที่ดีมีคุณภาพ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ด้านกำไรสูงสุดที่นักธุรกิจกระทำกันในปัจจุบัน โดยเอาเปรียบผู้บริโภคอยู่ตลอดเวลา (พิทยา ว่องกุล. 2552 : 67)

วิสาหกิจชุมชน หมายถึงการจัดการทุนของชุมชนโดยชุมชนอย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง วิสาหกิจชุมชนไม่ใช่ธุรกิจชุมชน ทุนของชุมชน หมายถึงทุนธรรมชาติ ทุนทรัพยากรทุนที่เป็นผลผลิต ทุนที่มีการสะสม ทุนความรู้ภูมิปัญญา ทุนทางสังคมหรือความไว้วางใจและความเป็นที่ป็นนื่องของผู้คนในชุมชน (โสภณ สุภาพงษ์. 2541 : 15)

วิสาหกิจชุมชน หมายถึง กลุ่มหรือชมรมที่เกิดจากการรวมตัวของเกษตรกรบุคคลในครัวเรือนเกษตรกร หรือบุคคลทั่วไปซึ่งประกอบด้วยสมาชิกอย่างน้อย 5 คน ได้ประกอบธุรกิจร่วมกันในด้านเกษตรกรรม หรือการแปรรูป เกษตรกรรม ที่เกี่ยวเนื่องกับการเกษตร กิจกรรมอุตสาหกรรม บริการงานฝีมือ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และหรือการฟื้นฟูการประกอบอาชีพ (ศิริณา จิตต์จรัส และณิศรา ประดิษฐ์ด้วง. 2547 : 46)

วิสาหกิจชุมชน เป็นแนวคิดที่มุ่งแปรผลผลิตธรรมชาติหรือสร้างผลิตภัณฑ์โดยครอบครัวในชุมชน โดยองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน เพื่อการบริโภคและสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนมีหลักการคิดที่สำคัญคือ การสร้างความหลากหลายของผลผลิต และผลิตภัณฑ์ในชุมชน เพื่อการบริโภคแบบพึ่งพาตนเอง ลดรายจ่ายให้ครอบครัว สร้างเสริมสุขภาพอนามัยที่ดีให้แก่ตนเอง และมีคุณธรรมรับผิดชอบต่อสังคม สมาชิกคนอื่น ๆ ที่อยู่รวมกันในชุมชน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ด้านกำไรสูงสุด และเอาเปรียบผู้บริโภค (วิจิต นันทสุวรรณ. 2548 : 1 ; อ้างอิงมาจาก อมรรัตน์ เกื้อกาญจน์. 2547 : 16)

วิสาหกิจชุมชน หมายถึง การประกอบอาชีพขนาดเล็ก ขนาดจิ๋วที่ชุมชนหรือองค์กรชุมชนร่วมกันดำเนินการเพื่อจัดการทุนชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ สร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง อาจเป็นการผลิต การแปรรูป การจัดการตลาด ตลอดทั้งการเกษตร อุตสาหกรรม การบริการ การท่องเที่ยว สุขภาพ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งการออมทรัพย์และการจัดสวัสดิการชุมชน (เสรี พงศ์พิศ. 2547 : 132) วิสาหกิจชุมชน คือ การประกอบอาชีพเพื่อจัดการทุนของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อตอบสนองการพึ่งตนเอง และความพอเพียงของครอบครัวและชุมชน เกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่นที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพันกัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะป็นนิติบุคคล จัดทำขึ้นเพื่อสร้างรายได้ด้วยการพึ่งพาตนเองของครอบครัวชุมชน และระหว่างชุมชน (กรมส่งเสริมการเกษตร. 2547 : 11)

สรุป ความหมายของวิสาหกิจชุมชน หมายถึง การประกอบกิจการด้วยหลักของความร่วมมือ ความสามัคคีและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการผลิต การแปรรูป การให้บริการ และอื่นๆ เพื่อการเรียนรู้และการพึ่งตนเองของสมาชิกในครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ พัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคม บนพื้นฐานเศรษฐกิจแบบพอเพียง คือ พออยู่พอกิน พอใช้และเพียงพอกับความจำเป็นพื้นฐาน

5.2 ลักษณะสำคัญของวิสาหกิจชุมชน

ลักษณะสำคัญของวิสาหกิจชุมชน 6 ประการ คือ (ศิริณา จิตต์จรัส และณิศรา ประดิษฐ์ด้วง. 2547 : 46)

- 1) ชุมชนเป็นเจ้าของหรือผู้ดำเนินการ
- 2) ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน
- 3) ทรัพยากรหรือวัตถุดิบมาจากชุมชนหรือจากภายนอก
- 4) ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน
- 5) มีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานภูมิปัญญาสากล
- 6) มีการเป็นตัวเองของครอบครัว และชุมชนเป็นเป้าหมาย

ลักษณะสำคัญของวิสาหกิจชุมชนอาจแบ่งเป็นขั้นตอนการพัฒนาตามลำดับใน “แนวคิด” ดังนี้ คือ ระดับครอบครัว คือ วิสาหกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองระดับชุมชน และเครือข่าย

คือ วิสาหกิจชุมชนแบบพอเพียง ระดับธุรกิจ คือ วิสาหกิจชุมชนแบบความก้าวหน้า (เสรี พงศ์พิศ. 2548 : 84)

วิสาหกิจชุมชน เป็นการประกอบการเพื่อการจัดการ “ทุน” ของชุมชนอย่างสร้างสรรค์เพื่อตอบสนองการพึ่งพาตนเอง และความพอเพียงของครอบครัวและชุมชน (กรมส่งเสริมการเกษตร. 2547 : 11)

คำว่า “ทุนชุมชน” ไม่ได้หมายถึงทุนเงินตราเพียงอย่างเดียวแต่ครอบคลุมถึง คน ความรู้ ภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติและผลผลิตของชุมชน

การประกอบการในรูปวิสาหกิจชุมชนเป็นการประกอบการที่เชื่อมโยงการผลิตทางการเกษตร การแปรรูปและการตลาดของชุมชนเข้าเป็นกระบวนการเดียวกัน ไม่แยกส่วนและแบ่งบทบาทให้กับกลุ่มคนที่มีทักษะหรืออาชีพเฉพาะที่แตกต่างกัน

ดังนั้นอาจกล่าวสรุปได้ว่า ลักษณะสำคัญของวิสาหกิจชุมชน คือ การฟื้นฟูและพัฒนาระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่ถูกทำลายจากการพัฒนาที่ผ่านมา โดยการพัฒนาคนให้เป็นผู้ประกอบการวางแผนประกอบการบนพื้นฐานของ “ทุนชุมชน” และเชื่อมระบบ เชื่อมโยงกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลาย ๆ กิจกรรมให้อยู่ในกระบวนการเดียวกัน และกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามแนวทางวิสาหกิจชุมชนก็มี 3 ระดับ คือ การสร้างผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ เพื่อการพึ่งตนเองในระดับครัวเรือนสร้างผลผลิต หรือผลิตภัณฑ์ เพื่อพอเพียงกับความต้องการระดับชุมชน และพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อตอบสนองสังคมภายนอกชุมชนในระดับก้าวหน้า ซึ่งจะไปสอดคล้องกับนโยบาย “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” ของรัฐบาล

5.3 องค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชน

องค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชน ที่ถือเป็นองค์ประกอบหลักมีอยู่ทั้งหมด 7 ประการ คือ (อมรรัตน์ เกื้อกาญจน์. 2547 : 4)

1) ชุมชนเป็นเจ้าของและเป็นผู้ดำเนินการเอง อย่างไรก็ตามคนข้างนอกชุมชนอาจมีส่วนร่วมหรือถือหุ้นได้ เพื่อการมีส่วนร่วมและร่วมมือให้ความช่วยเหลือแต่ไม่ใช่ผู้ถือหุ้นใหญ่จนชุมชนไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ

2) ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน ซึ่งอาจจะนำวัตถุดิบบางส่วนมาจากภายนอกได้ แต่เน้นการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มากที่สุด

3) ริเริ่มสร้างสรรค์โดยชุมชนเพื่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชนซึ่งมีความรู้ภูมิปัญญาหากมีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม มีความเชื่อมั่นในตัวเองก็จะริเริ่มสร้างสรรค์ สิ่งใหม่ ๆ ได้โดยไม่ลอกเลียนแบบหรือแสวงหาสูตรสำเร็จ

4) มีภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นฐาน “ทุน” ที่สำคัญเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยประยุกต์ ให้ทันสมัยผสมผสานกับความรู้ภูมิปัญญาสากลหรือจากแหล่งอื่น

5) ดำเนินการแบบบูรณาการไม่ใช่ทำตามแบบ “โครงการเดี่ยว” คล้ายกับการปลูกพืชเชิงเดี่ยว แต่จะเป็นการทำงานแบบ “วนเกษตร” คือ หลาย ๆ กิจกรรมผสมผสานผลึกพลัง (Synergy) และเกื้อกูลกัน (Cluster)

6) การเรียนรู้คือหัวใจของกระบวนการ การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนหากไม่มีการเรียนรู้ ก็จะมีแต่การเลียนแบบ การหาสูตรสำเร็จโดยไม่ได้มีการคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ หากไม่มีการ

เรียนรู้ที่จะไม่มีวิสาหกิจชุมชนบนฐานความรู้ แต่อยู่บนฐานความรู้ลึก ความอยาก ความต้องการ กลายเป็นความจำเป็นสำหรับชีวิตไปหมด

7) การพึ่งตนเองเป็นเป้าหมายอันดับแรก และสำคัญที่สุดของวิสาหกิจชุมชน ถ้าผิดจากนั้นก็คือพลาดเป้า วิสาหกิจชุมชนจะกลายเป็นธุรกิจชุมชนที่มีเป้าหมายเพื่อหวังกำไร คือ กระตุ้นให้คิดว่าต้องทำให้เกิดกำไรก่อนที่จะคิดว่าทำให้อยู่รอด ไม่มีการพัฒนาเป็นขั้นตอนไม่ทำให้เกิดความมั่นคงก่อนที่จะก้าวไปสู่การพัฒนาธุรกิจ

ดังนั้นเป้าหมายที่สำคัญของวิสาหกิจชุมชน ก็อาจพอที่จะสรุปได้ คือ ทำวิสาหกิจชุมชนอย่างไรให้ “รอด” และทำอย่างไรให้พอเพียง เอาวิถีชีวิต ภูมิปัญญา วัฒนธรรมของผู้คนในชุมชน เป็นสำคัญ ทำอย่างไรจึงจะมีความสุขในสิ่งที่ทำไม่ใช่เพื่อหวังให้ได้กำไรสูงสุด โดยเน้นที่ความร่วมมือกัน และเน้นที่ทุนของชุมชนซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลาย ที่ไม่ใช่เงินหรือทรัพยากรธรรมชาติอย่างเดียว มุ่งที่ตลาดชุมชน ตลาดท้องถิ่น

5.4 ประเภทของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนได้แบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก ๆ คือ (ศิริมา จิตต์จรัส และฉนิศรา ประดิษฐ์ด้วง. 2547 : 49)

1) วิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน คือ ผลิตเพื่อการกินการใช้ในท้องถิ่นมีอยู่ 5 อย่าง คือ ข้าว อาหาร สมุนไพร ของใช้ (แชมพูสระผม น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า สบู่) ปุ๋ย ซึ่งชาวบ้านทั่วไปสามารถทำเองได้ เพราะเป็นของจำเป็นต้องกินต้องใช้ในชีวิตประจำวัน มีมูลค่าเกินครึ่งของค่าใช้จ่ายทั้งปีของแต่ละครัวเรือน แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะซื้อกินและซื้อใช้เกือบทั้งหมด

2) วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า คือ วิสาหกิจชุมชนที่สามารถนำออกสู่ตลาดใหญ่ได้ เพราะมีลักษณะเฉพาะตัว มีเอกลักษณ์ท้องถิ่น บางอย่างมีสูตรเฉพาะ หรือมีคุณค่าที่ได้มาตรฐาน สามารถแข่งขันกับผลิตภัณฑ์หรือสินค้าทั่วไปได้ เช่น สินค้าประเภท หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

ประเภทของวิสาหกิจชุมชนได้จำแนกเป็น 3 ประเภท คือ (กรมส่งเสริมการเกษตร. 2547 : 41)

1. วิสาหกิจชุมชนทดแทนการพึ่งภายนอกชุมชน หมายถึง กิจกรรมการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่เน้นการลดรายจ่ายของเกษตรกร และชุมชน
2. วิสาหกิจชุมชนพัฒนาผลิตและทรัพยากร หมายถึง ชุมชนผลิตสินค้าทางการเกษตร และมีการประกอบการเพื่อนำผลผลิตและทรัพยากรมาสร้างผลิตภัณฑ์
3. วิสาหกิจชุมชนบริการ เป็นการประกอบการที่มีทักษะ ภูมิปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ เพื่อให้บริการกับเกษตรกรในครอบครัว ชุมชน และบุคคลทั่วไป

วิสาหกิจชุมชนเชิงบูรณาการว่า วิสาหกิจชุมชน มีเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญา ชุมชนดำเนินการเพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองเป็นอันดับแรก แต่ก็สามารถดำเนินการสัมพันธ์กับตลาดได้ ถ้าหากมีเหลือกินเหลือใช้ ได้เรียนรู้การจัดการซึ่งต้องเข้าสู่ระบบตลาดและการแข่งขัน ใช้ความเป็นกลุ่ม เป็นเครือข่ายของตนให้เป็นประโยชน์ในทางธุรกิจ (Competitive Advantage) รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาและเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ดังที่ทำกันในนามของโอท็อป OTOP (One Tampon One Product) หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (เสรี พงศ์พิศ. 2547 : 132)

วิสาหกิจชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองในครอบครัวในชุมชนในเครือข่าย เป็นการประกอบแบบพื้นฐาน เป็นหลักประกันความมั่นคงของครอบครัวและชุมชน หากเกิดปัญหาในวิสาหกิจชุมชนแบบก้าวหน้าก็จะไม่เสียหายมากนัก เป็นระบบข่ายความปลอดภัย (Safety Net) เหมือนตาข่ายในการแสดงกายกรรมเหินเวหา พัดตกลงมากก็ไม่ถึงพื้น ไม่เจ็บ ไม่ตายคือ เป็นระบบข่ายความปลอดภัย

จากการจำแนกเป็นประเภทของวิสาหกิจชุมชน จะเห็นว่าเป็นการบริหารจัดการและส่งเสริมให้ประชาชนได้ ร่วมคิด ร่วมทำ เพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ขึ้นในชุมชนของตนเอง โดยใช้ทรัพยากรของท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดทั้ง ผู้ประกอบการก็เป็นคนของท้องถิ่นนั้น ๆ ผลผลิตเกิดขึ้นก็ได้ใช้บริโภคในแต่ละครัวเรือน หากมีเหลือใช้ก็จัดให้มีการจัดการโดยการจำหน่าย คือเข้าสู่ระบบการตลาด มีการแข่งขันด้านคุณภาพและปริมาณ นั่นคือได้เกิดการเรียนรู้ เกิดทักษะ และเกิดการพัฒนาระดับมาตรฐานอันเนื่องมาจากความคิดสร้างสรรค์ของสมาชิก และส่งผลต่อเศรษฐกิจชุมชนโดยมีรายได้เพื่อยังชีพและเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนต่อไป

5.5 ความสำคัญของวิสาหกิจชุมชน

ความสำคัญของวิสาหกิจชุมชนมีหลายประเด็น พอสรุปได้ ดังนี้ (กรมส่งเสริมการเกษตร. 2547 : 2)

1) การแข่งขันในระดับโลกในสังคมไร้พรมแดนอย่างทุกวันนี้ การแข่งขันเพื่อความอยู่รอดเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้น เศรษฐกิจระดับมหภาคและระดับรากหญ้าก็ต้องเข้มแข็ง โดยวิสาหกิจชุมชนถือเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจรากหญ้า ทำให้ชุมชนมั่นคงในการผลิต การบริโภค การออม การลงทุน ช่วยให้มีกำลังซื้อ สิ่งที่ตนเองผลิตไม่ได้ และมีความจำเป็นในการดำเนินชีวิต คือผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมและการบริการต่าง ๆ ส่งผลให้เศรษฐกิจมหภาคสามารถขับเคลื่อนไปได้ โดยฐานผู้คนกว่าครึ่งหนึ่งของประเทศในภาคชนบท และอีกส่วนหนึ่งในสังคมชุมชนเมือง ที่มีขีดความสามารถในการบริโภคจึงทำให้เกิดการหมุนเวียน ในประเทศที่พัฒนาแล้วจะเกิดการขยายตัวของสหกรณ์จากขนาดเล็กถึงขนาดใหญ่ และการพัฒนาการประกอบการขนาดย่อมและขนาดกลาง (SMEs) ล้วนเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งและมั่นคง สู่การพัฒนาและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันระดับในประเทศ

2) สังคมไทย วิสาหกิจชุมชน เป็นเงื่อนไขสำคัญเพื่อให้สังคมไทยในชนบทและชุมชนระดับท้องถิ่น ได้เรียนรู้และพึ่งตนเองได้ การฟื้นฟูพลังชุมชนให้คืนกลับมา กระทำได้ 3 ประการคือ

2.1) บุคคลขาดความเชื่อมั่นในตัวเองของผู้คนในชุมชน ขาดความภาคภูมิใจในตนเอง ท้องถิ่น พ่อแม่ และไม่เห็นในคุณค่าของบรรพบุรุษคุณภูมิปัญญาท้องถิ่น มีค่านิยมที่ผิด ๆ รับเอาวัฒนธรรมอื่นมายึดถือปฏิบัติ

2.2) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ กับชุมชน คนกับคน เอารัดเอาเปรียบ ชิงดีกันและกัน ขาดการพึ่งพาอาศัยกัน ทำลายธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมไปเกือบหมดสิ้น

2.3) ระบบการจัดการชุมชน การพัฒนายุคใหม่ ไม่ได้ส่งเสริมพัฒนาขีดความสามารถของคนในชุมชนให้รู้จักการจัดการทรัพยากรชุมชนตลอดทั้งการผลิตและการแปรรูปผลผลิต รวมทั้งการจัดการทุนและชุมชน ก็ถูกคนมีอำนาจมีความรู้มีเงินเข้าไปจัดการเพื่อหวังผลประโยชน์ส่วนตน ระบบโครงสร้างสังคมจึงไม่เอื้อให้ชุมชนได้เรียนรู้ และพัฒนา มีแต่เอื้อให้

บุคคลภายนอกเข้ามาจัดการ การสูญเสียความเชื่อมั่นก่อให้เกิดการขาดปัญญา ในการคิดวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ ในระบบเดิมของชุมชนถูกทำลายขาดการเรียนรู้ มีแต่การมอมเมาทางวัตถุหลงใหลในการบริโภคที่ผิด ๆ

3) ข้อจำกัดของการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ผลของการพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมา โดยเฉพาะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-7 ประเทศไทยประสบผลสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ขยายตัว เฉลี่ยประมาณร้อยละ 7 ต่อปี จนทำให้ประเทศไทยพ้นจากประเทศยากจน เข้าสู่การเป็นประเทศที่กำลังพัฒนา แต่การเติบโตดังกล่าวขาดความสมดุล เกิดความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ และผลประโยชน์ระหว่างสังคมเมืองกับชนบท ระหว่างกลุ่มคนในสังคม จนเกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ ตามมาหลายปัญหา ปัญหาคอร์รัปชัน ความเห็นแก่ตัวของคน ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายและใช้อย่างสิ้นเปลือง ภาพสะท้อนปัญหาในความไม่สมดุล คือ โครงสร้างเศรษฐกิจที่ แยกส่วน คือ เกษตรกรรม อุตสาหกรรม การค้าการบริการ ขาดการบูรณาการการพัฒนา ส่งผลให้เศรษฐกิจ การเมือง สังคม การศึกษา การสาธารณสุขก็ขาดการเชื่อมโยงสัมพันธ์กันจึงไม่เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืนได้ โดยเฉพาะเกษตรกรที่จัดให้อยู่ในภาคการผลิตจึงเป็นเหตุให้ต้องพึ่งพาคนอื่น และภาคอื่นพึ่งตนเองไม่ได้เนื่องจาก

3.1) ภาระบวกรเรียนรู้อื่น ขาดการสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชนในภาคชนบท โดยเฉพาะเกษตรกรไม่ได้ส่งเสริมการเรียนรู้อย่างเป็นทางการใช้สูตรสำเร็จและเทคโนโลยีที่สำเร็จรูป ส่งเสริมให้นำไปใช้ตลอดทั้งปุ๋ยและสารเคมีต่าง ๆ มุ่งหวังผลกำไร สร้างความโลภ ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกทำลาย ถูกเอาเปรียบจนเกิดหนี้สินและสูญเสียที่ทำกินในที่สุด

3.2) ภาระหนี้สิน เกษตรกรและชุมชนใช้ชีวิตอยู่ในวงจรหนี้สิน เกิดความยากจน พยายามหาชดเชยจนเกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ตัดไม้ทำลายป่าทำการเกษตรไม่ได้ เปลี่ยนอาชีพ และหลงใหลเข้าสู่สังคมเมือง เกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ จนเกิดปัญหาสังคม

5.6 ภาระบวกรพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

จากสภาพการณ์และภาวะวิกฤตต่าง ๆ ของประเทศที่กล่าวมาแล้ว จึงกำหนดการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนโดยการดำเนินการที่เป็น “ภาระบวกร” ที่แตกต่างจากแนวทาง “การส่งเสริม” จึงกำหนดเป็นภาระบวกร 2 ระดับ คือ ภาระบวกรแนวตั้ง หมายถึง การคัดเลือกผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่มีอยู่แล้ว มาพัฒนารูปแบบบรรจุภัณฑ์และส่งเสริมด้านการตลาด และภาระบวกรแนวนอน หมายถึง ภาระบวกรสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ของชุมชน ภาระบวกรแรกมีหลายหน่วยงาน ดำเนินการภาระบวกรหลังมีน้อยหน่วยงานที่นำไปปฏิบัติ และภาระบวกรหลังนี้เอง เป็นภาระบวกรเรียนรู้ เพื่อให้ชุมชนเข้าใจปัญหาของตนเอง ค้นหาศักยภาพของคน ภูมิปัญญาและทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่น สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์และวางแผนพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพพื้นฐานและศักยภาพของชุมชน (กรมส่งเสริมการเกษตร. 2547 : 6)

ภาระบวกรเรียนรู้จะทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นซึ่งมีอยู่แล้วในอดีตแต่ได้สูญหายไป พร้อมกับการพัฒนาที่ขาดความสมดุลสร้างให้ชุมชนฟื้นความสัมพันธ์กับธรรมชาติกับชุมชน และกับชุมชนอื่น ๆ จัดตั้งองค์กรชุมชนที่สอดคล้องกับศักยภาพ และความต้องการของ ตนเองการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน เกี่ยวข้องกับภาระบวกรเรียนรู้แบบใหม่ ภาระบวกรที่ เกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกันคือ

5.6.1 กระบวนการก่อนเกิดวิสาหกิจชุมชน คือ กระบวนการเรียนรู้เพื่อจัดทำแผนแม่บทชุมชน ซึ่งหมายถึง แผนพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ของชุมชนที่ชุมชนร่วมกันพัฒนาขึ้นมา โดยกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เข้าใจศักยภาพที่เป็น ทุน (คน ความรู้ ทรัพยากร) ที่แท้จริงของตน และพบแนวทางในการพัฒนาทุนดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเอง หัวใจสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ คือ การหลุดพ้นจากวิถีคิดแบบพึ่งพาและการรอคอยความช่วยเหลือจากรัฐหรือจากสังคมภายนอก ชุมชน

5.6.2 กระบวนการหลังเกิดแผนแม่บทชุมชน คือ กระบวนการการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเป็นกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่เกิดตามแผนแม่บทชุมชนมีบทบาทในการวิเคราะห์ทุนชุมชน ระบบการลงทุน รูปแบบและขนาดของการผลิต ระบบการจัดการการค้า และระบบเรียนรู้ต่อเนื่อง

ดังนั้น จึงเห็นชัดเจนว่า ทั้ง 2 กระบวนการดังกล่าวมีความต่อเนื่องกันในการแปลงแผนแม่บทชุมชนไปสู่การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ซึ่งจะมีคณะกรรมการทำงานแบบบูรณาการของงานหลายๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐการ รัฐวิสาหกิจ หน่วยงานอิสระและภาคประชาชนร่วมมือกันที่จะทำการส่งเสริมสนับสนุนความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ทั้งนี้ วิสาหกิจชุมชนหรือเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนจะได้รับการส่งเสริมสนับสนุนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ซึ่งจะต้องเป็นวิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนที่จดทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตร

สรุปได้ว่า วิสาหกิจชุมชน หมายถึง กิจการในการผลิต การแปรรูป การให้บริการ ที่เกิดจากความร่วมมือ ความสามัคคีและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อการเรียนรู้และการพึ่งตนเองของสมาชิกในครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ พัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมบนพื้นฐานเศรษฐกิจแบบพอเพียง คือ พออยู่พอกิน พอใช้และเพียงพอกับความจำเป็นพื้นฐาน การประกอบการในรูปวิสาหกิจชุมชนเป็นการประกอบการที่เชื่อมโยงการผลิตทางการเกษตร การแปรรูปและการตลาดของชุมชนเข้าเป็นกระบวนการเดียวกัน ไม่แยกส่วนและแบ่งบทบาทให้กับกลุ่มคนที่มีทักษะหรืออาชีพเฉพาะที่แตกต่างกัน กิจกรรมทางเศรษฐกิจตามแนวทางวิสาหกิจชุมชนก็มี 3 ระดับ คือ การสร้างผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ เพื่อการพึ่งตนเองในระดับครัวเรือน สร้างผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ เพื่อพอเพียงกับความต้องการระดับชุมชน และพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อตอบสนองสังคมภายนอกชุมชนในระดับก้าวหน้า ซึ่งจะสอดคล้องกับนโยบาย “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” ของรัฐบาล

นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) เป็นแผนยุทธศาสตร์ที่ชี้แนะทิศทางการพัฒนาประเทศระยะกลาง เพื่อมุ่งสู่วิสัยทัศน์ระยะยาวที่ทุกภาคส่วนในสังคมไทยได้เห็นพ้องร่วมกันกำหนดเป็นวิสัยทัศน์ปี พ.ศ. 2570 ซึ่งกำหนดไว้ว่า “คนไทยภาคภูมิใจในความเป็นไทย มีมิตรไมตรีบนวิถีชีวิตแห่งความพอเพียง ยึดมั่นในวัฒนธรรมประชาธิปไตย และหลักธรรมาภิบาล การบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานที่ทั่วถึง มีคุณภาพ สังคมมีความปลอดภัยและมั่นคง อยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ดี เกื้อกูลและเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ระบบการผลิตเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน อยู่บนฐานทางเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองและแข่งขันได้ในเวทีโลก สามารถอยู่ในประชาคมภูมิภาคและโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี” เกิดจากการตระหนักถึงสถานการณ์และความเสี่ยงซึ่งเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในระดับโลกและภายในประเทศ โดยเฉพาะภาวะผันผวนด้านเศรษฐกิจ พลังงาน และภูมิอากาศ ที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อประเทศไทยทั้งเชิงบวกและลบ ดังนั้น ทิศทางการบริหารจัดการประเทศภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงเป็นการใช้จุดแข็งและศักยภาพที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศเพื่อสร้างความเข้มแข็งและรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศที่เน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของฐานการผลิตภาคเกษตรและการประกอบการของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ขณะเดียวกัน จำเป็นต้องปรับตัวในการเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจโลกและภูมิภาค ซึ่งประเทศไทยมีพันธกรณีภายใต้กรอบความร่วมมือต่าง ๆ เพื่อสามารถใช้โอกาสที่เกิดขึ้นและเพิ่มภูมิคุ้มกันของทุนที่มีอยู่ในสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม พร้อมก้าวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี 2558 ขณะเดียวกัน จำเป็นต้องสร้างความพร้อมสำหรับเชื่อมโยงด้านกายภาพทั้งโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ ควบคู่กับการยกระดับคุณภาพคน การเสริมสร้างองค์ความรู้ การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี นวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์ ให้เป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทย

การกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 จึงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในมิติ ต่าง ๆ เพื่อให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน โดยนำทุนของประเทศที่มีศักยภาพมาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูลกัน พร้อมทั้งเสริมสร้างให้แข็งแกร่งเพื่อเป็นรากฐานการพัฒนาประเทศที่สำคัญ ได้แก่ การเสริมสร้างทุนสังคม (ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนทางวัฒนธรรม) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและสังคมไทยสู่สังคมคุณภาพ มุ่งสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่ระดับปัจเจกครอบครัว และชุมชน สามารถจัดการความเสี่ยง และปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม สำหรับการเสริมสร้างทุนเศรษฐกิจ (ทุนกายภาพ ทุนทางการเงิน) มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศให้เข้มแข็ง โดยใช้ภูมิปัญญา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และความคิดสร้างสรรค์ ให้ความสำคัญกับการปรับโครงสร้างการค้าและการลงทุนให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดภายในประเทศและต่างประเทศ การผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และมีการเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ บนพื้นฐานการพึ่งพาซึ่งกันและกันในส่วนการเสริมสร้างทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นฐานการผลิตภาคเกษตร มุ่งสู่การเป็นเศรษฐกิจและสังคมคาร์บอนต่ำและเป็นมิตร

กับสิ่งแวดล้อม การเตรียมความพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติ รวมทั้งการสร้างภูมิคุ้มกันด้านการค้าจากเงื่อนไขด้านสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการเพิ่มบทบาทไทยในเวทีประชาคมโลก ขณะเดียวกัน จำเป็นต้องมีการบริหารจัดการประเทศเพื่อสร้างความเป็นธรรมในสังคม ให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบราชการและข้าราชการโดยยึดหลักธรรมาภิบาล เพิ่มประสิทธิภาพการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พัฒนาระบบและกลไกการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบอย่างมีส่วนร่วม ส่งเสริมให้ประชาชนทุกระดับมีโอกาสเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียมและสร้างความเป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากร ควบคู่ไปกับปลูกจิตสำนึก ค่านิยมประชาธิปไตยและธรรมาภิบาลแก่ประชาชนทุกกลุ่ม (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559). 2554 : 9-17)

1. แนวคิดและหลักการโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่สัมพันธ์กับระบบระบบวิสาหกิจชุมชนแนวคิดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นแนวคิดที่เน้นกระบวนการสร้างรายได้จากผลิตภัณฑ์ในแต่ละหมู่บ้านหรือตำบล ซึ่งสนับสนุนและส่งเสริมให้ท้องถิ่นสามารถสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์โดยมีกิจกรรมการคิดค้นการพัฒนา การตลาด การผลิต การบริหารจัดการ และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีทางการผลิตให้มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับและต้องการของตลาดสากลโดยท้องถิ่นจำเป็นต้องพึ่งตนเองเป็นหลัก ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการนี้ต้องอุทิศพลังกาย ความคิดสร้างสรรค์และความปรารถนาที่จะใช้ทรัพยากรที่หาพบในท้องถิ่นเป็นหลัก เพื่อที่จะเกิดการสร้างงานสร้างรายได้และนำไปสู่เป้าหมายการสืบสานวัฒนธรรมที่ดีของท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป สร้างความภาคภูมิใจและวางรากฐานที่สำคัญของประเทศ นอกจากนี้ยังทำให้แต่ละหมู่บ้านมีผลิตภัณฑ์หลักหนึ่งประเภทที่ใช้วัตถุดิบและทรัพยากรของท้องถิ่น ลดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นไปสู่เมืองใหญ่ ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้เกิดขึ้น สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเป็นเครื่องมือที่กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ของประชาชนเกิดการดำเนินงานพัฒนาเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง นับเป็นกลยุทธ์การพัฒนาที่อาศัยหมู่บ้านเป็นหน่วยการพัฒนาซึ่งผลิตภัณฑ์ไม่ได้หมายถึงตัวสินค้าเพียงอย่างเดียวแต่เป็นกระบวนการทางความคิดรวมถึงการบริการ ดูแล อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รักษาภูมิปัญญาไทย การท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ มีจุดเด่น จุดขายที่รู้จักการแพร่หลายไปทั่วประเทศและทั่วโลก ดังนั้น หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ จึงเป็นแนวทางการส่งเสริมและสร้างผลิตภัณฑ์ โดยมีกิจกรรมการตลาด การผลิต การบริหารจัดการ และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีทางการผลิต ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาชนบทและสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนสามารถยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น โดยการผลิตหรือจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้กลายเป็นสินค้าที่มีคุณภาพและสอดคล้องกับวัฒนธรรมให้รู้จักแพร่หลายทั่วไป

หลักการพื้นฐาน ของผลิตภัณฑ์ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ มี 3 ข้อ คือ

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากล ผลิตภัณฑ์ที่ใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล
2. พึ่งตนเองและคิดอย่างสร้างสรรค์ ทำความฝันให้เป็นจริงขึ้นด้วยกระบวนการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยสร้างกิจกรรมที่อาศัยศักยภาพของท้องถิ่น

3. การสร้างทรัพยากรมนุษย์ เป็นการสร้างประชาชนที่มีความคิดให้สู้ชีวิตด้วยความท้าทาย มีความรู้ มีความสามารถและจิตวิญญาณแห่งการสร้างสรรค

แผนแม่บทหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์คณะกรรมการจัดทำแผนงานและงบประมาณ ซึ่งมีปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีเป็นประธานได้จัดทำแผนแม่บทหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (พ.ศ. 2545-2549) โดยแผนแม่บทดังกล่าวได้กำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมายและยุทธศาสตร์ ดังนี้

1. วัตถุประสงค์

เพื่อสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้และคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้

2. เป้าหมาย

เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์ข้อ 1 จึงกำหนดเป้าหมายสร้างรายได้ให้ประชาชนในชุมชนและท้องถิ่นที่เข้าร่วมโครงการ มีรายได้ขั้นต่ำความจำเป็นพื้นฐาน (มีรายได้ไม่ต่ำกว่า 20,000 บาท/คน/ปี) และ มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเมื่อสิ้นปี พ.ศ. 2549 สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนจนสามารถพึ่งตนเองได้เกินร้อยละ 60 ของชุมชน (ตำบล/เทศบาล) ที่เข้าร่วมโครงการทั่วประเทศ

3. ยุทธศาสตร์

3.1 การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.2 การผลิตผลิตภัณฑ์ที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

3.3 การเสริมสร้างการพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาคและท้องถิ่น

3.4 การสร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพที่เข้มแข็ง

3.5 การมีส่วนร่วมของส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ภาคเอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการผลิตผลิตภัณฑ์

3.6 การพัฒนาองค์ความรู้ของบุคลากรในท้องถิ่น

2. นโยบายของคณะรัฐบาล นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ด้านการส่งเสริมอาชีพและหัตถกรรม

รัฐบาลได้กำหนดนโยบายการบริหารราชการแผ่นดินที่สำคัญ โดยแบ่งการดำเนินการเป็น 2 ระยะ คือ ระยะเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก และระยะการบริหารราชการ 4 ปีของรัฐบาล ทั้งนี้มีนโยบายรัฐบาลที่เกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพและหัตถกรรมดังต่อไปนี้

2.1 นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก

1) สนับสนุนการพัฒนางานศิลปหัตถกรรมและผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อการสร้างเอกลักษณ์และการผลิตสินค้าในท้องถิ่น

1.1) สนับสนุนภารกิจของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในการผลิตงานศิลปหัตถกรรมอันทรงคุณค่า เพื่อสร้างงาน สร้างอาชีพแก่ราษฎรผู้ยากไร้ให้สามารถพัฒนาเป็นช่างฝีมือด้านศิลปะที่มีความสามารถสูงและสร้างชื่อเสียงให้กับประเทศ

1.2) บริหารจัดการโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ให้มีศักยภาพ ด้วยการสนับสนุนให้ชุมชน วิสาหกิจชุมชนใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น ผนวกกับองค์ความรู้สมัยใหม่เพื่อยกระดับมาตรฐานคุณภาพสินค้าและบริการ การเข้าถึงแหล่งทุนและการตลาดเชิงรุกทั้งใน

ประเทศและต่างประเทศ โดยส่งเสริมให้มีศูนย์กระจายและแสดงสินค้าถาวรในภูมิภาคและเมือง
ท่องเที่ยวหลักที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวและการส่งออก (แผนการบริหารราชการแผ่นดิน
พ.ศ. 2555-2558 รัฐบาล นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี. 2554 : 35-36)

2.2 นโยบายเศรษฐกิจ

1) นโยบายเศรษฐกิจมหภาค

1.1) ส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลายได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม โดยให้เป็นทั้งแหล่งเงินทุนแก่ผู้ประกอบการและเป็นช่องทางออมของประชาชน โดยเฉพาะในกลุ่มผู้มีรายได้น้อย รวมถึงการพัฒนาขีดความสามารถในการดำเนินงานขององค์กรทางการเงินชุมชน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และสหกรณ์ทุกระดับ พร้อมกับการพัฒนาความรู้พื้นฐานทางการเงินแก่ประชาชน

1.2) ส่งเสริมและรักษาวินัยการคลัง โดยปรับปรุงองค์ประกอบและโครงสร้างงบประมาณให้เหมาะสม มีระบบบริหารความเสี่ยงทางการคลังที่มีประสิทธิภาพ จัดลำดับความสำคัญของงบประมาณรายจ่ายให้สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนา และให้เป็นพื้นฐานของการพัฒนาในอนาคต ส่งเสริมบทบาทภาคเอกชนในการร่วมลงทุนและดำเนินการในกิจการของรัฐ ตลอดจนส่งเสริมองค์ประกอบส่วนท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพในการบริหารและจัดการรายได้ในท้องถิ่น เพื่อลดการพึ่งพาเงินอุดหนุนจากส่วนกลาง

1.3) บริหารสินทรัพย์ของประเทศที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์และความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทั้งสินทรัพย์ของภาครัฐ ตลอดจนทุนในท้องถิ่นที่รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต วัฒนธรรม รวมทั้งพิจารณาการจัดตั้งกองทุนที่สามารถใช้ในการบริหารสินทรัพย์ของชาติให้เป็นประโยชน์ เช่น กองทุนมั่งคั่งแห่งชาติ กองทุนน้ำมันเชื้อเพลิงสำรองแห่งชาติ และกองทุนความมั่นคงทางอาหาร เป็นต้น (แผนการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2555-2558 รัฐบาล นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี. 2554 : 50-54)

2) นโยบายสร้างรายได้

2.1) ส่งเสริมการท่องเที่ยวจากทั้งภายนอกและภายในประเทศ จัดให้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งหลักประกันความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวในภาวะปกติและภาวะวิกฤต รวมทั้งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เชิงวัฒนธรรม เชิงสุขภาพและสปา ที่มีคุณภาพและมูลค่าเพิ่มสูง ให้มีรายได้จากนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น 2 เท่าตัวในเวลา 5 ปี

2.2) ยกระดับความสามารถในการแข่งขันและขยายช่องทางการตลาดของธุรกิจอุตสาหกรรม ธุรกิจบริการในประเทศ และธุรกิจวิสาหกิจชุมชนให้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ในการผลิตสินค้าและบริการที่มีคุณภาพสูง ซึ่งจะต้องสร้างคนที่มีฐานความรู้ ความชำนาญ และความคิดสร้างสรรค์ ต่อยอดความรู้สู่การสร้างนวัตกรรมจากงานวิจัย พัฒนา สร้างตราสินค้าใหม่จากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะงานศิลปหัตถกรรม ผลิตภัณฑ์ชุมชน อัญมณี และอื่น ๆ

2.3) เสริมสร้างกระบวนการสร้างอาชีพ สร้างงานที่มีคุณภาพและมีรายได้สูงให้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึง เป็นระบบ ในทุกระดับชั้นความรู้ และส่งเสริมให้เกิดความรู้ ความชำนาญและความคิดสร้างสรรค์ เพื่อสร้างโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนและเงินร่วมลงทุนระยะยาว รวมทั้งจัดตั้งกองทุนต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการผลิต การแปรรูป และการค้าอย่างทันสมัยและมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ได้สินค้าและบริการที่มีคุณภาพ สามารถขายได้ในราคาที่ดี

2.4) ส่งเสริมการขยายความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ การค้า การลงทุนและการเงิน ภายใต้ประโยชน์ร่วมกันของกรอบความร่วมมือและข้อตกลงทางการค้าหลายฝ่าย โดยจัดทำมาตรการเตรียมพร้อมและให้ธุรกิจและประชาชนไทยสามารถปรับตัวเพื่อแสวงหาโอกาสใหม่ และมีความพร้อมรองรับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในทุกภาคส่วน (แผนการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2555-2558 รัฐบาล นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี. 2554 : 55-57)

3) นโยบายปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ

3.1) ภาคอุตสาหกรรม

(1) ยกกระดับความสามารถในการแข่งขันของภาคอุตสาหกรรมในประเทศด้วยการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ ลดต้นทุนของผู้ประกอบการ และยกระดับคุณภาพมาตรฐานสินค้าให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล รวมทั้งส่งเสริมให้เอกชนลงทุนวิจัยและพัฒนาด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมเชิงพาณิชย์ ทั้งในกระบวนการผลิตและออกแบบผลิตภัณฑ์ ตรงตามความต้องการของผู้ซื้อและสอดคล้องกับความต้องการของตลาด ตลอดจนส่งเสริมให้มีการสร้างตราสินค้าไทย

(2) ยกกระดับภาคอุตสาหกรรมเข้าสู่อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ที่ใช้ปัญญาใช้เทคโนโลยีและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทดแทนอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานเป็นหลัก โดยส่งเสริมการรื้อฟื้นนวัตกรรมจากวัฒนธรรมของชาติเพื่อนำรายได้เข้าประเทศ เช่น อุตสาหกรรมถ่ายทำภาพยนตร์ อุตสาหกรรมอาหารไทย อุตสาหกรรมการ์ตูน อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และอุตสาหกรรมการออกแบบ เป็นต้น

(3) พัฒนาและส่งเสริมอุตสาหกรรมเกษตรแปรรูปบนฐานความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และนวัตกรรมเพื่อเพิ่มมูลค่าและยกระดับสินค้าให้มีคุณภาพ มีความปลอดภัยตามมาตรฐานสากล และมีโอกาสในการขยายตลาด เช่น สินค้าเกษตรอินทรีย์ อาหารฮาลาล เป็นต้น เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกร

(4) สร้างความเข้มแข็งให้แก่วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม โดยสนับสนุนช่องทางการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อผ่านสถาบันการเงินต่าง ๆ ส่งเสริมสถาบันเฉพาะทางให้เป็นศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้และทดสอบผลิตภัณฑ์ ส่งเสริมการรวมกลุ่มอุตสาหกรรมและการเชื่อมโยงอุตสาหกรรมตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ และปรับปรุงหลักเกณฑ์ส่งเสริมการลงทุนสำหรับวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมให้เอื้ออำนวยต่อการลงทุนมากยิ่งขึ้น (แผนการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2555-2558 รัฐบาล นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี. 2554 : 62-64)

2.3 นโยบายสังคมและคุณภาพชีวิต

นโยบายศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

1) นำทุนทางวัฒนธรรมของประเทศมาสร้างคุณค่าทางสังคมและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยนำวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างผลิตภัณฑ์และบริการด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นวัฒนธรรมสร้างสรรค์ ก่อให้เกิดคุณค่าทางสังคม และนำมาซึ่งรายได้สู่ชุมชน ตลอดจนให้สามารถต่อยอดไปสู่อุตสาหกรรมวัฒนธรรมสร้างสรรค์อย่างครบวงจรที่สร้างรายได้เข้าประเทศ

2) พัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและการนันทนาการ เพื่อส่งเสริมให้วัยรุ่นไทยเกิดการเรียนรู้ที่ถูกต้อง ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีคุณธรรม เอื้ออาทรต่อผู้อื่น และเกิดการเรียนรู้ศิลปะอย่างสร้างสรรค์ เข้าใจถึงคุณค่า ช่างซึ่งในสุนทรีย์ของศิลปะ (แผนการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2555-2558 รัฐบาล นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี. 2554 : 99-100)

สรุปได้ว่า นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยนโยบายจาก 2 ส่วน คือนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์และนโยบายรัฐบาล นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เกิดจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) โดยยึด “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญานำทาง มีความหมายว่าเป็นวิถีการดำรงชีวิตแบบรู้จักพอด้วยการพยายามผลิตสินค้าขึ้นมาเองให้พอเพียงสำหรับคนในครอบครัวกิน และใช้หากผลิตได้เหลือก็กินเหลือใช้จึงขาย นอกจากนี้การผลิตและการบริโภคต้องอยู่ในหลักของความพอดี เมื่อก้าวเข้าสู่ระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ซึ่งกำหนดไว้ว่า “คนไทยภาคภูมิใจในความเป็นไทย มีมิตรไมตรีกับวิถีชีวิตแห่งความพอเพียง ยึดมั่นในวัฒนธรรมประชาธิปไตย และหลักธรรมาภิบาล การบริการสาธารณสุขขั้นพื้นฐานที่ทั่วถึง มีคุณภาพ สังคมมีความปลอดภัยและมั่นคง อยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ดี เกื้อกูลและเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ระบบการผลิตเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน อยู่บนฐานทางเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองและแข่งขันได้ในเวทีโลก สามารถอยู่ในประชาคมภูมิภาคและโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี” จึงเป็นการใช้จุดแข็งและศักยภาพที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศเพื่อสร้างความเข้มแข็งและรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศที่เน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของฐานการผลิตภาคเกษตรและการประกอบการของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม

ในส่วนนโยบายของคณะรัฐบาล นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ด้านการส่งเสริมอาชีพและหัตถกรรม รัฐบาลได้กำหนดนโยบายการบริหารราชการแผ่นดินที่สำคัญ โดยมีนโยบายรัฐบาลที่เกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพและหัตถกรรมดังต่อไปนี้ 1) นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก มีหลักการสำคัญคือ สนับสนุนการพัฒนางานศิลปหัตถกรรมและผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อการสร้างเอกลักษณ์และการผลิตสินค้าในท้องถิ่น ผ่านทางมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพและการบริหารจัดการโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยส่งเสริมให้มีศูนย์กระจายและแสดงสินค้าถาวรในภูมิภาคและเมืองท่องเที่ยวหลักที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวและการส่งออก 2) นโยบายเศรษฐกิจ ประกอบด้วย นโยบายเศรษฐกิจมหภาค นโยบายสร้างรายได้ และนโยบายปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ มีหลักการสำคัญคือ ส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่และพัฒนาขีดความสามารถในการดำเนินงานขององค์กรทางการเงินชุมชน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และสหกรณ์ทุกระดับ พร้อมกับการพัฒนาความรู้พื้นฐานทางการเงินแก่ประชาชน ยกกระดับความสามารถในการแข่งขันและขยายช่องทางการตลาดของธุรกิจอุตสาหกรรม ธุรกิจบริการในประเทศ และธุรกิจวิสาหกิจชุมชนให้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในการผลิตสินค้าและบริการที่มีคุณค่าและคุณภาพสูง ซึ่งจะต้องสร้างคนที่มีฐานความรู้ ความชำนาญ และความคิดสร้างสรรค์ ต่อยอดความรู้สู่การสร้างสรรค์นวัตกรรมจากงานวิจัย พัฒนา สร้างตราสินค้าใหม่จากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะงานศิลปหัตถกรรม ผลิตภัณฑ์ชุมชน อัญมณี และอื่น ๆ เสริมสร้างกระบวนการสร้างอาชีพ สร้างงานที่

มีคุณภาพและมีรายได้สูงให้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึง เป็นระบบ ในทุกระดับชั้นความรู้ และส่งเสริมให้เกิดความรู้ ความชำนาญและความคิดสร้างสรรค์ เพื่อสร้างโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนและเงินร่วมลงทุนระยะยาว รวมทั้งจัดตั้งกองทุนต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการผลิต การแปรรูป และการค้าอย่างทันสมัยและมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ได้สินค้าและบริการที่มีคุณภาพ สามารถขายได้ในราคาที่ดี ยกระดับความสามารถในการแข่งขันของภาคอุตสาหกรรมในประเทศด้วยการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต พัฒนาคุณภาพมาตรฐานสินค้าให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล ยกระดับภาคอุตสาหกรรมเข้าสู่ อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ที่ใช้ปัญญา ใช้เทคโนโลยีและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาและส่งเสริม อุตสาหกรรมเกษตรแปรรูปบนฐานความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีโอกาสในการ ขยายตลาด สร้างความเข้มแข็งให้แก่วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม 3) นโยบายสังคมและ คุณภาพชีวิต ประกอบด้วย นโยบายศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม มีหลักการสำคัญคือ นำทุนทาง วัฒนธรรมของประเทศมาสร้างคุณค่าทางสังคมและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยนำวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างผลิตภัณฑ์และบริการด้านวัฒนธรรม ท้องถิ่นให้เป็นวัฒนธรรมสร้างสรรค์ ก่อให้เกิดคุณค่าทางสังคม และนำมาซึ่งรายได้สู่ชุมชน ตลอดจน ให้สามารถต่อยอดไปสู่อุตสาหกรรมวัฒนธรรมสร้างสรรค์อย่างครบวงจรที่สร้างรายได้เข้าประเทศ

3. นโยบายการสนับสนุนและส่งเสริมการอนุรักษ์ และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา

กลุ่มยุทธศาสตร์ สำนักงานจังหวัดนครราชสีมา ได้กำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ในการ พัฒนาจังหวัดนครราชสีมา ปี 2555 - 2558 เกี่ยวกับการสนับสนุนและส่งเสริมการอนุรักษ์ และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ดังต่อไปนี้ (สำนักงานจังหวัดนครราชสีมา. 2556 : เว็บไซต์)

- 1) วิสัยทัศน์ “ประตูลู่อีสาน ศูนย์กลางการพัฒนาเศรษฐกิจ การผลิตสินค้าเกษตร อุตสาหกรรม ผลิตภัณฑ์ใหม่ และการท่องเที่ยว”
- 2) พันธกิจ
  - เพิ่มขีดความสามารถในการผลิต การแปรรูป การจัดการ และการตลาด ผลิตภัณฑ์ใหม่
- 3) เป้าประสงค์รวม
  - เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถของการพัฒนาอุตสาหกรรมและผลิตภัณฑ์ใหม่ของ ภูมิภาค
- 4) ประเด็นยุทธศาสตร์
  - การพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ใหม่
- 5) กลยุทธ์และแนวทางการพัฒนา
  - 5.1) ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ใหม่
    - กลยุทธ์ที่ 1 เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตผลิตภัณฑ์ใหม่ให้มีคุณภาพและได้ มาตรฐาน
      - 1) ส่งเสริมการเลี้ยงไหมให้มีประสิทธิภาพ
      - 2) ผสมผสานภูมิปัญญา ความรู้ และเทคโนโลยีการผลิตผลิตภัณฑ์ใหม่ให้มี คุณภาพและมาตรฐานตามความต้องการของตลาดภายในประเทศและต่างประเทศ

กลยุทธ์ที่ 2 ยกระดับศักยภาพผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์ใหม่

- 1) พัฒนาคูณภาพฝีมือผู้ประกอบการรายย่อยเข้าสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ใหม่รองรับความต้องการของตลาด
- 2) พัฒนาการรวมกลุ่มอุตสาหกรรม (Cluster) แปรรูป ผลิตภัณฑ์ใหม่สู่ความมั่นคงยั่งยืน
- 3) เพิ่มประสิทธิภาพกลุ่มอาชีพด้านการบริหารจัดการ การผลิต การตลาด การจัดการทุน
- 4) เสริมสร้างศักยภาพเครือข่ายผู้ผลิตและผู้ประกอบการใหม่

กลยุทธ์ที่ 3 ส่งเสริมการตลาดผลิตภัณฑ์ใหม่

- 1) ส่งเสริมพัฒนาแนวทางเพื่อการส่งออกผลิตภัณฑ์ใหม่
  - 2) ส่งเสริมและพัฒนากการตลาดผลิตภัณฑ์ใหม่
  - 3) ส่งเสริมการเจรจาธุรกิจผลิตภัณฑ์ใหม่
  - 4) จัดกิจกรรมแสดงแพชั่นและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ใหม่
- 5.2) ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว

กลยุทธ์ที่ 2 น้อมนำหลักแนวคิดของโครงการศิลปาชีพมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP)

- 1) พัฒนาสินค้าและบริการการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพเพื่อเชื่อมโยงกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน OTOP) เช่น ผ้าไหม ดินด่านเกวียน หมี่โคราช ฯลฯ อย่างเป็นระบบ
- 2) ส่งเสริมและพัฒนาฝีมือแรงงานและการบริการที่มีคุณภาพในการผลิตสินค้าและบริการ

5.3) ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาสังคมและการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน

กลยุทธ์ที่ 1 การสนับสนุนการดำเนินโครงการพระราชดำริเพื่อสร้างรายได้และศักยภาพของสังคม

- 1) น้อมนำแนวคิดของโครงการศิลปาชีพมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP)
- 2) การส่งเสริมกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนเพื่อเพิ่มรายได้ ลดรายจ่ายตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

นอกจากนี้ ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2554 เรื่องขอเชิญชวนให้แต่งกายชุดผ้าไหมหรือผ้าไทย และการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่มีตราสัญลักษณ์งานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554

ดร.วินัย บัวประดิษฐ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครราชสีมา ได้พิจารณาแล้วจึงมีความเห็นว่าการแต่งกายมาปฏิบัติราชการของข้าราชการมีความหลากหลายและมีการแต่งกายเครื่องแบบราชการเป็นส่วนน้อย ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย เกิดความพร้อมเพรียงและเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมไทย รวมทั้งเพื่อเป็นการส่งเสริมกลุ่มอาชีพผลิตผ้าไหม ผ้าฝ้ายของชุมชนต่างๆ จึงได้ขอความร่วมมือจากส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ ประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้ข้าราชการ, เจ้าหน้าที่ในสังกัด แต่งกายมาปฏิบัติราชการโดยพร้อมเพรียงกัน โดยกำหนดการแต่งกายให้ข้าราชการ เพื่อเชิด

ชูเอกลักษณ์ผ้าไหมนครราชสีมา และผ้าพื้นเมืองให้โดดเด่น ตามนโยบายส่งเสริมการแต่งกายด้วยผ้าไหมตามวันดังนี้

1. ทุกวันจันทร์ ให้แต่งกายชุดปฏิบัติราชการสีกากี
2. ทุกวันอังคาร แต่งกายชุดผ้าไหมหางกระรอก ผ้าไหมโคราชสีแสดหรือสีอื่นๆ ตามความเหมาะสม
3. ทุกวันพุธ-พฤหัสบดี แต่งกายสุภาพ
4. ทุกวันศุกร์ ใส่เสื้อ TO BE NUMBER ONE
5. วันประชุมกรรมการจังหวัดนครราชสีมาและหัวหน้าส่วนราชการประจำจังหวัด

นครราชสีมา นายอำเภอ และวันงานประเพณีสำคัญ ให้แต่งกายผ้าไหมหางกระรอกสีแสด ซึ่งเป็นผ้าเอกลักษณ์ประจำจังหวัดนครราชสีมา

ดร.วินัย บัวประดิษฐ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครราชสีมา กล่าวว่า เมื่อทุกภาคส่วนให้ความร่วมมือ ก็จะเป็นการส่งเสริมอาชีพการทอผ้า ร้านค้าตัดเย็บ และผ้าไหมหางกระรอก ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เด่นของจังหวัดนครราชสีมา จะเป็นที่ยู่งัก และได้รับความนิยมมากยิ่งขึ้น (สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดนครราชสีมา. 2556 : เว็บไซต์)

บริบทพื้นที่วิจัย

การศึกษาความเป็นมาของจังหวัดนครราชสีมา เป็นเรื่องที่สำคัญมากต่อการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เพราะจะช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจสภาพของจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งมีความเป็นมาที่เก่าแก่จังหวัดหนึ่งของประเทศไทย (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2540 : 12-17)

นครราชสีมาเป็นจังหวัดหนึ่งใน 77 จังหวัดของประเทศไทย มีชื่อเรียกกันโดยทั่วไปว่า โคราช ชื่อทางการคือ นครราชสีมา เป็นจังหวัดที่มีลักษณะเด่นหลายด้าน ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์สังคม เศรษฐกิจและการเมือง ทางด้านประวัติศาสตร์ เมืองนครราชสีมาเป็นเมืองเก่าและเมืองสำคัญทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชื่อเมืองนครราชสีมา ปรากฏหลักฐานครั้งแรกในกฎหมายตราสามดวง สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 1991-2031 นับถึงปัจจุบัน 533 ปี มีโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สามารถใช้เป็นหลักฐานในการศึกษาค้นคว้ามากมาย วิถีกรรมและอนุสรณ์สถานของท่านท้าวสุรนารีเป็นจุดเด่นที่ทำให้ผู้คนจากภูมิภาคอื่นสนใจและเดินทางมาเคารพสักการะอยู่เป็นประจำ และทางด้านภูมิศาสตร์ จังหวัดนครราชสีมาเป็นจังหวัดใหญ่ที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นศูนย์กลางการเดินทางติดต่อกับภูมิภาคอื่นทั้งทางรถยนต์ รถไฟ และทางอากาศ มีการกล่าวถึงที่ตั้งของจังหวัดว่าเป็น “ประตูอีสาน” นครราชสีมามีความหลากหลายทางด้านทรัพยากรธรรมชาติทั้งในเรื่องภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ดิน น้ำ ป่าไม้ ตลอดจนมีความหลากหลายด้านภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ผสมสืบทอดมานานหลายชั่วอายุคน กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ (2542 : 49-76) ได้กล่าวถึงจังหวัดนครราชสีมา โดยภาพรวมว่า จังหวัดนครราชสีมาเป็นเมืองหน้าด่านสู่ภาคอีสาน เป็นเมืองใหญ่และมีความสำคัญยิ่งในสมัยโบราณ มีฐานะเป็นเมือง “เจ้าพระยามหานคร” มีอำนาจปกครองหัวเมืองใหญ่น้อยในอีสานหลายแห่ง มีโบราณสถานสมัยขอมอันใหญ่โต และเป็นเมืองแห่งวีรกรรมอันกล้าหาญของวีรสตรีไทย คือ คุณหญิงโม หรือท้าวสุรนารี

ภาพประกอบ 4 แผนที่จังหวัดนครราชสีมา

ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดนครราชสีมา ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บนที่ราบสูงโคราช ละติจูด 15 องศาเหนือ ลองจิจูด 102 องศาตะวันออก สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 187 เมตร ตัวจังหวัดอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยทางรถยนต์ 255 กิโลเมตร และโดยทางรถไฟ 264 กิโลเมตร มีพื้นที่ 20,493.964 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 12,808,728 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 12.12 ของพื้นที่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศตะวันตก ติดกับจังหวัดชัยภูมิ และสระบุรี

ทิศตะวันออก ติดกับจังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดขอนแก่น

ทิศใต้ ติดกับจังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดนครนายก และจังหวัดสระแก้ว

ทิศเหนือ ติดกับจังหวัดชัยภูมิ และขอนแก่น

คำขวัญของจังหวัดนครราชสีมา

เดิม นกเขาคารม อ้อยคันร่ม ส้มขี้ม้า ผ้าหางกระรอก

ปัจจุบัน เมืองหญิงกล้า ผ้าไหมดี หมี่โคราช ปราสาทหิน ดินด่านเกวียน

ธงประจำจังหวัด

พื้นธงสีแดง มีรูปท้าวสุรนารีและซุ้มประตูชุมพลอยู่ในกรอบวงกลมตรงกลางพื้นธง
ต้นไม้ประจำจังหวัด

เดิม นราชพฤกษ์

ต้นไม้พระราชทานประจำจังหวัดนครราชสีมา

ต้นสาธร (สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงโปรดพระราชทานกล้าไม้
มงคล พระราชทานประจำจังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2537 ณ ศูนย์ประชุม
แห่งชาติสิริกิติ์ และจังหวัดได้ทำพิธีปลูกเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2537 ณ บริเวณหน้าศาลากลาง
จังหวัดนครราชสีมา)

ประชากร

จังหวัดนครราชสีมา มีจำนวนประชากร ณ วันที่ 31 เดือนธันวาคม 2555
มีประชากรจำนวน 2,601,167 คน แยกเป็นชาย 1,286,164 คน หญิง 1,315,003 คน
เป็นจังหวัดที่มีประชากรมากที่สุดรองจากกรุงเทพมหานคร

ที่มา : ประกาศสำนักทะเบียนกลาง กรมการปกครอง 11 มีนาคม 2556

ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต

สำนักงานจังหวัดนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือบน
ที่ราบสูงโคราช ระหว่างเส้นรุ้งที่ 14-16 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 101-103 องศาตะวันออกอยู่ห่าง
จากกรุงเทพมหานครโดยทางรถยนต์ 259 กิโลเมตร และโดยทางรถไฟ 264 กิโลเมตร มีพื้นที่
20,493.96 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 12,808,728 ไร่ เท่ากับร้อยละ 12.12 ของพื้นที่ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ ขนาดของพื้นที่กว้างใหญ่เป็นอันดับหนึ่งของภูมิภาคและของประเทศ มีประชากร
เป็นอันดับสองของประเทศและมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ จังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดขอนแก่น

ทิศใต้ ติดต่อกับ จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดนครนายก และจังหวัดสระแก้ว

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดขอนแก่น

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ จังหวัดสระบุรี และจังหวัดลพบุรี

สถานที่ท่องเที่ยวทางโบราณสถานจังหวัดนครราชสีมา (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
2552 : 37-54)

เขตอำเภอเมือง อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี อนุสรณ์สถานนางสาวบุญเหลือ ศาลเจ้าหลัก
เมือง ศาลเจ้าพ่อช้างเผือก วัดศาลาลอย วัดศาลาทอง วัดป่าสาละวัน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
มหาจักรวศ์ ประสาทหินวัดพนมวัน ศูนย์วัฒนธรรมสถาบันราชภัฏนครราชสีมา สวนสัตว์นครราชสีมา

เขตอำเภอโชคชัย ด่านเกวียน ประสาทพะโค หรือปราสาทพะโค

เขตอำเภอสีดา ปราสาทคู ปราสาทสีดา

เขตอำเภอประทาย ปราสาทนางรำ

เขตอำเภอบักรังชัย ศูนย์วัฒนธรรมผ้าไหมบักรังชัย วัดหน้าพระธาตุ เขื่อนลำพระเพลิง
น้ำตกบักรังชัย

เขตอำเภอสีคิ้ว เขื่อนลำตะคอง วัดเขาจันทร์งาม แหล่งหินตัด

เขตอำเภอสูงเนิน ปราสาทโนนกู่ ปราสาทเมืองแขก ปราสาทหินเมืองเก่า พระนอน
วัดพระนอนธรรมจักรเสมาราม

เขตอำเภอปากช่อง วัดเทพพิทักษ์ปุณณาราม อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

เขตอำเภอพิมาย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพิมาย ไทรงาม อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย

เขตอำเภอโนนสูง แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท

งานเทศกาลประเพณีที่สำคัญ

งานฉลองวันแห่งชัยชนะของท่านท้าวสุรนารี 23 มีนาคม-3 เมษายน ของทุกปี
งานประเพณีแข่งเรือยาวพิมาย กำหนดวันเสาร์-อาทิตย์ที่สองของเดือนพฤศจิกายน สถานที่แข่งขันเรือ
ยาวประเพณีด้านหลังที่ว่าการอำเภอพิมาย

พระเครื่องศักดิ์สิทธิ์ เหรียญดั่ง

พระเครื่องหลวงพ่พรหมสร (รอด) อำเภอขามสะแกแสง หลวงพ่อนิล อำเภอครบุรี
หลวงปู่แจ้ง วัดใหม่สุนทร หลวงพ่อสังข์ วัดใหม่กรอ อำเภอโนนสูง หลวงพ่อมิ วัดญาณโสภิตวนา
ราม อำเภอสูงเนิน หลวงพ่อวัดระเว อำเภอเฉลิมพระเกียรติ หลวงพ่อพุทธ วัดป่าสาละวัน หลวงพ่อดี
วัดหนองจอก อำเภอเมือง หลวงพ่อคุณ วัดบ้านไร่ อำเภอด่านขุนทด

สัตว์เลี้ยงมีชื่อ

แมวโคราช (แมวสีสวาด) นกเขา

อาหาร - ของฝากชื่อดัง

ผัดหมี่โคราช ไส้กรอกโคราช กุนเชียง หมูยอ หมูแผ่น ไก่ย่างท่าช้าง ไก่ย่างวัดป่า
สาละวัน ไก่ย่างสีบศิริ ไก่ย่างวังฟ้า ส้มตำ (ตำส้ม) เป็ดย่างพิมาย หอยจ้อ ขนมจีนประโดด ผ้าไหม
ปักธงชัย น้อยหน้ากลางดง แต่งโมขามทะเลสอ (น้ำฉ่ำ) ลิ่นจี่ ลำไย ฝรั่ง มะนาว ด่านเกวียน
และผลไม้อื่น ๆ อีกมากมาย เครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน

สถานที่ท่องเที่ยวระดับโลก

อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย หรือปราสาทหินพิมาย (สมญาเพชรงามน้ำหนึ่งแห่งการ
ท่องเที่ยวไทยในนครราชสีมา)

สถาปัตยกรรมดีเด่น-ทรงแปลก

วัดศาลาลอย อำเภอเมืองนครราชสีมา

พระหินศิลาใหญ่ที่สุดในโลก

พระนอน วัดธรรมจักรเสมาราม อำเภอสูงเนิน

ด้านเศรษฐกิจ

จังหวัดนครราชสีมามีจำนวนพื้นที่ทั้งหมด 12.80 ล้านไร่ เป็นพื้นที่ทำการเกษตร
ประมาณ 8.70 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 67.90 ของพื้นที่ทั้งหมด ในส่วนของพื้นที่ทำการเกษตร
เป็นพื้นที่ทำนา 3.89 ล้านไร่ พื้นที่ทำไร่ 3.48 ล้านไร่ พื้นที่ปลูกไม้ผลไม้ยืนต้น 0.30 ล้านไร่ พื้นที่
ปลูกผักและไม้ดอกไม้ประดับ 0.03 ล้านไร่ และอื่นๆ 0.04 ล้านไร่ ในฤดูกาลผลิต 2549/2550
จังหวัดนครราชสีมา มีมูลค่าเพิ่มด้านการเกษตร (Value Added) รวมทั้งหมดประมาณ 25,737
ล้านบาท และมีครัวเรือนเกษตรกรรวมทั้งหมด 326,587 ครัวเรือน รายละเอียดสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ด้านการผลิตพืช พืชเศรษฐกิจที่สร้างมูลค่าให้กับจังหวัดนครราชสีมาหลายชนิด เนื่องจากพื้นที่มีศักยภาพในการผลิตพืชค่อนข้างเหมาะสม ประกอบกับมีโรงงานภาคอุตสาหกรรม เกษตรขนาดใหญ่รองรับผลผลิตเกษตรได้อย่างเพียงพอ เช่น โรงงานอุตสาหกรรมแป้ง มันสำปะหลัง โรงสีข้าวส่งออก โรงงานอุตสาหกรรมน้ำตาล โรงงานอุตสาหกรรมอาหารสัตว์ และโรงงาน อุตสาหกรรมเอทานอล (จากมันสำปะหลัง) เป็นต้น อีกทั้งจังหวัดนครราชสีมายังเป็นศูนย์กลางการ คมนาคมกระจายสินค้าเกษตรไปสู่ภาคอุตสาหกรรมการผลิตอื่นได้สะดวก พืชเศรษฐกิจสำคัญที่มีการ ผลิตในจังหวัดนครราชสีมาได้แก่ ข้าวนาปี 3.80 ล้านไร่ (ข้าวหอมมะลิ 2.70 ล้านไร่ ข้าวตาแห้ง เหลืองปะทิว และอื่นๆ 1.10 ล้านไร่) มันสำปะหลัง 2.10 ล้านไร่ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ 0.80 ล้านไร่ อ้อยโรงงาน 0.62 ล้านไร่ น้อยหน่า 9 หมื่นไร่ และมีมูลค่าเพิ่มด้านการเกษตรประมาณ 20,289 ล้านบาท

2. ด้านการผลิตปศุสัตว์ ส่วนใหญ่เป็นการผลิตในลักษณะฟาร์ม เพื่อให้สามารถ จัดการ/ดูแล /ควบคุมโรคได้ง่าย จังหวัดนครราชสีมามีการเลี้ยงโคเนื้อ 5.7 แสนตัว โคนม 6.5 หมื่นตัว กระบือ 6.6 หมื่นตัว สุกร 3.8 แสนตัว เป็ด 1.5 ล้านตัว ไก่เนื้อและไก่ไข่ 22 ล้านตัว โดยมีฟาร์มที่ได้มาตรฐาน 1,236 ฟาร์ม ทุ่งหญ้าสาธารณะ 1.9 แสนไร่ และมีมูลค่าเพิ่มด้าน การเกษตรประมาณ 2,619 ล้านบาท

3. ด้านการผลิตประมง มีการเลี้ยงปลาในกระชัง 60 กระชัง เลี้ยงปลาในบ่อ 1.8 หมื่นบ่อ และเลี้ยงปลาในแหล่งน้ำสาธารณะ 75 แห่ง

4. สถาบันเกษตรกร ปัจจุบันจังหวัดนครราชสีมามีกลุ่มเกษตรกร 147 กลุ่ม สมาชิกสหกรณ์การเกษตร 118 กลุ่ม สมาชิก 283,499 คน กลุ่มส่งเสริมอาชีพ 634 กลุ่ม สมาชิก 12,680 คน วิสาหกิจชุมชน 1,580 กลุ่ม สมาชิก 21,681 คน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร 823 กลุ่ม สมาชิก 22,374 คน กลุ่มยุวเกษตรกร 177 กลุ่ม สมาชิก 6,195 คน และกลุ่มอื่นๆ เช่น อาสาสมัครเกษตร หมอдинอาสา ปศุสัตว์อาสา ประมงอาสา ครูบัญชีอาสา 10,523 คน อาชีพและรายได้ของประชากร

จากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี 2553 จำนวนผู้มีงานทำจำแนกตามอาชีพ ดังนี้ ผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือทางการเกษตรและการประมง มีจำนวนมากที่สุด 20,509,298 คน คิดเป็นร้อยละ 37 รองลงมาคือ ผู้มีอาชีพขั้นพื้นฐานต่างๆ ในด้านการขายและการให้บริการ จำนวน 8,206,265 คน คิดเป็นร้อยละ 15 อันดับต่อมาคือ พนักงานบริการ พนักงานในร้านค้า และตลาด จำนวน 7,636,693 คน คิดเป็นร้อยละ 14 ผู้ปฏิบัติงานด้านความสามารถทางฝีมือ และธุรกิจการค้า ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 6,899,891 คน คิดเป็นร้อยละ 12 ผู้ปฏิบัติการโรงงานและเครื่องจักร และ ผู้ปฏิบัติงานด้านการประกอบ จำนวน 5,566,930 คน คิดเป็นร้อยละ 10 ผู้บัญญัติกฎหมาย ข้าราชการระดับอาวุโสและผู้จัดการ จำนวน 2,491,955 คน คิดเป็นร้อยละ 4 เสมียน จำนวน 1,432,000 คน ผู้ประกอบวิชาชีพด้านต่าง ๆ จำนวน 1,389,684 คน คิดเป็นร้อยละ 3 และผู้ ประกอบวิชาชีพช่างเทคนิคสาขาต่างๆ และอาชีพที่เกี่ยวข้อง จำนวน 1,275,037 คน คิดเป็นร้อยละ 2 ประชากรในจังหวัดนครราชสีมา รายได้เฉลี่ย 7,739 บาท หากจำแนกตามเพศพบว่า เพศชายมี รายได้เฉลี่ย 7,603 บาท เพศหญิงมีรายได้เฉลี่ย 7,947 บาท (สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2554 : เว็บไซต์)

ภาวะเศรษฐกิจ

โครงสร้างเศรษฐกิจที่สำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน มีโครงสร้างที่สำคัญ ได้แก่ ภาคการเกษตร ภาคการค้าส่งค้าปลีก และอุตสาหกรรม โดยมีสัดส่วนตามโครงสร้าง GPP ณ ระดับราคาคงที่ในปี 2552 ร้อยละ 19.72 19.11 และ 16.36 ตามลำดับ ในขณะที่จังหวัดนครราชสีมา มีสัดส่วนตามโครงสร้าง GPP ณ ระดับราคาประจำปีในปี พ.ศ. 2551 โครงสร้างเศรษฐกิจที่สำคัญขึ้นกับภาคอุตสาหกรรม ภาคการเกษตรและการค้าส่ง ค้าปลีก ซึ่งมีอัตราสัดส่วนโครงสร้างร้อยละ 22.46 19.82 และ 14.91 ตามลำดับ

ผลิตภัณฑ์ใหม่

ผ้าไหมโคราช เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายทั้งภายในและต่างประเทศ เนื่องจากลักษณะของผ้าไหมที่มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น คือเนื้อผ้าแน่น ละเอียด มีความมัน วาว ซักแล้วสีไม่ตก ไม่ซีด เมื่อนำไปตัดเย็บเสื้อผ้าตะเข็บไม่แตกง่าย มีความพิถีพิถันในการทอ จากอดีตถึงปัจจุบัน ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่ผลิตขึ้นได้สะท้อนภูมิปัญญาของท้องถิ่น และที่ได้สืบทอดการทอผ้าไหมแบบรุ่นต่อรุ่นจนถึงปัจจุบัน ไหมเป็นเส้นใยของตัวหนอนชนิดหนึ่ง ไหมมีหลายชนิด เช่น ไหมน้อย ไหมใหญ่ ไหมไทย ไหมงาม เป็นต้น ไหมแต่ละชนิดมีความสวยงามแตกต่างกันไป การทำไหมเป็นกรรมวิธีที่ค่อนข้างยุ่งยากพอสมควร เริ่มตั้งแต่การเลี้ยงไหม การนำเส้นไหมมาฟอก การย้อมไหม การกรอไหม จนไปถึงการทอไหม โดยได้มีการพัฒนาการทอผ้าไหม ตั้งแต่กรรมวิธีการทอ การออกแบบลวดลายให้หลากหลาย การย้อมสี ทั้งสีธรรมชาติ และสีเคมี แต่ยังมีกรรมวิธีแบบเดิมๆ ไว้ จากการทอผ้าไหมเพื่อใช้เองมาเป็นของฝาก จนกระทั่งทอเพื่อจำหน่ายทั้งในและต่างประเทศ ผ้าไหมโคราช มีลักษณะกรรมวิธีการผลิตแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ ประเภทหัตถกรรม ได้แก่ ผ้าไหมหางกระรอก ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าไหมมัดหมี่ซ้อ ผ้าไหมลูกแก้ว ฯลฯ โดยมีแหล่งผลิตได้แก่ อำเภอบัวใหญ่ อำเภอประทาย อำเภอแก้งสนามนาง อำเภอเสิงสาง อำเภอห้วยแถลง กิ่งอำเภอสีดา กิ่งอำเภอบัวลาย ฯลฯ ประเภทอุตสาหกรรม ได้แก่ ผ้าไหมลายประยุกต์ ผ้าไหมพิมพ์ลาย ผ้าไหมพื้นเรียบ การแปรรูปผ้าไหม โดยมีแหล่งผลิตผ้าไหมหางกระรอกที่สำคัญและมีชื่อเสียงในจังหวัดนครราชสีมา ได้รับการยอมรับว่าสามารถทอผ้าไหมหางกระรอกแบบโบราณได้งดงาม อยู่ที่บ้านดู่ หมู่ที่ 6 ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย ซึ่งมีอายุมากกว่า 100 ปี อยู่ห่างจากตัวอำเภอปักธงชัยประมาณ 5 กิโลเมตร มีการพัฒนาทางชุมชน อยู่ในระดับดี ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ ทอผ้าไหม/ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม และรับจ้างและบางส่วนรับราชการ ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีวัดโพธิ์ศรีเป็นส่วนรวมจิตใจ และที่วัดโพธิ์ศรียังมีพิพิธภัณฑ์ซึ่งเก็บข้าวของเครื่องใช้ในสมัยโบราณที่ใช้ในการทอผ้าอุปกรณ์เก่าแก่ ที่มีการเก็บสะสมกันมานานซึ่งปัจจุบันนี้ได้สูญหายไปแล้ว บางส่วนซึ่งคนรุ่นหลังไม่มีโอกาสได้พบเห็นถ้าไม่มีการอนุรักษ์เอาไว้ในพิพิธภัณฑ์นี้ โดยมีผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันคือ นายอำพล บานดอน นอกจากนี้บ้านดู่ยังมีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมคือกลุ่มหัตถกรรมผ้าไหมบ้านดู่ซึ่งเป็นที่ยู้งักของคนทั่วไปและยังเป็นหมู่บ้านที่ใช้ในการต้อนรับคณะศึกษาดูงานเกี่ยวกับการทอผ้าเนื่องจากหมู่บ้านนี้มีอาชีพที่เป็นที่ขึ้นชื่อคืออาชีพการทอผ้าไหมซึ่งสามารถเข้ามาศึกษาดูขั้นตอนการผลิตผ้าไหมได้ตั้งแต่ต้นจนสามารถทอออกมาเป็นผืนผ้าได้อย่างสวยงาม (ศิริญา กรณ์. 2554 : เว็บไซต์)

ปัจจุบัน จังหวัดนครราชสีมา มีพื้นที่ปลูกหม่อนลดลง และมีเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมลดลงจากปีที่ผ่านมา เมื่อพิจารณาผู้ประกอบการอาชีพด้านหม่อนไหมจากข้อมูลกรมหม่อนไหม กระทรวง

เกษตรและสหกรณ์ พบว่า ปัจจุบันจังหวัดนครราชสีมามีผู้ประกอบการอาชีพด้านหม่อนไหมทั้งสิ้น 3,321 ราย จำแนกได้ดังนี้ อาชีพการผลิตหม่อนอย่างเดียว จำนวน 142 ราย, อาชีพการผลิตไหมวัยอ่อน รังไหมและเส้นไหมอย่างเดียว จำนวน 21 ราย, อาชีพการผลิตผ้าไหมอย่างเดียว จำนวน 422 ราย, อาชีพการจัดทำผลิตภัณฑ์หม่อนไหมอย่างเดียว จำนวน 111 ราย, อาชีพผลิตหม่อน และผลิตไหมวัยอ่อน รังไหมและเส้นไหม จำนวน 1,844 ราย, อาชีพผลิตหม่อน แลและผลิตผ้าไหม จำนวน 26 ราย, อาชีพผลิตไหมวัยอ่อน รังไหม เส้นไหมและผลิตผ้าไหม จำนวน 3 ราย, อาชีพผลิตหม่อน ผลิตไหมวัยอ่อน รังไหมและเส้นไหม และผลิตผ้าไหมจำนวน 750 ราย และอาชีพผลิตหม่อน ผลิตไหมวัยอ่อน รังไหม เส้นไหมและผลิต ผ้าไหมและทำผลิตภัณฑ์หม่อนไหม 2 ราย

การปกครองจังหวัดนครราชสีมา

จังหวัดนครราชสีมา มีรูปแบบการปกครองและการบริหารราชการ 3 ส่วน คือ

1. การบริหารราชการส่วนกลาง มีส่วนราชการสังกัดส่วนกลาง ตั้งหน่วยงานปฏิบัติหน้าที่ในจังหวัดประมาณ 249 หน่วย
2. การบริหารราชการส่วนภูมิภาค แบ่งออกเป็นส่วนราชการจังหวัดประมาณ 42 หน่วย และในระดับอำเภอ แบ่งเขตการปกครอง ออกเป็น 32 อำเภอ 287 ตำบล 3,528 หมู่บ้าน ประกอบด้วย อำเภอเมืองนครราชสีมา ขามทะเลสอ ขามสะแกแสง คง ครบุรี จักราช ชุมพวง โชคชัย ด่านขุนทด โนนไทย โนนสูง บ้านเหลื่อม บัวใหญ่ ปักธงชัย ประทาย ปากช่อง พิมาย สีคิ้ว สูงเนิน เลิงสาง หนองบุญนาท ห้วยแถลง โนนแดง แก้งสนามนาง วังน้ำเขียว เฉลิมพระเกียรติ อำเภอเทพารักษ์ อำเภอเมืองยาง อำเภอพระทองคำ อำเภอลำทะเมนชัย อำเภอบัวลาย และอำเภอสีดา
3. การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น เป็นรูปแบบการบริหารราชการ ซึ่งส่วนกลางมอบอำนาจให้ท้องถิ่นดำเนินการเอง โดยมีคณะหรือบุคคลที่ราษฎรในท้องถิ่นเลือกตั้งเข้ามาตามวิถีทางประชาธิปไตย เพื่อเป็นผู้บริหาร ทั้งนี้จะมีงบประมาณเป็นของตนเองและมีอิสระในการบริหารงาน แบ่งออกได้ดังนี้

- 3.1 องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครราชสีมา
- 3.2 เทศบาลนคร 1 แห่ง เทศบาลนครนครราชสีมา
- 3.3 เทศบาลตำบล 45 แห่ง
- 3.4 องค์การบริหารส่วนตำบล 287 แห่ง

สรุปได้ว่า บริบทพื้นที่วิจัยครั้งนี้ เป็นพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งมีความหลากหลายด้านทรัพยากรธรรมชาติทั้งในเรื่องภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ดิน น้ำ ป่าไม้ ตลอดจนมีความหลากหลายทางด้านภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ผสมสืบทอดมานานหลายชั่วอายุคน สิ่งสำคัญคือ ได้รับการยอมรับว่าสามารถทอผ้าไหมทางกระบอกแบบโบราณได้ดั้งเดิม มีการพัฒนาทางชุมชนอยู่ในระดับดี ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร/เลี้ยงสัตว์/การทอผ้าไหม/ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม และรับจ้างและบางส่วนรับราชการ นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมคือกลุ่มหัตถกรรมผ้าไหมบ้านดู่ซึ่งเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปและยังเป็นหมู่บ้านที่ใช้ในการต้อนรับคณะศึกษาดูงานเกี่ยวกับการทอผ้าเนื่องจากหมู่บ้านนี้มีอาชีพที่เป็นที่ขึ้นชื่อคืออาชีพการทอผ้าไหมซึ่งสามารถเข้ามาศึกษาดูขั้นตอนการผลิตผ้าไหมได้ตั้งแต่ต้นจนสามารถทอออกมาเป็นผืนผ้าได้อย่างสวยงาม

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่จัดได้ว่าเป็นทฤษฎีแม่บทที่ยิ่งใหญ่ทฤษฎีหนึ่ง ที่ถือว่าสังคมนั้นเหมือนกับสิ่งที่มีชีวิตอย่างหนึ่ง ซึ่งได้มีนักสังคมวิทยาหลายท่านได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ไว้ ดังเช่น

ทาลคอตท์ นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันผู้มีบทบาทสำคัญมากกับทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่พาร์สันให้ข้อสมมุติเกี่ยวกับสังคมว่า การที่มนุษย์เข้าไปอยู่ในสังคมและมีการจัดระเบียบนั้นเนื่องจากสมาชิกในสังคมมีความสมัครใจที่จะเข้าทำกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคมนั้นกล่าวคือบุคคลในสังคมมีคติความสมัครใจ (Voluntarism) (สุภางค์ จันทวานิช. 2552 : 164-171)

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2550 : 75-81) ได้เสนอความคิดว่า การกระทำ (Action) มีความสำคัญมากในการอธิบายและศึกษาระดับสังคม การกระทำ คือ การกระทำระหว่างกัน (Interaction) ระหว่างผู้กระทำ (Action) สถานการณ์ (Situation) จุดมุ่งหมาย หรือ จุดประสงค์ (Goals) วิธีการ (Means) และแนวคิดของผู้กระทำ (Actor's Orientation) เมื่อขยายความให้กระจ่างผู้กระทำ หมายถึงบุคคลที่มีประสบการณ์และรู้จักควบคุมสถานการณ์ มีวิธีการเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ สถานการณ์ หมายถึงเงื่อนไขที่นำไปสู่จุดมุ่งหมายนั้น ๆ และแนวคิดผู้กระทำหมายถึงค่านิยม บรรทัดฐาน และความคิดอื่น ๆ ที่ผู้กระทำได้รับอิทธิพลซึ่งเป็นแนวทางที่ผู้กระทำดำเนินการไปสู่จุดมุ่งหมายภายใต้สถานการณ์นั้น สิ่งสำคัญที่พาร์สัน กล่าวถึงระบบสังคมที่สามารถจะรักษาระบบไว้ได้นั้น จะต้องทำหน้าที่สำคัญอยู่ 4 ประการ คือ

1. ระบบสังคมต้องมีวัตถุประสงค์ดำเนินไปเพื่อบรรลุตามวัตถุประสงค์ (Goal Attainment) วัตถุประสงค์ของสังคมมีความจำเป็นเพื่อความอยู่รอดแห่งสังคม เพื่อให้สมาชิกของสังคมอยู่ได้อย่างสงบสุข โดยมีวิธีการที่จะถ่ายทอดวัตถุประสงค์ของสังคมไปสู่สมาชิกในสังคม มีการดำเนินการไปสู่เป้าหมายของสังคม สถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่นี้ ได้แก่ สถาบันครอบครัว และสถาบันการศึกษา

2. ระบบสังคมจะต้องมีการปรับตัว (Adaptation) การปรับตัวมีความจำเป็นและสำคัญมากต่อการมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน การที่สมาชิกในสังคมมีความสัมพันธ์และกระทำระหว่างกันนั้นจำเป็นต้องคิดหาเทคนิควิธีการต่าง ๆ ที่บรรลุวัตถุประสงค์ของสังคม และเพื่อการเสริมสร้างพลังต่าง ๆ ภายในระบบให้ดีขึ้น สถาบันทางสังคมที่ช่วยทำหน้าที่นี้ ได้แก่ สถาบันเศรษฐกิจ

3. ระบบสังคมจะต้องมีการบูรณาการรวมหน่วย (Integration) การบูรณาการรวมหน่วยมีความสำคัญต่อระบบ เพื่อสร้างความเข้าใจภายในระบบช่วยให้งานร่วมกันได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายของสังคม และเพื่อป้องกันภาวะความตึงเครียดที่อาจเกิดขึ้นได้ในระบบ สถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่นี้ ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันทางการเมืองการปกครอง

4. ระบบสังคมจะต้องมีการจัดการกับความตึงเครียด (Tension Management or Latency) ภายในสังคมย่อมจะมีความขัดแย้งหรือความตึงเครียดอยู่เป็นธรรมดา

จากบุคคล กลุ่มคนสถาบัน หรือชุมชน ระบบสังคมจะต้องมีหน้าที่แก้ไขหรือจัดการกับสิ่งเหล่านี้ เพื่อก่อให้เกิดความสมดุลทางสังคมดั้งเดิม

พาร์สัน ได้กล่าวในระดับกว้างว่า ระบบสังคมประกอบด้วยสถาบันต่าง ๆ ครอบครัเป็นสถาบันพื้นฐานที่สำคัญต่อสมาชิกในสังคมที่จะถ่ายทอดบุคลิกภาพ อบรม สั่งสอน บทบาท จนมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นสถาบันขึ้น พาร์สัน ได้สังเกตเห็นการกระทำของบุคคลในสังคมว่าจะต้องมีลักษณะการสมัครใจ มีความต้องการที่จะกระทำเพื่อมุ่งไปสู่จุดมุ่งหมายด้วยวิธีการต่างๆ ก็จะเป็นเครื่องชี้ว่าผู้กระทำจะมีพฤติกรรมอย่างไรบ้าง บทบาทและสถานภาพของบุคคลต่างๆได้กระทำต่อกัน จนเป็นระบบสังคม ซึ่งระบบสังคมมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2550 : 34-50)

1. ระบบสังคมจะประกอบขึ้นมาจากความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นบทบาทองค์กร สถาบัน เป็นต้น ซึ่งเป็นหน้าที่อย่างสม่ำเสมอและระยะเวลายาวนานพอสมควร
2. ระบบสังคมนี้มีแนวโน้มที่จะรักษาขอบเขตสังคม เพื่อป้องกันมิให้เกิดการแทรกแซงจากระบบอื่น
3. หากมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นภายในส่วนต่าง ๆ ของระบบ ก็เพื่อความอยู่รอดและการกระทำหน้าที่ที่เหมาะสมยิ่งขึ้น

4. ระบบแต่ละระบบทำหน้าที่เพื่อรักษาคุณภาพทางสังคม

5. หากระบบไม่สามารถดำรงไว้ซึ่งคุณภาพแห่งสังคม ก็อาจสลายตัว

กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบอื่น หรือ เปลี่ยนเป็นระบบใหม่จากทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ของพาร์สัน อาจกล่าวได้ว่าทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่มีข้อสมมติเกี่ยวกับสังคมว่าภายในสังคมอยู่อย่างเป็นระบบ ในแต่ละระบบหรือระบบย่อยจะทำหน้าที่ต่างๆ ตามที่ได้รับมอบหมายเพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมีระเบียบ ซึ่งเชื่อว่าเป็นจุดมุ่งหมายของสังคม หากระบบใดไม่ทำหน้าที่ของตน จะก่อให้เกิดการปรับตัวเอง และเกิดความสมดุลในที่สุด ซึ่งระบบต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ในสังคมจะมองว่าสมดุลอยู่แล้ว สิ่งที่จะทำให้ระบบย่อยต่าง ๆ ได้มีการปรับตัวเข้าหากัน มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้าๆ เพื่อรักษาสมดุลในระบบจากการกระทำของบุคคลและสังคม และการกระทำของบุคคลในสังคมนั้นจะต้องมีลักษณะการสมัครใจในการกระทำระหว่างกันเพื่อให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายของสังคม

ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยม เป็นที่นิยมใช้กันในมิติของสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา โดยมีผู้วางรากฐานสำคัญคือ Emile Durkheim, Bronislaw Malinowski และ A.R. Radcliffe – Brown (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2550 : 27-33 ; นิยพรรณ (ผลวิณะ) วรรณศิริ. 2550 : 94-101)

Malinowski เสนอทฤษฎีการหน้าที่นิยมอย่างเป็นสากลว่า วัฒนธรรมตอบสนองความต้องการจำเป็นของปัจเจกบุคคล 3 ด้าน คือ

1) ความจำเป็นพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ดำรงชีวิตที่จำเป็น

2) ความต้องการด้านสังคมและจิตใจ เพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานที่ไร้ร่างกายได้รับความจำเป็นพื้นฐานได้ เช่น การแบ่งงานกันทำ การแจกจ่ายอาหาร การผลิตสินค้าและการควบคุมทางสังคมด้วยกลไกที่มีประสิทธิภาพ

3) ความต้องการเพื่อความมั่นคงทางจิตใจ เช่น ความสงบทางใจ ความกลมกลืนทางสังคม และการมีระบบสังคมที่ตอบสนองได้ เช่น ความรู้ กฎหมาย ศิลปะ วัฒนธรรม เป็นต้น ทั้งนี้หน้าที่ของวัฒนธรรมเป็นหลักการสำคัญในการใช้วิเคราะห์พฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งจะนำไปสู่การศึกษาาระบบวัฒนธรรมทั้งหมด

Emile Durkheim เสนอทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่นิยม เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมมากไปกว่าปัจเจกบุคคล เน้นเสถียรภาพทางสังคม ความเป็นระเบียบและเหมาะสมของสังคม มิฉะนั้นจะเกิดความไร้บรรทัดฐาน (Anomie) ซึ่ง Radcliffe - Brown เสริมว่า องค์ประกอบสำคัญที่ช่วยยึดสังคมไว้ด้วยกันนั้น ได้แก่ค่านิยม ความรู้สึกและพิธีกรรมต่าง ๆ

ทั้งนี้ Emile Durkheim ได้สนใจสัญลักษณ์ของกลุ่มหรือความเป็นกลุ่มที่ปัจเจกบุคคลผูกพันกับสังคมว่าเป็นวิธีแสดงออกที่ผลกระทบต่อสมาชิกของสังคม โดยพิจารณาจากระดับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาระบบความเชื่อกับสังคม และระดับปัจเจกชนกับกลุ่มสังคม อันจะนำไปสู่ธรรมเนียมประเพณีที่มั่นคง และพิธีกรรมที่กลายมาเป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมทางสังคม อย่างไรก็ตามนักวิชาการต่างก็ตีความคำว่า “โครงสร้าง” แตกต่างกันไป ทั้งในฐานะที่เป็นภาวะที่มีโครงสร้าง (รูปธรรม) และสถาบัน กับภาวะที่มีคุณสมบัติไร้โครงสร้าง (นามธรรม) โดยที่ทั้งสองภาวะต่างเกี่ยวพันกันเชิงกระบวนการและสามารถแสดงออกได้ในเชิงวัฒนธรรมหรือพิธีกรรมต่าง ๆ

Radcliffe-Brown ได้อธิบายอย่างชัดเจนขึ้นว่า ระบบสังคมประกอบด้วยโครงสร้างและ กิจกรรมต่าง ๆ เป็นแบบแผนที่อยู่ได้นาน โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างประชากรและสิ่งแวดล้อมเป็นตัวแปรสำคัญ โครงสร้างดังกล่าวเกิดจากพฤติกรรมทางสังคมที่ก่อให้เกิดบรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ในการควบคุมพฤติกรรม หน้าที่ของโครงสร้างทางสังคม คือทำให้เกิดเสถียรภาพทางสังคม ผ่านระบบต่าง ๆ เช่น ครอบครัว ความเชื่อ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง เป็นต้น ซึ่งต่างก็มีหน้าที่ร่วมกันให้ระบบดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อรักษาความสมดุล (Equilibrium) ของสังคมไว้ ซึ่งแนวคิดของ Radcliffe - Brown ได้ละเลยการกล่าวถึงความขัดแย้ง การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม จึงทำให้มีข้อจำกัดในการศึกษาสังคมที่ซับซ้อน

สรุปได้ว่า ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ช่วยในการอธิบายบริบทของสังคมในมิติขององค์ประกอบของสถาบันต่าง ๆ ที่ปรากฏ ความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคลและกลุ่มคนในรูปแบบของวิถีชีวิต การใช้กลไกทางสังคมผ่านระบบความเชื่อและค่านิยมเพื่อควบคุมพฤติกรรมของคน ให้สังคมอยู่ในภาวะสมดุล (Equilibrium) ไม่ให้เกิดความไร้ระเบียบ (Anomie)

2. ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีนักมานุษยวิทยา 2 กลุ่มที่เน้นอิทธิพลของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม(Diffusion) ต่อการเปลี่ยนแปลง นักมานุษยวิทยากลุ่มแรกเป็นชาวอังกฤษ นำโดย G. Elliot Smith, William J. Perry, และ W.H.R. Rivers นักมานุษยวิทยากลุ่มนี้เสนอว่า อารยธรรมชั้นสูงมีจุดกำเนิดในประเทศอียิปต์ได้นำเอาความรู้ด้านเกษตรกรรม การทำภาชนะ การหลอมเหล็ก การทอผ้าไปใช้ ทำให้ศิลปวิทยาแขนงต่าง ๆ แพร่กระจายไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลก (ยศ สันติสมบัติ. 2551 : 35)

นักมานุษยวิทยาอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งสนใจในแนวคิดเรื่องการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นนักมานุษยวิทยาชาวเยอรมันและออสเตรีย เช่น Fritz Graeb และ Wilhelm Schmidt นักมานุษยวิทยากลุ่มนี้เสนอว่า จุดศูนย์กลางของวัฒนธรรมนั้นมีได้มีเพียงจุดเดียว หากแต่มีหลายจุดแต่

ละจุดก็แพร่กระจายวัฒนธรรมของตนออกไปรอบ ๆ เป็นวงกลม เรียกว่า Culture Circle หรือ ดูเหมือนว่าทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของนักมานุษยวิทยาทั้งสองกลุ่มดังกล่าวข้างต้นจะวางอยู่บนข้อสมมติฐานว่า มนุษย์ส่วนใหญ่ในสังคมต่าง ๆ มักไม่ค่อยมีความคิดสร้างสรรค์ไม่รู้จักคิดค้นสิ่งใหม่ แต่มักคอยลอกเลียนจากผู้อื่นอยู่เสมอ แนวความคิดของนักมานุษยวิทยาทั้งสองกลุ่มนี้ ได้รับการโจมตีจากนักมานุษยวิทยาอเมริกัน ในเวลาต่อมาและเสื่อมความนิยมลงหลักของการแพร่กระจาย

สำนักของแนวคิดทางการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Schools of Diffusionism) (นิยพรรณ (ผลวัฒน์) วรณศิริ. 2550 : 85-93)

สำนักอังกฤษ (British School) นักมานุษยวิทยากลุ่มแรกเป็นชาวอังกฤษ นำโดย สมิท (G. Elliot Smith), เพอร์รี่ (William j. Perry) และริเวอร์ส (W.H.R. Rivers) ปฏิเสธแนวคิดที่ว่าวัฒนธรรมต่างเกิดได้เองด้วยตัวเองไม่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งในสำนักนี้มีความเห็นว่าคนมีลักษณะทางชีวภาพพื้นฐานเหมือนกัน ดังนั้น ถ้าคนจะสร้างวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นที่ต่างกัน วัฒนธรรมก็จะต้องเหมือนกัน กันในส่วนพื้นฐาน แต่ความแตกต่างหลากหลายขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมที่ต่างกัน นักมานุษยวิทยากลุ่มนี้เสนอว่า อารยธรรมขั้นสูงมีจุดกำเนิดในประเทศอียิปต์ แล้วจึงแพร่กระจายไปยังส่วนต่างๆ ของโลก กลุ่มและชนชาติต่างๆ ซึ่งมีการติดต่อหรือค้าขายกับชาวอียิปต์ ได้นำเอาความรู้ด้านเกษตรกรรม การทำภาชนะ การหลอมเหล็ก การทอผ้าและการก่อสร้างไปใช้ ทำให้ศิลปวิทยาแขนงต่างๆ แพร่กระจายไปยังส่วนต่างๆ ของโลก

สำนักเยอรมัน (German School) นักมานุษยวิทยาสนใจในแนวคิด เรื่องการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นนักมานุษยวิทยาชาวเยอรมัน และออสเตรีย เช่น ฟริตซ์ เกรบ (Fritz Graeb) และวิลเฮล์ม ชมิดท์ (Wilhelm Schmidt) โดยสำนักนี้มีแนวคิดที่ว่า มนุษย์ไม่ชอบสร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเอง แต่ชอบยืมวัฒนธรรมจากเพื่อนบ้าน วัฒนธรรมนั้นเมื่อแพร่กระจายไป วัฒนธรรมที่ปลายทางจะต้องเหมือนกับวัฒนธรรมต้นกำเนิดไม่มากก็น้อย อาจเหมือนในเชิงปริมาณหรือรูปลักษณะ ซึ่งอาจเกิดจากการอพยพย้ายถิ่นของผู้คน และเป็นแนวคิดที่เน้นการหยิบยืม (Borrowing) ทางวัฒนธรรมมากกว่าการสร้างวัฒนธรรมใหม่ (Invention) นักมานุษยวิทยากลุ่มนี้เสนอว่า จุดศูนย์กลางของวัฒนธรรมนั้นมีได้มีเพียงจุดเดียว หากมีหลายจุด แต่ละจุดก็แพร่กระจายวัฒนธรรมของตนออกไปรอบๆ เป็นวงกลม เรียกว่า Culture Circle หรือ Kulturkreis

ดูเหมือนว่า ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของนักมานุษยวิทยาทั้งสองกลุ่ม จะวางสมมติฐานว่า มนุษย์ส่วนใหญ่ในสังคมต่างๆ มักไม่ค่อยมีความคิดสร้างสรรค์ ไม่รู้จักคิดค้นสิ่งใหม่ แต่มักคอยลอกเลียนจากผู้อื่นอยู่เสมอ แนวความคิดของนักมานุษยวิทยาทั้งสองกลุ่มนี้ ได้รับการโจมตีจากนักมานุษยวิทยาอเมริกันในเวลาต่อมา และเสื่อมความนิยมลง

สำนักอเมริกัน (American School) ค่ายนี้ นำโดย Clark Wissler และ Alfred Kroeber ซึ่งมีความน่าเชื่อถือในแง่ที่ว่า วัฒนธรรมจะแพร่กระจายจากจุดศูนย์กลาง ไปตามพื้นที่เท่าที่จะไปได้ในเขตภูมิศาสตร์เดียวกันและยุคสมัยใกล้เคียงกัน ทำให้เราเห็นภาพวัฒนธรรมเป็นกลุ่มๆ และแพร่กระจายไปทุกๆ ที่ที่ไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้นตามสภาพทางภูมิประเทศที่มนุษย์สามารถเดินทางไปถึงได้ ดังนั้นรูปแบบของการกระจายตัวจึงไม่ใช่วงกลม สำนักอเมริกันใช้ทฤษฎีการแพร่กระจายมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะเวลาช่วง 1940-1950 ซึ่งมีการศึกษาชนเผ่าอินเดียนแดง และชนกลุ่มน้อยทั้งในและนอกประเทศที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง วิธีการศึกษาการแพร่กระจายของสำนักอเมริกันมีดังนี้ คือ

1. ใช้หลักภูมิศาสตร์ คือแกะรอยไปตามเขตพื้นที่ วิธีนี้ต้องดูสถานที่อาณาเขต รอยต่อของวัฒนธรรมซึ่งคนมีพฤติกรรมแบบผสมผสานกัน ดูภูมิประเทศโดยรอบ ซึ่งปัจจัยต่างๆ ดังกล่าวจะช่วยวิเคราะห์การพัฒนาของวัฒนธรรม
2. ใช้ประวัติศาสตร์สืบย้อน วิธีนี้สำคัญมากและหลีกเลี่ยงไม่ได้สำหรับการ แพร่กระจายทางวัฒนธรรมเพราะช่วยให้รู้ความเป็นมาและยุคสมัยของสิ่งที่พบ ช่วยสนับสนุนการ ตีความได้มาก
3. การขุดค้นทางโบราณคดี เพราะได้เห็นในสิ่งที่เป็รูปรธรรมในแง่ที่ว่ามันเป็นชนิด เดียวกันหรือไม่ ทารพิสุจน์ชั้นดิน เนื้อดิน วัสดุที่ใช้ทำสิ่งของ ลวดลาย รูปทรงและองค์ประกอบอื่น ชั้นดินและเนื้อวัตถุจะบอกถึงยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ส่วนลักษณะภายนอกจะบอกถึงพฤติกรรมของคน ผู้สร้างสิ่งของนั้นๆ ขึ้นมา
4. ดูวิวัฒนาการของวัฒนธรรม เป็นการศึกษาเพื่อดูว่าวัฒนธรรมเติบโตมาอย่างไรมี ขั้นตอนอย่างไร ประกอบด้วยอะไรบ้าง หากใช้วิธีทั้ง 4 ดังกล่าวมาศึกษาวัฒนธรรมจะช่วยให้ทราบได้ ว่ามันเป็นวัฒนธรรมเดียวกันหรือไม่ วัฒนธรรมใดเป็นวัฒนธรรมแม่

หลักของการแพร่กระจาย

วัฒนธรรมหนึ่ง ๆ จะแพร่กระจาย ไปยังแหล่งอื่น ๆ ได้ต้องยึดหลักว่า วัฒนธรรม คือ ความคิดและพฤติกรรม (ผลของความคิด) ที่ติดตัวบุคคล บุคคลไปถึงที่ใดวัฒนธรรมก็จะไปถึงที่นั่น ดังนั้น การแพร่กระจายของวัฒนธรรมจะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้

1. หลักภูมิศาสตร์ ต้องไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้น เช่น ไม่มีภูเขาสูง ทะเล กว้าง ทะเลทราย แหล่งหิมะ ป่าทึบ เป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางของคนที่มี วัฒนธรรมติดตัว
2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การที่ผู้คนที่ต้องเดินทางติดต่อไปมาหาสู่กันส่วนมากเนื่องจาก ปัญหาทางเศรษฐกิจ บ้างก็ต้องการไปติดต่อค้าขาย หรือแสวงหาโอกาสที่ดีกว่าทางเศรษฐกิจ บ้างก็ ต้องการไปเที่ยวเตร่ดูสิ่งแปลกใหม่ แต่ก็ต้องมีเงินทองจึงจะไปเที่ยวยังถิ่นอื่นได้ คนที่มีเศรษฐกิจดีจึงมี โอกาสนำวัฒนธรรมติดตัวไปสังสรรค์กับวัฒนธรรมอื่นได้
3. ปัจจัยทางสังคม ได้แก่ การจงใจไปแลกเปลี่ยนวิธีการ พฤติกรรมใหม่และความรู้ เป็นต้น การไปศึกษายังถิ่นอื่นจึงเป็นการไปแพร่กระจายวัฒนธรรมโดยตรงการรู้จักใครและแต่งงาน กับคนต่างวัฒนธรรม การไปร่วมปฏิบัติตามพิธีกรรมทางศาสนา และการอพยพโยกย้ายถิ่น เพราะเกิด ภัยทางสังคม เช่น เกิดสงคราม และ ความขัดแย้ง การประสพภัยธรรมชาติ เช่น ข้าวยากหมาก แพง แห้งแล้ง และการยึดครองโดยผู้รุกราน เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยให้เกิดการแพร่กระจายทาง วัฒนธรรมทั้งสิ้น

4. การคมนาคมขนส่งที่ดี เป็นปัจจัยเอื้อต่อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เช่น ถนนดี พาหนะสำหรับการโดยสารและการเดินทางในระยะทางไม่ไกลเกินไปก็ล้วนแล้วแต่เป็นอัตรา เร่งการแพร่กระจายที่ดีด้วยการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม หมายถึง การที่วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่ง แพร่กระจายไปสู่อีกสังคมหนึ่ง โดยมีกระบวนการผ่านตัวแทนต่าง ๆ เช่น นักปราชญ์ นักกวี หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หรือในรูปที่มีการแลกเปลี่ยนทางการค้า เป็นต้น

Roger, Everett (1995) เป็นบุคคลที่คิดค้นและได้พิสูจน์ทฤษฎีการแพร่กระจาย นวัตกรรม (Diffusion of Innovation Theory) โดยทฤษฎีนี้เน้นความเชื่อว่า การเปลี่ยนแปลง

สังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการแพร่กระจายของสิ่งใหม่ๆ จากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่งและสังคมนั้นรับเข้าไปใช้สิ่งใหม่ๆ นี้ คือ นวัตกรรม ซึ่งเป็นทั้งความรู้ ความคิด เทคนิควิธีการ และเทคโนโลยีใหม่ๆ โดยได้อธิบายทฤษฎีกระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรมนี้ว่ามีตัวแปรหรือองค์ประกอบหลักที่สำคัญ 4 ประการ (Four main element in the diffusion of innovations) คือ

1. นวัตกรรม (Innovation) หรือสิ่งใหม่ที่จะแพร่กระจายไปสู่สังคมเกิดขึ้น นวัตกรรมนี้จะแพร่กระจายและเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมนั้น โดยทั่วไปประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นความคิดและส่วนที่เป็นวัตถุ นวัตกรรมใดจะถูกยอมรับหรือไม่นั้น นอกจากจะเกี่ยวกับตัวผู้รับ ระบบสังคม และรับการสื่อสารแล้ว ตัวของนวัตกรรมเองก็มีความสำคัญ

นวัตกรรมที่ยอมรับได้ง่ายควรจะต้องมีลักษณะ 5 ประการ โดยนวัตกรรมที่มีลักษณะตรงกันข้ามกันกับ 5 ประการ ต่อไปนี้มักจะเป็นที่ยอมรับได้ยาก

- 1) ได้ประโยชน์มากกว่าเดิมที่เข้ามาแทนที่ (Relative Advantage)
- 2) มีสอดคล้องกับวัฒนธรรมในสังคมที่จะรับ (Compatibility)
- 3) ไม่มีความสลับซับซ้อนมากนัก (Complexity)
- 4) สามารถแบ่งทดลองครั้งละน้อยได้ (Trialability)
- 5) สามารถมองเห็นหรือเข้าใจได้ง่าย (Observability)

2. การสื่อสารโดยผ่านสื่อทางใดทางหนึ่ง (Types of Communication) เพื่อให้คนในสังคมได้รับรู้ระบบการสื่อสาร การสื่อสาร คือ การติดต่อระหว่างผู้ส่งข่าวสารกับผู้รับข่าวสาร โดยผ่านสื่อหรือตัวกลางใดตัวกลางหนึ่งที่นวัตกรรมนั้นแพร่กระจายจากแหล่งกำเนิดไปสู่ผู้ใช้หรือผู้รับนวัตกรรม อันเป็นกระบวนการกระทำระหว่างกันของมนุษย์ การสื่อสารจึงมีความสำคัญต่อการรับนวัตกรรมมาก

3. เกิดในช่วงเวลาหนึ่ง (Time or Rate of Adoption) เพื่อให้คนในสังคมได้รู้จัก นวัตกรรม แนวความคิดใหม่หรือมีการใช้ประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่แล้วมาใช้ในรูปแบบใหม่ เพื่อทำให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและกระบวนการแพร่กระจายนวัตกรรมต้องอาศัยระยะเวลาและมีลำดับขั้นตอน เพื่อให้บุคคลปรับตัวและยอมรับนวัตกรรมหรือแนวความคิดใหม่ (a given time period)

4. ระบบสังคม (Social System) โดยการแพร่กระจายเข้าสู่สมาชิกของสังคม ระบบสังคมจะมีอิทธิพลต่อการแพร่กระจายและการรับนวัตกรรม กล่าวคือ สังคมสมัยใหม่ของสังคมจะเอื้อต่อการรับนวัตกรรม ทั้งความรวดเร็วและปริมาณที่จะรับ (Rate of Adoption) เพราะมีบรรทัดฐานและรับค่านิยมของสังคมที่สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ดังนั้น เมื่อมีการแพร่กระจายสิ่งใหม่เข้ามา สังคมก็จะยอมรับได้ง่าย ส่วนสังคมโบราณหรือสังคมที่ติดยึดกับความเชื่อต่างๆ ซึ่งเป็นสังคมล้าหลังจะมีลักษณะตรงกันข้ามกับสังคมสมัยใหม่ ความรวดเร็วของการแพร่กระจายและปริมาณที่จะรับนวัตกรรมจึงเกิดได้ช้ากว่าและน้อยกว่าหรืออาจจะไม่ยอมรับเลยก็ได้

อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีหรือวิธีการทางการแพร่กระจายนี้ในสมัยต่อ ๆ มาไม่มีใครได้รับความนิยมนักเพราะมีจุดอ่อนหลายประการ คือ

1. ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่า วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งกระจายไปยังอีกสังคมหนึ่งได้อย่างไร แหล่งใหม่ยอมรับ ปฏิเสธ และผสมผสานวัฒนธรรมที่แพร่กระจายเข้ามาใหม่กับวัฒนธรรมเก่าได้อย่างไร จึงไม่ถูกต้องเสมอไปว่าสังคมหนึ่งจะหิบบัณฑิตวัฒนธรรมของเพื่อนบ้านเสมอ ตัวอย่างเช่น ไทยไม่ได้รับวัฒนธรรมจากเวียดนามแต่กลับไปมีรูปแบบวัฒนธรรมคล้ายของอินเดีย ทั้ง ๆ ที่ประเทศไทยอยู่ติดกับประเทศเวียดนาม

2. ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าวัฒนธรรมใดแพร่กระจายไปสู่วัฒนธรรมใด เป็นวัฒนธรรมต้นกำเนิด ซึ่งจากการศึกษาของสำนักอเมริกัน ทำให้สามารถแบ่งเขตวัฒนธรรมออกเป็นกลุ่ม ๆ ตามยุคสมัยได้ 3 กลุ่ม คือ

2.1 วัฒนธรรมดั้งเดิม (Primitive Culture) วัฒนธรรมนี้เป็นวัฒนธรรมพื้นฐาน มีเห็นได้ใน 3 พื้นที่ คือ (1) วัฒนธรรม Pymies ในอาฟริกา และเอเชีย (พวก Semang และ Sakai) (2) วัฒนธรรมอาร์ตติก (Arctic Primitives) ได้แก่พวกเอสกีโม และแลปส์ (3) วัฒนธรรมของเผ่าออสเตรเลียบอร์จินีส กับชนเผ่าอื่นๆ ที่คล้ายๆ กัน วัฒนธรรมระดับนี้เป็นวัฒนธรรมในยุคต้นสุดของวิวัฒนาการของวัฒนธรรมของ Morgan และ Tylor

2.2 วัฒนธรรมปฐมภูมิ (Primitive Culture) คือวัฒนธรรมขั้นต้นได้แก่ (1) กลุ่มเก็บผักหักฟันที่ค่อนข้างเจริญ มีกรรมวิธีที่ดีขึ้น ระดับ Horticulture หรือเพาะปลูกขั้นต้น ซึ่งมนุษย์รู้จักใช้เครื่องมือแล้ว (2) ชนเผ่าเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์ (Nomads) (3) กลุ่มชาวสวนสืบสกุลทางแม่ขั้นต้น (Matrilinal Descent) ได้แก่ การรู้ว่ามีญาติแต่เพียงแม่คนเดียว ยังไม่รู้จักการมีเครือญาติอื่น

2.3 วัฒนธรรมทุติยภูมิ (Secondary Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมขั้นเจริญขั้นแล้ว ซึ่งเป็นระดับที่กำลังจะก้าวมาสู่ยุคศิวิไลซ์ แบ่งเป็น (1) กลุ่มที่เพาะปลูกขั้นสูง (2) เผ่าที่สืบสกุลทางแม่ขั้นสูงขั้น หรือเจริญแล้ว มีระบบระเบียบที่ดีขึ้นกว่าเดิม (3) ชนเผ่าที่สืบสกุลทางพ่อ (Patrilinal Descent)

นักแพร่กระจายชาวอเมริกันไม่ไปไกลมากเหมือนนักแพร่กระจายชาวยุโรป โดยที่ชาวอเมริกันจะค้นหาแหล่งกำเนิด และการแพร่กระจายของส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมที่เฉพาะคือในหมู่ชาวอินเดียนแดงของทวีปอเมริกาเหนือ นักทฤษฎีประวัติศาสตร์อเมริกัน เช่น โลวี วิสเลอร์ โครเบอร์ และโบแอส ต่างเชื่อว่าจะค้นหาหลักฐานของกระบวนการทางวัฒนธรรมได้ดีที่สุด โดยการสร้างประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของแต่ละสังคมที่เฉพาะขึ้นมา ความพยายามของนักทฤษฎีดังกล่าวนำไปสู่การกำหนด "เขตวัฒนธรรม" สำหรับทวีปอเมริกาเหนือ และการศึกษาที่เด่นๆ เกี่ยวกับพวกชนดั้งเดิมในทวีปอเมริกาเหนือ หรือพวกอินเดียนแดง

Boas, Franz (1940) ซึ่งเป็นผู้นำของนักมานุษยวิทยาสมัยนั้น วิพากษ์วิจารณ์ทั้งแนวทางนิรนัย (deductive approach) ของนักทฤษฎีวิวัฒนาการและแนวทางการศึกษาวัฒนธรรมแบบขึ้นเล็กขึ้นน้อยของนัก ทฤษฎีแพร่กระจายชาวยุโรป และตัวโบแอสเองได้ทำวิจัยภาคสนามทางมานุษยวิทยา (anthropological fieldwork) อย่างลึกซึ้ง และยาวนานในสังคมต่างๆ ของอินเดียนแดงในอเมริกาเหนือ โบแอสมองเห็นว่าส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรม ไม่ว่าจะป็นหม้อใบหนึ่งหรือพิธีกรรมอย่างหนึ่ง จะต้องถูกเข้าใจโดยพิจารณาถึงวัฒนธรรมทั้งหมด เพราะวัฒนธรรมเป็นระบบที่ส่วนต่างๆ สัมพันธ์กัน เพราะประชากรในสังคมต่างๆ ไม่ได้ยอมรับส่วนใหม่ๆ ของวัฒนธรรมที่เห็นๆ กันอยู่ เมื่อส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมแพร่กระจายจากสังคมหนึ่งไปอีกสังคมหนึ่ง ความหมายและรูปแบบจะเปลี่ยนแปลงไปด้วย ในที่สุดมันจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของแบบแผนวัฒนธรรมที่มีอยู่ก่อนแล้ว โบแอสให้ความสนใจกับปัจจัยต่างๆ ทางจิตวิทยาและประวัติศาสตร์ ที่มีผลทำให้เกิดความเหมือนหรือความแตกต่างกันในแบบแผนวัฒนธรรมของสังคม เฉพาะแห่ง

ต่อมาโบแอสเริ่มเพิ่มความสงสัยเกี่ยวกับความเป็นไปได้ที่จะค้นพบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่กำหนดกระบวนการทางวัฒนธรรม และคิดว่าการค้นหาแหล่งกำเนิดของวัฒนธรรมไม่มีประโยชน์อะไร ตัวเขาเองกระตุ้นนักมานุษยวิทยาให้ทำวิจัยสนามทางมานุษยวิทยามากยิ่งขึ้น ก่อนที่จะค้นหากฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรม ตัวเขาเองผลิตผลงานมากมายเกี่ยวกับอินเดียนแดงของทวีปอเมริกาเหนือสำหรับโบแอสแล้ว สถานภาพของมานุษยวิทยาในฐานะเป็นวิทยาศาสตร์สาขาหนึ่ง จะต้องขึ้นอยู่กับ การเก็บรวบรวมข้อมูลทางชาติพันธุ์วรรณาของวัฒนธรรมเฉพาะ แห่งอย่างสมบูรณ์และเป็นวิทยาศาสตร์ไม่ใช่การค้นหาสาเหตุและผลที่เกิดขึ้น

ในที่สุดโบแอสถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่า เขาชลอการพัฒนาวิชามานุษยวิทยาในฐานะเป็นวิทยาศาสตร์สาขาหนึ่ง โดยการต่อต้านการค้นหากฎเกณฑ์ทั่วไปของพัฒนาการทางวัฒนธรรมแต่อย่างไรก็ตาม นักมานุษยวิทยาส่วนมากยอมรับว่าโบแอสช่วยพัฒนาวิชามานุษยวิทยาหลายอย่าง เช่น โดยการที่เขาเปลี่ยนจุดเน้นในมานุษยวิทยาจากการศึกษาส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมที่ถูกนำออกนอกบริบท มาศึกษาวัฒนธรรมในฐานะเป็นระบบที่ส่วนต่างๆ สัมพันธ์กันโบแอสทำให้มานุษยวิทยาเป็นสาขาที่น่าทึ่ง โดยการเน้นการวิจัยสนามทางมานุษยวิทยา และเป็นการยกระดับมาตรฐานของชาติพันธุ์วรรณาให้สูงขึ้นเพื่อชนรุ่นหลัง ยิ่งกว่านั้นความสนใจในจิตวิทยาของโบแอสทำให้เกิดผลงานในสาขาย่อยของมานุษยวิทยาคือวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ นอกจากนี้ การที่โบแอสย้ำเน้นให้มองวัฒนธรรมโดยค้นหาความหมายที่มีอยู่ในวัฒนธรรมนั้นๆ ได้ทำให้เกิดผลงานใหม่ ๆ ทางภาษาศาสตร์ขึ้น รวมทั้งการที่โบแอสเน้นความสำคัญของมโนภาพ "วัฒนธรรมสัมพัทธ์" (Cultural Relativism) คือการไม่นำวัฒนธรรมของตนไปเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมอื่นๆ ต้องยอมรับวัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมภายใต้บริบทของสังคมนั้นๆ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญจำเป็นในงานวิจัยภาคสนามทางมานุษยวิทยาด้วย

การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมยังเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางสังคม (Social Milieu) ของสังคมผู้แพร่และสังคมที่ยอมรับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมด้วย และเป็นที่น่าสังเกตว่าการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ เช่น การยอมรับแฟชั่นการแต่งกายจากตะวันตกหรืออีกตัวอย่างหนึ่งคือ การนำเครื่องมือที่ทันสมัยมาใช้ในการผลิตคือเผยแพร่ให้กับชาวบ้านเพื่อเพิ่มการผลิตให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น การถ่ายทอดเทคนิควิธีการผลิตให้กับผู้รับการเผยแพร่ อย่างเช่น ทัศนกรรมการทอผ้าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชนไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ วิถีชีวิต ความรักความผูกพันระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมตลอดจนความเชื่อ โดยได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษที่สั่งสม และสืบทอดต่อกันมา ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ความคิด และค่านิยมของคนไทย เมื่อเข้าสู่ยุคสารสนเทศการดำเนินชีวิตของคนไทยดำเนินไปอย่างรีบเร่ง มีการบริโภคผ่านสารสนเทศส่งผลให้คนไทยขาดการกลั่นกรองด้านความถูกต้อง สาระประโยชน์ และศีลธรรม กลายเป็นสังคมบริโภคนิยมถ่ายทอดค่านิยม และความต้องการไปสู่ลูกหลาน ทำให้การดำเนินชีวิตได้เปลี่ยนไปสู่วัตถุนิยมที่ยึดสินค้าน้ำและคุณภาพสินค้าน้ำเป็นหลัก ผลการพัฒนาเชิงพาณิชย์ทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของเงินมากขึ้น เปลี่ยนจุดมุ่งหมายการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นเพื่อขาย โดยนำเงินไปใช้จ่ายซื้อสิ่งของอุปโภคต่าง ๆ ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองน้อยลง

สรุปได้ว่า ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม จะช่วยอธิบายวิธีการ/ขั้นตอนของการเผยแพร่วัฒนธรรมหนึ่งไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง ซึ่งจะต้องคำนึงถึงข้อเหมือนและข้อต่างของวัฒนธรรมทั้งสองเป็นสำคัญ

3. ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยม (Symbolic Interactionism)

ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยม (Symbolic Interactionism Theory) เป็นทฤษฎีประเภทจุลภาค (micro) เนื่องจากทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญต่อมนุษย์แต่ละคน และช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับสังคมมนุษย์ที่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยมมีจุดเริ่มมาจากแนวความคิดของแมค เวเบอร์ นักสังคมวิทยา ชาวเยอรมัน ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาสังคมโดยทำความเข้าใจจากจิตพิสัยของคนในสังคม และจอร์จ เฮร์เบิร์ต เมด ได้ใช้แนวความคิดของเวเบอร์มาใช้ในการศึกษาสังคมอย่างแท้จริง เพื่อค้นหาคำตอบว่า บุคลิกภาพของบุคคลนั้น เกิดมาจากประสบการณ์ทางสังคมอย่างไร ต่อมา กอล์ฟแมน, ออวิง (Goffman. Erving. 1959) ได้ใช้วิธีการวิเคราะห์

ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยม มีกรอบแนวความคิดที่มีรากฐานของสมมุติฐานที่ว่า การที่สังคมดำเนินไปอย่างต่อเนื่องนั้น เป็นเพราะมีจุดเริ่มต้นมาจากการกระทำระหว่างกันของคนในสังคม และการกระทำของบุคคลในสังคมเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ที่บุคคลมีต่อผู้อื่น การกระทำและการตอบสนองต่อบุคคลและสถานการณ์แวดล้อมของแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับค่านิยมความหมายที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคลและแต่ละสถานการณ์โดยรอบ (Macionis. 1998 : 21) นักทฤษฎีที่สำคัญ คือ George Herbert Mead, Jacob Moreno, Ralph Linton, Erving Goffman, Herbert Blumer, Sheldon Stryker George Herbert Mead (ค.ศ. 1863-1931) นักทฤษฎีชาวอเมริกัน เป็นผู้วางรากฐานของ Symbolic Interaction Theory และ ทฤษฎีบทบาท (Role Theory) โดย Mead ได้รับอิทธิพลจาก George Simmel แนวความคิดของ Symbolic Interaction Theory มีสาระสำคัญดังนี้

1. ความอ่อนแอทางชีววิทยาของเผ่าพันธุ์มนุษย์ เป็นสาเหตุที่ทำให้มนุษย์ต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นสังคมเพื่อการมีชีวิตรอด
  2. มนุษย์คัดเลือก เก็บรักษาการกระทำระหว่างกันที่
    - 2.1 ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างกัน ซึ่งส่งผลให้มีชีวิตอยู่รอดเอาไว้
    - 2.2 ขณะเดียวกันก็ละทิ้งการกระทำระหว่างกันที่ไม่ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างกันซึ่งส่งผลให้มีชีวิตอยู่รอด ทำให้เกิดจิต อัตตา และสังคมขึ้น (Mind, Self and Society)
  3. จิต (Mind) มีลักษณะที่สำคัญ คือ
    - 3.1 มีความสามารถในการใช้สัญลักษณ์กำหนดสิ่งต่างๆ ในสภาวะแวดล้อมทำให้สามารถรู้จักสิ่งต่างๆ เหล่านั้น
    - 3.2 สามารถฝึกซ้อมในใจในแนวการกระทำต่าง ๆ ต่อสิ่งต่าง ๆ ได้ ก่อนที่ลงมือทำจริง
    - 3.3 สามารถหักห้ามแนวการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมเมื่อวิเคราะห์ได้จากการฝึกซ้อมในใจ
- 1) จิตมนุษย์มีลักษณะเป็นกระบวนการ (process) ไม่ใช่โครงสร้าง การฝึกซ้อมในใจเป็นปัจจัยที่สำคัญของการเกิดกลุ่มที่เป็นระเบียบ และการดำรงอยู่ของกลุ่มที่เป็นระเบียบก็เนื่องจากการเลือกแนวปฏิบัติที่ส่งเสริมความร่วมมือและการปรับตัวของจิต

2) จิตของมนุษย์ไม่ได้มีมาตั้งแต่กำเนิดแต่เป็นผลผลิตของสังคม ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์กันของมนุษย์ เช่น ในวัยทารก เด็กเลือกสรรท่าทางต่าง ๆ ที่ได้แสดงออกไปอย่างเดาสุ่มกับผู้ใกล้ชิด ที่ทำให้บุคคลเหล่านั้นกระทำโต้ตอบในทางบวก การเลือกสรรท่าทางของเด็กอาจได้มาจากการเดาสุ่มของเด็กและจากการสอนของผู้ใกล้ชิด การเลือกท่าทางเช่นนี้เกิดขึ้นเรื่อยไปจนกระทั่งพบความหมายทั่วไป (Common Meanings) ของท่าทางเหล่านั้นที่เข้าใจตรงกันทั้งเด็กและคนทั่วไป จนกลายเป็นท่าทางตามประเพณี (Conventional Gesture) ซึ่งก่อให้เกิดความไม่มีประสิทธิภาพสำหรับการกระทำต่อกันมากขึ้น เพราะมีความหมายตายตัวจึงกระตุ้นให้ผู้ที่เข้าสัมพันธ์ต้องปรับตัวระหว่างกันมากขึ้น

3) จากการที่ผู้ที่เข้าสัมพันธ์ต้องปรับตัวระหว่างกันมากขึ้น ทำให้เพิ่มความสามารถของบุคคลมากขึ้นและเป็นขั้นตอนสำคัญในกระบวนการพัฒนาจิต อัตตา และสังคม

4) นั่นคือ เมื่อมนุษย์รับรู้และตีความท่าทางแล้วแสดงว่ามนุษย์มีความสามารถที่สวมบทบาทของผู้อื่นในลักษณะของ “การเอาใจเขามาใส่ใจเราด้วย” นับเป็นการเพิ่มความเป็นไปได้ในการกระทำระหว่างกันที่ประสานร่วมมือกัน โดยสรุปเมื่อบุคคลได้พัฒนาความสามารถ 3 ประการคือ

- (1) การเข้าใจท่าทางตามประเพณี
- (2) สามารถใช้ท่าทางต่างๆ เข้าใจท่าทางของคนอื่น
- (3) สามารถฝึกซ้อมแนวทางปฏิบัติตามทางเลือกต่าง ๆ ในใจเท่ากับว่า

บุคคลนั้น มี “จิต” แล้ว

4. อัตตา (Self)

1) เมื่อบุคคลสามารถให้ความหมายกับสิ่งต่าง ๆ และบุคคลอื่นในสภาพแวดล้อมได้แล้ว เขาก็สามารถให้ความหมายเกี่ยวกับตัวเองได้

2) การตีความหมายของท่าทางต่างๆ จึงเป็นทั้งช่วยให้เกิดการประสานงานระหว่างมนุษย์ด้วยกันและสามารถนำมาใช้ประเมินผลตนเองได้อีกด้วย

3) การประเมินผลตนเองขึ้นอยู่กับกระบวนการของจิตนั่นเอง กล่าวคือ เมื่อบุคคลได้ “ภาพตนเอง” (Self image) จากสายตาของคนอื่นที่สัมพันธ์กับตนเองมาระยะหนึ่งภาพนี้ค่อย ๆ ผังลึกในจิตใจจนกลายเป็นความคิดเกี่ยวกับตนเอง (Self – Conception) ที่เปรียบเหมือนวัตถุหนึ่งที่มีความสม่ำเสมอ เป็นบุคคลประเภทที่มีความโน้มเอียงที่มองสิ่งใดสิ่งหนึ่งประสานสอดคล้องกัน มั่นคงถาวรของตนขึ้นกลายเป็นอัตตาของบุคคลนั้น

4) กระบวนการพัฒนาอัตตามี 3 ขั้นตอนคือ

(1) Play Stage (ขั้นการเล่นบทบาท) หรือ Role-Taking (ขั้นเอาใจเขามาใส่ใจเรา) เป็นระยะที่บุคคลยังเป็นเด็กทารก มีความสามารถในการสวมบทบาทของคนอื่นได้จำกัดเพียงคนเดียว หรือ สองคนเท่านั้นภาพของตนเอง (อัตตา) ก็ยังจำไม่ฝังแน่นแต่อย่างใด

(2) Game Stage (ขั้นเกมส์กีฬา) เป็นช่วงที่เด็กทารกเจริญวัยใหญ่ขึ้นสามารถสวมบทบาทของผู้อื่นหรือเอาอย่างคนอื่นมากขึ้น ทำงานระบบมากขึ้น ภาพของตัวเองมีความซับซ้อนมากขึ้น สามารถร่วมมือกับผู้อื่นได้มากขึ้น ร่วมกิจกรรมที่มีการประสานงานกันอย่างเป็นระเบียบมากขึ้น

(3) Generalized Other (ขั้นสวมบทบาทของบุคคลทั่วไป) เป็นขั้นที่บุคคลสามารถยึดถือปริทรรศน์ทั่วไป ค่านิยม บรรทัดฐานของสังคมหนึ่งในการกระทำระหว่างกันด้านต่าง ๆ ได้กล่าวคือ บุคคลสามารถทั้งเพิ่มความเหมาะสมในการโต้ตอบกับผู้อื่นในการกระทำระหว่างกันมากขึ้นอยู่เสมอ อันเป็นขั้นตอนพัฒนาการของอัตตาขั้นต่าง ๆ ของมนุษย์

5. สังคมมนุษย์ เป็นการกระทำระหว่างกันของบุคคลที่มีการจัดระเบียบแล้ว และมีแบบแผนของบุคคลต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะจิต กล่าวคือ การยึดถือบทบาททำให้บุคคลสามารถควบคุมลักษณะการโต้ตอบของตัวเองได้ ทั้งนี้เพราะบุคคลมีความสามารถในการสวมบทบาทผู้อื่น สังคมยังต้องขึ้นอยู่กับอัตตาก็ด้วย เพราะอัตตาเกิดจากความสามารถของบุคคลในการสวมบทบาทบุคคลทั่วไป ถ้าหากไม่สามารถมองเห็นและประเมินค่าตนเองจากสายตาของผู้อื่นแล้ว การควบคุมทางสังคมก็มีเพียงการประเมินตนจากบทบาทของตนเท่านั้น ซึ่งไม่สามารถประสานกิจกรรมที่แตกต่างกันได้

5.1 จิต และอัตตา ทำให้สังคมมีความเคลื่อนไหว หรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาที่มีการโต้ตอบกับบุคคลอื่น

5.2 จากการศึกษาที่บุคคลถือเอาอัตตาเป็นวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งในกระบวนการทำระหว่างกันทางสังคมนี้เองทำให้บุคคลสามารถวางแผนการโต้ตอบกับบุคคลอื่นได้ สังคมจึงเป็นปรากฏการณ์ที่สร้างสรรค์ขึ้นจากการปรับตัวระหว่างการทำระหว่างกันของมนุษย์ ดังนั้นสังคมจึงอาจสร้างขึ้นใหม่เปลี่ยนแปลงไปตามจิตและอัตตาเห็นควร โดยมีลักษณะเป็น I และ Me คือ

I หมายถึง แนวโน้มผลักดันของคน

Me หมายถึง พฤติกรรมตามความรู้สึกของตนหลังจากได้ทำพฤติกรรมลงไปแล้วบุคคลไม่สามารถทำนาย I ได้ แต่รู้ได้เมื่อเป็น Me แล้ว

โดยสรุป สังคมเป็นแบบแผนที่ประสานสอดคล้องกันของกิจกรรมมนุษย์ได้กระทำซึ่งมีการดำรงรักษาไว้ เปลี่ยนแปลงไปตามการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ระหว่างบุคคล หรือในแต่ละบุคคล ทั้งการบำรุงรักษาและการเปลี่ยนแปลงของสังคม กระทำผ่านกระบวนการของจิตและอัตตา (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2543 : 122-130)

Jacob Moreno (ค.ศ. 1893-1953) นักทฤษฎีชาวอเมริกัน ศึกษาทฤษฎีการทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ และนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะขององค์การทางสังคมและบุคคลที่เป็นสมาชิกเพิ่มเติม ดังนี้

1. แนวความคิดเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาท

1.1 สถานภาพ คือ สิทธิและหน้าที่ต่างๆ ของบุคคล

1.2 บทบาท คือ ส่วนที่เป็นพลวัตของสถานภาพ

1.3 บุคคลได้รับมอบหมายให้ดำรงสถานภาพโดยมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่น

1.4 เมื่อบุคคลใช้สิทธิและทำหน้าที่อันเป็นส่วนต่างๆ ของสถานภาพก็เท่ากับว่า

บุคคลแสดง “บทบาท”

2. แนวความคิดเกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคม

โครงสร้างทางสังคมประกอบด้วยหน่วยวิเคราะห์สำหรับวิเคราะห์หลายประการ คือ

- 1) ตำแหน่งต่างๆ ชุดหนึ่ง
- 2) ระบบความคาดหวังที่สอดคล้องกัน
- 3) แบบแผนพฤติกรรมตามความคาดหวังของตำแหน่ง

โดยสรุป ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยมมีสาระสำคัญดังนี้

1. จิต อัตตา และสังคม (Mind, Self and Society) เป็นกระบวนการของพฤติกรรมมนุษย์ ที่กระทำระหว่างกัน
2. ภาษา เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิด จิตและอัตตา
3. จิต เป็นสิ่งนำเข้าสู่กระบวนการสังคม อันเป็นการกระทำระหว่างกันภายในตัวมนุษย์
4. มนุษย์สร้างพฤติกรรมภายในตัวของมนุษย์เอง ไม่ใช่เป็นการโต้ตอบสิ่งกระตุ้น ภายนอกเหนือพลังภายใน
5. การดำเนินพฤติกรรมของมนุษย์ ขึ้นกับการนิยามสถานการณ์เฉพาะหน้าที่ต้องกระทำ
6. การขัดเกลาทางสังคมของมนุษย์ เป็นการขัดเกลาโดยสังคมและการมีอิสระจากสังคม บุคคลที่พร้อมด้วยอัตตาไม่เป็นที่ตั้งรับเท่านั้น แต่สามารถใช้ประโยชน์ในการกระทำระหว่างกัน ซึ่งอาจเป็นพฤติกรรมที่แตกต่างไปจากที่กลุ่มกำหนดได้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2543 : 122-130)

Erving Goffman (ค.ศ. 1922-1982) นักทฤษฎีชาวอเมริกัน (กลุ่มสำนัก Chicago University) นำการวิเคราะห์แนวละครมาใช้ในการวิเคราะห์ทางสังคมหรือทฤษฎีการละคร (Dramaturgical Theory) แนวความคิดที่สำคัญ คือ

- 1) การกระทำต่างๆ และการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์เหมือนกับการแสดงละคร
- 2) ปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์มีความเปราะบาง การที่สามารถดำรงอยู่ได้นั้น เพราะการแสดงออกที่ดีที่สุดที่เหมาะสม
- 3) การแสดงออกที่ไม่ดีหรือไม่เหมาะสมเกิดการหยุดชะงักมีผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เช่นเดียวกับการแสดงละคร

Herbert Blumer ชาวอเมริกา สรุปหลักการพื้นฐานของทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยม ไว้ดังนี้

1. มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ชั้นต่ำ เพราะมนุษย์ได้รับการสืบทอดความสามารถให้รู้จักการคิด
2. ความสามารถในการคิดถูกหล่อหลอม โดยการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม
3. ในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม มนุษย์เรียนรู้เกี่ยวกับความหมายและสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ทำให้มนุษย์ได้ใช้ความสามารถในการคิดที่เป็นคุณสมบัติเฉพาะของมนุษย์
4. ความหมายและสัญลักษณ์ ทำให้มนุษย์มีการกระทำและปฏิสัมพันธ์ขึ้นได้
5. มนุษย์สามารถที่แก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกความหมายและสัญลักษณ์ที่ใช้ในการกระทำ และปฏิสัมพันธ์บนพื้นฐานการนิยามและให้ความหมายแก่สถานการณ์นั้น ๆ

6. มนุษย์สามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงและยกเลิกความหมายหรือสัญลักษณ์ได้ เพราะมนุษย์มีความสามารถที่ปฏิสัมพันธ์หรือโต้ตอบกับตนเอง ทำให้มนุษย์สามารถตรวจสอบวิถีทางของการกระทำที่เป็นไปได้ต่างๆ พิจารณาถึงผลดี และผลเสีย ที่อาจเกิดขึ้นก่อนที่เลือกกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป

7. แบบแผนต่างๆ ระหว่างการกระทำและปฏิสัมพันธ์ก่อให้เกิดกลุ่มสังคมต่าง ๆ ขึ้นมา (สุเทพ สุนทรเกสัช. 2540 : 200-201)

การปรับใช้ทฤษฎี

ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) ซึ่งเมื่อนำทฤษฎีนี้มาใช้แล้ว ทำให้แนวทางการศึกษาเนื้อหา/สารมุ่งเน้นไปที่ระดับของ "ความหมาย/เนื้อหา ระดับความสัมพันธ์" มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะแนวคิดเบื้องต้นของทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์นำเสนอว่า สิ่งที่เราเรียกว่า "สังคม" นั้น แท้จริงก็คือ "ตารางโครงข่ายอันใหญ่ของปฏิสัมพันธ์ของบุคคล" นั่นเอง แต่ปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์นี้ มีลักษณะพิเศษไปกว่าปฏิสัมพันธ์ของสัตว์โลกแบบอื่น ๆ คือเป็นปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ ดังนั้น เวลาที่คน 2 คนเอามือไปจับกัน (ซึ่งสัตว์บางชนิดก็อาจทำ) ภายใต้การกระทำดังกล่าวนี้ อาจแสดงความหมายได้อย่างหลากหลาย เช่น แสดงไม่ตรีจิตต่อกัน เน้นการให้สัญญาแก่กัน เป็นการรับคำตำรับ เป็นเพียงมารยาทในการทักทาย ฯลฯ ซึ่งเมื่อการสื่อสารหวนกลับมาใช้ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ ก็ช่วยกระพือความสนใจในเรื่อง "ความหมาย" ที่อยู่เบื้องหลังการสื่อสารทั้งแบบวจนและอวจนภาษาให้มากขึ้น แนวทางการศึกษาเรื่องความหมายในช่วงเวลานี้จึงเริ่มมุ่งหน้าไปที่ทั้งขั้นตอนของผู้ส่งสาร คือกระบวนการสร้างสรรค์ข่าวสาร (message creation) และขั้นตอนของผู้รับสาร คือการตีความเนื้อหาสาร (message interpretation) และเนื่องจากองค์ความรู้ในเรื่องการศึกษาการสื่อสารได้ก่อตัวมาเป็นเวลานานหลายทศวรรษแล้ว รวมทั้งมีต้นกำเนิดมาจากขนบทางวิชาการที่แตกต่างกัน ทั้งด้านมนุษย ศาสตร์และวิทยาศาสตร์ตั้งที่กล่าวมาข้างต้น ดังนั้นในยุคสมัยนี้จึงเริ่มมีการถกเถียงกันเกี่ยวกับศาสตร์แห่งการสื่อสารว่าแสวงหาหลักการในระดับใด เช่น

ระดับ laws ซึ่งหมายถึงกฎที่ควบคุมกระบวนการทั้งหมดแบบกฎของแรงโน้มถ่วงของโลก (ตามแบบวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ)

ระดับ rules ซึ่งหมายถึงกฎที่เกี่ยวข้องกับการตีความ (interpretation) ของคนแต่ละคนตามแบบมนุษยศาสตร์

ระดับ open system ซึ่งไม่เป็นไปทั้งตาม laws และ rules แต่เป็นระบบเปิด กล่าวคือ ต่างจาก rules ตรงที่ไม่ได้เน้นระดับปัจเจกแต่ละคนแต่หาว่าสามารถค้นหาหลักเกณฑ์ร่วมได้ทั้งระบบ แต่ก็ต่างจาก laws ตรงที่ไม่ได้แยกดูสิ่งที่ถูกศึกษาแบบเป็นส่วนย่อย ๆ เช่น ที่วิทยาศาสตร์กระทำ แต่เน้นการดูความสัมพันธ์ของแต่ละส่วนย่อยทั้งระบบ

สรุปได้ว่า ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) มีจุดเริ่มของทฤษฎีมาจากความคิดการกระทำระหว่างกัน (interaction) + สัญลักษณ์ (Symbol) การกระทำระหว่างกันทางสังคมและการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ โดยการกระทำระหว่างกันทางสังคมหมายถึง การกระทำของบุคคลที่มีผลอย่างใดอย่างหนึ่งต่อความคิด หรือการกระทำของบุคคลอีกคนหนึ่ง การกระทำนั้นเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เช่น การโฆษณาสินค้าในโทรทัศน์ เป็นได้ทั้งการกระทำทั้งสองฝ่าย เช่น การสนทนาระหว่างนาย ก กับ นาย ข การเซ็นสัญญาระหว่างบริษัท ก กับบริษัท ข ล้วนแต่เป็นการกระทำระหว่างกันทั้งสิ้น สังเกตได้ว่าในการกระทำระหว่างกันทางสังคมนั้น

ต้องมีการใช้สัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งสื่อความหมายระหว่างกัน เช่น การโฆษณาสินค้า ใช้ภาพ รูปภาพ การตอบโต้ไม่ใช่พฤติกรรมที่บุคคลตอบสนองต่อสิ่งเร้าโดยตรง แต่ผ่านกระบวนการที่ผ่านการตีความต่อสิ่งเร้า ดังนั้น การกระทำระหว่างกันทางสังคมต้องเป็นการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ด้วย นักสังคมวิทยาได้แบ่งการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ออกจากการกระทำระหว่างพฤติกรรม โดยการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์มีการถ่ายทอดความคิดกันด้วย การกระทำระหว่างกันทางพฤติกรรมไม่มีการถ่ายทอดทางความคิด มนุษย์เป็นผู้รู้จักใช้สัญลักษณ์ในการสร้าง บำรุงรักษาและพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจนสร้าง บำรุงรักษาและพัฒนาวัฒนธรรมและยังใช้สัญลักษณ์ในกาถ่ายทอดวัฒนธรรมจาก Generation สู่ Generation โดยทฤษฎีนี้ชื่อว่า ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นสิ่งที่เกิดจากการให้ความหมายการเรียนรู้ความหมายและการตีความหมายก่อนการตอบสนอง

4. ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์

สุนทรียศาสตร์ หมายถึง ภาพที่เรารับรู้จากประสบการณ์ทั่วไปคือการเข้าใจโลกแบบย่อย และเป็นมายา สามารถนำเราเข้าถึงโลกแห่งความจริงได้ ความจริงทั้งหมดที่อยู่เบื้องหลังโลกแห่งปรากฏการณ์นั้นคือ พลวัตที่ผันแปรไปของ The Mind (จิต) หรือจิตสากล ซึ่งเป็นอิสระจากจิตของมนุษย์แต่ละบุคคลซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาการรับรู้บนพื้นฐานแห่งเอกภาพของความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ภายใน บนวิธีพัฒนาคล้ายกับรูปกรวยที่ก้าวขึ้นไปเรื่อย ๆ จนก้าวถึง ความจริงที่สูงสุด ดังนั้นการปรับเปลี่ยนรูปแบบทางสุนทรียภาพในการรับรู้เพื่อให้เกิดแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ให้กับคนในสังคม จำเป็นต้องเริ่มจากการพัฒนาจิตในการรับรู้แบบบูรณาการต่อไป การเข้าถึงสุนทรียศาสตร์นับว่าเป็นสิ่งที่ต้องสั่งสมมาจากประสบการณ์ ตลอดจนการเรียนรู้ทางศาสตร์ดังกล่าวอย่างลึกซึ้งพอสมควร ถ้าเราสามารถเข้าถึงสุนทรียศาสตร์ได้เปรียบเสมือนเรานำตัวเองลงไปสู่มิติของศิลปะนั้น ๆ ซึ่งจะทำให้เราได้สัมผัสทั้งความจริงและความรู้สึกอีกด้วย (มโน พิสุทธิรัตนานนท์. 2546 : 3-7)

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาเรื่องมาตรฐานของความงามในเชิงทฤษฎีอันเกี่ยวกับประสบการณ์ทางสุนทรียภาพ กฎเกณฑ์ทางศิลปะ สุนทรียศาสตร์ นับว่าเป็นแขนงหนึ่งของปรัชญาในส่วนที่เกี่ยวข้องกันกับการแสวงหาคคุณค่า (Axiology) ในสมัยก่อนวิชานี้เป็นที่รู้จักกันในรูปของวิชา ทฤษฎีแห่งความงาม (Theory of Beauty) หรือ ปรัชญาแห่งรสนิยม (Philosophy of Taste) คำว่า สุนทรียศาสตร์ มาจากศัพท์ภาษาบาลี ว่า สุนทรียะ แปลว่า ดีงาม สุนทรียะจึงมีความหมายตามรากศัพท์ว่าวิชาที่ว่าด้วยความงาม ในความหมายของคำเดียวกันนี้

นักปรัชญาชาวเยอรมันชื่อ Alexander ได้เลือกคำในภาษากรีก มาใช้คือคำว่า Aesthetics ซึ่งหมายถึงการรับรู้ตามความรู้สึก (Sense Perception) เป็นวิชาเกี่ยวกับเรื่องทฤษฎีแห่งความงามตรงกับภาษาอังกฤษว่า Aesthetics ส่วนในภาษาไทยใช้คำว่าสุนทรียศาสตร์ ซึ่งหมายถึง วิชาศิลปะทั่วไป ดังนั้นจึงถือว่าศิลปะเป็นส่วนหนึ่งของสุนทรียศาสตร์หรือเมื่อกล่าวถึงสุนทรียศาสตร์เมื่อใดก็มักจะเกี่ยวข้องกับศิลปะนั่นเอง ทั้งนี้ สุนทรียศาสตร์ในระดับพื้นฐานจิตใจของมนุษย์ หมายถึงความงามที่งามแท้ มิใช่ความงามในความหมายหรือความเข้าใจของคนทั่ว ๆ ไป ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบอัตวิสัย (Subjective) ว่างามหรือไม่งามอยู่ที่ใจชอบหรือไม่ชอบ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะส่วนตัว เพราะต่างคนต่างมีภูมิหลังของประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกันออกไป นอกจากนี้ความชอบหรือไม่ชอบยังขึ้นอยู่กับค่านิยม (Value) ของแต่ละบุคคลซึ่งมักจะถูกกำหนดโดยอาศัยมาตรฐานของสังคมที่ดำรงอยู่

สุนทรียภาพ เป็นความงามที่ลึกซึ้ง โดยเป็นผลของการถ่ายทอดการแสดงออกของมนุษย์ เพื่อเป็นการสื่อสารให้สังคมได้รับรู้ อาจเป็นการถ่ายทอดอารมณ์ สะเทือนใจ และแนวความคิดจากผู้สร้าง(Composer) ไปยังผู้เสพ (Listener) ซึ่งบทเพลงเป็นศิลปะแขนงหนึ่งในการสื่อสารงานศิลปะจากผู้สร้างไปยังผู้เสพด้วยการฟัง (การได้ยิน) เป็นหลัก แม้ว่าการรับรู้ดังกล่าวจะเกิดสุนทรียะมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ในประเด็นดังกล่าวจะเห็นได้ว่ามาตรฐานทางสุนทรียะจะถูกกำหนดบทบาทให้เกิดความเข้าใจพื้นฐานโดยผู้กระทำงานทางด้านศิลปะเป็นหลัก เพราะเขาเป็นผู้กำหนดกรอบแนวคิดในการสื่อความรู้สึกนึกคิดผ่านชิ้นงานไปยังผู้บริโภคตามที่ตนเองต้องการ ทั้งอาจเป็นภาพสะท้อนจากเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม เพื่อรวมอารมณ์และความรู้สึกของคนในสังคม หรือเป็นการสะท้อนจากวิถีชีวิตในระดับรากหญ้าของสังคมนั้น ๆ เป็นต้น (มโน พิสุทธิรัตนานนท์. 2546 : 8-9)

สุนทรียภาพเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับงานศิลปะพื้นบ้านซึ่งถือว่าเป็นหัตถศิลป์ที่มีอิทธิพลต่อมวลมนุษย์เป็นอย่างมาก ในอดีตที่ผ่านมาจะพบว่าหลายๆ พฤติกรรมของมนุษย์ทั้งทางบวกและทางลบจะมีการนำศิลปะไปใช้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญอยู่เสมอ สุนทรียศาสตร์ที่ทำให้เกิดพลังทางสุนทรียภาพจะเป็นพลังที่สามารถสร้างความรู้สึกทางอารมณ์ในลักษณะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์สะเทือนใจของมนุษย์ และผลของอารมณ์นั้นไปกระทบต่อความรู้สึกของคนให้เกิดความทุกข์ ความสุข ทั้งนี้ สุนทรียภาพที่เกิดขึ้นในงานศิลปะมิใช่เป็นสิ่งที่นำมาเป็นเครื่องตัดสินว่างานชิ้นใดถูกและงานชิ้นใดผิด สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถวัดค่าได้ในมิติทางสุนทรียศาสตร์ เพราะเรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องของอารมณ์ และจิตเป็นสำคัญ ดังนั้นกระบวนการทางสุนทรียะ เป็นสิ่งที่ควรคำนึงถึง ซึ่งถ้าเราย้อนกลับไปมองอดีตและหยิบเอาอดีตมาใช้ประโยชน์กับสถานการณ์ที่เหมาะสมกับปัจจุบัน ทั้งนี้ ต้องเป็นการใช้อย่างสร้างสรรค์ก็จะทำให้คนในสังคมมองตัวตนของตนเองได้ชัดเจนขึ้น

สรุปได้ว่า งานศิลปะพื้นบ้านนั้นเป็นสิ่งที่มีความมานแล้ว แต่ความซาบซึ้งต่อ ความงามในงานศิลปะพื้นบ้านนั้นเพิ่มจะมีเกิดขึ้น เมื่อศิลปะพื้นบ้านกำลังจะสูญสลายไปจากโลก เพราะความเจริญทางด้านวัตถุ เครื่องจักร เครื่องมือในการการผลิตและผลผลิตต่าง ๆ เข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันของผู้บริโภค แม้จะปรากฏว่าชาวบ้านก็มีความชื่นชมในงานศิลปะพื้นบ้านมานานแล้ว เพียงแต่จะมีการมองไปคนละแง่ ชาวบ้านจะมองไปในด้านประโยชน์ ใช้อย่างแต่พวกที่อยู่ในเมืองมองไปที่ความงดงามทางศิลปะ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

การทอผ้าไหมทางกระรอกนั้นเป็นความรู้ เป็นวิชาชีพที่สืบทอดกันต่อมาชั่วคนแล้วคนแล้วคนเล่า โดยมีได้มีการจดบันทึกอย่างเป็นระบบทางวิชาการแต่อย่างใด หากเป็นการบอกเล่าฝึกสอนกันในระบบเครือญาติและในชุมชน ดังนั้นกรรมวิธี หลักเกณฑ์และรูปแบบของการทอผ้าจึงเป็นไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีและคตินิยมในกลุ่มชนแต่ละกลุ่มเป็นหลัก การพัฒนาเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะได้รับอิทธิพลจากสังคมภายนอกซึ่งส่งผลให้เกิดการปรับย้ายทั้งด้านกรรมวิธี และรูปแบบเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดรูปแบบใหม่ซึ่งมีทั้งผลดีและผลเสียต่อผ้าอีสานไปพร้อม ๆ กัน ดังที่ผู้วิจัยได้ศึกษาจากผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

นางนภาพศ ะวังพล (2548 : 98-105) ได้ศึกษาเรื่องการวางแผนภาพอนาคตอุตสาหกรรมผ้าไหมมัดหมี่ อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยสรุปว่า 1) ปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีอิทธิพลต่ออุตสาหกรรมผ้าไหมมัดหมี่ อำเภอชนบท ได้แก่ การปรับปรุงตัวของราคาวัตถุดิบ (ร้อยละ 100) สภาวะเศรษฐกิจของประเทศ (ร้อยละ 100) การเปลี่ยนแปลงของอัตราดอกเบี้ย (ร้อยละ 100) การพัฒนาของระบบการสื่อสารโทรคมนาคม (ร้อยละ 94) การสนับสนุนให้มีการจัดสิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ (ร้อยละ 94.74) นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (ร้อยละ 94.74) การที่คู่แข่งพัฒนาสินค้าใหม่ๆ ออกสู่ตลาด (ร้อยละ 84.21) และการเปลี่ยนแปลงของวิถีการดำเนินชีวิตของผู้บริโภค (ร้อยละ 84.21) 2) ภาพอนาคตของอุตสาหกรรมผ้าไหมมัดหมี่ในปี พ.ศ. 2553 พบว่า ภาพอนาคตที่ดีที่สุด คือ ผ้าไหมมัดหมี่เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค ผู้ประกอบการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของภาครัฐบาลอย่างต่อเนื่อง ภาพอนาคตที่ไม่ดีที่สุดคือ ผู้บริโภคนิยมใช้ผ้าไหมที่ผลิตจากเส้นใยสังเคราะห์มากขึ้นและภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดคือ ผ้าไหมมัดหมี่จะได้รับการพัฒนา มีการสร้างตราสินค้าและหน่วยงานรัฐบาลให้การสนับสนุน อุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่อง 3) กลยุทธ์ที่เหมาะสมสำหรับภาพอนาคตที่ดีที่สุด คือ กลยุทธ์การขยายตัวภายในในอุตสาหกรรมแบบแนวตั้ง กลยุทธ์ที่เหมาะสมกับภาพอนาคตที่ไม่ดีที่สุด คือ กลยุทธ์การเป็นพันธมิตรกับผู้จัดหาวัตถุดิบและกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุด คือ กลยุทธ์มุ่งเน้นลูกค้าเฉพาะกลุ่ม

ศิริทิพย์ ผูกพันธ์ (2548 : 73-108) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านหัตถกรรมผ้าทอตีนจก เกิดจากการกำหนดภาระหน้าที่หรือคุณสมบัติของลูกผู้หญิงที่ต้องทอผ้าเป็นก่อนออกไปครองเรือนและการสวมใส่ผ้าทอตีนจกในการเข้าร่วมพิธีกรรมหรือกิจกรรมบางอย่างของชุมชน ลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าตีนจกเป็นการเรียนรู้ทางสังคมคือการเรียนรู้ตั้งแต่เด็กผ่านการเป็นลูกมือ การสังเกตและการทดลองทำด้วยตนเอง โดยการแนะนำของครอบครัว ทำให้ผู้หญิงในชุมชนสามารถทอผ้าชนิดต่างๆ โดยเฉพาะผ้าทอตีนจก โดยมีเงื่อนไขปัจจัยในการเรียนรู้คือความเชื่อของชุมชนและความคาดหวังในบทบาทของลูกผู้หญิงซึ่งเมื่อผลิตใช้เองได้แล้วยังสามารถจำหน่ายได้ การผลิตผ้าตีนจกระยะพื้นฟูมีวัตถุประสงค์เพื่อการดำรงชีพได้ ลักษณะการเรียนรู้จะแตกต่างจากเดิม โดยมีโครงการฝึกอบรมจัดโดยหน่วยงานต่างๆ คนเรียนอาจไม่ได้เป็นคนในครอบครัว แต่เป็นผู้สนใจมีเนื้อหาหลากหลายและจำเป็นมากขึ้น เช่น การสร้างคุณภาพ การตลาด การรวมกลุ่ม เป็นต้น ปัจจัยสำหรับการผลิตในปัจจุบัน คือความต้องการของตลาดมีคนรุ่นใหม่ทั้งใน

และต่างประเทศหันมาสนใจงานหัตถกรรม ทำให้เกิดช่องทางหารายได้ รัฐมีนโยบายส่งเสริมการผลิตงานหัตถกรรมโดยการอบรมวิธีการผลิตใหม่ๆ และการตลาดให้ประกอบกับชาวบ้านมีภูมิปัญญาอยู่แล้ว รวมกับการผลิตใหม่ทำให้สามารถฟื้นฟูอาชีพทอผ้าตีนจกเป็นที่นิยมได้อีก

ศิริรัตน์ ชันแข็ง (2549 : 177-180) ได้ศึกษาวัฒนธรรมองค์กรของกลุ่มทอผ้าไหมจังหวัดมหาสารคาม โดยทำการศึกษาเริ่มจากองค์ความรู้เรื่องกระบวนการทอผ้าไหมของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา โครงสร้าง สถานภาพ และบทบาทของกลุ่มทอผ้าไหม กฎ กติกา อุดมการณ์และค่านิยมของกลุ่มทอผ้าไหม การบริหารจัดการของกลุ่มทอผ้า ตลอดจนการจัดการความรู้ของกลุ่มทอผ้า จะพบว่ากลุ่มทอผ้าทุกกลุ่มมีการจัดโครงสร้างองค์กร กำหนดสถานภาพและบทบาทของสมาชิก กลุ่มที่ประสบความสำเร็จมีปัจจัยที่สำคัญคือ ประธานกลุ่มและคณะกรรมการกลุ่มต้องมีความรู้ในสถานภาพที่ถูกกำหนดและสามารถที่จะปฏิบัติงานได้ในหลายหน้าที่ ส่วนกลุ่มที่ไม่ประสบความสำเร็จนั้น มีการจัดการโครงสร้างองค์กรแต่ขาดการจัดการด้านการประสานงานที่ดี สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมน้อย เพราะขาดอุดมการณ์และเป้าหมายที่มุ่งสู่ความสำเร็จร่วมกัน กลุ่มที่ประสบความสำเร็จจะมีกฎ กติกา อุดมการณ์ และค่านิยม มีการเรียนรู้ ปรับตัวและพัฒนาตนเองจนเกิดเอกลักษณ์ประจำกลุ่มเป็นอุดมการณ์ทั้งในระดับบุคคล กลุ่มและองค์กร กลุ่มทอผ้าไหมทุกกลุ่มมีการวางแผนในการดำเนินการ การเตรียมวัตถุดิบ การผลิต การตลาด การจัดทำระบบบัญชี การจำหน่ายและการพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ ตัวชี้ วัดความสำเร็จในการดำเนินการเป็นไปตามมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน และผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP ด้านการจัดการความรู้ กลุ่มทอผ้ามีการแสวงหาความรู้ การจัดเก็บความรู้ และการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้และนำความรู้มาประยุกต์ใช้และถ่ายทอดความรู้แก่สมาชิกอย่างมีระบบ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จ

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ (2549 : 72-165) ได้วิจัยลายผ้าพื้นเมืองจังหวัดกาฬสินธุ์ ด้วยเล็งเห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมการทอผ้าพื้นเมือง จึงได้ทำการรวบรวมลวดลายผ้าพื้นเมือง ที่ทอขึ้นโดยฝีมือของชาวกาฬสินธุ์ กาฬสินธุ์มีผ้าพื้นเมืองหลายประเภท แต่ละประเภทมีลวดลายที่มีความวิจิตรสวยงามทั้งผ้าลายขิด ผ้ามัดหมี่ ผ้าเกล็ดเตา และผ้าเหยียบ ซึ่งทอทั่วทุกท้องที่ในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนกาฬสินธุ์ที่ได้สร้างสรรค์ลวดลายบนผืนผ้า จากการศึกษาได้ทำการรวบรวมลวดลายผ้าพื้นเมืองที่ทอขึ้นโดยฝีมือของชาวกาฬสินธุ์ ตลอดจนกระบวนการผลิตและการนำผ้าพื้นเมืองมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

สุนทร สุขไทย (2549 : 112-116) ได้ศึกษาเรื่องการสืบสานการทอผ้าพื้นเมืองของชุมชนตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสขณาสัย จังหวัดสุโขทัย ผลการวิจัยพบว่า การทอผ้าของชุมชนตำบลบ้านหาดเสี้ยว มีประวัติและวิวัฒนาการยาวนานมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น โดยเป็นการสืบสานด้วยวิธีซึมซับไม่มีการสอน แต่เห็นพ่อ แม่ ปู่ ตา ยาย ทอก็เข้าไปช่วยและสามารถทอได้ เพื่อนำไปใช้ในครัวเรือน และมีการขายหารายได้บ้าง เป็นการใช้เวลาว่างจากการทำนา เพราะที่นี้มีการทำนาปีละครั้งซึ่งเป็นนาค้า การทอผ้าช่วยให้เกิดความสัมพันธ์และช่วยกันแบบเครือญาติ เกิดความภูมิใจในเมื่อเห็นผ้าที่ทอเสร็จแล้ว ปัญหาหลักที่ชาวชุมชนประสบ คือ ความต้องการของตลาดหรือการตลาด เพราะสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะด้านการแต่งกาย ส่วนสิ่งที่ต้องการคือ ให้รัฐบาลเข้ามามีส่วนช่วยในเรื่องการตลาด การให้โรงเรียนในชุมชนสอนการทอผ้าให้นักเรียนด้วย ก็จะเป็นการสืบสานและอนุรักษ์การทอผ้าไว้ ส่วนสภาพบ้านนั้นเป็นบ้านมีได้ทุนสูงสำหรับทอผ้าและนั่งพักผ่อน

สุริยา สนธิ (2550 : 52-62) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการด้านอาชีวศึกษานามัย และความปลอดภัยในการทำงานทอผ้า กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง เพื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านชีวอนามัยและความปลอดภัยในการทำงานทอผ้า และเพื่อหาแนวทางการป้องกันและควบคุมอุบัติเหตุในการทำงานทอผ้า จากการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการสุขภาพ และการป้องกันอันตรายในขณะที่ปฏิบัติงานนั้นได้รับการถ่ายทอดและเรียนรู้โดยทางตรงจากสมาชิกในครอบครัวและเพื่อน อุบัติเหตุในขั้นตอนการผลิตผ้าทอ พบว่า ขั้นตอนที่ทำให้เกิดอันตรายและบาดเจ็บบ่อยครั้ง คือขั้นตอนการซ่อมแซมวัสดุอุปกรณ์ ขั้นตอนการย้อมเส้นด้าย และขั้นตอนการทอผ้า แนวทางการป้องกันอุบัติเหตุในการทำงานทอผ้าที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ประกอบการ และอุปกรณ์ต่างๆ ต้องมีการจัดการดูแลรักษาอย่างสม่ำเสมอ ตลอดจน ควบคุมให้เป็นสถานที่ที่ไม่เป็นอันตรายหรือเอื้อต่อความปลอดภัย ควรปลูกฝังความเชื่อ ค่านิยมและทัศนคติเกี่ยวกับความปลอดภัยให้แก่สตรีทอผ้า

อดิศร ศรีชาติ (2550 : 218-229) ได้ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาในการผลิต การแปรรูป และการจัดการผลิตภัณฑ์ผ้าแพรวา จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาในการผลิตผ้าแพรวา ชาวบ้านโพนคำเนิ่งถึงการออกแบบ สี ลวดลาย วัสดุดิบ พิมพ์ทอผ้า การทอ การแปรรูป และการจำหน่าย ก่อนผลิตผ้าแพรวา สมัยก่อนชาวบ้านปลูกหม่อน และเลี้ยงไหมเอง ปัจจุบันซื้อเส้นไหมสำเร็จเป็นการลดขั้นตอนการผลิตมีเวลามากขึ้นและรวดเร็วในการทอผ้า ปัจจุบันการทอผ้าแพรวา กลายเป็นการทอในเชิงธุรกิจ มีผู้นิยมเพราะซื้อผ้าแพรวาเพิ่มขึ้น ส่วนในอดีตทอผ้าแพรวาเพื่อใช้ในโอกาสสำคัญเท่านั้น ผ้าแพรวาทอจากเส้นด้ายและเส้นไหม ชาวบ้านได้นำวิธีการใหม่ ๆ เข้ามาใช้ในการผลิต ซึ่งทำให้ผลิตได้เร็วขึ้นการย้อมสีมีทั้งใช้สีสังเคราะห์ และสีจากธรรมชาติ เช่น เปลือกไม้ ใบไม้ และครั่ง สิ่งเหล่านี้ไม่เป็นอันตรายต่อร่างกาย แต่กลับเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่เดิมมาชาวบ้านมีความเชื่อถือเกี่ยวกับการย้อมสีจากครั่ง ซึ่งเป็นสีแดงจากธรรมชาติ และผ้าไหมแพรวาเป็นผ้าเปียงสีแดงต่อมาได้เปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาการย้อมสีโดยมีหน่วยงานราชการสนับสนุน

อดุลย์ คามดิษฐ์ (2550 : 91-100) ได้ศึกษาเรื่องหัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่บ้านเหล่าเหนือ อำเภอนบพ จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า พัฒนาการของหัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ของบ้านเหล่าเหนือ มีพัฒนาการดีขึ้นในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงไหม กรรมวิธีการย้อมไหม และมัดหมี่ มีการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการปรับปรุงกระบวนการผลิต จนสามารถเพิ่มผลผลิตได้มากขึ้น มีคุณภาพได้มาตรฐานขึ้น โดยใช้เวลาเท่าเดิม เครื่องมือที่นำมาใช้ ได้แก่ เครื่องกวดไหมแบบใหม่ที่มีขนาดใหญ่ขึ้น และการใช้มอเตอร์ไฟฟ้าในการกรอไหม จากพัฒนาการดังกล่าว ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนบ้านเหล่าเหนือมีความสัมพันธ์กับหัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ ซึ่งเป็นอาชีพเสริมในด้านเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ ในด้านสังคม บ้านเหล่าเหนือเดิมมีลักษณะเป็นสังคมแบบญาติพี่น้องผูกพันกันทั้งหมู่บ้าน การเลี้ยงไหมและทอผ้าไหมเป็นหน้าที่ของผู้หญิง แต่จากการที่หัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่เป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวมากขึ้น ทำให้พ่อบ้านหรือบุตรหลานที่เป็นชายได้ช่วยเหลือในหัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่มากขึ้น เช่นช่วยกวดไหม ย้อมไหม แก้วไหมและเก็บหม่อนเลี้ยงไหม เป็นต้น นอกจากนี้ชุมชนบ้านเหล่าเหนือยังมีการติดต่อซื้อขายไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ และเมืองใหญ่ ๆ ได้พบเห็นวิถีชีวิตในชุมชนอื่นที่แตกต่างไปจากหมู่บ้านของตนเอง จึงนำมาเลียนแบบหรือนำวิถีชุมชนสังคมเมืองมาใช้ มีการแต่งกายทันสมัยมากขึ้น มีความเป็นอยู่แบบสังคมเมืองมากขึ้น จึงทำให้วัฒนธรรมของหมู่บ้านเปลี่ยนไป เช่น ด้านการแต่งตัว เสื้อผ้า โทรศัพท์มือถือ เป็นต้น นอกจากนี้

หัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ยังทำให้ชาวบ้านเหล่าเหนือรู้จักตลาดมากขึ้นสามารถจัดหาไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ รถยนต์ รถจักรยานยนต์ เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าชาวบ้านเหล่าเหนือมี เศรษฐกิจที่ดีขึ้น

อ้อยทิพย์ เกตุเอม, สมโพธิ์ สุตโรจประจักษ์ และสุนีรัตน์ สุตโรจประจักษ์ (2550 : 120-123) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทางกระรอก ผลการวิจัยพบว่า สามชิกกลุ่ม เครือข่ายวิจัยได้เรียนรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมทางกระรอกและนำมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทาง กระรอกให้มีมาตรฐาน เน้นการใช้เส้นไหมบ้าน ย้อมสีธรรมชาติ และทอมือตามแนวคิดเศรษฐกิจ พอเพียง ได้ผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทางกระรอกรูปแบบใหม่ ทั้งรูปลักษณ์ ลวดลาย สี สัน เหมาะกับการ นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ร่วมสมัย คือ ผ้าสำหรับตัดเสื้อผ้า ผ้าห่ม ผ้าคลุมไหล่ ผ้าพันคอและผ้า เอนกประสงค์ กลุ่มทอผ้าไหมทางกระรอก มีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการกลุ่มดีขึ้น มีเครือข่าย ทอผ้าไหมทางกระรอก 11 หมู่บ้าน โดยใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นฐานร่วมกับแนวทางการบริหารจัดการ กลุ่มแบบตะวันตก การดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนับเป็นกลไกสำคัญ ในการ ขับเคลื่อนกิจกรรมและนำไปสู่การพัฒนาคนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์ หากมีผู้ประสงค์ทำการวิจัยต่อ ควรเน้นในเรื่อง การแปรรูปผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายจะช่วยพัฒนาอาชีพแก่ชาวบ้านได้ต่อไป

ดวงจิตร์ ก้าวศรี (2551 : 35-38) ได้ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน การผลิตผ้าไหมแพรวาลายเกาะบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการวิจัยพบว่า ผู้ผลิตผ้า ไหมแพรวาลายเกาะส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 31-40 ปี สมาชิกในครอบครัวที่ทำการผลิต จำนวน 1 คน มีประสบการณ์ในการผลิต 10-20 ปี แหล่งความรู้ในการผลิตมาจากบรรพบุรุษและแหล่ง เงินทุนส่วนตัว ด้านต้นทุนการผลิตเท่ากับ 5,195.07 บาท ประกอบด้วย 1,500 บาท แยกเป็นไหม พุง 1,500 บาท และไหมยืน 450 บาท ค่าแรงงานทางตรงที่มีมากที่สุด 3 อันดับแรก เป็นดังนี้ ค่าแรงงานในการทอ 2,000 บาท ค่าแรงงานการทำไหมพุง 500 บาท และค่าแรงงานในการกวัก 300 บาท ค่าใช้จ่ายในการผลิตที่มีจำนวนมากที่สุด 3 อันดับแรก เป็นดังนี้ ค่าสี 60 บาท ค่าถ่าน 50 บาท และค่าทอผ้า 28.06 บาท ตามลำดับ กลุ่มผู้ผลิตควรผลิตหรือจัดหาวัตถุดิบจากท้องถิ่นโดย การส่งเสริมให้กลุ่มสามารถผลิตเส้นไหมให้ได้คุณภาพที่กลุ่มต้องการควรส่งเสริมและให้ความรู้แก่สมาชิก ให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพควรทำการบำรุงรักษาและทำความสะอาดเครื่องมือและ อุปกรณ์ในการผลิตให้ถูกต้องและอยู่ในสภาพที่พร้อมใช้งานควรมีการจดบันทึกการผลิตเพื่อจะได้ทราบ ว่า ต้นทุนและรายได้จากการผลิตซึ่งสามารถนำข้อมูลที่ได้ใช้ในการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพควร นำระบบการผลิตแบบทันเวลาพอดีมาใช้เพื่อลดต้นทุนการจัดเก็บสินค้าคงคลัง โดยสรุป ผลการศึกษา ครั้งนี้ทำให้ได้ข้อมูลด้านต้นทุนและผลตอบแทนการผลิตผ้าไหมแพรวาลายเกาะ สามารถนำไปเป็น ข้อมูลในการวางแผนการวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตผ้าไหมแพรวาลายเกาะ บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ให้มีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพต่อไป

ประนอม เคียนทอง (2551 : 270-275) ได้ศึกษาเรื่องพลวัตและการปรับตัวของ การสร้างเครือข่ายธุรกิจผ้าทอมัดหมี่ชุมชนไทยพวน จังหวัดลพบุรี ผลการวิจัยพบว่า ประวัติความเป็นมาของผ้าทอมัดหมี่ชุมชนไทยพวนทั้งห้าแห่งได้อพยพย้ายถิ่นจากเมืองพวนแขวงเชียงขวาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เข้ามาตั้งบ้านเรือนในประเทศไทยและจังหวัดลพบุรีมี อายุมากกว่าสองร้อยปี และมีอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ร่วมกันคือ วัฒนธรรมด้านศิลปะการทอผ้าซึ่ง ชาวไทยพวนในแต่ละท้องถิ่นมีการทอผ้ามัดหมี่ ลวดลายแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิศาสตร์ มีการทอ

ผ้าใช้สอย ประกอบพิธีกรรม และใช้ผ้าเพื่อการแลกเปลี่ยนสิ่งของกับคนในชุมชนและคนนอกชุมชน ยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง มีพัฒนาการปรับโครงสร้างการผลิตจากการพึ่งพิงพยากรธรรมชาติ ในชุมชนมีการปลูกฝ้าย ย้อมสีธรรมชาติ ทอด้วยกี่พื้นเมือง ศิลปะลวดลายผ้ามัดหมี่แบบพื้นเมือง ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ชุมชนได้ยอมรับการใช้เทคโนโลยีการผลิตแบบใหม่ ใช้เส้นใยสังเคราะห์ สีวิทยาศาสตร์ ทอผ้าด้วยกี่กระตุก ลวดลายสีเส้นตามความนิยมวัตถุดิบประสงค์ของการทอผ้า เพื่อใช้สอย ประกอบพิธีกรรม และการซื้อขายในระบบตลาดรูปแบบธุรกิจครัวเรือน โดยซื้อขายในระบบตลาดท้องถิ่น มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตเป็นสองระยะคือ ระยะแรกเป็นช่วงของการรวมกลุ่มสตรีผ้าทอมือมัดหมี่ชุมชนไทยพวนตามวิถีสังคมแบบเกษตรกรรม และระยะที่สองเป็นช่วงพัฒนาเป็นธุรกิจครัวเรือนและชุมชนสู่ระบบทุนนิยมผสมผสานกับวิถีสังคมเกษตรกรรม ประกอบด้วยสามยุค คือ ยุคชุมชนพัฒนา ยุคชุมชนการค้า และยุคธุรกิจชุมชนทางเลือก บูรณาการร่วมกับวิถีคิดเดิมของภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ ศิลปะลวดลายผ้าเป็นอัตลักษณ์ของคนไทยพวนแต่ปรับโครงสร้างการผลิตจากธุรกิจในครัวเรือนเข้าสู่ธุรกิจชุมชน จากกลุ่มคนไทยพวนไปสู่ชุมชนในจังหวัดอ่างทอง สระบุรี นครราชสีมาและชัยภูมิเป็นพลังอำนาจต่อรองกับกลุ่มทุนพ่อค้า ใช้ระบบตลาดของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนซื้อขายผ้าทอมือมัดหมี่ ในการส่งเสริมอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม ของชุมชนไทยพวน รูปแบบภาคเกษตรกรรม คือ ทำนา ทำสวน ควบคู่กับการทอผ้าส่งผลให้คนในชุมชนไทยพวนปรับตัวดำรงอยู่ได้

ลออ ไชโยธา (2551 : 91-94) ได้ศึกษาเรื่องศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าไหมชุมชนตำบลโคกจานอำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ ผลการวิจัยพบว่าภูมิปัญญาการทอผ้าไหมของชุมชนตำบลโคกจาน เป็น สิ่งทอที่งดงาม มีคุณภาพที่โดดเด่น ลักษณะเหล่านี้เป็นพื้นฐานของความเชื่อ และสภาพแวดล้อมของชุมชนที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา จึงทำให้ผ้าไหม มีคุณค่า และมีบทบาทสำคัญที่บ่งชี้ถึงความเป็นมาของชุมชน แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการ การค้น การคิด การประดิษฐ์ การแก้ไข ปรับปรุงประยุกต์ให้มีความเหมาะสมลงตัวกลายเป็นจารีต ประเพณี วัฒนธรรมที่ถ่ายทอดสู่รุ่นลูกหลานสืบต่อไปการสืบทอดและพัฒนาการ ของการทอผ้าไหม โดยวิธีการสอนกันเองในชุมชน จากปู่ย่าตายาย พ่อแม่ สู่ลูกหลาน เป็นการเรียนรู้กันภายในชุมชนความสำคัญ และความสัมพันธ์ของผ้าไหมกับวิถีชีวิตคนในชุมชนโคกจาน ที่ใช้กระบวนการทอผ้าไหม และผ้าไหม เป็นสื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีงาม ความสามัคคี ตลอดจนจนถึงการมีส่วนร่วม ตั้งแต่ครอบครัว จนถึงชุมชน สร้างค่านิยมความเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ควรส่งเสริมและอนุรักษ์ไว้ปัจจัยที่ส่งเสริมและเป็นอุปสรรคในการดำรงอยู่ของการทอผ้าไหมของชุมชนโคกจานได้แก่ ผ้าไหมที่มีคุณภาพ และมีคุณค่าสามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ชุมชน ลดปัญหาความยากจนลงได้ ส่วนที่เป็นอุปสรรคจะเป็นด้านการตลาด การถูกพ่อค้าคนกลางกดราคา และการพัฒนาการทอผ้าไหมอย่างต่อเนื่องทั้งด้านการบริหารจัดการระบบกลุ่ม รวมถึงวัตถุดิบจากธรรมชาติที่นำมาผลิตสีย้อมผ้าไหม ได้หายากยิ่งขึ้นแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าไหม จากการศึกษาพบว่าปัญหาที่เกิดขึ้น เด็กรุ่นใหม่ที่ได้เข้าไปศึกษาต่อในระดับสูง มักไม่ค่อยให้ความสนใจผ้าไหมและการทอผ้าไหมเท่าที่ควรรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือชุมชนเองควรตระหนักและให้ความสนใจ ควรปลูกฝังให้เยาวชนได้มีความผูกพันและหันมาสนใจ ในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง โดยการสร้างค่านิยม วัฒนธรรม หรือจัดเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในสถานศึกษา เพื่อให้เด็กเยาวชนได้เห็นความสำคัญและตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมของชุมชนตำบลโคกจาน ส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกับการทอผ้าไหมในชนบทของอีสานตอน

ใต้ ที่มีการผสมผสานวัฒนธรรมของเขมรและลาวเข้าด้วยกัน มีพัฒนาการและมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ไม่แตกต่างกันมากนักของคนในชนบท แต่ลักษณะที่โดดเด่นของผ้าไหมจากชุมชนโคกจาน คือผ้าไหมที่มีคุณภาพจนเป็นสามารถเป็นแหล่งผลิตผ้าไหมที่สำคัญของจังหวัดศรีสะเกษ ที่สามารถทำเป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนเป็นอย่างดี มีตลาดรองรับ เพราะมีการรักษาคุณภาพในการทอผ้า และมีการพัฒนาตลาดขายให้ตรงกับความต้องการ ของผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ให้มากขึ้น

ศิริวรรณ ศิริรักรงษา (2551 : 62-69) ได้ศึกษาเรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนาการทอผ้าไหมลายกะเหรี่ยง อำเภอบ้านคาจังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมการทอผ้ากะเหรี่ยงเกิดจาก ภูมิปัญญาของชนชาวกะเหรี่ยงที่สืบทอดจากอดีตมาถึงปัจจุบัน สภาพการดำเนินงานของกลุ่มทอผ้ามีปัญหาหลายด้านทั้งด้านวัตถุดิบ การย้อมสี อุปกรณ์การทอ กระบวนการทอ ลวดลาย สมาชิกกลุ่มขาดความรู้ความเข้าใจ ขาดการพัฒนาตลาดและรูปแบบ ขาดการเชื่อมโยงการตลาดทอผ้า ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยได้มีการจัดเสวนาเวทีชาวบ้านขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ และยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมการพัฒนาการทอผ้ากะเหรี่ยงพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อเป็นการส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจของกลุ่มทอผ้ากะเหรี่ยงเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับคนในชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนอย่างยั่งยืนสมาชิกกลุ่มทอผ้ากะเหรี่ยงมีความพึงพอใจต่อการพัฒนาการทอผ้าไหมเป็นอย่างดีโดยมีค่าเฉลี่ยโดยรวมอยู่ในระดับมากสามารถใช้พัฒนาการทอผ้าไหมลายกะเหรี่ยงได้เป็นอย่างดีโดยมีขั้นตอน 5 ขั้นตอน คือ 1.ชนิดของวัตถุดิบ 2. การย้อมสี 3. อุปกรณ์การทอ 4. กระบวนการทอ 5. ลวดลาย

สร้างสี แก้วพิจิตร (2551 : 199-204) ได้ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมปักธงชัยเพื่อพัฒนาเป็นสินค้ามาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน ผลการวิจัยพบว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมปักธงชัย เป็นองค์ความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ถ่ายทอดต่อกันมาเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านดั้งเดิมของชาวบ้าน ภูมิปัญญาเหล่านั้น ได้แก่ ภูมิปัญญาในการจัดหาเส้นไหม ในอดีตชาวบ้านมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง เพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการทอผ้าไหม แต่ปัจจุบันมีการรับซื้อเส้นไหมสำเร็จรูป ทำให้มีเวลาในการผลิตผ้าไหมมากขึ้น ภูมิปัญญาในการฟอกไหมในอดีตชาวบ้านใช้วิธีการฟอกไหมโดยใช้น้ำต่างจากธรรมชาติ เช่น ต้นกล้วย เปลือกถั่ว ก้านตาล ผู้ทำการฟอกไหมต้องรู้อุณหภูมิของน้ำ ส่วนผสมของด่างและการฟอกอย่างถูกวิธี ปัจจุบันมีการใช้สารเคมีในการฟอกไหม ภูมิปัญญาในการย้อมสีไหม ในอดีตชาวบ้านใช้สีจากธรรมชาติในการย้อมเส้นไหม ปัจจุบันมีการใช้สีเคมีหรือสีสังเคราะห์แทนเพราะมีความสะดวกรวดเร็ว ภูมิปัญญาในการเตรียมเส้นไหม เป็นการนำเส้นไหมที่ย้อมสีแล้วมาปั่นเก็บไว้เพื่อแยกเส้นไหมให้เป็นระเบียบ ง่ายต่อการใช้งาน ในการเตรียมเส้นไหมสำหรับทอผ้าแยกได้สองกลุ่ม คือ ไหมเส้นพุ่งและไหมเส้นยืน ภูมิปัญญาในการทอผ้า ซึ่งได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น จึงเกิดการเลียนแบบนำมาเป็นลายผ้าทอ เช่น ลายทางกระรอก ลายมัดหมี่ ภูมิปัญญาในการทอผ้า เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการผลิตผ้าไหม กระบวนการทอผ้าอาศัยหลักการ คือ จัดเส้นไหมสองแนวขัดประสานกันเพื่อให้เกิดเป็นผืนผ้า ในอดีตชาวบ้านทอผ้าไหมโดยใช้มือเป็นเครื่องมือในการทอ แต่ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้จักรทอซึ่งรวดเร็วกว่าการทอด้วยมือ ผ้าไหมปักธงชัยที่นิยมผลิตมี 2 ชนิด คือ ผ้าไหมทอมือพื้นเรียบ และผ้าไหมลวดลาย ในส่วนของผ้าไหมกับความเชื่อและพิธีกรรม ในอดีตชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับผ้าไหมในวิถีชีวิตว่าเป็นเครื่องแสดงฐานะของผู้สวมใส่หรือผู้ใช้ว่ามีฐานะเป็นอย่างไร ปัจจุบันความเชื่อและพิธีกรรมที่มีผ้าไหมเข้ามาเกี่ยวข้องกับลดน้อยลง เพราะบริบทสังคม

วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงแพร่กระจายเข้าสู่ชุมชนตามกระแสยุคโลกาภิวัตน์ ในด้านกระบวนการพัฒนาการผลิตผ้าไหมปักธงชัย โดยสรุป จากการวิจัยครั้งนี้ นอกจากจะได้เรียนรู้ภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมปักธงชัยที่มีคุณภาพได้มาตรฐานแล้ว ยังได้แนวทางการผลิตผ้าไหมให้มีคุณภาพดี สีไม่ตก เนื้อผ้าแน่น ลวดลายสีสวยงาม เหมาะกับทุกเพศทุกวัย เพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์ผ้าไหมให้เป็นที่ยอมรับ ซึ่งหน่วยงานหรือชุมชนอื่น ๆ สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางปรับปรุงคุณภาพหรือกำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของชุมชนต่อไป

จริญญา นวลอินทร์ (2552 : 102-118) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลสำเร็จของโครงการกลุ่มอาชีพ OTOP กรณีศึกษาการดำเนินงานกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมบ้านสร้อย หมู่ที่ 10 ตำบลจางลาน อำเภอนา จังหวัดอำนาจเจริญ ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอาชีพทอผ้าไหม บ้านสร้อย สมาชิกจะจัดหาวัสดุด้วยตนเองและมีหน่วยงานทางราชการ องค์กรเอกชนเข้ามาสนับสนุน การผลิตเป็นไปอย่างต่อเนื่อง สมาชิกมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่ม คณะกรรมการบริหารงานด้วยความโปร่งใส มีการจัดทำเอกสารบัญชีต่างๆ ที่สามารถตรวจสอบได้ บางครั้งการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มมีปัญหาอุปสรรคบ้าง เช่น เส้นไหมซึ่งเป็นวัสดุในการผลิตไม่เพียงพอต่อการผลิต ก็จะไปซื้อ เส้นไหมเพิ่มจากโรงงาน แบบลายผ้าไม่ทันสมัย และคุณภาพผลิตภัณฑ์ไม่ได้มาตรฐาน เมื่อมีปัญหาจะมีการประชุมเพื่อแก้ไขทันทีรวมทั้งมีการพูดคุยตัวต่อตัว การแนะนำโดยใช้ความรู้และประสบการณ์ส่วนตัวของคณะกรรมการบริหารกลุ่มอาชีพ ทำให้สมาชิกเกิดความศรัทธา และเชื่อมั่นในการบริหารงานของคณะกรรมการ กลุ่มจึงดำเนินงานมาได้เป็นระยะเวลาที่ยาวนานจนถึงปัจจุบัน ปัจจัยความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมบ้านสร้อย เนื่องจากคณะกรรมการมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ สมาชิกมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน มีการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ และเอกชนควบคู่ไปกับการประชาสัมพันธ์ผลการดำเนินงานและผลิตภัณฑ์ของกลุ่มไปด้วย ทำให้มีตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ส่งผลให้กลุ่มและสมาชิกมีรายได้ มีอาชีพที่มั่นคง คุณภาพชีวิตของสมาชิกและครอบครัวกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมบ้านสร้อยดีขึ้น จากผลการวิจัยทำให้ได้ข้อเสนอนี้ว่า เพื่อให้การดำเนินงานของกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมบ้านสร้อยมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เจ้าหน้าที่ควรจัดประชุมสัมมนาให้กับกลุ่มเพื่อสร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพ คณะกรรมการควรประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อขอรับการสนับสนุนเรื่องการฝึกอบรมต่างๆ กลุ่มควรศึกษาเกี่ยวกับการผลิตเส้นไหมให้เพียงพอกับความต้องการในการผลิตผ้าไหมของกลุ่ม และต้องตรวจสอบคุณภาพผลิตภัณฑ์ให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน พัฒนาการผู้ประสานงานตำบลควรมีการนำสมาชิกไป ทักตักศึกษาดูงานประกอบอาชีพด้านต่างๆ ของกลุ่มอื่น เพื่อใช้เป็นข้อมูลเสนอแนะต่อกรรมการพัฒนาชุมชน ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 3 สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอและเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนที่เกี่ยวข้องทุกระดับ ผู้สนใจทั่วไป เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนากลุ่มอาชีพทอผ้าไหมบ้านสร้อยให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อเป็นข้อมูลในการส่งเสริม และสนับสนุนการดำเนินงาน ของกลุ่มอาชีพอื่นๆต่อไป

ทัศนียา นิลฤทธิ์ (2552 : 124-136) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาลวดลายผ้ามัดหมี่ กรณีศึกษาเส้นกรอบนอกของปราสาทศิขรภูมิเพื่อนำมาใช้ในการออกแบบลายสินค้า ผลการวิจัยพบว่า ผลการคัดเลือกลวดลายผ้ามัดหมี่ของผู้เชี่ยวชาญคือ ลายปราสาทมุมสูง 1 ลายเรขาคณิต 4 ลายนามธรรม 1 และผลการคัดเลือกแบบร่างเสื้อคลุมตัวนอกยุค 1960 จำนวน 9 ตัวผลการวิเคราะห์แบบประเมินความพึงพอใจของบุคลากรสตรี ที่มีต่อลวดลายผ้า พบว่า ลายปราสาทมุมสูง 1 ด้าน

ลวดลาย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.78 ลายเรขาคณิต 4 คือ ด้านความงาม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.77 ลายนามธรรม 1 ด้าน คือ ด้านลวดลายและด้านสีสันทันมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.73 ด้านค่าเฉลี่ยความพึงพอใจของสื่อกลุ่ม ตัวนอญยุค 1960 คือ กลุ่มชนเผ่า ลายปราสาทมสูง 1 ค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุด คือ ความสวยงามของลวดลาย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.67 ลายเรขาคณิต 4 ค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุด คือ ความสัมพันธ์ระหว่างลายผ้าและแบบเสื้อ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.74 ลายนามธรรม รูปแบบ ค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุด คือ ความสวยงามของลวดลายเท่ากับ 4.70 กลุ่มเครื่องแบบ ลายปราสาทมสูง 1 ค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุด คือ รูปแบบสื่อกลุ่มตัวนอญยุค 1960 ลายปราสาทมสูง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.74 ลายเรขาคณิต 4 ค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุด คือ ความสัมพันธ์ระหว่างลายผ้าและแบบเสื้อมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.73 ลานนามธรรม 1 ค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุด คือ รูปแบบสื่อกลุ่มตัวนอญยุค 1960 มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.71 กลุ่มศิลปะและแฟชั่น ลายปราสาทมสูง 1 ค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุด คือ ความสัมพันธ์ระหว่างลายผ้าและแบบเสื้อมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.67 ลายเรขาคณิต 4 ค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุด คือ ความสัมพันธ์ระหว่างลายผ้าและแบบเสื้อ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.69 ลายนามธรรม 1 ค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุด คือ ความสัมพันธ์ระหว่างลายผ้าและแบบเสื้อมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.70

ภาณุพงศ์ ข้างจะงาม (2552 : 86-93) ได้ศึกษาเรื่องการอนุรักษ์ผ้าทอพื้นเมืองของชาวพวน ตำบลหาดเสี้ยวอำเภอศรีสขนาลัย จังหวัดสุโขทัย การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการอนุรักษ์วิธีการทอผ้าพื้นเมืองแบบดั้งเดิมและเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์ผ้าทอพื้นเมืองของชาวพวน ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสขนาลัย จังหวัดสุโขทัย กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษานี้คือ ผู้นำชุมชน ผู้สนับสนุนภาครัฐผู้มีความเชี่ยวชาญเรื่องผ้าทอพื้นเมืองบ้านหาดเสี้ยว ผู้ประกอบอาชีพทอผ้าพื้นเมืองบ้านหาดเสี้ยวและผู้ประกอบการร้านค้าจำหน่ายผ้าทอพื้นเมืองบ้านหาดเสี้ยววิธีดำเนินการวิจัยใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยการบรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ การอนุรักษ์วิธีการทอผ้าพื้นเมืองแบบดั้งเดิมของชาวพวนตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสขนาลัย จังหวัดสุโขทัย ในกระบวนการผลิตผ้าทอพื้นเมืองที่ควรแก่การอนุรักษ์มี 3 ขั้นตอน คือ การเตรียมฝ้าย การเตรียมทอ และการทอเป็นผืนผ้า ส่วนการอนุรักษ์และการเก็บรักษาเครื่องมืออุปกรณ์ทอผ้าพื้นเมืองนั้นถือได้ว่า ชาวพวนบ้านหาดเสี้ยวได้ใช้ภูมิปัญญาในการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี แนวทางการอนุรักษ์ผ้าทอพื้นเมืองของชาวพวนตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสขนาลัยจังหวัดสุโขทัย มี 4 แนวทาง ได้แก่ การป้องกันดูแลรักษาผ้าทอพื้นเมืองโดยการทำความสะอาดก่อนเก็บรักษาอย่างดีในตู้เสื้อผ้า การปฏิบัติกรอนุรักษ์โดยการผลิตผ้าทอพื้นเมืองให้คงรูปแบบทั้งลวดลายและสีสันทัน รักษาโดยการเก็บผ้าทอพื้นเมืองให้ถูกวิธีและซ่อมแซมเมื่อมีการชำรุดและการพัฒนาผ้าทอพื้นเมืองให้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมชุมชนบ้านหาดเสี้ยว โดยการถ่ายทอดความรู้เรื่องกระบวนการทอผ้าพื้นเมืองให้เยาวชนและการรณรงค์ให้คนในชุมชนหันมาสนใจเรื่องการทอผ้าพื้นเมืองมากขึ้น

วรุณกาญจน์ วริศเศรษฐ์ชาญ (2552 : 54-59) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ของธุรกิจ OTOP กลุ่มผลิตภัณฑ์ผ้าไหมในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสาร ผลการวิจัยพบว่าประชาชนกลุ่มธุรกิจ OTOP มีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับการมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ โดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านมุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ เช่นกลุ่มส่งเสริมให้สมาชิกกลุ่มได้แสดงความคิดเห็นในการระดมความคิดเห็นใหม่ ๆ ด้านการมุ่งเน้นลักษณะตลาด เช่น กลุ่มสร้างความเชื่อมั่นในการสร้างโอกาสทางการตลาดเพื่อความได้เปรียบทางการนำเสนอผลิตภัณฑ์ใหม่ และด้านนวัตกรรมและ

เทคโนโลยี เช่น กลุ่มสร้างความเชื่อมั่นในการนำแนวคิดทางเทคโนโลยี ไปทดสอบกับลูกค้าอย่างเหมาะสมประธานกลุ่มธุรกิจ OTOP ที่มีทุนเริ่มต้นแตกต่างกัน มีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับการมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ โดยรวม ด้านการมุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ด้านการมุ่งเน้นลักษณะตลาด และด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี ไม่แตกต่างกันประธานกลุ่มธุรกิจ OTOP ที่มีระยะเวลาในการดำเนินงาน 5-10 ปี และ 11-20 ปี มีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับการมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ด้านการมุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ มากกว่าระยะเวลาในการดำเนินงาน น้อยกว่า ๕ ปีประธานกลุ่มธุรกิจ OTOP ที่มีจำนวนสมาชิกแตกต่างกัน มีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับการมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ โดยรวมและเป็นรายด้านทุกด้าน ได้แก่ ด้านการมุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ด้านการมุ่งเน้นลักษณะตลาด และด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี ไม่แตกต่างกันประธานกลุ่มธุรกิจ OTOP ที่มีสถานที่ตั้งจังหวัดร้อยเอ็ด มีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับการมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ด้านการมุ่งเน้นลักษณะตลาด มากกว่า จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม ประธานกลุ่มธุรกิจ OTOP ที่มีสถานที่ตั้งจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ด มีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับการมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ด้านการมุ่งเน้นลักษณะตลาด มากกว่าจังหวัดขอนแก่น และประธานกลุ่มธุรกิจ OTOP ที่มีสถานที่ตั้งจังหวัดมหาสารคาม มีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับการมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ด้านการมุ่งเน้นลักษณะตลาด มากกว่าจังหวัดร้อยเอ็ดประธานกลุ่มธุรกิจOTOP ที่มีปริมาณการขายแตกต่างกัน มีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับการมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ โดยรวมและเป็นรายด้านทุกด้าน ได้แก่ ด้านการมุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ด้านการมุ่งเน้นลักษณะตลาด และด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี ไม่แตกต่างกันโดยสรุป การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ของธุรกิจ OTOP กลุ่มผลิตภัณฑ์ผ้าไหมในกลุ่มจังหวัดร้อยเอ็ดขอนแก่น อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งข้อเสนอที่ได้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางสำหรับเป็นข้อมูลในการปรับปรุง และพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของธุรกิจ OTOP และเพื่อเป็นข้อมูลในการกำหนดแผนกลยุทธ์การแข่งขันด้านผลิตภัณฑ์ ด้านบริการ ด้านบุคลากร และด้านช่องทางการจัดจำหน่ายของธุรกิจ OTOP ให้สามารถนำไปประยุกต์พัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมให้มีประสิทธิภาพและมีการดำเนินงานที่ดีมากขึ้น

อารีวรรณ อุ้นเจริญ (2552 : 201-211) ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอพื้นเมืองโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดยโสธร ผลจากการวิจัยพบว่า ทุกพื้นที่ในการวิจัยมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานเกี่ยวกับการทอผ้าพื้นเมือง ในอดีตชาวบ้านทอผ้าพื้นเมืองเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มของสมาชิกในครัวเรือน มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองของบรรพชนจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องในปัจจุบันมีชุมชนทอผ้าพื้นเมือง ในจังหวัดยโสธรทั้ง 9 อำเภอ จำนวนประมาณ 60 ชุมชน วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการทอ ได้แก่ เส้นฝ้าย และเส้นไหม ส่วนมากชาวบ้านทอผ้าฝ้าย เนื่องจากวิธีการทอผ้าฝ้ายง่ายกว่าและค่าใช้จ่ายน้อยกว่าวิธีทอผ้าชนิดอื่นที่สำคัญคือ ชาวยโสธรปลูกฝ้ายได้เองเพื่อใช้ทอผ้าพื้นเมือง เครื่องมือสำคัญที่ใช้ทอผ้าพื้นเมือง ได้แก่ ฝีม และกี ชาวยโสธรยังคงนิยมใช้กีพื้นเมืองเนื่องจากที่ดั่งกล่าวทำให้เนื้อผ้าแน่นสม่ำเสมอทนทานสวยงาม และมีคุณค่าทางศิลปะมากกว่าผ้าที่ทอด้วยเครื่องจักร น่าสังเกตว่าช่างทอผ้าพื้นเมืองส่วนใหญ่เป็นหญิงผู้มีความทักษะและความอดทนสูงแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าพื้นเมืองโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ การผลิต การตลาดและรายได้ ภาครัฐและภาคเอกชนควรให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับการออกแบบ ลวดลายและจำหน่ายผ้าทอให้มีรายได้เพิ่มขึ้นทุกภาคส่วนในจังหวัดนี้ ควรให้ความสำคัญแก่หัตถกรรมผ้าทอพื้นเมืองซึ่งเป็นวัฒนธรรมจากภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงตั้งแต่ร่วมคิด

ร่วมทำร่วมเป็นเจ้าของ และร่วมรับผลประโยชน์ ต้องพัฒนางานหัตถกรรมนี้ โดยองค์รวมเพื่อมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิต และความเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดความสมดุลและดำรงอยู่อย่างยั่งยืนของงานหัตถกรรมผ้าทอพื้นเมืองโดยสรุป ทำให้ได้ประวัติความเป็นมาการใช้ภูมิปัญญาและแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอพื้นเมืองโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดยโสธร ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอพื้นเมืองโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในชุมชนอื่น ๆ ได้ต่อไป

สรุปงานวิจัยในประเทศพบว่า หัตถกรรมการทอผ้าไหมมีประวัติและวิวัฒนาการยาวนานมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น ลักษณะการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านหัตถกรรมการทอผ้า เป็นการเรียนรู้ผ่านทางวิธีการซึมซับโดยไม่มีการสอน แต่อาศัยเรียนรู้จากพ่อ แม่ ปู่ ตา ยาย เพื่อนำไปใช้ในครัวเรือน มีการขายหารายได้บ้าง เป็นการใช้เวลาว่างจากการทำนา เป็นการเรียนรู้ตั้งแต่เด็กผ่านการเล่นลูกมือ การสังเกตและการทดลองทำด้วยตนเอง โดยการแนะนำของครอบครัว ต่อมาการผลิตหัตถกรรมผ้าไหมมีลักษณะที่แตกต่างจากเดิม โดยมีโครงการฝึกอบรมจัดผ่านทางหน่วยงานต่าง ๆ คนเรียนอาจไม่ได้เป็นคนในครอบครัว แต่เป็นผู้สนใจมีเนื้อหาหลากหลายและจำเป็นมากขึ้น เช่น การสร้างคุณภาพ การตลาด การรวมกลุ่ม เป็นต้น ปัจจัยสำหรับการผลิตในปัจจุบัน คือ ความต้องการของตลาดมีคอน์ใหม่ทั้งในและต่างประเทศ ทำให้เกิดช่องทางหารายได้ รัฐมีนโยบายส่งเสริมการผลิตงานหัตถกรรมโดยการอบรมวิธีการผลิตใหม่ๆ และการหาตลาดให้ ประกอบกับชาวบ้านมีภูมิปัญญาอยู่แล้ว รวมกับการผลิตใหม่ทำให้สามารถฟื้นฟูอาชีพทอผ้าจนเป็นที่นิยมได้ ในส่วนของการรวมกลุ่มทอผ้าพบว่า ทุกกลุ่มมีการจัดโครงสร้างองค์กร กำหนดสถานภาพและบทบาทของสมาชิก กลุ่มที่ประสบความสำเร็จมีปัจจัยที่สำคัญคือ ประธานกลุ่มและคณะกรรมการกลุ่ม มีความรู้ในสถานภาพที่ถูกต้อง กำหนด มีความรับผิดชอบและสามารถที่จะปฏิบัติงานได้ในหลายหน้าที่ รู้จักเคารพกฎ กติกา อุดมการณ์ และค่านิยม มีการเรียนรู้ ปรับตัวและพัฒนาตนเอง ส่วนกลุ่มที่ไม่ประสบความสำเร็จนั้น มีการจัดการโครงสร้างองค์กรแต่ขาดการจัดการด้านการประสานงานที่ดี สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมน้อย เพราะขาดอุดมการณ์และเป้าหมายที่มุ่งสู่ความสำเร็จร่วมกัน สิ่งที่มีเหมือนกันประการหนึ่งคือ กลุ่มทอ ผ้าไหมทุกกลุ่มมีการวางแผนในการดำเนินการ การเตรียมวัตถุดิบ การออกแบบ สี ลวดลาย การผลิต การทอ การแปรรูป การจำหน่าย การตลาด การจัดทำระบบบัญชี และการพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ สมัยก่อนชาวบ้านปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมเอง ทั้งยังใช้สีย้อมจากธรรมชาติ แต่ปัจจุบันซื้อเส้นไหมและใช้สีสำเร็จเป็นการลดขั้นตอนการผลิต ทำให้มีเวลามากขึ้นและเกิดความรวดเร็วในการทอผ้า ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จ คือ ตัวชี้วัดความสำเร็จในการดำเนินการที่เป็นไปตามมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP การจัดการความรู้ การแสวงหาความรู้ การจัดเก็บความรู้ และการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้และนำความรู้มาประยุกต์ใช้และถ่ายทอดความรู้แก่สมาชิกกลุ่มทอผ้าอย่างมีระบบ ปัญหาหลักที่ชาวชุมชนประสบ คือ ความต้องการของตลาดหรือการหาตลาด เพราะสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะด้านการแต่งกาย ส่วนสิ่งที่ต้องการ คือ ให้รัฐบาลเข้ามามีส่วนร่วมช่วยในเรื่องการหาตลาดเพื่อให้มีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพต่อไป และต้องการให้โรงเรียนในชุมชนสอนการทอผ้าให้นักเรียน เพื่อเป็นการสืบสานและอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านหัตถกรรมการทอผ้าไว้

2. งานวิจัยต่างประเทศ

Evans (2000 : 906) ได้ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวโดยศึกษากรณีของชุมชนในเคนย่า การวิจัยครั้งนี้ ทำการสำรวจทัศนคติในเรื่องเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมกับชุมชนในกระบวนการวางแผนงานเพื่อการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ในแคว้น Amboseli ตำบล Kajiado ประเทศเคนย่า โดยใช้แนวคิดด้านการมีส่วนร่วมของพลเมืองแบบ Ladder of Citizen Participation ของ S. Amstein เป็นทฤษฎีต้นแบบ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ทั้งหน่วยงานในภาครัฐบาลและประชาชนในส่วนท้องถิ่น ต่างก็มีทัศนคติและให้คำนิยามของคำว่า การมีส่วนร่วมของพลเมืองแตกต่างกัน และแม้ว่าแต่ละกลุ่มจะสามารถมีส่วนร่วมในโปรแกรมการพัฒนาชุมชนอย่างเหมาะสมก็ตาม แต่ผลการวิจัยก็ยังพบว่า ระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้อยู่อาศัยในชุมชนยังคงถูกจำกัดอยู่ที่ระดับของเทศบาลเท่านั้น การสร้างกรอบแนวคิดต้นแบบ ได้รับการเสนอแนะให้ใช้เป็นเครื่องมือเพื่อสำรวจระดับของความต้องการด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้อยู่อาศัยในชุมชน รวมถึงยุทธวิธีซึ่งจะทำให้ระดับของการมีส่วนร่วมนั้นสามารถประสบผลสำเร็จได้จริง ดังนั้น , จึงสรุปได้ว่า ควรส่งเสริมให้มีการวางแผนงานสำหรับโครงการเพื่อการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวของชุมชน ก่อนที่การดำเนินการจัดโครงการนั่นเอง

Schlichting (2000 : 30) ได้ศึกษาหน่วยการเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งทอนี้คือ มีจุดมุ่งหมายในการให้โรงเรียนระดับกลาง (อายุ 9-13 ปี) ผู้ซึ่งมีความสนใจในศึกษาวัฒนธรรมสมัยใหม่และวัฒนธรรมโบราณของลาตินอเมริกา หน่วยการเรียนรู้ไม่ใช่ภาษาสเปนประยุกต์ บทเรียนเป็นเฉพาะบุคคล กลุ่มเล็กและกลุ่มใหญ่ และรวมกัน 3 ห้อง ใช้เวลา 30 นาที ผู้แนะนำจัดสิ่งจำเป็นให้นักเรียน สรุปจากการอ่าน คนเก่าแก่ ภาพเกี่ยวกับการทอผ้า ตำรา แผนที่และวิดีโอหน่วยการเรียนรู้ประกอบไปด้วย 8 บทเรียน คือ 1) ใครคือชาวอินเดียนแดงเผ่ามายา และเขาอยู่ที่ไหน (ปัจจุบัน) 2) เครื่องนุ่งห่มคืออะไร 3) ภูมิศาสตร์ของ Huipil 4) เชื้อชาติ กับชาติพันธุ์ กลุ่มวัฒนธรรม แผนที่ประเทศ กัวเตมาลาและเม็กซิโกตอนใต้ 5) สัญลักษณ์ของ Huipil 6) การต่อตั้ง Huipil 7) วิดีโออเมริกา กลาง กัวเตมาลา และเอลซาลวาดอ 8) ความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมและวัฒนธรรมสมัยใหม่

XU (2002 : 1135-A) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้อยู่อาศัยในชุมชนและองค์กรในชุมชน ประเทศจีน ในแง่ของผลกระทบและผลลัพธ์จากการจัดบริการชุมชนในเขตเทศบาลเมืองของประเทศจีน การวิจัยครั้งนี้เป็นการสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างการจัดบริการชุมชน, การมีส่วนร่วมของประชาชนผู้อยู่อาศัยในชุมชน, องค์กรในชุมชนและการพัฒนาชุมชน โดยสำรวจข้อมูลเฉพาะพื้นที่ในเขตเทศบาลเมืองของประเทศจีน ในขณะที่มีการจัดบริการด้านสวัสดิการของชุมชนโดยยึดรูปแบบและการดำเนินการดังนี้ ใช้กระบวนการด้านการควบคุมตลาด , พัฒนาระบบเศรษฐกิจใน ส่วนท้องถิ่น และส่งเสริมประชาธิปไตยในส่วนท้องถิ่น การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษากรณีของเมืองปักกิ่ง ประเทศจีน ข้อมูลที่รวบรวมได้จากหลาย ๆ แหล่งได้ถูกนำมาวิเคราะห์และประเมินผลอย่างถูกต้อง ผลการวิจัยพบว่า การบริการที่จัดขึ้นในชุมชนประสบความสำเร็จในด้านการให้ความสนับสนุนด้านการเงินเพิ่มขึ้นแก่ชุมชน , ปลูกฝังให้ประชาชนผู้อยู่อาศัยในชุมชนมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนมากขึ้น และช่วยพัฒนากระบวนการสื่อสารภายในชุมชนให้ดีขึ้น การบริการที่จัดขึ้นในชุมชน ช่วยสร้างกลุ่มองค์กรที่มีความเข้มแข็งมากขึ้น เพื่อเป็นตัวแทนของประชาชนผู้อยู่อาศัยในชุมชน และมีหลักฐานระบุชัดเจนว่า หลังจากที่มีการจัดบริการขึ้นในชุมชน ก็มีผลในการเพิ่มระดับของการมีส่วนร่วม

ร่วมของประชาชนผู้อยู่อาศัยในชุมชน ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพมากขึ้นด้วยเช่นกัน แม้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้อยู่อาศัยในชุมชน ยังไม่สามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจสั่งการให้อยู่ในระดับสูงได้ก็ตาม ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยคือ การดำเนินการพัฒนาระบบเศรษฐกิจในส่วนท้องถิ่น สามารถส่งผลให้กระบวนการพัฒนาในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา อย่างเช่นประเทศจีนประสบความสำเร็จได้ ส่วนการดำเนินการในชุมชน ก็ควรใช้กระบวนการด้านการควบคุมตลาด , ลดช่องว่างเพื่อการพัฒนาองค์กรในชุมชน และสร้างประชาธิปไตยในส่วนท้องถิ่น และถึงแม้ว่าในการวิจัยครั้งนี้จะพบว่า นโยบายของรัฐบาลประเทศจีน ซึ่งเน้นการจัดโครงการด้านสวัสดิการและการพัฒนาชุมชนจะมีบทบาทสำคัญมากขึ้นก็จริง แต่ก็ควรดำเนินการสำรวจทรัพยากรของชุมชนทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งจะมีผลต่อการเพิ่มระดับศักยภาพของชุมชนในสูงขึ้น และย่อหมายถึงการส่งผลให้ประชาชนผู้อยู่อาศัยในชุมชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นด้วย

Addo (2004 : 179-198) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเสื้อผ้าที่มีความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนในไอคแลนด์ นิวซีแลนด์ สตรีสามัญชนชาวตองกานำเอกลักษณ์ข้ามชาติด้วยการใช้ความมั่งคั่งในสิ่งทอรูปแบบดั้งเดิม คือ สตรีตองก้าใช้เสื้อผ้าแบบดั้งเดิมในการสร้างวัฒนธรรมแบบตองก้าใหม่ในไอคแลนด์ นิวซีแลนด์ จากรูปแบบผ้าเปลือกไม้เปลี่ยนเป็นใยสังเคราะห์ แสดงให้เห็นวิธีการที่สตรีเปลี่ยนแปลงรูปแบบผ้าดั้งเดิมและหลักปฏิบัติทางเทคนิคให้เหมาะสม เพื่อความสามารถของพวกเขาในการเติมเต็มหน้าที่ทางวัฒนธรรมและครอบครัวในวิถีทางต่าง ๆ ยังเป็นศูนย์กลางในพิธีกรรมและวิถีชีวิตประจำวัน และเอกลักษณ์แบบตองก้าอย่างแท้จริง

Amaratunga (2004 : 837) ได้ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่งใน ประเทศศรีลังกา ศึกษากรณีของชุมชน Sarvodaya Way เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าของกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาซึ่งกำลังเปลี่ยนแปลงจากที่เป็นเพียงความคิดเห็นในเชิงเศรษฐศาสตร์อย่างเดียว ไปสู่การระดมความร่วมมือและกระบวนการของการมีส่วนร่วมจากประชาชนมากขึ้น และพบว่าประชากรในโลกโดยส่วนใหญ่มักจะมีถิ่นที่อยู่อาศัยในชุมชนแถบชนบทอีกด้วย ดังนั้น, ในการวิจัยครั้งนี้จึงร่วมทำการศึกษาว่า เราสามารถใช้รูปแบบของการมีส่วนร่วมจากประชาชนเป็นวงจรที่มีประสิทธิภาพ เพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงการด้านการพัฒนาชุมชนได้อย่างไร และจากการวิเคราะห์ผลเชิงเส้นในแนวนานพบว่า กระบวนการที่เกี่ยวกับลัทธิความเชื่อ, ความสัมพันธ์ในสังคม, ปัจจัยด้านการเมือง ด้านวัฒนธรรม และเชิงจิตวิทยา เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพ การวิจัยครั้งนี้ แสดงให้เห็นความสำคัญของการประยุกต์ใช้กระบวนการเกี่ยวกับลัทธิความเชื่อเพื่อการพัฒนาชุมชนในแถบชนบทของประเทศศรีลังกา โดยให้การตระหนักว่า ลัทธิทางศาสนาและวัฒนธรรมได้ถูกเชื่อมโยงไว้กับชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และเป็นโครงสร้างที่มีความเข้มแข็งมีผลทำให้เกิดกระบวนการของการมีส่วนร่วมจากประชาชนในชุมชน ดังนั้น ด้วยเหตุผลนี้เองจึงกล่าวได้ว่า กระบวนการพัฒนาชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้เลย ถ้าขาดการพิจารณาถึงปัจจัยด้านลัทธิทางศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม ดังเช่นที่มีการจัดตั้งกลุ่ม Lanka Jathika Sarvodaya Shramadana Sangamaya (Sarvodaya) ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนที่ใหญ่ที่สุดในประเทศศรีลังกา โดยทำหน้าที่เป็นผู้นำในโครงการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ นับตั้งแต่ที่มีการริเริ่มในปี 1995 เป็นต้นมา ซึ่งหลังที่ทำการติดตามผลแล้วพบว่า มีจุดเชื่อมโยงกันในระดับสูงระหว่างปัจจัยด้านลัทธิทางศาสนา, วัฒนธรรม และกระบวนการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม

ตลอดช่วงที่มีการดำเนินงานโดยผ่านทางกลุ่ม Sarvodaya ดังนั้น, จึงควรใช้แนวคิดของ Shramadana (โครงการเพื่อการแลกเปลี่ยนฝีมือแรงงาน) และรูปแบบการจัดตั้งกลุ่ม Sarvodaya เป็นกรอบงานสำหรับการวิจัยต่อไปในอนาคต

Becker (2004 : 34-A) ได้สำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการส่งเสริมแนวคิดด้านการอนุรักษ์ผ้าและสิ่งทอโดยใช้งานแสดงโชว์ ในการจัดงานแสดงโชว์ผ้านี้ผู้เข้าชมงานจะได้เรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับผ้าที่ได้รับการอนุรักษ์และเก็บรักษาไว้ และได้รับการบอกเล่าถึงคุณค่าของผ้าในแง่มุมมองของนักอนุรักษ์ รวมทั้งยังได้ทราบถึงการทำงานของนักอนุรักษ์และทราบแนวทางที่นักอนุรักษ์ใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจว่าผ้าชนิดใดควรนำมาอนุรักษ์ ผลการวิจัยพบว่า ผู้เข้าชมงาน ให้ความสนใจเรื่องเทคนิคการดูแลและเก็บรักษาผ้า มีความรู้ดีกว่าจะนำวิธีการเหล่านี้ไปใช้กับผ้าและสิ่งทอที่พวกเขาต้องการอนุรักษ์ไว้ แนวทางในการส่งเสริมให้ประชาชนร่วมกันสนับสนุนแนวคิดด้านการอนุรักษ์ผ้าและสิ่งทอ คือ ต้องอธิบายให้พวกเขาได้รู้ถึงคุณค่าจากการเก็บรักษาผ้าที่พวกเขาได้อนุรักษ์ไว้

Locher (2006 : 150) ได้ศึกษาการใช้เทคโนโลยีสำหรับบูรณาการเกี่ยวกับสิ่งทอ การประมาณการด้านความต้องการเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย และการบูรณาการโดยใช้ข้อมูลภูมิเป็นตัวรับสัญญาณ คือการรายงานพิสูจน์ความคิดรวมยอดในการใช้เทคนิคทางเทคโนโลยีทำให้ประสบความสำเร็จ การเข้าถึงเทคโนโลยีที่แปลกใหม่ เกิดจากการบูรณาการเทคโนโลยีทางอิเล็กทรอนิกส์มาบูรณาการร่วมกับสิ่งทอได้สรุปเทคโนโลยีการได้ระบบสิ่งทอ

Mwase (2006 : AAT 3205034) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนและผลประโยชน์ของชุมชน โดยศึกษากรณี การจัดการวิสาหกิจชุมชน Boston Enhanced Enterprise Community ในช่วงปี 1994-1999 เนื่องจากอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการบริหารชุมชนในเขตตัวเมือง การริเริ่มโครงการเสริมสร้างพลังให้กับวิสาหกิจชุมชนที่ชื่อว่า Empowerment Zone/Enterprise Communities Initiative จึงได้รับการพัฒนาขึ้นในช่วงปี 1990 ให้เป็นนโยบายเพื่อช่วยเหลือชุมชนดังกล่าว โครงการนี้ก็มีความคล้ายคลึงกับนโยบายอื่น ๆ ที่เคยประกาศมาก่อนหน้านี้ แต่จุดมุ่งหมายที่เป็นหัวใจสำคัญของโครงการก็คือ การส่งเสริมให้สมาชิกของชุมชนได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและนำนโยบายไปใช้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการนำไปใช้ในการบริหารงานชุมชนของพวกเขาเอง แต่สำหรับโครงการ EZ/EC นั้น สมาชิกของชุมชนมิได้มีบทบาทแต่เพียงลำพัง พวกเขาเข้าร่วมในฐานะหุ้นส่วนหรือสมาชิกของชุมชน โดยได้รับการคาดหวังให้พวกเขาเข้าไปมีส่วนร่วมกับการบริหารท้องถิ่น, แสดงบทบาทในฐานะองค์กรภาคธุรกิจและภาคเอกชนเพื่อวางแผนงานและช่วยให้บรรลุจุดมุ่งหมายของชุมชน ดังนั้น โครงการ EZ จึงจัดสรรทรัพยากรให้ชุมชนอย่างเสมอภาคกันพร้อมด้วยผู้มีบทบาทเหล่านั้นดังที่กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตาม, ตัวแทนขององค์กรภาคธุรกิจและภาครัฐบาลก็ยังได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการกระตุ้นความสนใจของสมาชิกในชุมชนให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นด้วย ดังนั้น, จึงนำมาสู่คำถามสำคัญว่า อะไรคือผลลัพธ์จากการร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานรัฐบาลในท้องถิ่น, ตัวแทนองค์กรภาคธุรกิจและสมาชิกของชุมชน ในการช่วยอำนวยความสะดวกอย่างจริงจังให้สมาชิกในชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชนและสร้างผลประโยชน์ให้ชุมชน ดังนั้นการวิจัยจึงได้ทำการสำรวจคำถามดังกล่าวโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงระบบของ Boston Enhanced Enterprise Community (BEEC) ซึ่งเป็นโปรแกรมเสริมสร้างพลังให้กับวิสาหกิจชุมชน EZ/EC กรอบงานที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ได้รับการวางแผนคิดตามโครงการ Boston Enhanced Enterprise Community (BEEC) ซึ่งพัฒนามาจากทฤษฎีด้านระบบการปกครองและขยายผลมาจากการศึกษา

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงนำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เข้าใจถึงประสิทธิภาพของการส่งเสริมด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างสรรค์ประโยชน์ให้ชุมชนนั่นเอง การวิจัยแบบกรณีศึกษาครั้งนี้ได้รับการออกแบบมาโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อศึกษาว่ากระบวนการตัดสินใจของชุมชนเกิดขึ้นอย่างไรและใครคือผู้ได้รับผลประโยชน์จากการตัดสินใจเหล่านั้น ผลการวิจัยพบว่า โครงการเสริมสร้างพลังให้กับวิสาหกิจชุมชน Boston Enhanced Enterprise Community (BEEC) สามารถช่วยอำนวยความสะดวกให้เกิดการมีส่วนร่วมจากสมาชิกของชุมชนในการคัดเลือกโครงการด้านการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการตัดสินใจที่ต้องเกิดขึ้น อุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางต่อประสิทธิภาพในการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนคือ การขาดทรัพยากรอย่างเพียงพอ (อันได้แก่ ระบบบริหารจัดการชุมชนและสมรรถนะของสมาชิกในชุมชน) รวมทั้งทัศนคติ การรับรู้และสภาพความเป็นจริงของเมืองซึ่งมีอิทธิพลต่อกระบวนการดังกล่าว แม้กระนั้น, ชุมชนก็ยังสามารถบรรลุผลสำเร็จและได้รับประโยชน์จากโครงการเสริมสร้างพลังให้กับวิสาหกิจชุมชน Boston Enhanced Enterprise Community (BEEC) ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความสนใจของชุมชนดังกล่าวด้วย

Holland และคณะ (2007 : 3388-3392) ได้ศึกษาสารประกอบของผ้าไหมไทยธรรมชาติ กล่าวถึงผ้าไหมธรรมชาติและผ้าไหมเทียม ซึ่งผ้าไหมธรรมชาติ คือสิ่งสำคัญกับความสามารที่ผสมผสานคุณสมบัติจากกลไกที่ดีด้วยวิธีทางธรรมชาติปราศจากสารเคมี ไม่เหมือนผ้าไหมเทียมที่เส้นใยเกิดจากปฏิกิริยาทางเคมี ผ้าไหมธรรมชาติให้สัมผัสที่ดี แข็งแรง เส้นใยไหมที่เกิดจากหนอนไหมต่างชนิดกัน ให้สารประกอบทางธรรมชาติและคุณภาพเส้นใยแตกต่างกัน

Baah (2010 : AAT 3407433) ศึกษาการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารที่มีผลในด้านบวกต่อการตลาดของผลิตภัณฑ์ด้านสิ่งทอ โดยศึกษากรณีจากอุตสาหกรรมสิ่งทอในประเทศสหรัฐอเมริกา ผลการวิจัยพบว่า มีประเด็นหลัก ๆ 9 ข้อที่เกี่ยวกับการปรับปรุงด้านการตลาดของผลิตภัณฑ์สิ่งทอ ดังนี้ การเข้าถึงข้อมูลหรือมีการเผยแพร่ข้อมูลในตลาดของผลิตภัณฑ์สิ่งทอไปทั่วโลก, มีการบริการลูกค้าที่ดีขึ้น, สร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันโดยผลิตภัณฑ์ เครื่องหมายและการรับรองมาตรฐานจากหน่วยงานที่ได้รับการยอมรับ, เพิ่มตลาดโดยใช้ช่องทางอินเทอร์เน็ต, สร้างช่องทางให้สามารถเข้าถึงข้อมูลของลูกค้าได้ง่ายขึ้น, ตรวจสอบยอดขายอย่างสั่งซื้อและกระบวนการจัดส่งสินค้าอย่างต่อเนื่อง, ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับวัตถุดิบที่นำมาใช้ในการผลิตและตรวจสอบระดับสินค้าภายในร้านอยู่เสมอ, มีการทำนายหรือคาดการณ์สถานการณ์ล่วงหน้าอย่างแม่นยำ และมีบรรจุภัณฑ์และปิดป้ายชื่ออย่างดี ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ควรมีการใช้ทรัพยากรประเภทเทคโนโลยีสารสนเทศด้านการสื่อสารในองค์กร ผู้ผลิตสินค้าด้านสิ่งทอ ควบคู่กับการใช้ทรัพยากรบุคคลในการบริการและขายผลิตภัณฑ์สู่ผู้ค้ารายย่อย และใช้เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เพื่อสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันกับองค์กรอื่น ๆ ในกลุ่มอุตสาหกรรมสิ่งทอในตลาดโลกที่มีการแข่งขันกันอย่างรุนแรง

Athayde (2011 : AAT 34363317) ได้ศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์หรือสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมการทอผ้าของชนพื้นเมืองกลุ่ม Kaiabi ในแถบลุ่มแม่น้ำอเมซอน ประเทศบราซิล ภายหลังจากที่มีขัปไล่ให้ชนพื้นเมืองเหล่านั้นอพยพย้ายถิ่นที่อยู่ออกไปจากพื้นที่แถบนั้น ชาว Kaiabi เป็นชนพื้นเมืองที่พูดภาษาพื้นเมือง Tupi-Guarani ประกอบอาชีพเกษตรกรรม หัตถกรรมการสานตะกร้าและทอผ้า การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงวัฒนธรรมที่ใช้เวลา 5 ปี มีกลุ่มตัวอย่างเป็นชาย 114 คน เป็นหญิง 110 คน จาก 4 หมู่บ้านของชนพื้นเมืองกลุ่ม

Kaiabi มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพลวัตและการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมการสาน ตะกร้าและการทอผ้า และเพื่อสำรวจทัศนคติของชนพื้นเมืองกลุ่ม Kaiabi เกี่ยวกับบทบาทและการปฏิบัติงานขององค์กรทางการเมืองของรัฐ ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาของชาว Kaiabi กำลังถูกปรับเปลี่ยนและถูกกัดกร่อนไปเรื่อย ๆ แต่หน่วยงานราชการ รวมถึงภาวะผู้นำกลุ่มและการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ จากภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาว Kaiabi คือ ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการปรับตัวให้วัฒนธรรมของชาว Kaiabi ยังคงอยู่ต่อไปได้ ในส่วนของวิธีการที่ใช้ในการสืบทอดภูมิปัญญาของชาว Kaiabi ก็คือ ส่งเสริมให้มีการคิดนวัตกรรมและภูมิปัญญาใหม่ ๆ ควบคู่กับการถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น ส่งเสริมให้มีการประยุกต์ใช้ภาษาพื้นเมืองในโรงเรียน สุดท้ายพบว่า ปัจจัยด้านอำนาจทางการเมือง มีความสัมพันธ์กับโครงการต่าง ๆ ที่พัฒนาขึ้นจากชุมชน และมีอิทธิพลการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งยังเป็นเครื่องมือช่วยในการสืบทอดภูมิปัญญาของชาว Kaiabi ด้วย

Chan (2011 : AAT 3470125) ได้วิเคราะห์การตลาดของผลิตภัณฑ์ประเภทสิ่งทอและเสื้อผ้าทั่วโลก เพื่อค้นหาปัจจัยที่มีผลต่อการตลาดของผลิตภัณฑ์ประเภทสิ่งทอและเสื้อผ้า ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาการตลาดของผลิตภัณฑ์ประเภทสิ่งทอและเสื้อผ้าเริ่มต้นขึ้นในปี 1950 ซึ่งมีการจัดส่งสินค้าประเภทสิ่งทอและเสื้อผ้าจากประเทศในแถบอเมริกาเหนือและยุโรปตะวันตกไปยังประเทศญี่ปุ่น จากนั้นจึงขยายตลาดจากประเทศญี่ปุ่นไปสู่ประเทศแถบเอเชียในช่วงปี 1970 ไปถึงช่วงต้นปี 1980 ต่อมาในช่วงปลายปี 1980 และช่วงต้นปี 1990 ได้เกิดการเคลื่อนย้ายของธุรกิจการส่งออกใน 3 ประเทศใหญ่ ๆ ในแถบเอเชียไปสู่ประเทศอื่น ๆ ที่มีเศรษฐกิจอยู่ในช่วงกำลังพัฒนา ทำนองที่สุดพบว่า การปรากฏของธุรกิจการส่งออกผลิตภัณฑ์ประเภทสิ่งทอและเสื้อผ้าในประเทศจีนอย่างชัดเจน ทำให้เกิดผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อการตลาดของผลิตภัณฑ์ประเภทสิ่งทอและเสื้อผ้าของประเทศอื่น ๆ ในแถบเอเชีย รวมทั้งยังมีผลกระทบต่อธุรกิจการส่งออกผลิตภัณฑ์ประเภทสิ่งทอและเสื้อผ้าของประเทศเพื่อนบ้านในแถบเอเชียด้วย

สรุปงานวิจัยต่างประเทศพบว่า การศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนมีหลักฐานระบุชัดเจนว่า ระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้อยู่อาศัยในชุมชนยังคงถูกจำกัดอยู่ที่ระดับภาคเท่านั้น การจัดโครงการเสริมสร้างพลังให้กับวิสาหกิจชุมชนมีผลในการช่วยเพิ่มระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้อยู่อาศัยในชุมชนทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพมากขึ้น สามารถช่วยอำนวยความสะดวกให้เกิดการมีส่วนร่วมจากสมาชิกของชุมชนในการคัดเลือกโครงการด้านการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ช่วยปลูกฝังให้ประชาชนผู้อยู่อาศัยในชุมชนมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนมากขึ้น ช่วยพัฒนากระบวนการสื่อสารภายในชุมชนให้ดีขึ้นและช่วยสร้างกลุ่มองค์กรที่มีความเข้มแข็งมากขึ้น แม้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้อยู่อาศัยในชุมชน ยังไม่สามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจสั่งการให้อยู่ในระดับสูงได้ก็ตาม อุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางต่อประสิทธิภาพในการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนคือ การขาดทรัพยากรอย่างเพียงพอ (อันได้แก่ ระบบบริหารจัดการชุมชนและสมรรถนะของสมาชิกในชุมชน) รวมทั้งทัศนคติ การรับรู้และสภาพความเป็นจริงของชุมชน และพบว่า ปัจจัยด้านลัทธิความเชื่อ, ความสัมพันธ์ในสังคม, ปัจจัยด้านการเมือง ปัจจัยด้านวัฒนธรรม มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการประสบผลสำเร็จในกระบวนการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม ตลอดจนมีความสัมพันธ์กับกิจการต่าง ๆ ที่พัฒนาขึ้นในชุมชน และมีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งยังเป็นเครื่องมือช่วยในการสืบทอดภูมิปัญญาของชาวชุมชนด้วย ข้อเสนอแนะเพื่อส่งเสริมระดับการ

มีส่วนร่วมของประชาชน คือ ควรทำการสำรวจระดับของความต้องการด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้อยู่อาศัยในชุมชน ควรใช้ยุทธวิธีซึ่งจะทำให้ระดับของการมีส่วนร่วมนั้นสามารถประสบผลสำเร็จได้จริง และควรส่งเสริมให้มีการวางแผนงานสำหรับโครงการหรือกิจการของชุมชนก่อนที่การดำเนินการจัดโครงการนั้น ๆ นอกจากนี้ ในการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการส่งเสริมแนวคิดด้านการอนุรักษ์ผ้าและสิ่งทอ พบว่า ประชาชนให้ความสนใจเรื่องเทคนิคการดูแลและเก็บรักษาผ้าจากผู้ผลิตผ้าโดยตรง เพื่อจะนำวิธีการเหล่านี้ไปใช้กับผ้าและสิ่งทอที่พวกเขาต้องการอนุรักษ์ไว้ แนวทางในการส่งเสริมให้ประชาชนร่วมกันสนับสนุนแนวคิดด้านการอนุรักษ์ผ้าและสิ่งทอของภาคีรัฐบาล คือ การอธิบายให้พวกเขาได้รู้ถึงคุณค่าจากการเก็บรักษาผ้าที่พวกเขาได้อนุรักษ์ไว้ วิธีการที่ใช้ในการสืบทอดภูมิปัญญาของชนพื้นเมือง คือ รัฐบาลส่งเสริมให้มีการคิดนวัตกรรมและภูมิปัญญาใหม่ ๆ ควบคู่กับการถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น ส่งเสริมให้มีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นเมืองในโรงเรียน ในส่วนการพัฒนากิจการด้านสิ่งทอ พบว่าการพัฒนาการตลาดของผลิตภัณฑ์ประเภทสิ่งทอเริ่มต้นขึ้นในปี 1950 ซึ่งมีการจัดส่งสินค้าประเภทสิ่งทอและเสื้อผ้าจากประเทศในแถบอเมริกาเหนือและยุโรปตะวันตกไปยังประเทศญี่ปุ่น จากนั้นในช่วงปี 1970 ไปถึงช่วงต้นปี 1980 จึงขยายตลาดจากประเทศญี่ปุ่นไปสู่ประเทศแถบเอเชีย ต่อมาในช่วงปลายปี 1980 และช่วงต้นปี 1990 ได้เกิดการเคลื่อนย้ายของธุรกิจการส่งออกใน 3 ประเทศใหญ่ ๆ ในแถบเอเชียไปสู่ประเทศอื่น ๆ ที่มีเศรษฐกิจอยู่ในช่วงกำลังพัฒนาและประเทศจีน ทำให้เกิดผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อการตลาดของผลิตภัณฑ์ประเภทสิ่งทอของประเทศอื่น ๆ ในแถบเอเชีย และมีผลกระทบต่อธุรกิจการส่งออกผลิตภัณฑ์ประเภทสิ่งทอของประเทศเพื่อนบ้านในแถบเอเชียด้วย ข้อเสนอแนะอีกประการหนึ่งคือ ควรมีการใช้ทรัพยากรประเภทเทคโนโลยีสารสนเทศด้านการสื่อสารในองค์กรผู้ผลิตสินค้าด้านสิ่งทอ ควบคู่กับการใช้ทรัพยากรบุคคลในการบริการและขายผลิตภัณฑ์สู่ผู้ค้ารายย่อย และใช้เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เพื่อสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันกับองค์กรอื่น ๆ ในกลุ่มอุตสาหกรรมสิ่งทอในตลาดโลกที่มีการแข่งขันกันอย่างรุนแรง

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ผ้าไหมหางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยมีประเด็นในการวิจัยเพื่อศึกษาความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของการอนุรักษ์และการพัฒนา การผลิตผ้าไหมหางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ตลอดจนเพื่อศึกษา แนวทางการอนุรักษ์ และพัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา โดยผู้วิจัยได้กำหนดลำดับหัวข้อในบทที่ 3 ไว้ดังนี้

1. ขอบเขตการวิจัย
  - 1.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา
  - 1.2 วิธีวิจัย
  - 1.3 ระยะเวลาการวิจัย
  - 1.4 พื้นที่ในการวิจัย
  - 1.5 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
2. วิธีดำเนินการวิจัย
  - 2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
  - 2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล
  - 2.3 การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล
  - 2.4 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาในการวิจัยเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าไหมหางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครราชสีมา มีเนื้อหาวิจัยเป็นไปตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้ คือ

  - 1.1 เพื่อศึกษาความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา
  - 1.2 เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา
  - 1.3 เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ และพัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา
2. วิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง ผ้าไหมหางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative

Research) ซึ่งทำการเก็บข้อมูลในเชิงของคุณลักษณะ เป็นการตีค่าและความหมายของข้อมูลบนฐานของวัฒนธรรม และเป็นการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม (Social Phenomena) ในทุก ๆ มิติ และแสวงหาในทุกวิธีการที่จะได้มาซึ่งคำตอบที่ถูกต้องตามเป็นจริง โดยเก็บข้อมูลด้วยการสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์ (Interview) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมทางกระรอก และแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าไหมทางกระรอก เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ โดยการเก็บข้อมูลภาคสนาม การสังเกต การสัมภาษณ์ การจัดสนทนากลุ่ม และการนำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์

3. ระยะเวลาการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง ผ้าไหมทางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ครั้งนี้ ผู้วิจัยเริ่มศึกษาตั้งแต่เดือนมกราคม-เดือนพฤศจิกายน 2555

4. พื้นที่ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่วิจัยแบบเจาะจง ที่อำเภอคง อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา โดยในแต่ละอำเภอได้ทำการคัดเลือกพื้นที่กรณีศึกษาวิจัยอำเภอละ 2 ตำบล เนื่องจากในพื้นที่นี้มีกลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการที่ผลิตผ้าไหมทางกระรอก โดยใช้ภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม มีการนำองค์ความรู้ภูมิปัญญามาใช้ในการพัฒนาผ้าไหมทางกระรอก ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมในปัจจุบัน มีกิจกรรมการดำเนินงานที่ต่อเนื่อง มีการบริหารจัดการเป็นที่ยอมรับของเครือข่ายกลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการผ้าไหมทางกระรอกกลุ่มอื่นในอำเภอคง อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานราชการและหน่วยงานอื่น ๆ ให้การสนับสนุนในแต่ละตำบล

5. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ กลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการผ้าไหมทางกระรอก ในอำเภอคง อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา อำเภอละ 2 ตำบล ตำบลละ 1 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 4 กลุ่ม

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษานี้ คัดเลือกจากกลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการผลิตผ้าไหมทางกระรอก โดยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างจากกลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการผลิตผ้าไหมทางกระรอกที่ใช้ภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม ได้แก่ มีการนำองค์ความรู้ภูมิปัญญามาใช้ในการพัฒนาผ้าไหมทางกระรอก ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมในปัจจุบัน มีกิจกรรมการดำเนินงานที่ต่อเนื่อง มีการบริหารจัดการ เป็นที่ยอมรับของเครือข่ายกลุ่มชาวบ้านและผู้ประกอบการผ้าไหมทางกระรอกกลุ่มอื่นในอำเภอคง อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานราชการและหน่วยงานอื่น ๆ ให้การสนับสนุน จากทั้งรายละเอียดดังกล่าวข้างต้น ได้แบ่งกลุ่มเพื่อการเก็บข้อมูล โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) เป็นกลุ่มบุคคลที่คาดว่าจะเป็นผู้ให้ข้อมูลในแนวลึกได้ ซึ่งสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา รูปแบบ

สีสันและลวดลาย วิธีชีวิตและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือเกี่ยวข้องกับวิธีการทอผ้าและเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากบุคคลทั่วไป รวมทั้งสิ้น 20 คน แบ่งเป็น

1.1 ภาครัฐ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ เจ้าหน้าที่อุตสาหกรรมจังหวัด จำนวน 1 คน นักวิชาการพัฒนาชุมชน จำนวน 1 คน นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดนครราชสีมา และหัวหน้าโครงการวิจัยด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ผ้าไหมทางกระรอก มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา จำนวน 2 คน รวม 4 คน

1.2 ภาคเอกชน ได้แก่ ผู้ประกอบการร้านค้าผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา 2 แห่ง ซึ่งได้รับคุณภาพผลิตภัณฑ์จากโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จำนวน 2 คน

1.3 ภาคชุมชน ได้แก่

1) ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน จำนวน 4 คน ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 4 คน รวม 8 คน

2) ผู้รู้เรื่องผ้าในชุมชน ได้แก่ ผู้อาวุโสในชุมชนที่มีประสบการณ์ความรู้เรื่องการทอผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา ไม่น้อยกว่า 10 ปี จำนวน 3 ตำบล จำนวน 3 คน

3) ประธานกลุ่มทอผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา จำนวน 3 คน

2. กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) สมาชิกกลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการผ้าไหม ทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ ผู้ปฏิบัติการทอผ้าไหมทางกระรอกที่ทำหน้าที่เป็นผู้คัดเลือกเส้นใย ผู้ย้อมสี ผู้ทอผ้าและผู้ซักผ้า ผู้ทอผ้าและผู้ออกแบบ จาก 4 กลุ่มกลุ่มละ 10 คน รวมจำนวน 40 คน

3. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General Informant) บุคคลทั่วไป เช่น ผู้ซื้อหรือผู้ใช้ผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา หรือผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา จำนวน 20 คน และกลุ่มนักท่องเที่ยว จำนวน 20 คน รวมทั้งสิ้น 40 คน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครราชสีมาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จัดทำเครื่องมือวิจัย โดยการทบทวนเอกสารจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วให้อาจารย์ที่ปรึกษาทำการตรวจสอบความถูกต้องและเหมาะสมได้แก่

1.1 แบบสังเกต (Observation) โดยเริ่มการสังเกตและสำรวจสภาพทั่วไปของชุมชนและสังเกตกระบวนการผลิตผ้าไหมทางกระรอก ตั้งแต่การคัดเลือกวัตถุดิบ การฟอก การย้อม การทอผ้า การทอผ้า เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา และประโยชน์การใช้สอย ของชุมชนในจังหวัดนครราชสีมา มีทั้งแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation)

1.2 แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในการคัดเลือกวัตถุดิบ

ในการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา และประโยชน์การใช้สอยของชุมชนในจังหวัดนครราชสีมา โดยใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) และแบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview)

1.3 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลจากกลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา จำนวน 4 กลุ่ม ได้แก่ ผู้ปฏิบัติการทอผ้าไหมทางกระรอกที่ทำหน้าที่เป็นผู้คัดเลือกเส้นใย ผู้ย้อมสี ผู้ทำลวดลายผ้า ผู้ทอผ้าและผู้ออกแบบโดยตั้งกรอบแนวคิดและรูปแบบการสนทนา เพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนา ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา คือ การคัดเลือกวัตถุดิบ การพัฒนากระบวนการผลิต การฟอก การย้อมสี การทำลวดลาย การทอผ้า ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคในการผลิตผ้าไหมทางกระรอก กระบวนการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา เพื่อพัฒนาเป็นสินค้ามาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยกำหนดกลุ่มผู้ร่วมการสนทนากลุ่ม จำนวน 35 คน ดังนี้

1.3.1 สมาชิกกลุ่มหัตถกรรมผ้าไหมทางกระรอก จำนวน 4 กลุ่มของจังหวัดนครราชสีมา รวมจำนวน 20 คน

1.3.2 กลุ่มส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง พัฒนาการอำเภอ จำนวน 2 คน นักวิชาการกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม จำนวน 3 คน รวมจำนวน 5 คน

1.3.3 กลุ่มผู้บริโภค ได้แก่ ผู้ซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทางกระรอก จำนวน 5 คน ผู้ใช้ผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา จำนวน 5 คน รวมจำนวน 10 คน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 การสังเกต (Observation) ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้รูปแบบการสังเกต 2 รูปแบบ ดังนี้

2.1.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมพร้อมกับสังเกต ซักถามข้อมูลที่ยังสงสัยและจดบันทึก โดยเริ่มตั้งแต่การคัดเลือกวัตถุดิบ การย้อมสี การทำลาย และการทอผ้า

2.1.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant) ผู้วิจัยจะทำการสังเกตสภาพเหตุการณ์โดยทั่วไปของกิจกรรมในหมู่บ้านหรือกลุ่มทอผ้าไหมทางกระรอก ผู้วิจัยกำหนดการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสังเกต/สำรวจ สัมภาษณ์ และสอบถามกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดไว้ในการศึกษา โดยสังเกต สัมภาษณ์ และบันทึกข้อมูล โดยผู้วิจัยจะดำเนินการจัดกระทำข้อมูลตามแนวความคิดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญในแต่ละกลุ่ม ดังนี้

2.1.2.1 ดำเนินการศึกษาและรวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นความรู้เบื้องต้นก่อนลงทำงานภาคสนามสัมพันธ์กับกลุ่มที่วิจัย

2.1.2.2 นำเครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินงานวิจัย ได้แก่ แบบบันทึกการสังเกต แบบสัมภาษณ์ กล้องถ่ายภาพ เทปบันทึกเสียง ลงพื้นที่ภาคสนามตามที่กำหนดไว้

2.1.2.3 ในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยกำหนดแผนการดำเนินงานตามลำดับ คือ

1) สร้างความคุ้นเคย ความสัมพันธ์กับชุมชน เพื่อการหาข้อมูลให้ได้ข้อมูลที่แท้จริง

2) กำหนดวันเวลา

3) ผู้วิจัยจะดำเนินการสังเกตและสัมภาษณ์การดำเนินงานของกลุ่ม ในแต่ละกิจกรรม เพื่อให้ทราบถึงความรู้ภูมิปัญญาและการพัฒนาองค์ความรู้ ตลอดจนทราบถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น

2.2 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา ที่ได้สนทนาตามกรอบแนวคิดในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา และแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครราชสีมา

2.3 การสัมภาษณ์ (Interview) ใช้วิธี

2.3.1 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์

ในกลุ่มเป้าหมายตามแนวทางแบบสัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์เพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.3.2 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ด้วยคำถามปลายเปิด เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมทางกระรอก และนำองค์ความรู้ที่ได้เป็นแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าไหมทางกระรอก เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครราชสีมา

3. การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารข้อมูลจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและข้อมูลจากการบันทึกรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม โดยจำแนกข้อมูลแยกออกประเด็นตามความมุ่งหมายของการวิจัยที่ตั้งไว้และตรวจสอบความสมบูรณ์ ความถูกต้องอีกครั้งหนึ่งว่า ข้อมูลที่ได้มีความครบถ้วนเพียงพอเหมาะสมพร้อมแก่การนำไปวิเคราะห์สรุปแล้วหรือไม่ ในกรณีที่ข้อมูลที่ได้มาไม่สอดคล้องกัน ผู้วิจัยจะใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) และหากมีข้อมูลส่วนใดที่ยังไม่สมบูรณ์ผู้วิจัยก็จะทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดหายไป

4. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา และแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าไหมทางกระรอก เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและ การสัมภาษณ์ นำมาดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ประเด็นที่กำหนดไว้ โดยใช้แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล และอธิบายผลตามจุดมุ่งหมายของการวิจัย แล้วนำเสนอข้อมูลที่ได้มาสรุปอภิปรายผลในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง ผ้าไหมหางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและนำผลที่ได้มาวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

1. ศึกษาความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา
2. ศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา
3. ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ และพัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา

ตอนที่ 1 ความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา

ในการศึกษาความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกในบ้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นพื้นที่ในการวิจัย คือ บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา และบ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา ตามลำดับ แล้วจึงสรุปวิเคราะห์ความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา ในภาพรวม ดังนี้

1. ความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอ ปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

ภาพประกอบ 5 ป้ายทางเข้าบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

ประวัติความเป็นมาของบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา
บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย อยู่ห่างจากตัวอำเภอปักธงชัยประมาณ 3 กิโลเมตร มีการพัฒนาในชุมชนอยู่ในระดับดี ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม/เลี้ยงสัตว์/ทอผ้าไหม รับจ้าง บางส่วนรับราชการ ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีวัดโพธิ์ศรีเป็นศูนย์รวมจิตใจ ของคนในหมู่บ้าน/ชุมชน

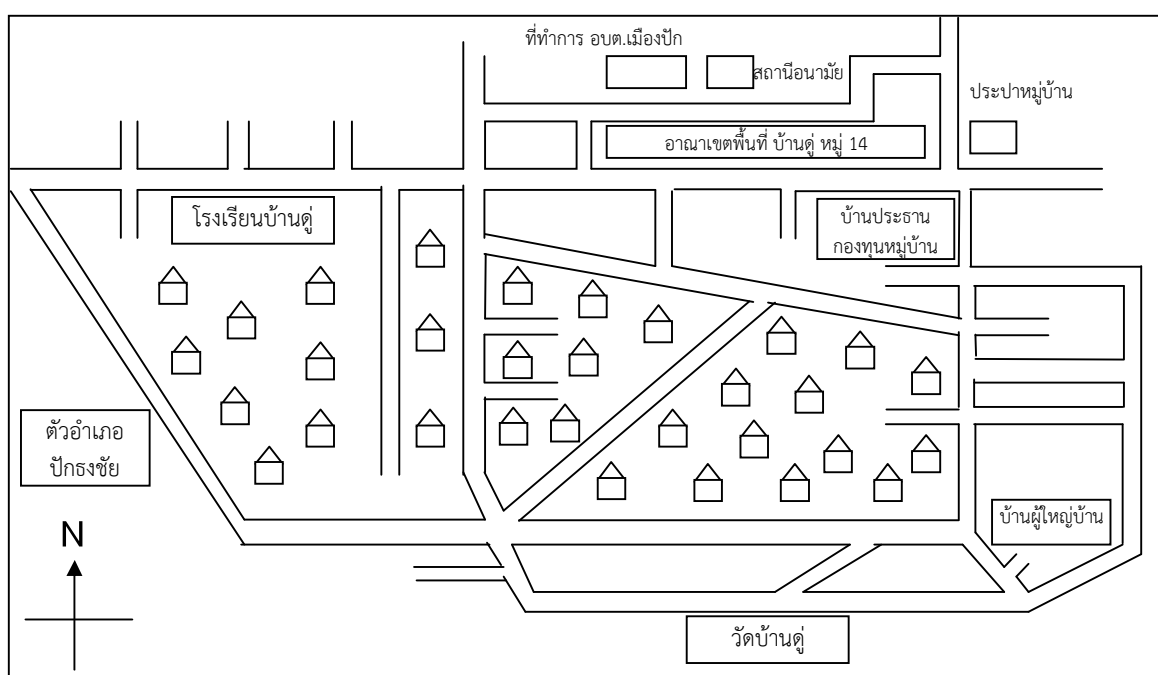
ภาพประกอบ 6 ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

หมู่บ้านดู่ เริ่มก่อตั้งราวปี พ.ศ. 2335 หรือประมาณ 209 ปีมาแล้ว บรรพบุรุษชาวบ้านดู่ ได้อพยพมาจากเมืองเวียงจันทร์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แต่ร่องรอยหลักฐานหรือบันทึกการย้ายถิ่นฐานของบรรพบุรุษชาวบ้านดู่ที่ปรากฏแน่ชัดเจนนั้นไม่มี เพียงคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านที่มีความจำดี ในระหว่าง รัชสมัยของสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1) ที่ยกกองทัพไปตีเมืองเวียงจันทร์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และได้กวาดต้อนคนเวียงจันทร์ที่เป็นเชลยเข้ามาในเมืองไทย ซึ่งบรรพบุรุษเดิมของชาวบ้านดู่ ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองกุมภวาปีและเมืองอุดรธานี ต่อมาได้อพยพและย้ายถิ่นฐานเข้ามาเรื่อย ๆ จนถึงบ้านหนองหัวลิง ตำบลคอน (ต่อมาเปลี่ยนเป็นตำบลเมืองปักในปัจจุบัน) โดยมีหลวงสงครามเป็นผู้นำชาวบ้าน ต่อมาเมื่อชาวบ้านที่อพยพมาได้สร้างบ้านเรือน เลือกลงไร่และที่ทำกินแล้ว หลวงสงครามจึงได้นำชาวบ้านสร้างวัดขึ้นทางด้านเหนือของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นวัดแห่งแรกของหมู่บ้าน (ปัจจุบันเป็นสถานที่ตั้งที่ทำการ องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองปัก) วัดแห่งนี้ไม่ปรากฏอยู่ในยุคสมัยใด ใครเป็นเจ้าของบ้าง แต่หลักฐานปรากฏว่าวัดแห่งนี้ไม่มีพระอุโบสถในวัด แต่มีทำสิม (ลักษณะเหมือนศาลากลางน้ำ) ที่คลองลำซอ ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน ปัจจุบันชาวบ้านเรียกสถานที่นี้ว่า ห้วยทำสิม โดยมีหลักฐานที่เป็นสังขมบัติของวัดแห่งนี้เหลือไว้ให้เห็น คือ ซ้องสำริดเมื่อหลวงสงครามนำชาวบ้านสร้างวัดแห่งนี้สำเร็จแล้วและได้วางรากฐานขนบธรรมเนียมประเพณีของหมู่บ้านแล้ว ครั้งต่อมาหลวงสงครามได้ทราบข่าว จากกลุ่มของตนที่

อพยพมาก่อนหน้านี้ว่าได้ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ที่อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ หลวงสงครามได้ลาชาวบ้านโดยพาเฉพาะลูกหลานของตนย้ายไปอยู่กับญาติของตน

ต่อมา หลวงอาจ จึงได้เป็นผู้นำหมู่บ้านต่อจากหลวงสงคราม เมื่อปีพ.ศ. 2460 ได้มีการแบ่งเขตการปกครองตำบลใหม่ บ้านดู่เดิมขึ้นกับตำบลดอน ได้เปลี่ยนมาขึ้นกับตำบลเมืองปัก และต่อมาประชากรในหมู่บ้านดู่มีจำนวนมากขึ้น จึงได้มีการแบ่งหมู่บ้านดู่ออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านดู่ หมู่ที่ 16 เรียกว่า บ้านดู่ใน หมู่บ้านดู่ หมู่ที่ 6 เรียกว่า บ้านดู่นอก เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2539 (ผัน ชาคีระโทก. ผู้ใหญ่บ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา. 2555 : สัมภาษณ์)

ที่มา : สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอปักธงชัย (2554 : 2)

ภาพประกอบ 7 แผนผังหมู่บ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

สภาพทางภูมิศาสตร์

สภาพเดิมทางภูมิศาสตร์เป็นที่ราบลุ่ม มีป่าไม้และมีหนองน้ำตามธรรมชาติไหลผ่าน ปัจจุบันป่าหรือหนองน้ำหรือห้วยที่เคยมีในอดีตยังคงมีอยู่ แต่ป่าไม้ได้หมดไปเนื่องจากการบุกรุกของชาวบ้านเพื่อเป็นพื้นที่ทำกิน จึงเปลี่ยนสภาพเป็นทุ่งนา ไร่มัน และสวนผลไม้

อาณาเขตติดต่อ

- ทิศเหนือ ติดกับ บ้านห้วยนา หมู่ที่ 2 ตำบลโคกไทย
- ทิศใต้ ติดกับ บ้านหนองไผ่ หมู่ที่ 7 ตำบลเมืองปัก
- ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านดู่ใน หมู่ที่ 16 ตำบลเมืองปัก
- ทิศตะวันตก ติดกับ บ้านโรงนา หมู่ที่ 5 ตำบลเมืองปัก

ลักษณะภูมิประเทศ

ภาพประกอบ 8 ลักษณะภูมิประเทศภายในบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอบักรังชัย จังหวัดนครราชสีมา

บ้านดู่ มีพื้นที่ทั้งหมด 1,350 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่อยู่อาศัย 150 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร 204 ไร่ ปลูกผัก 13 ไร่ แหล่งน้ำมีคลองลำซอไหลผ่านหมู่บ้าน เป็นพื้นที่ราบลุ่ม ลักษณะดินเหนียวปนทราย บางพื้นที่มีสภาพเป็นดินร่วนปนทรายเล็กน้อย เหมาะแก่การเพาะปลูกด้านสาธารณสุข

เมื่อเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านมีสภาพถนน แบบทางเกวียน ในปี พ.ศ. 2502 สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (ปัจจุบันเป็นกรมเร่งรัดพัฒนาชนบท) ได้สร้างถนนให้เพื่อประชาชนได้ใช้เส้นทางคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับตัวอำเภอบักรังชัยยาว 3 กิโลเมตร เป็นถนนแบบลูกรัง

ปี พ.ศ. 2522 ไฟฟ้าเข้าหมู่บ้านดู่ หมู่ที่ 6 โดยชาวบ้านดู่ หมู่ที่ 6 เป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายเพื่อสมทบงบประมาณจากรัฐบาลในส่วนของค่าไฟฟ้าส่วนภูมิภาคอำเภอบักรังชัย

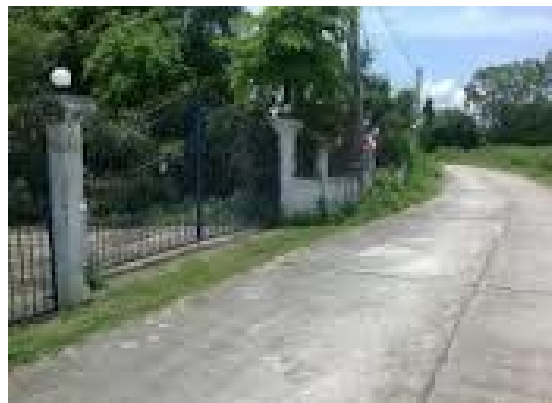
ปี พ.ศ. 2538 มีระบบประปาหมู่บ้านใช้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้จัดสรรงบประมาณมาขุดลอกคลองลำซอใหม่ เนื่องจากสภาพของเก่าตื้นเขิน

ปี พ.ศ. 2540 กรมเร่งรัดพัฒนาชนบท โดยจัดสรรงบประมาณพัฒนาเป็นถนนลาดยาง

การคมนาคม

1. ถนนที่ใช้เดินทางไปยังอำเภอบักรังชัย มี 1 เส้นทาง ระยะทางจากอำเภอบักรังชัย 3 กิโลเมตร เป็นถนนลาดยางหรือหินคลุก
2. ถนนสายที่อยู่ภายในเขตพื้นที่ของหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีตและลูกรังประมาณ 2 กิโลเมตร

ภาพประกอบ 9 ถนนภายในหมู่บ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

สถานที่สำคัญในหมู่บ้านดู่

สถานที่สำคัญภายในชุมชน มี 3 แห่ง ได้แก่ วัดโพธิ์ศรี ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในหมู่บ้าน, พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน คือ พิพิธภัณฑสถานวัดโพธิ์ศรี ซึ่งเป็นที่เก็บรักษาเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพในสมัยโบราณและมีพระพุทธรูปเก่าแก่หลายพันปี และมีโรงเรียน 1 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านดู่ เปิดสอนระดับอนุบาล-ประถมศึกษา

ภาพประกอบ 10 วัดโพธิ์ศรี บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

วัดโพธิ์ศรีเป็นที่รวมจิตใจของชาวบ้านดู่ใน (หมู่ที่ 16) และบ้านดู่นอก (หมู่ที่ 6) วัดนี้จะประกอบพิธีการทำบุญตามประเพณี เช่น สงกรานต์ งานเทศน์มหาชาติสำหรับภาษาพื้นเมืองเป็นภาษาพูดของชาวบ้าน คือ ภาษาไทย ภาษาอีสาน และภาษาไทย-โคราช ประเพณีสำคัญ ได้แก่ ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ลอยกระทง ทำบุญส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ และยังเป็นพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านแหล่งเรียนรู้ อยู่ที่หมู่บ้านดู่ หมู่ที่ 6 อาหารของชาวบ้านดู่ รับประทานข้าวเจ้า ส่วนน้ำพริก

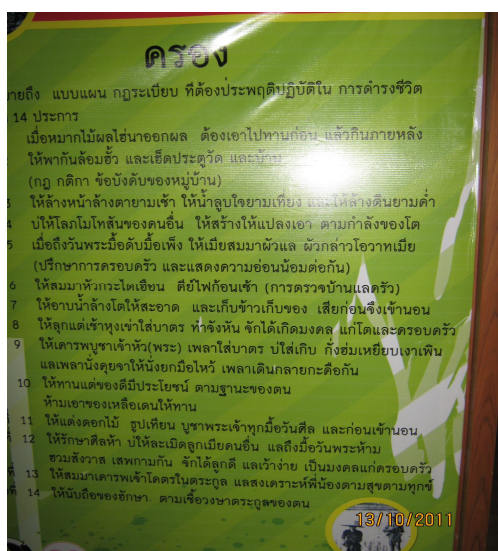

อาจจะมีเครื่องจิ้มแบบลาวบ้าง ผักที่ทำได้ตามฤดูกาล อาหารประเภทอื่นๆ คล้ายอาหารไทยภาคกลาง อาหารที่ขึ้นชื่อประจำหมู่บ้านคู่ก็คือผัดหมี่โคราช ส้มตำ

ภาพประกอบ 11 พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอบึงสามพัน จังหวัดนครราชสีมา

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน จัดตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นศูนย์แห่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในหมู่บ้าน ที่พิพิธภัณฑ์นี้ ประกอบไปด้วยคติเตือนใจในเรื่องการครอง การบอกถึงพิธีกรรมในสิบสองเดือนของชาวบ้านดู วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนบ้านดู่เมื่อประมาณ 60 ปี คนบ้านดู่เป็นคนลาวที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ ดังนั้นวิถีชีวิตการทอผ้าของคนบ้านดู่ยังดำรงรักษาอยู่มาจนถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบ 12 ข้อมูลฮีต 12 ครอง 14 ของชาวบ้านดู ตำบลเมืองปัก อำเภอบึงสามพัน จังหวัดนครราชสีมา

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านของชาวบ้านดู่ ได้เก็บรักษาการแต่งกายของคนสมัยโบราณ โดยเฉพาะผ้าทอลาว (ผ้าทอ) ที่คนเฒ่าคนแก่บ้านดู่บอกไว้เมื่อประมาณ 200 กว่าปี ที่บอกว่าคนบ้านดู่อพยพมาจากเวียงจันทน์ (เรียกอีกอย่างว่า เวียงชัย) และเข้ามาอาศัยอยู่ที่บ้านดู่ ชาวบ้านแถบนี้ส่วนใหญ่จะมีการแต่งกายเหมือนคนลาว คือ ผู้หญิงจะนุ่งซิ่นทอมีเชิง ใช้ผ้าคาดอก ผ้าคล้องคอ แล้วต่อมาสวมเสื้อมีผ้าคล้องคอส่วนชายนุ่งโสร่ง มีผ้าคาดเอวไม่นิยมใส่เสื้อ

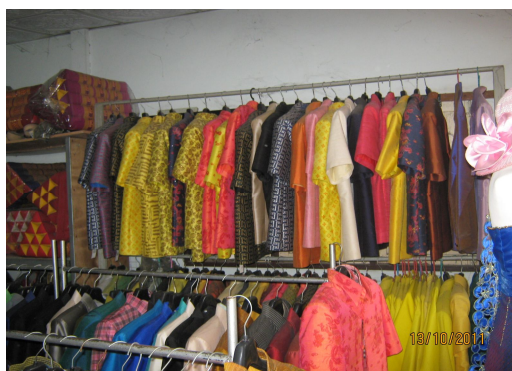
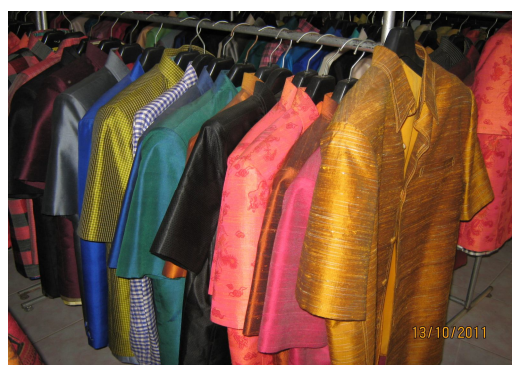
ภาพประกอบ 13 การแต่งกายของคนสมัยโบราณของชาวบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

ผ้าซิ่นของบ้านดู่ จะบ่งบอกถึงสตรีที่แต่งงานแล้วและยังไม่แต่ง ถ้าหญิงใดที่ยังไม่แต่งงานเชิงซิ่น (ตีนซิ่น) จะเป็นสีขาว หญิงใดที่แต่งงานแล้วเชิงซิ่น(ตีนซิ่น)จะเป็นสีดำและมีลวดลายเชิงซิ่นนี้ยังได้บ่งบอกถึงฐานะและการเป็นกุลสตรีไปในตัวพร้อม (ถ้าผ้าเชิงซิ่นมีลวดลายอันประณีตหมายถึงสาวผู้นั้นได้รับการอบรมมาดี และมีการปักหรือทอด้วยไหมถือว่าหญิงผู้นั้นอยู่ในตระกูลที่ดี) ผ้านุ่งไหมหรือผ้าซิ่นไหมที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑ์บ้านดู่ หมู่ที่ 6 ที่วัดโพธิ์ศรี แต่ละชิ้นจะบ่งบอกถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่และฐานะ ผ้าซิ่นแต่ละชิ้นที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์วัดโพธิ์ศรีแต่ละชิ้นมีอายุ ประมาณ 100 ปีขึ้นไป ผ้าแต่ละชิ้นที่นำมาจัดแสดงพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ได้รับความอนุเคราะห์จากผู้ที่วายชนม์

อาชีพหลัก ของชาวบ้านดู่

ในอดีตอาชีพหลักของชาวบ้านคือ อาชีพทำนา ทำไร่ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2520 จึงเริ่มมีอาชีพรับจ้างไปทำงานที่ต่างประเทศ และอาชีพช่างทอง ซึ่งเป็นที่นิยมของคนในหมู่บ้านเพราะทำให้คนในหมู่บ้านมีความเป็นอยู่และฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น โดยคนคนที่จะไปทำงานต่างประเทศจะเป็นชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ทำให้เกิดค่านิยมบางอย่างเกิดขึ้นหลายครอบครัวในหมู่บ้านดู่ ไม่นิยมให้ลูกหลานได้เรียนหนังสือสูง ๆ กัน เนื่องจากเห็นว่าจบแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ก็ไปทำงานต่างประเทศได้และได้เงินเดือนละเยอะกว่าคนที่เรียนจบสูง ต่อมาการศึกษาภาคบังคับขยายถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ก็ยังนิยมส่งบุตรหลานเข้าไปทำงานที่กรุงเทพฯ ให้เป็นช่างทองเป็นส่วนใหญ่ ในปัจจุบันอาชีพของคนหมู่บ้านดู่ คืออาชีพทำไหม ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จะเป็นผู้รับจ้างทอ แต่เมื่อชาวบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นจึงได้ผันตัวเองจากผู้รับจ้างมาเป็นผู้จ้างแทน โดยใช้แรงงานคนทอผ้าจากหมู่บ้านใกล้เคียงและหมู่บ้านรอบนอกซึ่งส่วนใหญ่จะทำในลักษณะเป็นงานอุตสาหกรรมในครัวเรือน อาชีพรองคือ อาชีพทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย รับราชการและอาชีพรับจ้าง อาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นคือ อาชีพขับรถรับจ้าง อาชีพรับจ้างถมที่ อาชีพทำพลอย อาชีพขายของเร่ (ตลาดนัดเคลื่อนที่) ทักษะฝีมือแรงงานของคนในหมู่บ้าน ได้แก่ ด้านการเกษตรและการเลี้ยงสัตว์ ทำไร่ และมีทักษะด้านการทอผ้าไหม การนวดแผนไทย

ภาพประกอบ 14 ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

ผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น ได้แก่ กลุ่มดอกไม้ผ้าไหม, กลุ่มแปรรูปพริกแกง, กลุ่มอาชีพทำไม้กวาด, กลุ่มทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ, กลุ่มเลี้ยงไก่ไข่, กลุ่มเลี้ยงจิ้งหรีด, กลุ่มปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้, กลุ่มทอผ้าไหม, กลุ่มปลูกหมอนเลี้ยงไหม

รางวัลแห่งความภาคภูมิใจ คือได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านหัตถกรรมดีเด่นจากหม่อมงามจิตร บุรฉัตร ในปี 2546 ได้รับเลือกในปี พ.ศ. 2546 ให้เป็นสินค้าผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ระดับ 4 ดาว ประเภทผ้าทางกระรอกและได้รับรางวัลที่ 2 ประเภทผ้าไหมลายสร้างสรรค์ จากการประกวดในงานเทศกาลผ้าไหม และของดีปักษ์ธงชัย เมื่อปี พ.ศ. 2546 และได้รับมาตรฐานผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน (มผช.)

ความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก บ้านดู่

ภาพประกอบ 15 ผู้วิจัยสัมภาษณ์นายศาสตราวุธ คำสุข เกี่ยวกับความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

จากคำบอกเล่าของปราชญ์ชาวบ้าน ผู้มีประสบการณ์ความรู้เรื่องการทอผ้าไหมทางกระรอกไม่น้อยกว่า 10 ปี สันนิษฐานว่าคนไทยน่าจะได้รับการสืบทอดมาจากทอผ้าไหมทางกระรอกจากลาวเวียงจันทร์ที่ถูกกวาดต้อนมาไว้ที่จังหวัดนครราชสีมา พวกนี้ใช้ผ้าไหมทางกระรอกและมีฝีมือในการทอผ้ามาก มีคำบอกว่า กุลบุตรในตระกูล “ชีพเมืองปัก” เชื้อสายลาว ได้ทูลเกล้าถวายผ้าไหมทางกระรอกแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รับพระราชทานนามสกุลว่า “สีหเทพเลขา” อนึ่ง การทอผ้าไหมทางกระรอกของช่างทอบ้านดู่ สมัยก่อนนิยมนำเส้นไหมสีแดงกับสีดำ สีม่วงกับสีขาว ฯลฯ มาตีเกลียวควบเข้าด้วยกัน และนำไปทอบนเส้นยืนสีเขียวหัวเป็ด สีม่วงดอกมะเขือและสีดำ ซึ่งการตีเกลียวนั้นใช้อุปกรณ์พื้นบ้าน คือ หลาและกระบอกไม้ไผ่ ช่างทอโบราณสอนลูกหลานไว้ว่าจะตีเกลียวเส้นไหมลูกลายให้ได้เกลียวถี่หรือเกลียวนั้นขึ้นอยู่กับกอกเหล็กในและโบกไม้ไผ่ ถ้ากอกเหล็กในใหญ่ ลายเกลียวจะห่าง ถ้ากอกเหล็กในเล็กลายเกลียวถี่ และถ้าโบกไม้ไผ่ไม่ตรง

ลายเกลียวจะไม่สวยไม่เสมอ ผ้าไหมทางกระรอกจึงนับเป็นผ้าโบราณของเมืองโคราช หากนับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของบ้านคู่ที่เป็นกลุ่มชนไท-ลาวมาอยู่ที่เมืองโคราช ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นับจนถึงปัจจุบันก็มีความเก่าแก่ 200 กว่าปีแล้ว

นอกจากกลุ่มชนไท-ลาวที่บ้านคู่ แล้วยังมีกลุ่มชนไท-ลาวที่อพยพมาในยุคสมัยรัชกาลที่ 5-6-7 เข้ามาจับจองที่ดินว่างเปล่าในเมืองโคราช หรือขอแบ่งปันจากเจ้าของเดิมอยู่ด้วยสร้างบ้านแบ่งเมืองขึ้นเป็นชุมชนอยู่มากมาย จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น พบว่าในพื้นที่อำเภอคง อำเภอห้วยแถลง อำเภอสีดา เป็นกลุ่มชนไท-ลาว อพยพมาจากอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เป็นส่วนใหญ่ประมาณ 100 กว่าปีที่ผ่านมา บางบ้านเป็นญาติที่น้องกันมาดั่งบรรพบุรุษของชาวบ้านห้วยแถลง ที่ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ฟังว่า เมื่อกลุ่มผู้นำมาตั้งบ้านได้รับการแบ่งปันจากเจ้าของที่ดินเดิม จึงเดินทางกลับไปบ้านนาดูนนำคร่าวเรืออพยพมาหลายเล่มเกวียนนำพันธุ์หม่อน ตัวไหมนางลายที่เคยเลี้ยงมาด้วย คำไหนนอนนั้น จนมาถึงบริเวณหล่ง (ที่ราบชุ่มน้ำ) เหมาะแก่การเพาะปลูก หายู่หากิน ที่ได้รับอนุญาตให้สร้างบ้านอยู่ได้ จึงพากันอยู่ ณ ที่นั้น และ ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “หล่งประดู่” ตามชื่อต้นประดู่ใหญ่ที่มีอยู่ ทำนา ทำไร่ ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้า มาจนทุกวันนี้ ผ้าที่มีชื่อเสียงแต่ก่อนเก่าของชาวบ้านหล่งประดู่คือ ผ้าตาราง ผ้ามัดหมี่ ผ้าไหมทางกระรอก ปัจจุบันเป็นผ้ามัดหมี่ ผ้าทอยกดอก ผ้าตาสก๊อต ผ้าพื้น ฯลฯ การทอผ้าไหมทางกระรอกของบ้านนี้ล้วนเป็นผ้าย้อมสีธรรมชาติทั้งสิ้น

ภาพประกอบ 16 กลุ่มหัตถกรรมผ้าไหม บ้านคู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

วันที่ 23 มีนาคม 2545 ได้เกิดกลุ่มหัตถกรรมผ้าไหมบ้านคู่ หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 16 จากแนวความคิดการสร้างอาชีพใหม่ควบคู่กับการทำการเกษตรของกลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านคู่ หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 16 โดยกลุ่มเห็นว่าชาวบ้านมีการทำไหมมาเป็นเวลานานร้อยปี ปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมเอง จึงตั้งกลุ่มหัตถกรรมผ้าไหมขึ้น ผู้ริเริ่มจัดตั้งกลุ่มหัตถกรรมผ้าไหมบ้านคู่ หมู่ที่ 6 คือ นางประภาพรรณ ทาภักดิ์ ก่อตั้งกลุ่มขึ้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2545 ในระยะแรกมีสมาชิกก่อตั้ง จำนวน

25 คน มีการระดมทุนร่วมกันโดยการลงหุ้น คนละ 100 บาท เป็นเงินกองทุนเริ่มต้น 2,500 บาท ปัจจุบันมีเงินทุนในกลุ่ม ประมาณ 125,000 บาท มีสมาชิกกลุ่ม 32 คน ด้านแรงงานที่ใช้ส่วนใหญ่ เป็นแรงงานในพื้นที่บ้านดู่ หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 16 กลุ่มหัตถกรรมทอผ้าไหมบ้านดู่ มีคณะกรรมการ ดำเนินการ โดยมี นางประภาพรธณ ทาภักดี เป็นประธาน นางทองมี จ้อยจะโปะ เป็นรองประธาน นางสาวไพริน จันทะเทศ เป็นเลขานุการ นางจิราภา ศรีดอน เป็นเหรัญญิก นางประคอม เสนสอน อยู่ฝ่ายการตลาด และนางเบญจวรรณ วัชรพงษา ฝ่ายตรวจสอบคุณภาพ (ศาสตราจารย์ คำสุข. 2555 : สัมภาษณ์)

ความเชื่อและพิธีกรรมในการทอผ้า/ใช้ผ้า

จากการสัมภาษณ์ นายศาสตราจารย์ คำสุข ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ถึงความเชื่อและพิธีกรรมในการทอ/ใช้ผ้าของชาวอีสาน ท่านเล่าว่า คำว่าโสกหรือโฉลก หมายถึงส่วนสัดหรือลักษณะ โสกนั้นมียังโสกที่ดี เรียกว่า ถูกโสก (ถูกโฉลก) และโสกที่ไม่ดีเรียกว่า ไม่ถูกโสก (ไม่ถูกโฉลก) ถ้าสิ่งของมีขนาดสัดส่วนไม่เหมาะสม เรียกว่า ของสิ่งนั้นไม่ถูกโสก ก็เหมือนกับคนโบราณซึ่งท่านเชื่อว่าโสกผ้าถุงมีส่วนเสริมบุคลิกให้โชคให้ผลได้ ดังนั้นโบราณจารย์อีสานจึงได้ทำโสก (โฉลก) ผ้าที่จะนำมาใช้นุ่งไว้โดยใช้ศอกวัด จากข้อศอกถึงปลายมือกำ เรียกว่า ศอกกำ ให้วางวัดผ้า แล้วจึงตัดนำมาใช้โสกมีดังนี้ (ศาสตราจารย์ คำสุข. 2555 : สัมภาษณ์)

1. ศอกกำ ผ้าห่อแฮ	2. ศอกกำ ผ้าแพะเชิง
3. ศอกกำ ผ้าสะเอ็งกิบม้า	4. ศอกกำ ผ้าไปค้าเสียห้าพันคำ
5. ศอกกำ ผ้าค้องแขนคำเก้ากึ่ง	6. ศอกกำ ผ้าแต่มิ่งมารดา
7. ศอกกำ ผ้าปีตาป่นให้	8. ศอกกำ ผ้าได้แล้วหม่มผีนอน

ภาพประกอบ 17 ผู้วิจัยสัมภาษณ์นายศาสตราจารย์ คำสุข เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมในการทอ/ใช้ผ้าไหมทางกระรอก บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

หมายความว่า ถ้าใช้ศอกกำวัดผ้าแล้วตกผ้าห่อแฮ ผ้าแพะเชิง ผ้าสะเอ็งกีบม้า ผ้าไปคำเสีย ทำพัน คำถือว่าไม่ดี อับโชค และต้องเสียของด้วย แต่ถ้าวัดแล้วตกผ้าต้องแขนคำเก้ากึ่ง คือเป็นผ้าหน้าโชค นุ่งไปทำการค้าใด ๆ จะสำเร็จมีโชคลาภ ถ้าตกผ้าแต่มีงมารดาและผ้าบิดาปันให้ คือเป็นผ้าคำคุณ เป็นผ้ามงคล นุ่งแล้วอยู่เย็นเป็นสุข แต่ถ้าวัดแล้วตกผ้าห่มผืนนอน นับเป็นผ้าอับมงคล ใส่แล้วจะเกิดอุบัติเหตุ มีคนปองร้ายเกิดไฟไหม้บ้าน

การทอผ้าไหมทางกระรอก ช่างทอจะทำให้มีความยาว 7 ศอกกำ เพื่อให้ได้ผ้าที่เป็นมงคล คือ ผ้าบิดาปันให้และในการทอผ้าชนิดอื่น มิฉะนั้นคนในบ้านจะเสียชีวิต สำหรับการใช้ผ้าไหมทางกระรอก เป็นผ้าปกโลงศพหรือผ้าคลุมโลงศพ ส่วนใหญ่เมื่อใช้แล้วลูกหลานจะถวายผ้าผืนนั้น เพื่อให้วัดนำไปใช้ประโยชน์ต่อ แต่ถ้าต้องการผ้ากลับคืนมา เมื่อนำศพขึ้นเชิงตะกอนก่อนเผาให้ม้วนผ้าเก็บเป็นก้อนกลม แล้วโยนข้ามโลงศพไป-มา 3 ครั้ง โยน 2 ครั้งแรกไม่รับ ปล่อยให้ตกลงพื้น ให้รับในการโยนครั้งที่ 3 จึงนำผ้ากลับบ้านได้ หลังจากนั้น 7 วันหรือเมื่อมีการทำบุญให้ผู้ตาย นำผ้าผืนนั้นบูให้พระนั่งสวดมนต์ จึงจะเป็นมงคลกับลูกหลานที่จะนำผ้านั้นมาใช้ต่อ

นอกจากนี้ ยังมีประเพณีเกี่ยวกับการทอผ้าไหมที่น่าสนใจคือ ประเพณีบุญดอกไหม ดอกเงิน กล่าวคือ หลังจากทำบุญกฐิน เมื่อเช้าช่างแรมผู้ใหญ่บ้านจะประกาศกำหนดวันทำบุญดอกไหมดอกเงิน เพื่อจะได้อุทิศบุญกุศลให้แก่บรรดาตัวไหมทั้งหลาย รวมถึงสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่บรรดาช่างทอผ้านำมาใช้ประโยชน์ในการทอผ้าไหม เมื่อถึงวันรวมคณะกรรมการ ฯ จะแห่เรือนไหมไปตามบ้าน แต่ละบ้านจะนำปอยไหม (ไหม) จะปอยเล็กหรือปอยใหญ่แล้วแต่ศรัทธา นำมาแขวน/พาดไว้บนหลังคา เรือนไหมห้อยย้อยลงมาเป็นหลังคาเส้นไหม แต่ละบ้านก็จะพากันถือต้นเงินของบ้านตนเอง (ต้นไม้ที่เสียบไม้เสียบเงิน แบบเดียวกับต้นผ้าป่า) เดินแห่ตามกันมาด้วยแล้วจะนำไปตั้งรวมกันไว้ที่ศาลากลางบ้าน เมื่อพระฉันจังหันแล้ว ประมาณเวลา 9-10 นาฬิกา คณะกรรมการ ฯ และชาวบ้านจะช่วยกันแห่เรือนไหมและต้นเงินตามไปวัด ทำพิธีถวายแบบเดียวกับถวายผ้าป่า นับเงินที่ได้จากต้นเงิน ซึ่งบางปีจะได้ราคาประมาณ 1 แสนบาท แต่ถ้ามีการจัดงานมหรสพฉลอง เงินอาจจะลดลงเหลือเพียง 2-3 หมื่นบาท ส่วนเส้นไหมที่ชาวบ้านให้มานั้น บางปีได้ถึง 30 กิโลกรัม กลุ่มทอผ้าในหมู่บ้านหรือแม่ค้าในตลาด อาจไปประมูลจากวัด กลับมาใช้งานต่อ วัดจะได้ปัจจัย (เงิน) จากต้นเงินและเส้นไหมไปใช้ทำนุบำรุงดูแลวัดต่อไป

2. ความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา

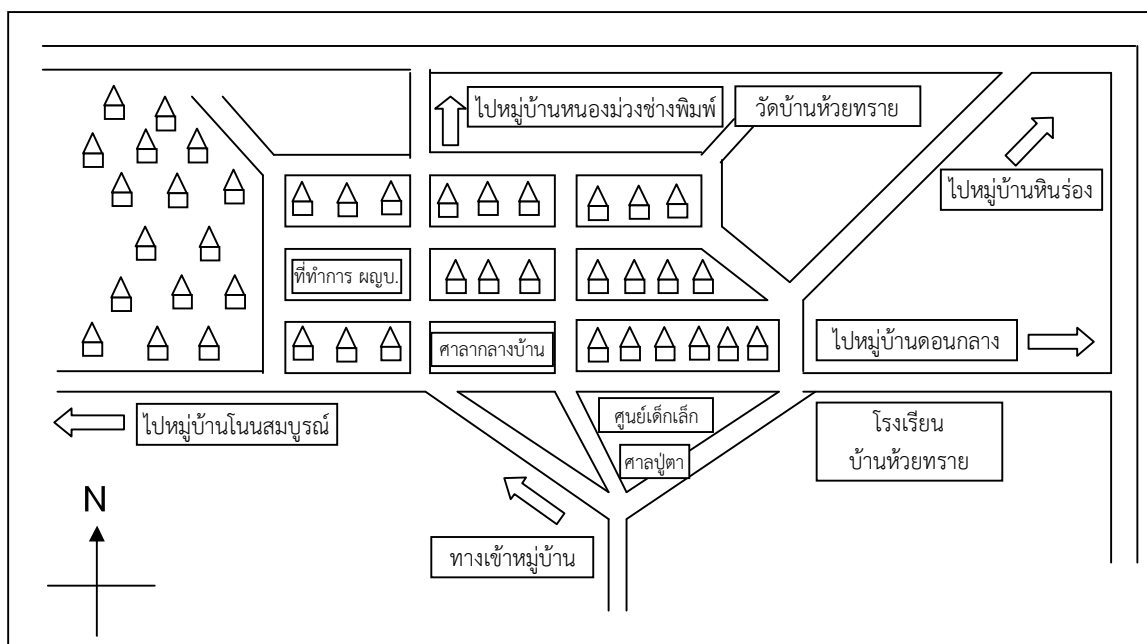

ภาพประกอบ 18 ป้ายทางเข้าบ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา

ประวัติความเป็นมาของบ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา

บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา ตั้งอยู่ในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลหนองมะนาว เมื่อปี พ.ศ. 2475 ได้มีราษฎรอพยพมาจากอำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ วาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 18 หลังคาเรือน มาจับจองที่ดินปลูกสร้างบ้านเรือนและทำการเกษตร ในบริเวณนี้เป็นเขตป่าโคกหลวงซึ่งมีเพนียดคล้องช้างและมีสระน้ำเรียกว่าสระเพนียด จึงเรียกชื่อ หมู่บ้านว่า “บ้านเพนียด” หมู่ที่ 18 ตำบลเมืองคง อำเภอบัวใหญ่ ได้แต่งตั้งให้ นายพุ่ม การถาง เป็นผู้ใหญ่บ้าน ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2492 ได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทยจัดตั้งอำเภอคงขึ้น จึงมีการแบ่งเขตปกครองตำบลใหม่ และได้แต่งตั้งให้นายกรม เจตไธสง เป็นผู้ใหญ่บ้าน และเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านจากบ้านเพนียดมาเป็นบ้านห้วยทราย หมู่ที่ 6 ตำบลหนองมะนาวมาจนถึงปัจจุบันนี้ และเหตุที่ให้ชื่อว่าบ้านห้วยทรายก็เพราะสภาพดินของหมู่บ้านเป็นดินทราย แม้แต่ลำห้วย ก็เป็นดินทราย จึงทำให้คนเรียกว่า “บ้านห้วยทราย”

ที่มา : ศุภฤกษ์ แสนแก้ว (2554 : 4)

ภาพประกอบ 19 แผนผังบ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดกับ บ้านหนองม่วงช่างพิมพ์ ตำบลโคกกระเบื้อง อำเภอบัวใหญ่

ทิศใต้ ติดกับ บ้านโนนเต็ง หมู่ที่ 1 ตำบลโนนเต็ง

ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านตลุกน้ำขาว หมู่ที่ 7 ตำบลหนองมะนาว

ทิศตะวันตก ติดกับ บ้านโนนสมบูรณ์ ตำบลหนองบัว

ลักษณะภูมิประเทศ

ภูมิประเทศของบ้านห้วยทราย มีลักษณะเป็นคลื่นลูกลอนต่ำสลับกันไป พื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 180-190 เมตร ดินส่วนใหญ่เป็นดินเค็ม ดินขาดน้ำ ดินทราย ขาดแร่ธาตุที่เหมาะสมกับการเพาะปลูก

การคมนาคม

การเดินทางจากบ้านห้วยทราย ถึง อำเภอคง เป็นถนนลาดยาง ระยะทางประมาณ 20 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 30 นาที การเดินทางจากบ้านห้วยทราย ถึงจังหวัดนครราชสีมา เป็นถนนลาดยาง ระยะทางประมาณ 99 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 2 ชั่วโมง

ภาพประกอบ 20 ถนนภายในหมู่บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอดง จังหวัดนครราชสีมา

ประเพณี/วัฒนธรรม

ชาวบ้านห้วยทรายนับถือศาสนาพุทธ เชื้อชาติไทย สัญชาติไทย ภาษาที่ใช้เป็นภาษาถิ่น ภาษาโคราชและภาษาอีสาน สามารถใช้ภาษากลางในการสื่อความหมายได้เป็นอย่างดี ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ชาวบ้านยึดมั่นสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ชุมชนยังคงดำรงศิลปวัฒนธรรม ประเพณีไทย มีประเพณีและวัฒนธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับประเพณีท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา ประเพณีโคมตะไลวันออกพรรษา ประเพณีลอยกระทง

สถานที่สำคัญของชุมชนบ้านห้วยทราย

บ้านห้วยทรายมีแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญคือ ศูนย์เรียนรู้ชุมชน (ศาลากลางบ้าน) เป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลทุกด้านของหมู่บ้าน เช่น ประวัติหมู่บ้าน แผนที่หมู่บ้าน ผลประกอบการกลุ่ม ออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน รายชื่อกรรมการ หนังสือตำราต่าง ๆ เป็นต้น และยังเป็นสถานที่ประชุมของหมู่บ้าน เป็นสถานที่จัดกิจกรรมสำคัญของหมู่บ้าน เป็นที่ทำการกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน เรียกว่าอาคารหลังเดียวมีประโยชน์หลายอย่าง สร้างสังคมการเรียนรู้ ได้จัดตั้งคณะกรรมการและองค์กรนักศึกษา จากผู้นำหมู่บ้านและผู้ทรงคุณวุฒิ

ภาพประกอบ 21 ศูนย์เรียนรู้บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอดง จังหวัดนครราชสีมา

ภาพประกอบ 22 โรงสีชุมชนภายในศูนย์เรียนรู้บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอกง จังหวัดนครราชสีมา

ภาพประกอบ 23 โครงการอบรมหลักสูตรเกษตรอินทรีย์ของศูนย์เรียนรู้บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอกง จังหวัดนครราชสีมา

ชาวบ้านห้วยทราย ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบเกษตรอินทรีย์ ทั้งทำนาทำไร่และเลี้ยงสัตว์ ผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าวหอมมะลิ อ้อย มันสำปะหลัง แตงโม ข้าวโพด ไม้ยูคาลิปตัส เป็นต้น นอกจากผลผลิตทางการเกษตรแล้วบ้านห้วยทรายยังมีผ้าไหม ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าฝ้ายที่สวยงาม โดยเฉพาะผ้าไหมมีความประณีต ตั้งแต่การเลี้ยงไหม การทอ ตลอดจนการตัดเย็บ ทำให้ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมเป็นสินค้า OTOP ระดับ 5 ดาว เป็นความภาคภูมิใจของชาวบ้านห้วยทราย และชาวอำเภอกง

ผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น และการก่อตั้งกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมบ้านห้วยทราย
 ชาวบ้านห้วยทราย มีการรวมกลุ่มกันทำผลิตภัณฑ์โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหลัก
 พัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและสนับสนุน
 ให้ชุมชนเข้าถึงแหล่งทุนและพัฒนาขีดความสามารถในการบริหารจัดการและการตลาด ผลิตภัณฑ์
 น่าสนใจ คือ ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าคลุมไหล่ (OTOP 5 ดาว) ผ้าพันคอของกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม
 บ้านห้วยทราย ซึ่งจัดตั้งกลุ่มเมื่อปี พ.ศ. 2541 จำนวนสมาชิก 65 คน มีนางนิยม เทศซารี
 เป็นประธานกลุ่ม

ความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก บ้านห้วยทราย

ภาพประกอบ 24 ผู้วิจัยสัมภาษณ์นางนิยม เทศซารี เกี่ยวกับความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิต
 ผ้าไหมทางกระรอกบ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง
 จังหวัดนครราชสีมา

จากการสัมภาษณ์ นางนิยม เทศซารี ปราชญ์ชาวบ้านชำนาญการพิเศษด้านการทอ
 ผ้าไหมทางกระรอก ผู้มีประสบการณ์ความรู้เรื่องการทอผ้าไหมทางกระรอก ได้เล่าเกี่ยวกับความ
 เป็นมาของความเป็นมาของภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมาว่า ผ้าไหมทาง
 กระรอกเป็นผ้าทอพื้นบ้านโบราณของกลุ่มชนในเขตอีสานใต้ คือ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์
 สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี ใช้เป็นผ้าถุงโจรงกระเบน สำหรับขุนนางและชนชั้นสูง ต่อมาคน
 สามัญทั่วไปนิยมใช้นุ่งไปงานบุญต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเป็นผ้าที่ใช้ในพิธีกรรม เช่น งานอุปสมบท
 และใช้เป็นผ้าปกโลงศพ ผ้าไหมทางกระรอกจึงเป็นผ้าผืนสำคัญของครอบครัวที่ผู้เป็นแม่ ยาย ย่า
 จะทอไว้ให้ลูกหลานด้วยความตั้งใจ หวังฝากฝีมือ ฝากชื่อไว้กับ ผืนผ้า เพื่อยามตายจะได้ใช้ปกโลงศพ
 ดังคำกล่าวที่ว่า “ย่านตายไป บ่มีฝ้ายยาวหกหน้า อยากรายบ้านอายุเมืองเพิ่น” (นิยม เทศซารี.
 2555 : สัมภาษณ์)

ความเชื่อและพิธีกรรมในการทอผ้า/ใช้ผ้า

ในส่วนความเชื่อในการทอผ้าและย้อมผ้าตามคำบอกเล่าของนางนิยม เทศซารี
 ปราชญ์ชาวบ้านด้านการทอผ้าไหมทางกระรอก บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง

จังหวัดนครราชสีมา ยังกล่าวไว้ด้วยว่า ชาวบ้านยึดถือความเชื่อที่ว่าจะไม่ย้อมสีเส้นไหมในวันพระ โดยเฉพาะการย้อมครั้ง เพราะเชื่อว่าสีจะไม่ติด และมีความเชื่ออีกว่า หากมีสมาชิกในหมู่บ้านเสียชีวิต ทุกบ้านจะหยุดทอผ้า 3 วัน เพื่อไปช่วยงานบ้านผู้ตาย และกล่าวถึงความเชื่อของคนโบราณที่ว่า ผ้าไหม ทางกระรอกเป็นผ้าสองสีตีเกลียวรวมกัน ทำให้เมื่อนำมาใช้ในงานพิธีสำคัญต่าง ๆ จะทำให้ ชาวบ้านเกิดความสามัคคีกลมเกลียวเหมือนเส้นไหมทางกระรอกที่นำมารวมกันนั่นเอง

3. ความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก บ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบล ขามสมบูรณ์ อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา

ภาพประกอบ 25 ป้ายทางเข้าบ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา

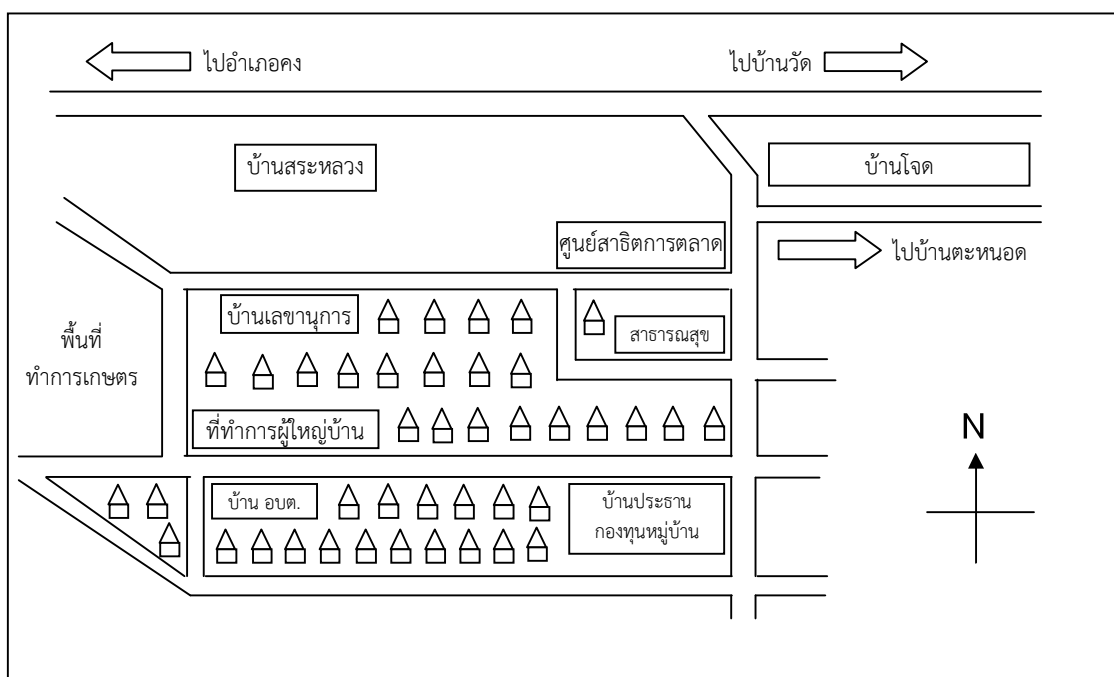
ประวัติความเป็นมาของบ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง จังหวัด นครราชสีมา

จากคำบอกเล่าของ นางเต็ม หมั่นกิจ อายุ 79 ปี ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ท่านได้เล่า ถึงความเป็นมาของชุมชนแห่งนี้ว่า บ้านพะงาดเหนือพัฒนา มีอายุได้ยาวนานนับ 100 ปี เริ่มจากปี พ.ศ. 2446 นางสิงห์ เสาร์ทองกลาง คนโคราชแต่ดั้งเดิมได้พาครอบครัวย้ายมาจากบ้านตะหนอด ซึ่งอยู่ห่างไปประมาณ 3 กิโลเมตร มาสร้างบ้านเรือนอยู่ ณ ที่นี้เพื่อให้สะดวกต่อการทำนา หายู่หา กิน ต่อมาในปี พ.ศ. 2448 มีชาวอีสานอีกกลุ่มหนึ่งได้พาครอบครัวอพยพมาจากบ้านเปือย บ้านนา เชือก อำเภอ วาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม มาขออยู่ด้วย มีนายสอน ภัคดีแก้ว นายฉิม ภัคดีแก้ว และนายศิลา คำมะปะนา เป็นผู้นำมา ผู้เฒ่าทั้งสองสายนี้ได้ช่วยกันหักล้างถางป่า ก่อบ้านแปงเมือง เป็น “บ้านโคกพะงาด” ดำเนินชีวิตหาอยู่หากิน ทำนา ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม พึ่งพาธรรมชาติตามภูมิ ปัญญาดั้งเดิมของวิถีชาวอีสาน พริกบ้านเหนือ เกือบบ้านใต้ มีอะไรก็แบ่งปันกันกินเช่นญาติพี่น้อง โดยมีนายสิงห์ เสาร์ทองกลาง เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ดูแลทุกคนให้อยู่รวมกันอย่างมีความสุข ความผูกพันยังแน่นแฟ้นขึ้นเมื่อลูกหลานของผู้เฒ่าทั้งหลายแต่งงานเกี่ยวดองกัน ระหว่างสามตระกูล รวมทั้ง กระจุกอื่นที่เข้ามาเป็นชายเป็นสะใภ้ บางครั้งทำให้สับสนในการนับญาติสำหรับที่มาของชื่อหมู่บ้าน

“พะงาด” นั้น ผู้อาวุโสของหมู่บ้านเล่าว่า เหตุที่ใช้ชื่อว่า “โคกพะงาด” เนื่องจากบริเวณนี้มีต้นพะงาด ชาวอีสานเรียกว่าต้นเหมือดแอ เป็นไม้ยืนต้นชนิดหนึ่ง ทรงพุ่มสูงประมาณ 2-3 เมตร ใบหนาคล้ายใบมะนาวเปลือกลำต้นมีสีดำปนเทา ขึ้นอยู่ตามที่โคกทั่วไป ต้นพะงาดนี้มีคุณประโยชน์หลายอย่าง เช่น นำมาตากให้แห้งแล้วป่นรวมกับพริกป่นจะช่วยให้เก็บรักษาไว้ได้นาน

บ้านโคกพะงาดมีพัฒนาการต่อเนื่องมานาน จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นมีลูกหลานแยกบ้าน แยกครอบครัว กลายเป็นชุมชนใหญ่ยกต่อการดูแล ในปี 2532 นายสรายุทธ โตนอก อาจารย์ใหญ่โรงเรียนปริยัติไพศาล ตำบลตาจั่น (อดีตขึ้นอยู่กับตำบลตาจั่น) และนายสวาสดี หมั่นกิจ (ประธานองค์การบริหารส่วนตำบลขามสมบูรณ์) ได้เป็นผู้นำในการแยกครัวเรือน ไปตั้งหมู่บ้านใหม่ ชื่อว่า บ้านสระหลวง ในปี 2543 ได้มีการจัดเขตการปกครองใหม่ โดยแยกออกจากตำบลตาจั่น ได้แก่ หมู่ 2 บ้านโคกพะงาด หมู่ 3 บ้านสระหลวง หมู่ 4 บ้านโจด หมู่ 11 บ้านหนองสะเดา และหมู่ 12 บ้านพะงาดเหนือพัฒนา แยกเป็นหมู่บ้านในปี 2541 ได้แยกจากบ้านโคกพะงาด โดยมี นายวิจิตร มาลา เป็นผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น ปัจจุบัน บ้านพะงาดเหนือพัฒนา มีนายวิจิตร คงศักดิ์ มาลากุล เป็นผู้ใหญ่บ้านคนเดียว ตลอดมาจนถึงปัจจุบันและดำรงตำแหน่งเป็นสมัยที่ 3 จะเห็นได้ว่าหมู่บ้านพะงาดเหนือพัฒนาไม่เคยเปลี่ยนผู้ใหญ่บ้านเลย ชาวบ้านมีความเลื่อมใสและเชื่อผู้นำ มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน เฉกเช่นผ้าไหมหางกระรอกที่เป็นอัตลักษณ์ของหมู่บ้านจากการตีเกลียวควบเส้นทอเพื่อให้ได้ผ้าไหมที่เป็นผืนสวยงาม สวยงามไม่เหมือนใคร (เต็ม หมั่นกิจ. 2555 : สัมภาษณ์)

ที่มา : ลัดดา มมตะชบ (2554 : 7)

ภาพประกอบ 26 แผนผังบ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา

สภาพภูมิศาสตร์

ลักษณะของหมู่บ้านอยู่บนพื้นที่ราบ อยู่ห่างจากอำเภอ 15 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากตัวจังหวัด 70 กิโลเมตร

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดกับ บ้านสระหลวง

ทิศใต้ ติดกับ บ้านโคกพะงาด

ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านตะหนด

ทิศตะวันตก ติดกับ พื้นที่ทำการเกษตร

ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ

พื้นที่เป็นที่ราบ สภาพดินเป็นดินดำปนดินเหนียว มีความอุดมสมบูรณ์ดี นิยมปลูกข้าวหอมมะลิ และปลูกพืชระยะสั้น เช่น ถั่วลิสง ข้าวโพด และปลูกหม่อน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับการส่งเสริม เพราะภูมิสังคมของชุมชน เป็นชุมชนลาวอีสานที่มีวัฒนธรรมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้าไหม มาแต่บรรพบุรุษ ส่วนสภาพภูมิอากาศประกอบไปด้วย ฤดูหนาว ฤดูฝน และฤดูร้อน

การคมนาคม

ภาพประกอบ 27 ถนนภายในบ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา

สภาพถนนในหมู่บ้านเป็นคอนกรีตบางส่วนและเป็นดินลูกรัง มีประปาหมู่บ้านและไฟฟ้าเกือบครบทุกครัวเรือน มีหอกระจายข่าวตั้งอยู่ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านกลางบ้านพะงาดเหนือพัฒนา มีศาลาประชาคม มีตู้ไปรษณีย์ โทรศัพท์สาธารณะ ป่าไม้ในหมู่บ้านมีไม่มากนัก แหล่งน้ำใช้ร่วมกับบ้านอื่นในบริเวณใกล้เคียง มีที่สาธารณประโยชน์ประมาณ 30 ไร่ การคมนาคมในพื้นที่หมู่บ้านพะงาดเหนือ มีถนนสายหลักที่เดินทางไปยังที่ว่าการอำเภอ คือ ถนนสายเมืองคง-บ้านวัด ระยะทาง 15 กิโลเมตร

สภาพเศรษฐกิจและสังคม

ภาพประกอบ 28 ป้ายภายในบ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ อำเภอกอง
จังหวัดนครราชสีมา

อาชีพหลักของชาวบ้านพะงาดเหนือพัฒนาคือ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้าไหม และรับจ้าง โดยมีพื้นที่ทำการเกษตร 2,975 ไร่ มีร้านค้า 1 ร้าน เป็นร้านขายของชำ สำหรับโรคที่เจ็บป่วยของชาวบ้านพะงาดเหนือพัฒนาส่วนใหญ่จะมีไข้หวัดและจะไปรักษาที่สถานีนามัยขามบูรณ และโรงพยาบาลคง

วัฒนธรรมประเพณี

ภาษาพื้นบ้านพะงาดเหนือพัฒนาใช้ภาษาไทย-โคราช ภาษาอีสาน เนื่องจากมีบรรพบุรุษอพยพมาจากจังหวัดมหาสารคาม โดยมีประเพณีที่สำคัญ คือ ประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง เข้าพรรษาและออกพรรษาซึ่งทุกปีจะมีการจัดงานเลี้ยงศาลปู่ตา เพื่อความเป็นสิริมงคลก่อนการทำนา และยังคงปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีอีสานยังคงมีสืบเนื่องต่อกันมา เช่น บุญบั้งไฟ การเลี้ยงผีกลางบ้าน ซึ่งมีวัดเป็นสถานที่จัดงานบุญ และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน วัฒนธรรมการแต่งกายของชาวบ้านพะงาดเหนือพัฒนา นิยมนุ่งผ้าซิ่น ผ้าฝ้าย ผ้าไหมมัดหมี่ ทอเป็นลวดลายต่าง ๆ และพัฒนามาเป็นผ้าไหม ซึ่งเป็นการทอด้วยมือ และนิยมการย้อมสีจากวัสดุธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น แก่นขนุน เปลือกเพกา เป็นต้น ส่วนเสื้อผ้าก็นิยมใส่ตามสมัยนิยม ส่วนใหญ่แล้วก็จะทอเองหรือซื้อสำเร็จตามสมัยนิยม วัฒนธรรมการรับประทานอาหารของชาวบ้านพะงาดเหนือพัฒนา นั้นก็นิยมรับประทานอาหารที่มีในพื้นที่บ้านท้องถิ่นของตนเอง ส่วนใหญ่ไม่เน้นอาหารที่มีกะทิหรือมีความมันมาก ชอบรับประทานอาหารป่า ๆ เช่น แกงผักหวานใส่ไข่มดแดง หมกหน่อไม้ น้ำพริก-ผักลวกจิ้ม แกงอ่อม ชอบรับประทานอาหารรสจัด และข้าวเหนียว ซึ่งเป็นอาหารหลัก ตอนเช้าจะรับประทานข้าวเหนียว ส่วนตอนเย็นรับประทานข้าวจ้าว วัฒนธรรมการเล่นพื้นเมืองของชาวบ้านพะงาดเหนือพัฒนา มีการละเล่นดนตรีไทยประยุกต์ เรียกว่าวงไท

บันเทิง โดยผู้มาเป็นนักแสดงดนตรี และมีผู้หญิงเป็นนางรำ (นางไท) มีคณะหมอลำโดยผู้นำชุมชน แต่ในปัจจุบันไม่ได้รวมคณะกันแล้ว

ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

บ้านพะงาดเหนือพัฒนามีป่าชุมชน ซึ่งสำหรับเป็นพื้นที่ในการทำนุบำรุงพืชพรรณ และต้นไม้ขนาดใหญ่ เป็นที่หาอยู่หากินของชาวบ้านพะงาดและบ้านใกล้เคียง ในยามที่มีเห็ด มีอาหารป่า ชาวบ้านก็ได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน และช่วยกันดูแลให้มีความอุดมสมบูรณ์เรื่อยมา

อาชีพหลักของชาวบ้านพะงาดเหนือพัฒนา

อาชีพหลักของชาวบ้านพะงาดเหนือพัฒนา คืออาชีพทำนา มีอาชีพเสริมคือการรวมกลุ่ม กิจกรรมทอผ้าไหม หมู่บ้านนี้มีจุดแข็งในด้านการรวมกลุ่มและการบริหารจัดการ ทำให้การดำเนินงานต่าง ๆ มีผลการดำเนินงานที่ดีและต่อเนื่อง เป็นหมู่บ้านซึ่งขึ้นชื่อในการทอผ้าไหมทางกระรอกควบสีธรรมชาติ โดยนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาแต่เดิมมาประยุกต์และพัฒนาในเรื่องการทอผ้าไหมที่มีความหลากหลาย สวยงามและตรงตามความต้องการของตลาด ทำให้มีรายได้สูงกว่ากลุ่มอื่น ๆ ในอำเภอคง เนื่องจากกลุ่มทอผ้าไหมและสมาชิกมีความสามัคคีและพร้อมเพรียงกัน พร้อมใจกันพัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง จึงทำให้บ้านพะงาดเหนือพัฒนามีชื่อเสียงในด้านการทอผ้าไหมควบสีธรรมชาติ และทำให้ได้รับคัดเลือกเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว ในปี 2554

ความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก บ้านพะงาดเหนือพัฒนา

ชาวบ้านพะงาดเหนือพัฒนาเป็นกลุ่มชนไท-ลาวที่อพยพมาจากอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณอำเภอคง ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้าตามวิถีภูมิปัญญาดั้งเดิม ต่อมาได้ขยายหมู่บ้านออกไปเป็นบ้านสระหลวง บ้านโจด บ้านหนองสะเดา ดังนั้นกลุ่มนี้จึงมีความเป็นเครือญาติสูงมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ มีความรักความสามัคคีกันดีมาก ศักยภาพของหมู่บ้านนี้ในการทอผ้า คือ การทอผ้ามัดหมี่ตามลวดลายโบราณดั้งเดิม ทอผ้าพื้นบ้านผ้าหมี่คั้น ผ้าไหมทางกระรอก จะทอไว้ในครัวเรือนไม่ทอขาย นิยมย้อมด้วยสีเคมี ตามที่กระทรวงอุตสาหกรรมมาส่งเสริม ไม่นิยมใช้สีธรรมชาติ ต่อมาผู้ทอได้รับการพัฒนาความรู้ ทักษะ วิสัยทัศน์ ให้เลิกย้อมสีเคมี หันมาใช้สีธรรมชาติ แทน โดยมีบ้านหล่งประดู่มาช่วยอบรม พร้อมกับ ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน ร่วมกันรื้อฟื้นภูมิปัญญาการทอผ้าทางกระรอกขึ้นมาใหม่ เพื่อสืบสืบทอดวัฒนธรรมการทอผ้าโบราณต่อไป

การก่อตั้งกลุ่มทอผ้าไหมบ้านพะงาดเหนือพัฒนา

บ้านพะงาดเหนือพัฒนา มีการรวมกลุ่มกันทำผลิตภัณฑ์โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหลักในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เพื่อเป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน โดยการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น และสนับสนุนให้ชุมชนเข้าถึงแหล่งทุน และพัฒนาขีดความสามารถในการบริหารจัดการและการตลาด ผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ คือ ผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่ ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าไหมทางกระรอก ผ้าไหมมัดย้อม ซึ่งเป็นผ้าไหมที่ย้อมด้วยสีธรรมชาติ (ผ่านการคัดสรร ระดับ 4 ดาว) กลุ่มทอผ้าไหมบ้านพะงาดเหนือพัฒนา มีความเข้มแข็ง สามารถสร้างงานสร้างรายได้ให้กับสมาชิกและคนในชุมชนตลอดมา สร้างชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไป ผลิตภัณฑ์ได้รับมาตรฐานตรานกยูงพระราชทานตรานกยูงสีน้ำเงิน และนกยูงสีเงิน กลุ่มทอผ้าไหมบ้านพะงาดเหนือพัฒนา มีการก่อตั้งเป็นกลุ่มอย่างเป็นทางการกับทางสำนักงานพัฒนาชุมชน โดยลงทะเบียน OTOP ในปี 2547 และมีพัฒนาการที่เติบโตอย่างต่อเนื่อง มีรายได้ต่อปีมากกว่าหนึ่งล้านบาท มีทุนหมุนเวียนในกลุ่มมากกว่า 500,000 บาท มีสมาชิก 45 คน มีผลิตภัณฑ์มากกว่า 10 ชนิด และมีตลาดรองรับสินค้าที่ดีและ

ต่อเนื่อง อีกทั้งยังได้รับการพัฒนาให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวตามยุทธศาสตร์จังหวัดนครราชสีมา กลุ่มจังหวัดนครชัยบุรีรินทร์ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ใหม่และหมู่บ้านต่อไป

4. ความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก กลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

ภาพประกอบ 29 ป้ายทางเข้าศูนย์จำหน่ายสินค้า OTOP ของกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

ประวัติความเป็นมาของกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

จากคำบอกเล่าของ นายสมัชชา สิริมีชชาดากุล อายุ 30 ปี บุตรชายของนางอาทิตย์ยา สิริมีชชาดากุล เจ้าของร้านมัชชาดาไหมไทย นายกสมาคมไหมไทยนครราชสีมา และประธานกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ได้เล่าให้ฟังว่า ร้านมัชชาดาไหมไทยก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2542 มีสมาชิก 50-60 คน ผลิตและจำหน่ายผ้าไหมและเพื่อส่งเสริมและปลูกฝังการสร้างนิสัยรักการอดออม เป็นผู้เสียสละ มีความเอื้ออาทร รักษาศิลปะภูมิปัญญาถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน รวมทั้งเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกโดยรวม สำนักงานพัฒนาการอำเภอปักธงชัย ได้จัดส่งผ้าไหมทอมือปักธงชัยเข้าประกวดคุณภาพระดับจังหวัด ผลได้รับรางวัลเป็นตัวแทนการประกวดผ้าไหมภาค จึงกล่าวได้ว่าอย่างภาคภูมิใจว่า ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มไหมทอมือปักธงชัยมีการนำศิลปหัตถกรรมจากบรรพบุรุษสู่ปัจจุบันด้วยคุณภาพผ้าและลวดลาย การตกแต่ง ปัจจุบันมีการเพิ่มกำลังการผลิตให้ทันต่อความต้องการของตลาดพร้อมคิดค้นกรรมวิธีที่ทันสมัยตามสากลนิยมประกอบกับเปิดรับความคิดเห็นของลูกค้าเพื่อนำสู่การพัฒนาให้กับกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ ร้านมัชชาดาไหมไทย ให้ความสำคัญในขั้นตอนการผลิตทุกขั้นตอน โดยเฉพาะผลกระทบต่อธรรมชาติมีการส่งเสริมให้ความรู้สมาชิกและร่วมโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญ

ภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกของกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ตำบลนกออก
อำเภอ ปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

ภาพประกอบ 30 ผู้วิจัยสัมภาษณ์นายสมัชชา สิริมีชชาดากุล อายุ 30 ปี บุตรชายของ
นางอาทิตยา สิริมีชชาดากุล เจ้าของร้านมัชชาดาไหมไทย นายกสมาคมไหมไทย
นครราชสีมา และประธานกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย เกี่ยวกับภูมิปัญญาการผลิต
ผ้าไหมหางกระรอกของกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย
จังหวัดนครราชสีมา

กลุ่มผลิตและจำหน่ายผ้าไหมทอมือในจังหวัดนครราชสีมามีกระจายอยู่ในหลายอำเภอ
ของจังหวัด ซึ่งมีการผลิตผ้าไหมสืบทอดกันมาแต่สมัยโบราณ ปัจจุบันแหล่งผลิตและจำหน่ายผ้าไหมที่
ใหญ่ที่สุดของจังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ อำเภอปักธงชัย ที่เป็นที่ยู่งักกันทั้งภายในจังหวัด ทั้งใน
ประเทศและต่างประเทศ ซึ่งมีโรงงานผ้าไหมที่มีชื่อเสียง คือ โรงงานจิม ทอมป์สัน แต่เป็นการผลิต
แบบอุตสาหกรรม ส่วนกลุ่มชาวบ้านในอำเภอปักธงชัยยังคงมีการผลิตผ้าไหมแบบทอมือและจำหน่าย
อยู่หลายราย

คุณภาพของผ้าไหมร้านมัชชาดาไหมไทย เอกลักษณ์ชนิดผ้าของกลุ่มไหมทอมือปัก
ธงชัย เป็นผ้าไหมหางกระรอก และผ้าไหมไทยทุกประเภท จัดส่งทั้งในและต่างประเทศมีการบรรจุ
กล่องได้มาตรฐานที่ตั้งกลุ่มเปิดให้บริการเข้าชมศึกษาและเลือกซื้อสินค้าได้ราคาที่ยังพอใจไม่แพงแต่
ได้คุณภาพ ปัจจุบันที่ตั้งกลุ่มคือ ร้านมัชชาดาไหมไทย ซึ่งอยู่ที่ 118/1 หมู่ 7 ตำบลนกออก
อำเภอ ปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา และทางกลุ่มได้ส่งเสริมงานอาชีพในชุมชนมารวมอยู่ที่จุดเดียว
มีการบริการของฝากจากปักธงชัยและร้านอาหารที่ถูกสุขลักษณะ ห้องน้ำสะอาด จุดพักผ่อนของ
นักท่องเที่ยวที่จอดรถโอโถงติดถนนสาย 304 ทั้งสายนอกและสายในตัวอำเภอปักธงชัย

สรุปความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา

สรุปได้ว่า ในพื้นที่ 4 ตำบล มีความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกที่ยาวนาน ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษดั้งเดิมจากรุ่นสู่รุ่นต่อเนื่องกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ในอดีตมีการทอผ้าไหมทางกระรอกไว้ใช้เป็นผ้านุ่งโจงกระเบน สำหรับขุนนางและชนชั้นสูง ต่อมาคนสามัญทั่วไปนิยมทอไว้ใช้นุ่งไปงานบุญและใช้ในพิธีกรรม เช่น งานอุปสมบท และใช้เป็นผ้าคลุมโลงศพ ปัจจุบันการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา ถือเป็นงานอาชีพเสริม นอกเหนือจากการประกอบอาชีพทางการเกษตร ทำนา ทำไร่ ซึ่งเป็นอาชีพหลัก กรรมวิธีในการทอวัตถุดิบที่ใช้ เครื่องมือในการทอ ในอดีตล้วนแต่เป็นภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม มีการปลูกหม่อน เลี้ยงไหมเอง สีที่ใช้เป็นสีที่ได้จากวัสดุธรรมชาติ ก็ที่ใช้ในการทอผ้าเป็นสีพื้นเมือง ขั้นตอนในการเตรียมวัตถุดิบตลอดจนการทอ ใช้วิธีตามภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษทั้งสิ้น จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2544 รัฐบาลได้จัดตั้งโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) เพื่อให้แต่ละชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาสินค้าของชุมชนให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ มีจุดเด่น มีมูลค่าเพิ่มเป็นที่ต้องการของตลาด อันเป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหาความยากจนให้กับชุมชนในระดับรากหญ้า และเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง โดยกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาให้ความช่วยเหลือในด้าน การบริหารการผลิต การตลาด การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้เป็นที่ต้องการของลูกค้าทั้งภายในและต่างประเทศ โครงการนี้ได้ทำให้แต่ละชุมชนในท้องถิ่นมีการตื่นตัวร่วมกันศึกษาค้นหาภูมิปัญญาดั้งเดิมของตนที่บรรพบุรุษได้สั่งสม สืบทอดส่งต่อมาให้ นำจุดเด่นของภูมิปัญญานั้นมาพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ชุมชนของตนให้มีคุณภาพ มีจุดขาย และสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ รวมถึงการนำเรื่องราว ความเป็นมาของกลุ่มชนของภูมิปัญญาดังกล่าวนั้น มาเขียนประชาสัมพันธ์ ผลิตภัณฑ์ชุมชนของตนให้เป็นจุดขายที่น่าสนใจ เพิ่มคุณค่าของสินค้าขึ้นมา ทั้งยังเป็นจุดเริ่มต้นของการค้นหาเอกลักษณ์ของกลุ่มชนและเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ชุมชนอีกด้วย

ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา

ในการศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยได้ศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมทางกระรอกในพื้นที่การวิจัย คือ บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอบัวชุม จังหวัดนครราชสีมา บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา บ้านพะวงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา ตามลำดับ แล้วจึงสรุปวิเคราะห์สภาพปัจจุบันและปัญหาของการอนุรักษ์ และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมาในภาพรวม ดังนี้

1. สภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมทางกระรอก บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอบัวชุม จังหวัดนครราชสีมา

ภาพประกอบ 31 ผ้าซิ่นของบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอบัวชุม จังหวัดนครราชสีมา

จากการสังเกตในพื้นที่บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอบัวชุม จังหวัดนครราชสีมา และจากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านบ้านดู่ สรุปได้ว่า ปัจจุบันชาวบ้านมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น เช่น ทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย รับราชการและอาชีพรับจ้าง ชั้บรถรับจ้าง รับจ้างถมที่ ขายเป็นไร่ (ตลาดนัดเคลื่อนที่) ในส่วนของอาชีพทำไหมซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมที่ใช้เลี้ยงชีพ พบว่า

มีชาวบ้านจำนวนน้อยมากที่ยังคงมีกระบวนการผลิตผ้าไหมทางกระรอกแบบดั้งเดิมหรือทำด้วยตนเอง ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทอผ้าไหมส่วนใหญ่กลายเป็นผู้รับจ้างทอมากกว่า เมื่อชาวบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นก็จะผันตัวเองจากผู้รับจ้างมาเป็นผู้จ้างแทน โดยใช้แรงงานคนทอผ้าจากหมู่บ้านใกล้เคียงและหมู่บ้านรอบนอก โดยจะทำให้ในลักษณะอุตสาหกรรมในครัวเรือน จุดแข็งของการผลิตผ้าไหมทางกระรอก บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา คือ ชาวบ้านดู่มีทักษะด้านการทอผ้าไหมและสามารถทอผ้าไหมทางกระรอกแบบโบราณได้งดงาม จนทำให้หมู่บ้านดู่ได้รับการยอมรับว่าเป็นแหล่งผลิตผ้าไหมทางกระรอกที่มีชื่อเสียง เป็นหมู่บ้านที่มีศักยภาพในการพัฒนาสูง ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทางกระรอกได้รับการคัดเลือกให้เป็นสินค้าผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ระดับ 4 ดาว จากการประกวดในงานเทศกาลผ้าไหมและของดีปักธงชัย เมื่อปี พ.ศ. 2546 และได้รับมาตรฐานผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน (มผช.)

ภาพประกอบ 32 อาชีพทอผ้าของชาวบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

จากการสัมภาษณ์ นายศาสตราวุธ คำสุข ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า กรรมวิธีการทอและลวดลายของผ้าไหมทางกระรอก ได้รับความนิยมในภาคอีสานโดยเฉพาะเขตอีสานตอนใต้ ทอโดยการนำเส้นไหม 2 เส้นมาควบกันให้เป็นสี่เหลี่ยม เช่น สีเขียวควบสีเหลือง สีแดงควบสีเหลือง เส้นไหมที่นำมาทอจะเป็นไหมเส้นเล็กเพราะจะทำให้ผ้าที่ทอมีความละเอียด งดงามและจะเกิดความเลื่อมของสีผ้าเมื่อทอ ประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้ การหาวัตถุดิบ การหาเครื่องมือ การฟอกไหม การย้อมสีไหม การทอไหม การทำเส้นพุ่งและเส้นยืน การคันไหม การสืบไหมใส่ฟืม การออกแบบลวดลาย การปั่นเส้นไหมใส่หลอด การทอผ้าไหมทางกระรอก

1. การหาวัตถุดิบ ซึ่งได้แก่ เส้นไหมดิบ สีธรรมชาติและสีเคมี ต่างฟอกไหม สารส้ม แต่ก่อนที่จะได้เส้นไหมนั้น จำเป็นต้องมีขั้นตอนในการดำเนินงานที่ยาวนานตั้งแต่การปลูกหม่อนเพื่อเป็นอาหารของตัวไหม การเลี้ยงหนอนไหม จนถึงการสาวไหม และเนื่องจากชาวบ้านต้องประสบกับปัญหาด้านสถานที่ สภาพแวดล้อม ภูมิอากาศและมลภาวะที่มีผลกระทบต่อวงจรชีวิตของหนอนไหม และการปลูกหม่อนเพื่อเป็นอาหารของตัวไหม ดังนั้นในปัจจุบันชาวบ้านจึงนิยมซื้อเส้นไหมคุณภาพดี นำมาย้อมแล้วทอเป็นผืนให้เป็นลวดลายตามความต้องการ มากกว่าที่ยังคงเลี้ยงไหมและสาวไหมเอง

ภาพประกอบ 33 หนอนไหมที่ฟักออกจากไขในระยะแรก ซึ่งชาวบ้านตำบลเมืองปัก อำเภอบักรังชัย จังหวัดนครราชสีมา ยังคงเลี้ยงเพื่อสาวไหมเอง

2. การหาเครื่องมือ จากการสัมภาษณ์ นายศาสตราวุธ คำสุข ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอบักรังชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า ได้แก่ 1) กง เป็นเครื่องมือสำหรับใส่ไหมที่เป็นปอย (โน) แล้วนำไปกรอใส่ในอ้อ 2) อ้อ ใช้คู่กับกงเพื่อรับเส้นไหมจากกงมาใส่ไว้ในหลา 3) หลา, โน หรือเครื่องกรอหลอด 4) หลอดกรอไหมใช้สำหรับใส่เส้นไหม 5) ฮัง (ที่เสียบหลอด) เป็นที่เก็บหลอดกรอไหม 6) ก้านสวย(กระสวย) ใช้คู่กับหลอด 7) กี่ทอผ้า หรือกี่กระตุก เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับทอผ้าให้เป็นผืนสำเร็จออกมา 8) ฟืม (ฟันทวี) เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับแยกเส้นไหมยืนให้ออกจากกัน 9) ตะกอ ทำจากเส้นด้ายป่าน ที่มีความแข็งแรง เหนียวแน่น ทำหน้าที่ยกเส้นไหมให้ขึ้นลง 10) กรรไกร ใช้สำหรับตัดตกแต่งผ้าไหม 11) ผัง ใช้สำหรับตั้งริมผ้าให้เสมอกัน มีลักษณะเป็นไม้ยาวเท่ากับความกว้างของผ้า

จากการสัมภาษณ์ นายศาสตราวุธ คำสุข ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอบักรังชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทอผ้าดังที่กล่าวมานี้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รับเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษของตนเอง และมีไว้ในครัวเรือนแทบจะทุกหลังอยู่แล้ว

ภาพประกอบ 34 กี่ทอผ้าของชาวบ้านตู๋ ตำบลเมืองปัก อำเภอบักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

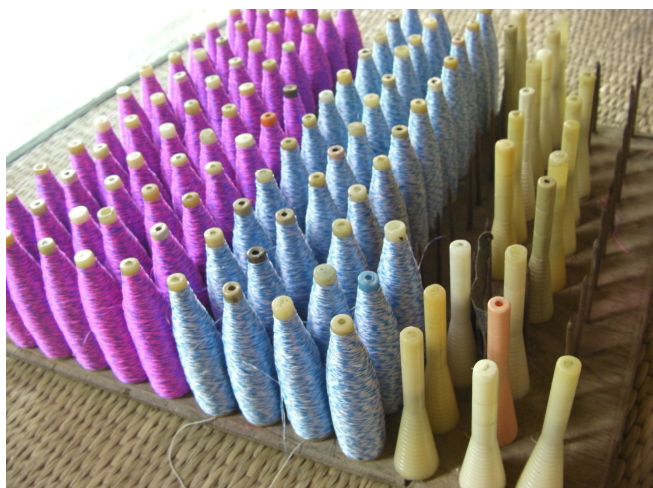
ภาพประกอบ 35 หลา เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการกรอไหมใส่หลอด

ภาพประกอบ 36 ฝีม (ฝีมหรี) เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับแยกเส้นไหมยืนให้ออกจากกัน

ภาพประกอบ 37 ก้านสวย (กระสวย) ใช้คู่กับหลอด

ภาพประกอบ 38 หลอดกรอไหมใช้สำหรับใส่เส้นไหม และอั้ง (ที่เสียบหลอด) เป็นที่เก็บหลอดไหม

ภาพประกอบ 39 การฟอกไหม

3. การฟอกไหม จากการสัมภาษณ์ นายศาสตราวุธ คำสุข ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอบัวชุม จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า การฟอกไหม คือ การแยกไขมันออกจากเส้นไหมเพื่อป้องกันการย้อมสีไม่ติด ฟอกไหมในอดีตจะใช้ขี้เถ้าถ่านจากต้นไม้โดยการนำขี้เถ้ามาแช่น้ำจนตกตะกอน แล้วจึงกรองน้ำใส ๆ มาแช่เส้นไหมที่ยังมีไขมันติดอยู่ 1 คืน หลังจากนั้นต้ม น้ำจนเดือดนำสบู่ชุ่นไลต์ 1 ก้อน โดยตัดสบู่ให้เป็นชิ้นบาง ๆ ในน้ำเดือด นำเส้นไหมที่แช่น้ำขี้เถ้าไว้ แล้วใส่น้ำเดือดโดยใช้เวลาในการต้ม 15-30 นาที หรือให้สังเกตจากเส้นไหมจะนิ่ม

ภาพประกอบ 40 การย้อมสีไหมแล้วตากผึ่งแห้ง

4. การย้อมสีไหม จากการสัมภาษณ์ นายศาสตราวุธ คำสุข ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านตำบลเมืองปัก อำเภอบักรังชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า เทคนิคการย้อมเส้นไหม ให้ทำการเตรียมสีธรรมชาติตามสีที่ต้องการย้อมสี สีแดงจะได้มาจากครั่ง ทำการเตรียมโดยเลือกครั่งที่มีคุณภาพ เพื่อให้ได้ระดับความเข้มของสีแดงที่สุด โดยใช้อัตราส่วนครั่ง 4 กิโลกรัมต่อน้ำหนักเส้นไหม 1 กิโลกรัม นำครั่งมาตำให้ละเอียดแล้วนำไปแช่น้ำค้างไว้ 1 คืน แล้วให้นำน้ำแช่ครั่งมากรองเพื่อแยกส่วนกากของครั่งออกจากน้ำสีย้อมก็จะได้น้ำย้อมสีแดงที่ได้จากครั่ง จากนั้นให้นำสารมอร์เดนธรรมชาติหรือสารช่วยตัดสีธรรมชาติที่เตรียมมาจากการนำใบเหมือดผสมกับใบส้มโม่ ในสัดส่วนที่เท่ากัน แล้วทำการต้มนาน 1 ชม. ทำการกรองใส แล้วทำการผสมกันระหว่างน้ำย้อมสีแดงจากครั่งกับน้ำสารช่วยตัดสีธรรมชาติในอัตราส่วน 6:1 เพื่อปรับสภาพให้น้ำย้อมสีมีความเป็นกรดอยู่ที่ระดับ 3.5 โดยประมาณนำเส้นไหมที่ทำการลอกกวาวไว้เรียบร้อยแล้วมาทำการย้อมสีแดงที่ผสมกับสารช่วยตัดสีแล้ว โดยวิธีการย้อมใช้การย้อมเย็นก่อน เพื่อให้ น้ำย้อมสีค่อยกระจายเข้าสู่เส้นได้อย่างทั่วถึงและสม่ำเสมอ แล้วจึงยกวางบนเตาไฟเพื่อเพิ่มอุณหภูมิ ประมาณ 90-95 องศาเซลเซียส ย้อมนานประมาณ 30 นาที ในระหว่างการย้อมสีให้ทำการกลับเส้นไหมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพการย้อมสีที่ดี จากนั้นทำการล้างเส้นไหมจนกระทั่งน้ำล้างเส้นไหมใสสะอาด ไม่มีสีเจือปนอยู่ในน้ำล้างเส้นไหม บีบน้ำออก แล้วตากผึ่งแห้ง ก็จะได้เส้นยืนที่สมบูรณ์แบบ

ในสมัยก่อนนิยมใช้สีจากธรรมชาติ แต่ปัจจุบันการย้อมด้วยสีธรรมชาติเริ่มหายไป เนื่องจากมีสีวิทยาศาสตร์เข้ามาแทนที่เพราะหาซื้อได้ง่ายตามร้านขายเส้นไหมหรือผ้าไหม เมื่อละลายน้ำจะแตกตัวเร็ว ย้อมง่าย สีสดใส ราคาค่อนข้างถูกทนต่อการซักค่อนข้างดี แต่การย้อมด้วยสีธรรมชาติมีข้อดี คือ สีไม่ฉูดฉาด สีอ่อนเย็นตากว่าสีสังเคราะห์จึงทำให้สีของผ้างดงามสัมพันธ์กับรูปแบบของผ้าพื้นเมือง ไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมและผู้สวมใส่เพราะไม่มีสารเคมีสะสม

ภาพประกอบ 41 การกวักไหมเข้าอัก

ภาพประกอบ 42 การกรอไหมใส่หลอดโดยใช้เทคนิค "การเข็น"ปั่นเกลียวเส้นไหม 2 สีเข้าด้วยกัน

5. การกวักไหม จากการสัมภาษณ์ นายศาสตราวุธ คำสุข ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอบักรงชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า เป็นขั้นตอนหลังจากที่ได้มีการย้อมสีไหม มีวัตถุประสงค์ที่จะแยกเส้นไหมให้ออกเป็นเส้นๆ ไม่ให้ติดหรือพันกัน และเป็นการสำรวจเส้นไหมให้มีความเรียบร้อย ไม่ขาด ซึ่งจะช่วยให้สะดวกในการสาวไหม อันเป็นกรรมวิธีในขั้นตอนต่อไป โดยจะนำเส้นไหมมากรอเข้า "กง" แล้วนำไปหมุนเข้า "อัก" เพื่อตรวจหาปมปมหรือตัดแต่งเส้นไหมที่ไม่เท่ากันออก แล้วจึงเอาเข้าเครื่องปั่นเพื่อให้เส้นไหมแน่นขึ้น ก่อนที่จะหมุนเข้ากงอีกครั้ง เพื่อรวมเป็นใจ ซึ่งหนึ่งใจจะต้องหมุนกง 80 รอบ เรียกว่า "ไหมดิบ" จากนั้นกรอเส้นไหมเข้าหลอด ๑ ละเส้น แล้วดึงปลายไหมแต่ละหลอดเข้าไปรวมกันม้วนเข้าหลอดควบตามขนาดที่ต้องการ

6. การทำเส้นพุ่งและเส้นยืน จากการสัมภาษณ์ นายศาสตราวุธ คำสุข ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอบักรงชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า ขั้นตอนการเตรียมเส้นไหม แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

1) การเตรียมเส้นไหมฟุ้ง เป็นการนำเส้นไหมที่จะใช้ในการทอผ้าตามลวดลายที่ต้องการมาเข้าเครื่องกรอเส้นไหมเข้ากับหลอด ตามจำนวนที่เราต้องการใช้เป็นเส้นฟุ้งในการทอผ้า และเพื่อให้ได้เส้นไหมที่พร้อมสำหรับการไปใช้ในกระบวนการต่อไป

2) การเตรียมไหมเครือ (ไหมเส้นยืน) เป็นกรรมวิธีหลังจากการปั่นใส่หลอดเรียบร้อยแล้ว ก็จะนำด้ายเหล่านั้นไปใส่เครื่องเดิน ซึ่งมีราวสำหรับบรรจุหลอดด้ายลงแคร่สำหรับเดินเส้นไหมต่อไป ราวนี้มีขนาดใหญ่สามารถบรรจุหลอดด้ายประมาณ 200 หลา และแคร่สามารถบรรจุเส้นยืนได้ยาว 200 หลา เมื่อเดินเส้นด้ายเสร็จแล้วก็จะปลดเอาด้ายออกมาจากแคร่และขมวดให้เป็นลูกโซ่เพื่อป้องกันมิให้เส้นด้ายยุ่ง นำเก็บสำหรับหวีหรือคันไหมต่อไป

ภาพประกอบ 43 การคันไหม

7. การคันไหม จากการสัมภาษณ์ นายศาสตราวุธ คำสุข ปรชาญชาวบ้าน บ้านคู ตำบลเมืองปัก อำเภอบักรงชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า เป็นกรรมวิธีนำเอาเส้นไหมที่เตรียมไว้สำหรับเป็นไหมเครือไปคัน (กรอ) ให้ได้ความยาวตามจำนวนฝืนของผู้ทอผ้าไหมตามที่ต้องการโดยใช้หลักคัน ขั้นตอนในการคันไหม คือ ดึงปลายด้ายจากทุก ๆ หลอดมารวมกันตามลำดับที่จัดเรียง จากนั้นคล้องเส้นยืนทั้งหมดแล้วนำมาพันบนหลักคันเพื่อทำเป็นเส้นยืน จากนั้นจึงสาวไหมวนกลับไปมาคล้องที่หลักคันเริ่มจากซ้ายหรือขวาขึ้นกับการคำนวณจำนวนผ้าที่ต้องการทอ ซึ่งโดยปกติไหมหนึ่งเครือจะทำเป็นผ้าไหมได้ประมาณ 20-30 ฝืน (1 ฝืนยาวประมาณ 180-200 เซนติเมตร)

ภาพประกอบ 44 การสืบทอดไหมใส่พิมพ์

8. การสืบทอดไหมใส่พิมพ์ จากการสัมภาษณ์ นายศาสตราวุธ คำสุข ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านตุ๋ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า การสืบทอดไหมใส่พิมพ์ คือ การสอดเส้นด้ายที่ผ่านการเดินด้ายแล้วมาร้อยใส่ในช่องฟันหวีหรือ พิมพ์ ซึ่งมีลักษณะเป็นกรอบ สีเหลี่ยมผืนผ้า ทำจากไม้ หรือ โลหะ มีฟันเป็นซี่ ถี่ๆ คล้ายหวี เป็นช่องสำหรับสอดไหมยืน ฟันหวีหรือพิมพ์ ทำหน้าที่กระทบไหมพุ่งที่สอดขัดกับไหมยืนให้เรียงชิดกัน หวีมีขนาดความกว้างและความถี่ต่างกันและเป็นตัวกำหนดจำนวนเส้นไหมยืน เช่น หวีเบอร์ 61 ในความกว้าง 1 นิ้ว จะมีช่องฟันหวี 31 ช่อง เมื่อร้อยเส้นไหมเข้าไปในช่องฟันหวี ช่องละ 2 เส้น จะมีเส้นไหมรวม 62 เส้นต่อ 1 นิ้ว แต่หากใช้หวีเบอร์ต่ำกว่าเบอร์ 61 เช่น เบอร์ 32 จำนวนซี่ฟันต่อ 1 นิ้ว จะห่างกว่า ความถี่-ห่างของหวี มีผลต่อเนื้อผ้า คือ ฟันห่าง ไหมยืนจะบางทำให้เนื้อผ้าไม่แน่น ฟันถี่ ไหมยืนจะหนาเนื้อผ้าแน่นละเอียดกว่าการใช้หวีขนาดใดขึ้นกับความหนาบางของเนื้อผ้า อุปกรณ์ที่ใช้ คือ หวี หรือพิมพ์ ซึ่งเดิมทำจากไม้ไผ่ ปัจจุบันประยุกต์ทำจากไม้บรรทัดเหล็ก ขั้นตอนการสืบทอดไหมใส่พิมพ์ มีดังนี้

- 1) นำเส้นไหมร้อยใส่ในฟันหวี หรือพิมพ์ ขั้นตอนนี้ต้องช่วยกัน 2 คน
- 2) คนที่ 1 ส่งเส้นไหม โดยติดเส้นไหมที่ผ่านการร้าวมาแล้วออกจากกลุ่มไหม ให้เส้นไหมไปเกี่ยวกับขอรับไหมที่คนที่ 2 ถือสอดรับอยู่ในฟันหวี
- 3) ร้อยเส้นไหมทีละเส้นให้เข้าไปอยู่ในฟันหวีทีละช่องให้ครบทุกเส้น จนกว่าเส้นไหม จะหมดครบทุกช่องตามจำนวน

9. การออกแบบลวดลาย จากการสัมภาษณ์ นายศาสตราวุธ คำสุข ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านตุ๋ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า การออกแบบลวดลาย ใช้เทคนิคการควบเส้นในการสร้างลวดลายและสีเหลืองอมส้มของเส้นใยในผืนผ้าด้วยขั้นตอนก่อนการทอ โดยเลือกเส้นใยไหมที่มีสีอ่อนแก่ต่างกัน เช่น สีเขียวกับสีดำ สีขาวกับสีเขียว สีแดงกับสีเหลือง โดยนำมาปั่นตีเกลียวรวมกันเป็นเส้นเดียว ซึ่งเส้นไหมที่ตีเกลียวนี้สามารถใช้เป็นทั้งไหมเส้นพุ่ง

หรือไหมเส้นยืน การทอผ้าควบเส้น เป็นศิลปะการทอผ้าที่มีมาแต่อดีตสืบทอดกันมานานทั่วทุกภูมิภาค โดยเฉพาะในภาคอีสานตอนใต้ การทอผ้าควบเส้นใช้เทคนิคการทอขัดแบบธรรมดา เมื่อทอเสร็จเป็นผืนผ้า เนื้อผ้าจะมีลักษณะของสีเหลืองล้ากันเป็นมันวาว มองดูคล้ายกับหางของกระรอก จึงเรียกว่า ผ้าหางกระรอก ซึ่งมีความสวยงามด้วยภูมิปัญญาต่างๆของชุมชนพื้นบ้าน

10. การเก็บตระกรอ จากการสัมภาษณ์ นายศาสตราวุธ คำสุข ประชาชนชาวบ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า การเก็บตระกรอ หมายถึง การที่เรานำด้ายที่จะทอซึ่งขึ้นบนกี่เสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็มาถึงขั้นตอนการเก็บตะกอก โดยการเก็บ ลวดลายหรือแบบที่เราจะทอตามที่ต้องการผูกเข้ากับเท้าเหยียบให้เรียบร้อยก่อน เมื่อเก็บตะกอกตามแบบที่เราต้องการเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็สามารถเริ่มการทอผ้าได้เลย

11. การทอผ้าไหมหางกระรอก จากการสัมภาษณ์ นายศาสตราวุธ คำสุข ประชาชน ชาวบ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า กรรมวิธีในการทอผ้าไหม หางกระรอกใช้วิธีการเดียวกับการทอผ้าพื้นทั่วไป ต่างกันที่การทำเส้นพุ่งต้องใช้ไหม 2 เส้น นำมาตีเกลียวหรือควบด้วยวิธีปั่นเส้นพุ่ง 2 เส้นให้เป็นเส้นเดียวกัน เส้นหนึ่งจะเป็นสีของไหมยืน อีกเส้นหนึ่งต้องเลือกสีให้กลมกลืนเหลือง จึงเรียกไหมนี้อีกอย่างหนึ่งว่า ไหมลูกกลาย นำไปพุ่งกับเส้นยืนทอออกมาเป็นเนื้อผ้า แลดูเป็นเส้นฝอยฟูเหลือง ระบายผ้าไหมหางกระรอกแต่ละผืนยาวกว่าผ้านุ่งธรรมดา 2 เท่า เพราะสมัยก่อนทอสำหรับใช้นุ่งโจงกระเบน

อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์นายศาสตราวุธ คำสุข ประชาชนชาวบ้าน ผู้มีประสบการณ์ความรู้เรื่องการทอผ้าไหมหางกระรอก บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัด นครราชสีมา เกี่ยวกับปัญหาของการผลิตผ้าไหมหางกระรอก บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา พบว่าปัญหาประการหนึ่งคือ ชาวบ้านไม่สนใจประกอบอาชีพเสริมหรือรวมกลุ่ม อาชีพด้านการทอผ้าไหม ส่งผลให้สมาชิกในกลุ่มผู้ทอและผลิตผ้าไหมหางกระรอกมีจำนวนน้อยลงเรื่อย ๆ ผ้าไหมหางกระรอกที่จำหน่ายในร้านค้าก็มีจำนวนน้อย ลวดลายและสีสันทันไม่เป็นที่ต้องการของ ผู้บริโภค ไม่สะดุดตา ผู้บริโภคเห็นว่าผ้าไหมหางกระรอกมีราคาแพงกว่าผ้าทอประเภทอื่น กลายเป็น ปัญหาที่ย้อนกลับไปหาผู้ผลิตคือ ผู้ผลิตไม่สามารถขายผลิตภัณฑ์ได้ กลุ่มผู้ทอผ้าไหมหางกระรอกจึง ค่อย ๆ ลดลง ต่อมาจึงได้มีการรวมกลุ่ม โดยก่อตั้งเป็นกลุ่มหัตถกรรมผ้าไหมบ้านดู่ หมู่ที่ 6 และ หมู่ที่ 16 จากแนวความคิดการสร้างอาชีพใหม่ควบคู่กับการทำการเกษตรของกลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านดู่ หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 16 โดยกลุ่มเห็นว่าชาวบ้านมีการทำไหมมาเป็นเวลานานร้อยละ ปลูกหม่อนและ เลี้ยงไหมเอง จึงตั้งกลุ่มหัตถกรรมผ้าไหมขึ้น ผู้ริเริ่มจัดตั้งกลุ่มหัตถกรรมผ้าไหมบ้านดู่ หมู่ที่ 6 คือ นางประภาพรพรณ ทากักดี ก่อตั้งกลุ่มขึ้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2545 ในระยะแรกมีสมาชิกก่อตั้ง จำนวน 25 คน มีการระดมทุนร่วมกันโดยการลงหุ้น คนละ 100 บาท เป็นเงินกองทุนเริ่มต้น 2,500 บาท ปัจจุบันมีเงินทุนในกลุ่ม ประมาณ 125,000 บาท มีสมาชิกกลุ่ม 32 คน ด้านแรงงาน ที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นแรงงานในพื้นที่บ้านดู่ หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 16 กลุ่มหัตถกรรมทอผ้าไหมบ้านดู่ มีคณะกรรมการดำเนินการ โดยมี นางประภาพรพรณ ทากักดี เป็นประธาน นางทองมี จ้อยจะโปะ เป็นรองประธาน นางสาวไพริน จันทร์เทศ เป็นเลขานุการ นางจิราภา ศรีดอน เป็นเหรัญญิก นางประคอม แสนสอน อยู่ฝ่ายการตลาด และนางเบญจวรรณ วัชรพงษา ฝ่ายตรวจสอคุณภาพ

แม้ว่าจะมีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าไหมทางกระรอกในหมู่บ้าน แต่ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องยังไม่มีการบูรณาการการทำงานร่วมกันเท่าที่ควร นโยบายในการส่งเสริมสนับสนุนผ้าไหมทางกระรอกยังขาดความต่อเนื่อง ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้าน ขาดการประชาสัมพันธ์ให้ผู้บริโภค รู้จักผ้าไหมทางกระรอก ไม่มีสถานที่จำหน่ายหรือจัดการแสดงเฉพาะเรื่องผ้าไหมทางกระรอกอย่างถาวร ส่งผลให้คนรุ่นใหม่ไม่รู้จักผ้าไหมทางกระรอก (ศาสตราจารย์ ดร. คำสุข. สัมภาษณ์ : 23 สิงหาคม 2555) นอกจากนี้ จากการสังเกตในพื้นที่บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา พบว่า การผลิตผ้าไหมทางกระรอก บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา มีอุปสรรคจากถนนและเส้นทางการคมนาคมก่อนเข้าถึงหมู่บ้าน ซึ่งเป็นหลุมเป็นบ่อในบางช่วง ส่งผลให้ผู้บริโภคเกิดความไม่สะดวกที่จะเข้ามาซื้อผลิตภัณฑ์จากชาวบ้านโดยตรง

2. สภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมทางกระรอก บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา

ภาพประกอบ 45 โรงสาวไหมภายในศูนย์เรียนรู้บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา

จากการศึกษาสภาพปัจจุบันของการผลิตผ้าไหมทางกระรอก บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา โดยการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ซึ่งเลือกผู้ให้ข้อมูลจากกลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการผ้าไหมทางกระรอกบ้านห้วยทราย จำนวน 4 กลุ่ม ได้แก่ ผู้ที่ทำหน้าที่คัดเลือกเส้นใย ผู้ย้อมสี ผู้ทาลวดลายผ้า ผู้ทอผ้าและผู้ออกแบบ พบว่า การผลิตผ้าไหมทางกระรอกเป็นอาชีพที่มีมาแต่ดั้งเดิมของชาวบ้านนับแต่โบราณมา บรรพบุรุษเป็นคนปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้าไหมกันเองภายในครอบครัว มีการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย เช่น การทอผ้า การย้อมสีผ้าจากธรรมชาติ ผู้เฒ่าผู้แก่ในครอบครัวเป็นผู้สอนลูกหลานรุ่นต่อรุ่นด้วยตนเอง

ภาพประกอบ 46 นางนิยม เทศซารี สาธิตการสาวไหมพร้อมบอกเล่าเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมในการทอผ้า/ใช้ผ้าไหมทางกระรอก

ซึ่งจากการสัมภาษณ์ นางนิยม เทศซารี ปราชญ์ชาวบ้านชำนาญการพิเศษด้านการทอผ้าไหมทางกระรอก บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า ปัจจุบันมีการทอผ้าไหมทางกระรอกทั้งแบบโบราณและแบบประยุกต์ และยังมี การถ่ายทอดภูมิปัญญา ทั้งแบบอนุรักษ์และแบบทันสมัย มีการคิดค้นลวดลายและการออกแบบการทอผ้าไหมทางกระรอกแบบประยุกต์เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยและความต้องการของตลาดและผู้บริโภค มีการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทางกระรอกจากแบบหน้ากว้าง ผืนใหญ่ มาเป็นผ้าพันคอ ผ้านวมไหล่ เพื่อความสะดวก ความหลากหลายและเพิ่มทางเลือกในการใช้งานของผู้บริโภคมากขึ้น ซึ่งขั้นตอนต่าง ๆ ในการผลิตผ้าไหมทางกระรอกนั้น ชาวบ้านห้วยทรายส่วนใหญ่เป็นผู้ทำเองทั้งหมด โดยใช้เวลาประมาณเกือบ 6 เดือนจึงได้เป็นผ้า 1 ผืน ทั้งนี้ นางนิยม เทศซารี ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าการผลิตผ้าไหมทางกระรอกประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้ การจัดหาวัตถุดิบ การหาเครื่องมือ การฟอกไหม การย้อมสีไหม การรวักไหม การทำเส้นพุ่งและเส้นยืน การคันไหม การสีไหมใส่ฟืม การออกแบบลวดลาย การเก็บตะกรอ การทอผ้าไหมทางกระรอก

ภาพประกอบ 47 ไซ้ของหนอนไหม บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอดง
จังหวัดนครราชสีมา ได้รับมาจากกรมหม่อนไหม กระทรวงเกษตร
และสหกรณ์นครราชสีมา

ภาพประกอบ 48 รังของหนอนไหมที่โตเต็มที่และรอเพื่อนำไปสาวไหม

ภาพประกอบ 49 โรงเรือนเลี้ยงไหม บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอดง
จังหวัดนครราชสีมา

1. การจัดหาวัตถุดิบ จากการสัมภาษณ์ นางนิยม เทศขารี ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านห้วย
ทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอดง จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า ชาวบ้านห้วยทรายส่วนใหญ่มี
พื้นที่ในการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมในครัวเรือนของตนเอง ไข่ของหนอนไหมได้มาจากกรมหม่อนไหม
ซึ่งนางนิยม เทศขารี ได้กล่าวถึงรายละเอียดในส่วนนี้ว่า ระยะเวลาที่ใช้ในการปลูกหม่อนและเลี้ยง
ไหมคือ 4 เดือน โดยนับจากการเลี้ยงไหมแรกฝักจนเข้าจ่อใช้เวลา 26 วัน สาวไหม 1 แผ่น ใช้
เวลา 5 วัน แล้วจึงทำการสาวไหมเพื่อให้ได้เส้นไหมมาเป็นวัตถุดิบสำหรับการนำไปใช้ในขั้นตอนต่อไป

ภาพประกอบ 50 อุปกรณ์สำหรับสาวไหม

ภาพประกอบ 51 กง เป็นเครื่องมือสำหรับใส่ไหมแล้วนำไปกรอใส่ในอ๊ก

ภาพประกอบ 52 อ๊ก ใช้คู่กับกงเพื่อรับเส้นไหมจากกงมาใส่ไว้ในหลา

ภาพประกอบ 53 หลา, ไน หรือเครื่องกรอหลอด

ภาพประกอบ 54 หลอดใส่ไหมเพื่อเตรียมนำไปทอ

2. การทำเครื่องมือ จากการสัมภาษณ์ นางนิยม เทศขารี ประชาญ์ชาวบ้านชำนาญการ พิเศษด้านการทอผ้าไหมทางกระรอก บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัด นครราชสีมา ท่านเล่าว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รับเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษของตนเอง และมีไว้ในครัวเรือนแทบจะทุกหลัง

ภาพประกอบ 55 การพอกไหม บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง
จังหวัดนครราชสีมา

3. การพอกไหม จากการสัมภาษณ์ นางนิยม เทศขารี ประชาญ์ชาวบ้าน บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า หลังจากที่สาวไหมจนหมดแล้ว ขั้นตอนต่อไปก็คือ ต้องนำไหมที่ได้นั้นมาพอกให้นิ่มและเป็นสีขาว วิธีพอกไหม ชาวบ้านไม่ได้ใช้สารเคมี แต่จะใช้ของที่หาง่ายอยู่ใกล้ตัว เช่น กาบกล้วย ใบกล้วย ต้นกล้วย ผักโขมหนาม ต้นตังไก่อ้อย งวงต้นตาล ก้านตาล ฝักหรือเปลือกเพกา ฯลฯ อย่างไม่อย่างหนึ่งนำมาผานให้บาง ผึ่งแดดให้แห้ง และเผาไฟจนเป็นเถ้า นำเถ้าที่ได้ไปแช่น้ำไว้ให้ตกตะกอน ใช้เฉพาะส่วนที่เป็นน้ำใส นำไหมที่จะพอกลงแช่โดยก่อนจะนำไหมลงแช่จะต้องทุบไหมให้อ่อนตัว เพื่อที่น้ำจะได้ซึมเข้าได้ง่าย แช่จนไหมนิ่มและขาว จึงนำไปผึ่งแดดให้แห้ง หากไหมยังไม่สะอาดก็นำไปแช่ตามวิธีเดิมอีก จากนั้นการดึ่งไหมออกจากกลุ่มไหมจะต้องทำโดยระมัดระวังไม่ให้พันกัน เส้นไหมที่พอกแล้วจะอ่อนตัวลง เส้นนิ่ม

ภาพประกอบ 56 การย้อมสีไหม

4. การย้อมสีไหม จากการสัมภาษณ์ นางนิยม เทศซารี ประชาญ์ชาวบ้าน บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า สีไหมที่นิยมใช้ย้อมมี 2 ชนิด คือ

4.1 สีย้อมที่ได้จากธรรมชาติ ได้จากต้นไม้ ไม้ใช้ได้ทั้งใบ เปลือก ราก แก่นและผล ชาวอีสานรู้จักการย้อมสีไหมให้ได้สีตามต้องการ จากสีธรรมชาติมานานแล้ว มีขั้นตอนที่ยุ่งยากพอสมควรเริ่มจากไปหาไม้ที่จะให้สีที่ต้องการ ซึ่งจะอยู่ในป่าเป็นส่วนใหญ่ บางสีต้องการใช้ต้นไม้หลายชนิด ทำให้ยุ่งยาก เมื่อได้มาแล้วต้องมาสับมาชอย หั่นให้เป็นชิ้นเล็กๆ นำไปต้มกรองเอาน้ำให้ได้มากตามต้องการ แล้วจึงนำไปย้อมแต่ละครั้งสีจะแตกต่างกันออกไป ไม่เหมือนเดิมทีเดียว ทำให้เกิดรอยต่างบนผืนผ้าได้ ปัจจุบันจึงนิยมใช้สีเคมีเป็นส่วนมากหรือเกือบทั้งหมด เพราะย้อมง่าย ขั้นตอนที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อนสีที่ได้สม่ำเสมอ จะย้อมกี่ครั้งๆ ก็ได้สีเหมือนเดิมและสีติดทนนานมากกว่าสีจากธรรมชาติ ต้นไม้ที่นำย้อมแบบพื้นบ้าน สีที่ย้อมจากธรรมชาติ มีดังนี้

- 1) สีแดง ได้จาก ครั่ง รากยอ
- 2) สีนํ้าเงิน ได้จาก ต้นคราม
- 3) สีเหลือง ได้จาก แก่นขนุน ขมิ้นชัน แก่นเข
- 4) สีเขียว ได้จาก เปลือกสมอและใบหูกวาง ใบเตย
- 5) สีม่วงอ่อน ได้จาก ลูกหว้า
- 6) สีชมพู ได้จาก ต้นฝาง ต้นมหากาฬ
- 7) สีดำ ได้จาก เปลือกสมอ และลูกมะเกลือ ลูกกระจาย
- 8) สีส้ม ได้จากลูกสะตือ (หมากชาติ)
- 9) สีนํ้าตาลแก่ ได้จาก งานแก่นอะกลาง
- 10) สีกากี้แกมเขียว ได้จาก เปลือกเพกากี้กับแก่นขนุน
- 11) สีกากี้แกมเหลือง ได้จาก หมากสงกับแก่นแกแล

4.2 สีย้อมวิทยาศาสตร์ หรือสีสังเคราะห์ มีส่วนผสมทางเคมีวิธีย้อมแต่ละครั้ง จะใช้สัดส่วนของสี และสารเคมีที่แน่นอนสีที่ได้จากการย้อมแต่ละครั้งจะเหมือนกัน แหล่งทอผ้าในปัจจุบันนิยมใช้สีย้อมวิทยาศาสตร์

ภาพประกอบ 57 การกรอไหม

5. การทักไหม จากการสัมภาษณ์ นางนิยม เทศขารี ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า การทักไหม คือ กรรมวิธีที่นำเอาปอยไหมที่ผ่านการดองไหมแล้วมา ทัก เพื่อให้เส้นไหมติดต่อกันเป็นเส้นเดียวกันตลอด เพราะกรรมวิธีการดองไหม จะทำให้เส้นไหมขาดไม่ติดต่อกัน จึงนำปอยไหมมา ทักไหม ให้เส้นไหมติดต่อกัน โดยใช้เครื่องมือสองอย่างคือ กง (สำหรับใส่ปอยไหม ทำด้วยไม้ไผ่และเชือก) และ กวัก

6. การทำเส้นพุ่งและเส้นยืน จากการสัมภาษณ์ นางนิยม เทศขารี ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า การทำเส้นพุ่งและเส้นยืนประกอบด้วย 2 ขั้นตอน คือ

1) การเตรียมเส้นพุ่ง วิธีการขั้นต้นมีการเตรียมเส้นไหมเช่นเดียวกันกับการเตรียมเส้นยืน แต่หลังจากนั้นก็เข้ากระสวยเพื่อทอเป็นผ้า

2) การเตรียมเส้นยืน เส้นยืนมีความยาวประมาณ 25 เมตรเศษ ทั้งนี้แล้วแต่จะต้องการผ้าไหมกี่ผืน ภายหลังจากสาวเป็นเส้นไหมแล้ว สิ่งที่สำคัญที่จะต้องทำอย่างพิถีพิถันก็คือ

(1) การตีเกลียว เส้นไหมที่ไม่ได้ตีเกลียวจะใช้ทอไม่ได้

(2) การควบเส้น โดยมากมักจะควบอย่างน้อย 2 เส้น เพื่อให้ผ้าไหมหนา

พอสมควร

(3) การฟอก เพื่อให้เส้นไหมนิ่ม ทำให้ทนทานในการใช้สอย

(4) การย้อมสี ตามความต้องการของผู้ทอว่าจะต้องการพื้นสีอะไร

(5) การเข้าก็

7. การคันไหม จากการสัมภาษณ์ นางนิยม เทศขารี ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า การคันไหม คือ กรรมวิธีนำเอาไหมที่ทักเรียบร้อยแล้วซึ่งบนก็ เมื่อเรานำไหมที่หวีและร้อยพันหวีเรียบร้อยแล้วตามความยาวที่ต้องการแล้วมาซึ่งบนก็ที่จะใช้ในการทอผ้า โดยให้ปลายไหมเส้นยืน(ปลายเครือ) ด้านหนึ่งม้วนเข้ากับไม้ม้วนไหมหรือเครื่องมือม้วนไหมยืนด้านหน้า และปลายไหมอีกด้านที่ติดกับฟืมให้ม้วนเข้ากับไม้ม้วนผ้าด้านหลัง ควรดึงให้ตึงเสมอกันตลอดแนวหน้าผ้าขณะม้วนปลายเส้นไหมพันรอบไม้

8. การสีไหมใส่ฟืม จากการสัมภาษณ์ นางนิยม เทศขารี ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า เป็นการร้อยเส้นยืนเข้าของพันหวี โดยวัดความยาวจากจุดกึ่งกลางของพันหวีไปหาริม 2 ข้าง จากนั้น จึงร้อยเส้นยืนเข้าของพันหวีตามความกว้างที่ต้องการ แต่ละช่องพันหวีร้อยสอดเส้นยืน 2 เส้น จนหมดด้ายหรือครบทุกช่องของช่องริมๆ อาจสอดด้าย 4 เส้นเพื่อให้ริมผ้าแข็งแรง ไม้ม้วน เมื่อเสร็จแล้วให้ผูกเข้ากับแกนของกงพันม้วนด้าย และนำไปซึ่งบนก็เพื่อเก็บตะกอตต่อไป ควรเลือกพันหวีที่มีขนาดของ และความกว้างเท่าที่ต้องการ

9. การออกแบบลวดลาย จากการสัมภาษณ์ นางนิยม เทศขารี ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า เนื่องจากผ้าไหมหางกระรอกเป็นผ้าพื้นๆที่ไม่มีลวดลายซึ่งเกิดจากการทอเหมือนผ้าไหมชนิดอื่น ๆ แต่ลวดลายที่เกิดขึ้นบนผืนผ้าเกิดจากการใช้สีสันทนในการควบเกลียวของเส้นไหมให้มีสีสันทนสวยงาม เป็นเงาเหลือมอย่างงดงาม

10. การเก็บตะกรอ จากการสัมภาษณ์ นางนิยม เทศขารี ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า การเก็บตะกรอ คือ การจัดเส้นไหมยีนให้สามารถถูกยกขึ้นหรือถูกกดลงได้อย่างเป็นระบบเพื่อให้สอดไหมเส้นพุ่งเข้าไปได้ เป็นการเก็บลวดลายหรือแบบที่เราต้องการทอ จะเก็บตะกรอได้เมื่อเรานำด้ายที่จะทอขึงขึ้นบนก็เสร็จเรียบร้อยแล้ว

11. การทอผ้าไหมหางกระรอก จากการสัมภาษณ์ นางนิยม เทศขารี ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า ผ้าไหม หางกระรอก จัดเป็นผ้าทอพื้นเรียบชนิดหนึ่งที่ใช้เทคนิคการทำเส้นพุ่งพิเศษด้วยการใช้เส้นไหมสองเส้นสองสีมาตีเกลียวควบให้เป็นเส้นเดียวกัน เช่น สีแดงควบสีเหลือง สีดำควบสีชมพู สีแดงควบสีขาวย เป็นต้น เรียกว่า “เส้นควบ”, “เส้นลูกกลาย” หรือ “เส้นหางกระรอก” จากนั้นนำมาทอพุ่งขัดกับเส้นยีน ซึ่งใช้สีอีกหนึ่งอาจเข้มหรืออ่อนกว่าสีที่ใช้ เพื่อให้เกิดลายขัดเด่นขึ้นมา จะได้ผ้าพื้นที่มีลายเหลือบเล็ก ๆ ในเนื้อผ้าดูคล้ายจะมีปูขนอ่อนขึ้นมาเหมือนกับเส้นขนของหางกระรอก จึงเรียกว่า “ผ้าหางกระรอก”

ภาพประกอบ 58 ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมบ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา

ส่วนปัญหาของการผลิตผ้าไหมหางกระรอก บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา จากการสัมภาษณ์ นางนิยม เทศขารี ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า มีความคล้ายคลึงกับของบ้านตู๋ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย คือ นโยบายรัฐเปลี่ยนแปลงบ่อย ไม่ชัดเจน ขาดความต่อเนื่อง เส้นทางคมนาคมไม่สะดวก ถนนเป็นหลุมเป็นบ่อในบางช่วง แม้ว่าจะระยะทางจะไม่ห่างไกลจากตัวอำเภอคง แต่ก็ห่างไกลจากตัวจังหวัดนครราชสีมามาก ภาวะเศรษฐกิจ ค่าครองชีพสูง ราคาปัจจัยการผลิตแพง ทำให้ต้นทุนในการผลิตสูง ประชาชนใหญ่ยังขาดความรู้เกี่ยวกับอาชีพเสริม ทำให้ไม่สนใจในการประกอบอาชีพเสริม กลุ่มทอผ้าไหมหางกระรอกมีจำนวนน้อย ขาดการประชาสัมพันธ์ให้ผู้บริโภครู้จัก ผ้าไหมหางกระรอก ไม่มีสถานที่จำหน่ายหรือ จัดแสดงเฉพาะเรื่องผ้าไหมหางกระรอกอย่างถาวร ผู้บริโภคเห็นว่าผ้าไหมหางกระรอกมีราคาแพงกว่าผ้าทอประเภทอื่น ส่งผลให้กลุ่มทอผ้าไหมส่วนใหญ่ผลิตผ้าไหมมัดหมี่ธรรมดา ผ้าฝ้าย มากกว่าผ้าไหมหางกระรอก

3. สภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมทางกระรอก บ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอกง จังหวัดนครราชสีมา

ภาพประกอบ 59 ผลิตภัณฑ์ไหมบ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอกง จังหวัดนครราชสีมา

จากการสังเกตในพื้นที่บ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอกง จังหวัดนครราชสีมา และจากการสัมภาษณ์ นางเต็ม หมั่นกิจ อายุ 79 ปี ผู้อาวุโสซึ่งได้รับการยอมรับจากชาวบ้านว่าเป็นผู้รู้เรื่องผ้าไหมทางกระรอก ทั้งยังเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จากบรรพบุรุษและถ่ายทอดสู่รุ่นลูกหลาน ท่านเล่าว่า เนื่องจากกระแสการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงของสังคมสมัยใหม่ สื่อและวัฒนธรรมตะวันตกมีผลต่อวิถีชีวิตของชาวชุมชนเป็นอย่างมาก จึงส่งผลให้ชาวชุมชนซึ่งอยู่ในวัยเรียนและวัยหนุ่มสาว เดินทางออกจากหมู่บ้านและใช้เวลาส่วนใหญ่ในการศึกษาเล่าเรียนหรือทำงานในบริษัทและโรงงานอุตสาหกรรมแทนที่วิถีชีวิตแบบเดิม ละทิ้งมรดกทางภูมิปัญญาของชุมชน ไม่มีเวลามาร่วมกิจกรรมของชุมชน กลุ่มคนวัยหนุ่มสาวในชุมชนไม่สนใจอาชีพด้านการทอผ้าหรือผลิตผ้าไหมทางกระรอก ประชาชนไม่สนใจอาชีพเสริมหรือรวมกลุ่มอาชีพ แม้ว่าชาวบ้านพะงาดเหนือพัฒนารุ่นหลังจะได้รับการถ่ายทอดทักษะความชำนาญด้านการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจากบรรพบุรุษโดยตรง แต่สิ่งที่ปรากฏในปัจจุบันกลับพบว่า อาชีพการผลิตผ้าไหมทางกระรอกของบ้านพะงาดเหนือพัฒนา เป็นอาชีพที่คงเหลืออยู่น้อยมาก

จากการสัมภาษณ์ นางเต็ม หมั่นกิจ ผู้รู้เรื่องผ้าไหมทางกระรอก บ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอกง จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า กระบวนการผลิตผ้าไหมทางกระรอก บ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอกง จังหวัดนครราชสีมา ได้แก่

1. การจัดหาวัตถุดิบ นิยมซื้อหรือจัดหาวัตถุดิบแบบสำเร็จรูป
2. การหาเครื่องมือ ได้รับมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ และชาวบ้านโดยส่วนใหญ่เป็นผู้จ้างและผู้รับจ้างเท่านั้น กลุ่มผู้ผลิตไม่ได้ทำเอง
3. การฟอกไหม ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่เป็นผู้จ้างและผู้รับจ้างเท่านั้น กลุ่มผู้ผลิตไม่ได้ทำเอง
4. การย้อมสีไหม สีที่ใช้ย้อมเส้นไหมก็นิยมย้อมด้วยสีเคมี ไม่ใช่สีธรรมชาติดังเช่นที่เคยปฏิบัติเพราะคิดว่าจะมีความยุ่งยาก เสียเวลา
5. การทอไหม ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่เป็นผู้จ้างและผู้รับจ้างเท่านั้น กลุ่มผู้ผลิตไม่ได้ทำเอง
6. การทำเส้นพุ่งและเส้นยืน ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่เป็นผู้จ้างและผู้รับจ้างเท่านั้น กลุ่มผู้ผลิตไม่ได้ทำเอง
7. การคันไหม ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่เป็นผู้จ้างและผู้รับจ้างเท่านั้น กลุ่มผู้ผลิตไม่ได้ทำเอง
8. การสืบไหมใส่ฟืม ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่เป็นผู้จ้างและผู้รับจ้างเท่านั้น กลุ่มผู้ผลิตไม่ได้ทำเอง
9. การออกแบบลวดลาย ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่เป็นผู้จ้างและผู้รับจ้างเท่านั้น กลุ่มผู้ผลิตไม่ได้ทำเอง
10. การเก็บตะกรอ ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นผู้จ้างและผู้รับจ้างเท่านั้น กลุ่มผู้ผลิตไม่ได้ทำเอง
11. การทอผ้าไหมทางกระรอก ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่เป็นผู้จ้างและผู้รับจ้างเท่านั้น กลุ่มผู้ผลิตไม่ได้ทำเอง

ภาพประกอบ 60 กี่ทอผ้า บ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอกง จังหวัดนครราชสีมา

อย่างไรก็ตาม จากการสังเกตในพื้นที่บ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอกอง จังหวัดนครราชสีมา ยังพบว่า บ้านพะงาดเหนือพัฒนา มีสภาพปัจจุบันที่ช่วยเอื้อต่อการผลิตผ้าไหมทางกระรอก ซึ่งแตกต่างจากสภาพปัจจุบันของบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย และบ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอกอง จังหวัดนครราชสีมา คือ มีเส้นทางการคมนาคมสะดวก สภาพถนนในหมู่บ้านเป็นคอนกรีต ซึ่งจะส่งผลดีต่อการส่งเสริมให้ผู้บริโภคเข้าถึงผู้ผลิตได้ง่ายขึ้น

ส่วนปัญหาของการผลิตผ้าไหมทางกระรอก บ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอกอง จังหวัดนครราชสีมา จากการสัมภาษณ์ นางเต็ม หมั่นกิจ ผู้รู้เรื่องผ้าไหมทางกระรอก บ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอกอง จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า มีความคล้ายคลึงกับของบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย และบ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอกอง จังหวัดนครราชสีมา คือ กลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมทางกระรอกบ้านพะงาดเหนือพัฒนา ค่อย ๆ ลดจำนวนลง ส่วนที่คงเหลือมีจำนวนน้อยมาก แม้ว่าจะมีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าไหมทางกระรอก เช่นเดียวกับบ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย และบ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอกอง จังหวัดนครราชสีมา แต่ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องยังไม่ได้เข้ามาดูแลหรือมีนโยบายในการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง ขาดการประชาสัมพันธ์ให้ผู้บริโภครู้จักผ้าไหมทางกระรอก และแม้ว่าบ้านพะงาดเหนือพัฒนา จะได้รับงบประมาณในการส่งเสริมและพัฒนาในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน แต่ก็มีจำนวนน้อยและไม่ต่อเนื่อง คณะกรรมการกองทุนขาดความรู้ ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องยังไม่ได้บูรณาการการทำงานร่วมกัน เท่าที่ควร ชาวชุมชนจึงขาดเงินทุนหมุนเวียนและความรู้ที่จะนำไปใช้ในการพัฒนาต่อยอดเพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ นโยบายของผู้บริหารในการส่งเสริมสนับสนุนและอนุรักษ์ผ้าไหมทางกระรอกขาดความต่อเนื่อง ภาวะเศรษฐกิจ ค่าครองชีพสูง ราคาปัจจัยการผลิตแพง ทำให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้น

4. สภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมทางกระรอก กลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

ภาพประกอบ 61 ผู้วิจัยสัมภาษณ์นางสมหวัง แสงประเสริฐ ช่างทอผ้าไหมทางกระรอก ของกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

จากการสัมภาษณ์นางสมหวัง แสงประเสริฐ อายุ 59 ปี ช่างทอในกลุ่มไหมทอมือ ปักธงชัย ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกกอก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา มีประสบการณ์ การทอผ้าไหมทางกระรอกมายาวนาน ท่านเล่าว่า กระบวนการผลิตผ้าไหมทางกระรอก ได้แก่ การหาวัตถุดิบ การหาเครื่องมือ การฟอกไหม การย้อม สีไหม การทอไหม การทำเส้นพุ่ง และเส้นยืน การคันไหม การสีไหมใส่ฟืม การออกแบบลวดลาย การย้อม การทอผ้าไหม ทางกระรอก

1. การจัดหาวัตถุดิบ จากการสัมภาษณ์นางสมหวัง แสงประเสริฐ ช่างทอในกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกกอก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่าชาวบ้านไม่ได้เป็นผู้หาวัตถุดิบเอง ทางร้านเป็นผู้จัดหาวัตถุดิบไว้ให้

ภาพประกอบ 62 เครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการผลิตผ้าไหมทางกระรอก

2. การหาเครื่องมือ จากการสัมภาษณ์นางสมหวัง แสงประเสริฐ ช่างทอในกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกกอก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่าชาวบ้านไม่ได้เป็นผู้หาเครื่องมือเอง ทางร้านเป็นผู้จัดหาเครื่องมือไว้ให้

3. การฟอกไหม จากการสัมภาษณ์นางสมหวัง แสงประเสริฐ ช่างทอในกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกกอก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่าทางร้านเป็นผู้จัดหาเครื่องมือไว้ โดยมีชาวบ้านที่มารับจ้างเป็นผู้มาทำการฟอกไหมที่ร้าน

ภาพประกอบ 63 การย้อมสีและตากไหมให้แห้งภายในร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกออก อำเภอบักรังชัย จังหวัดนครราชสีมา

4. การย้อมสีไหม จากการสัมภาษณ์นางสมหวัง แสงประเสริฐ ช่างทอในกลุ่มไหมทอมือบักรังชัย ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกออก อำเภอบักรังชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า ทางร้านเป็นผู้จัดหาเครื่องมือไว้ ชาวบ้านที่มารับจ้างเป็นผู้ทำการย้อมสีไหมที่ร้าน โดยนำเส้นไหมดิบที่ได้มานำมาย้อมให้ได้ตามสีที่ต้องการ และนำไปตากแห้งเพื่อให้เส้นไหมที่ย้อมแห้ง ถ้าเส้นไหมชื้นก็จะขึ้นรา ทำให้ไม่ได้คุณภาพ

ภาพประกอบ 64 การกวักไหม ในโรงทอ ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกออก อำเภอบักรังชัย จังหวัดนครราชสีมา

5. การกวักไหม จากการสัมภาษณ์นางสมหวัง แสงประเสริฐ ช่างทอในกลุ่มไหมทอมือบักรังชัย ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกออก อำเภอบักรังชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า ทางร้านเป็นผู้จัดหาเครื่องมือไว้ โดยมีชาวบ้านที่มารับจ้างเป็นผู้มาทำการกวักไหมที่ร้าน

6. การทำเส้นพุ่งและเส้นยืน จากการสัมภาษณ์นางสมหวัง แสงประเสริฐ ช่างทอใน กลุ่มไหมทอมือปักษ์ชัย ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกกอก อำเภอปักษ์ชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า ทางร้านเป็นผู้จัดหาเครื่องมือไว้ โดยมีชาวบ้านที่มารับจ้างเป็นผู้มาทำเส้นพุ่งและเส้นยืนที่ ร้าน ประกอบด้วย 2 ขั้นตอน คือ

ภาพประกอบ 65 การกรอหลอดเล็ก

6.1 การกรอหลอดใหญ่ เส้นด้ายไหมยืนเป็นเส้นไหมที่จะต้องนำมาทำเป็น โครงสร้างของผืนผ้าในส่วนของความยาวทั้งหมด ฉะนั้นการเตรียมเส้นยืนจะต้องคำนึงถึงผืนผ้าที่จะทอ ว่าต้องการความยาวและความกว้างเท่าใด ใช้ฟันหวีเบอร์อะไร

6.2 การกรอหลอดเล็ก การใช้เส้นด้ายไหมเส้นพุ่ง จะใช้เส้นไหมเบอร์เดียวกับ เส้นยืน หรือเบอร์ต่างกันก็ได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับเนื้อผ้าที่ตลาดหรือเราต้องการ ถ้าเนื้อผ้าที่เราวัดความ กว้าง+ยาว ในพื้นที่จำนวน 1 นิ้ว นับเส้นยืนได้ 40 เส้น และเส้นพุ่งได้ 40 เส้น แสดงว่าจำนวน เส้นพุ่ง+ยืน เท่ากันจะต้องเตรียมเส้นด้ายพุ่งเท่ากับน้ำหนักเส้นด้ายยืน ถ้าจำนวนเส้นพุ่งมีมากกว่าก็ใช้ เทียบเกณฑ์จำนวนออกมาได้ ตามสัดส่วน คือใช้เส้นพุ่งน้อยกว่าเส้นยืน

ภาพประกอบ 66 การคั่นไหม

7. การคั่นไหม จากการสัมภาษณ์นางสมหวัง แสงประเสริฐ ช่างทอในกลุ่มไหมทอมือปักษ์ชัย ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกออก อำเภอปักษ์ชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า ก่อนอื่นต้องคิดว่าผ้าที่ทอแต่ละครั้งต้องการความยาวเท่าใด ความกว้างของผ้าเท่าใด ความกว้างของหน้าผ้าคิดจากจำนวนพันหวีทั้งหมดว่าจะใช้กี่ซี่ แล้วเอาจำนวนหลอดที่ตั้งในราวตั้งหลอดไปหาร ก็จะทราบว่าเดินกี่เที่ยวจึงจะเต็มหน้ากว้างของผ้า ทั้งนี้ให้บวกริมผ้าทั้งสองข้างรวมไปด้วย

ภาพประกอบ 67 ขั้นตอนการสับไหมใส่ฟืม

8. การสืบทอดไหมใส่ฟืม จากการสัมภาษณ์นางสมหวัง แสงประเสริฐ ช่างทอในกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า ทางร้านเป็นผู้จัดหาเครื่องมือไว้ โดยมีชาวบ้านที่มารับจ้างเป็นผู้มาทำการสืบทอดไหมใส่ฟืมที่ร้าน

9. การออกแบบลวดลาย จากการสัมภาษณ์นางสมหวัง แสงประเสริฐ ช่างทอในกลุ่มไหม ทอมือปักธงชัย ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า ช่างทอไม่ได้เป็นผู้ออกแบบลวดลายผ้าด้วยตนเอง แต่ต้องทอผ้าตามรายการสั่งซื้อสินค้าหรือตามที่ร้านมัชชาดาไหมไทยกำหนด

ภาพประกอบ 68 การเก็บตะกรอ

10. การเก็บตะกรอ จากการสัมภาษณ์นางสมหวัง แสงประเสริฐ ช่างทอในกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า การเก็บตะกรอจะต้องเก็บด้านล่างก่อน เมื่อเก็บด้านล่างเสร็จแล้วจึงจะม้วนผ้าคืนเพื่อเก็บตะกรอด้านบน ตะกรอทุกเส้นความตึงจะต้องเท่ากัน มิฉะนั้นเนื้อผ้าเนื้อผ้าที่ทอออกมาจะไม่เรียบ

ภาพประกอบ 69 การทอผ้าไหม

11. การทอผ้าไหมทางกระรอก

จากการสัมภาษณ์นางสมหวัง แสงประเสริฐ ช่างทอในกลุ่มไหม ทอมือปักธงชัย ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ท่านเล่าว่า ปัจจุบันมีชาวบ้านจำนวนน้อยมากที่ยังคงมีกระบวนการผลิตผ้าไหมทางกระรอกแบบดั้งเดิมหรือทำด้วยตนเอง เปลี่ยนจากเจ้าของคนเดียวมาเป็นการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มไหมทอมือปักธงชัยที่ตั้งอยู่ที่ร้านมัชชาดาไหมไทย การผลิตผ้าไหมที่มีลักษณะเป็นโรงงาน ซึ่งได้แบ่งงานหรือจ้างงานตามความถนัดของแต่ละคน และแบ่งขั้นตอนการผลิตออกตามแผนก ได้แก่ แผนกย้อมไหม แผนกกรอหลอดใหญ่ แผนกกรอหลอดเล็ก แผนกสาวไหม แผนก ม้วนไหม แผนกเก็บตระกรอ แผนกทอผ้าไหม โดยทางร้านเป็นผู้จัดหาวัตถุดิบและเครื่องมือไว้ให้ ช่างทอต้องทอผ้าตามรายการสั่งซื้อสินค้าหรือตามที่ร้านมัชชาดาไหมไทยกำหนด โดยสมาชิกในกลุ่มก็จะได้ค่าตอบแทนตามงานที่ทำและตามความถนัดของตน อัตราค่าจ้างก็จะแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความยากง่ายของงานที่ทำ โดยเฉลี่ยจ้างทอผ้าประมาณหลาละ 24 บาท ถ้าเป็นทอผ้าสีพื้นในการทอแต่ละครั้งของช่างทอขึ้นอยู่กับความขยันเป็นสำคัญ ถ้าขยันมากก็จะทอเสร็จเร็วขึ้น ระยะเวลาในการทอผ้าไหมในเวลา 1 วัน อาจทอได้ 8 หลา (สมหวัง แสงประเสริฐ. 2556 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 70 ผู้วิจัยสัมภาษณ์นางอุไรวรรณ แซดกระโทก ผู้เก็บตระกอก ของกลุ่มไหมทอมือ ปักธงชัย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

ภาพประกอบ 71 ผู้วิจัยสัมภาษณ์นางคำนึ่ง สายจะโปะ ช่างทอผ้าไหมหางกระรอก ของกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

ภาพประกอบ 72 ผู้วิจัยเรียนรู้วิธีการทอจากนางคำนึ่ง สายจะโปะ ช่างทอผ้าไหมทางกระรอก
ของกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

สรุปสภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา

จากการศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมทางกระรอกบ้านดู่ ตำบลเมือง
ปัก อำเภอปักธงชัย, บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว, บ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขาม
สมบูรณ์ อำเภอกง และกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ร้านมัสซาดาไหมไทย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย
จังหวัดนครราชสีมา สรุปได้ว่า ผ้าไหมทางกระรอก เป็นผ้าทอโบราณที่มีชื่อเรียกต่างกันไปในแต่ละ
ท้องถิ่นตามรูปลักษณะ เช่น ผ้ายาว เรียกตามลักษณะของผืนผ้าที่มีความยาวเป็นสองเท่าของผ้านุ่ง
(ผ้าถุง) มีความยาวประมาณ 2.50-3.00 เมตร กว้างประมาณ 1.00-1.50 เมตร ทอเป็นลวดลาย
ด้วยไหมควบ โดยมากจะเป็นสีเข้ม เช่น ม่วง เขียว สีมะเดื่อมะปราง ฯลฯ บางแห่งเรียกว่า ผ้าวา
เป็นผ้าที่แม่จะทอไว้สำหรับให้ลูกชายเพื่อใช้เป็นผ้านุ่งนาคในงานบวชและนุ่งเป็นผ้าโจงกระเบนในงาน
แต่งงาน ตลอดจนได้กลุ่มโรงศพของสมาชิกในบ้านของชาวไท-ลาว ส่วนมากจะมีผ้ายาวติดบ้านอย่าง
น้อยครอบครัวละ 1 ผืน ถือเป็นผ้าหลักของบ้าน นอกจากนี้ บางแห่งยังเรียกว่า ผ้าควบ เรียกตาม
กรรมวิธีการเตรียมเส้นพุ่งที่นำเส้นไหมหรือเส้นฝ้ายสองเส้น สองสีมาตีเกลียวควบให้เป็นเส้นเดียว
แล้วจึงนำไปทอ นิยมทอเป็นผืนยาว 7-8 คอก (3.50-4.00 เมตร) การทอผ้าชนิดนี้ต้องประณีตมาก
เพราะเป็นผ้านุ่งสำหรับผู้ชายเป็นส่วนใหญ่ แต่ลักษณะกิจกรรมในชีวิตประจำวันของผู้ชายค่อนข้างโลด
โผนกว่าผู้หญิง เนื้อผ้าจึงต้องเรียบ เนียน ทิ้งตัวดี ดูแลรักษาง่าย จึงต้องเลือกทอผ้าจากไหมน้อย
ที่มีเส้นเล็กสม่ำเสมอ พุ่งด้วยด้ายควบตีเกลียว 2-3 ตลอดผืน นิยม ใช้นุ่งในโอกาสพิเศษ เช่น
ใช้เป็นผ้านุ่งนาคในประเพณีออกบวช หรือใช้เป็นผ้าคลุมโรงศพ เป็นต้น ถือเป็นที่มีค่าที่สุดใน
ครอบครัว

การผลิตผ้าไหมทางกระรอกในปัจจุบันมีความแตกต่างจากอดีตมาก เนื่องจากกระแสการเปลี่ยนแปลงตามแบบวัตถุนิยม สื่อและวัฒนธรรมตะวันตกมีผลต่อวิถีชีวิตของชาวชุมชนมากขึ้น ส่งผลให้ภูมิปัญญาดั้งเดิมกำลังจะเลือนหายไป กลุ่มคนวัยหนุ่มสาวในชุมชนไม่สนใจอาชีพด้านการทอผ้าหรือผลิตผ้าไหมทางกระรอก ซึ่งเคยมีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมารุ่นแล้วรุ่นเล่า ส่วนคนที่ยังประกอบอาชีพด้านการทอและผลิตผ้าไหมทางกระรอก ก็ได้เปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตจากเดิม เช่น ที่เคยใช้วัสดุจากธรรมชาติในการย้อมสีเส้นไหมเป็นการใช้สีเคมี เพราะง่ายและสะดวกกว่า เส้นไหมที่นิยมใช้ในการทอผ้าไหมทางกระรอก ถ้าเป็นไหมพื้นเมืองจะใช้ไหมยอด (ไหมน้อย) มีเส้นเล็กสม่ำเสมอ แต่โดยทั่วไปจะนิยมใช้ไหมนอก (ไหมรังนกหรือไหมรัง จากอินเดีย/ญี่ปุ่น/จีน/เกาหลี) มาทำเป็นเส้นยืนและเส้นพุ่ง เพราะสวยกว่าไหมพื้นเมือง ไม่ต้องเสียเวลาเกลาเส้นไหม ไหมนอกเส้นละเอียดกว่าไหมพื้นเมืองที่ใช้ทอกัน มี 2 ขนาด คือ ไหมควบ 2 ใช้ทำเส้นยืน เพราะเส้นเล็กผ่านฟืมได้สะดวกกับไหมควบ 3 นำมาควบกัน 2 สี ทำลูกกลายเป็นเส้นพุ่งทอผ้าไหมทางกระรอก ไหมนอกที่นิยมใช้ทอผ้าไหมทางกระรอกนิยมใช้ไหมรังจากอินเดีย ทำให้ได้ผ้าไหมทางกระรอกเป็นมันสวยมาก ผู้ชายเป็นพ่อค้าเร่ชาวกุลา (พม่า ไทยใหญ่) นับว่ามาจากคำว่า อังกุหล่า ซึ่งเป็นคำเรียกแขกเบงกาลี เขาทอไหมด้วยผ้าขาวเป็นทอใหญ่ คอนหรือสะพานมาส่งเจ้าประจำมากันเป็นหมู่ ๆ ละ 3-4 คน ชนบทนอกเมือง เช่น อำเภอโชคชัย อำเภอครบุรี ฯลฯ ทอผ้าไหมทางกระรอกด้วยไหมพื้นเมืองไหมยอดที่เส้นเล็กมาก แต่ยิ่งใหญ่กว่าไหมนอก ดังนั้นเมื่อทำเป็นลูกกลายเป็นต้องควบห่าง ๆ กว่าไหมนอก การทอลายทางกระรอกจึงไม่ละเอียดประณีตเท่าผ้าที่ทอจากไหมนอก สีที่นิยมมีทั้งสีธรรมชาติและสีสำเร็จ สีธรรมชาติที่นิยมได้แก่ ครั่งมะเกลือ มะกาใบสมอ และไม้เหลือง (ไม้แกแหร หรือเมิ้ล) มีมากท้องที่อำเภอครบุรี และอำเภอสูงเนิน สีสำเร็จหรือสีนอก ชาวบ้านสมัยก่อนเรียก ดอกคำ มีลักษณะเป็นเกล็ด มีน้อย มีทุกสี ย้อมสะดวก

ขั้นตอนการผลิตผ้าไหมทางกระรอกมี ดังนี้

1. การหาวัตถุดิบ ซึ่งได้แก่ เส้นไหมดิบ สีธรรมชาติและสีเคมี ต่างฟอกไหม สารส้ม แต่ก่อนที่จะได้เส้นไหมนั้น ปัจจุบันชาวบ้านจึงนิยมซื้อเส้นไหมคุณภาพดี นำมาย้อมแล้วทอเป็นผืนให้เป็นลวดลายตามความต้องการ มากกว่าที่ยังคงเลี้ยงไหมและสาวไหมเอง
2. การหาเครื่องมือ ซึ่งได้แก่ กง อัก หลา หลอดกรอไหมใช้สำหรับใส่เส้นไหม อังกระสวย ก็ทอผ้า ฟืม (พันหวี) ตะกอล กรรไกร ผัง เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทอผ้าดังที่กล่าวมานี้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รับเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษของตนเอง และมีไว้ในครัวเรือนแทบจะทุกหลังอยู่แล้ว
3. การฟอกไหม คือ การแยกไขมันออกจากเส้นไหมเพื่อป้องกันการย้อมสีไม่ติด
4. การย้อมสีไหม ในสมัยก่อนนิยมใช้สีจากธรรมชาติ แต่ปัจจุบันการย้อมด้วยสีธรรมชาติเริ่มหายไป เนื่องจากมีสิวิวิทยาศาสตร์เข้ามาแทนที่เพราะหาซื้อง่ายตามร้านขายเส้นไหมหรือผ้าไหม เมื่อละลายน้ำจะแตกตัวเร็ว ย้อมง่าย สีสดใส ราคาค่อนข้างถูกทนต่อการซักค่อนข้างดี
5. การกวักไหม เป็นขั้นตอนหลังจากที่ได้มีการย้อมสีไหม มีวัตถุประสงค์ที่จะแยกเส้นไหมให้ออกเป็นเส้นๆ ไม่ให้ติดหรือพันกัน และเป็นการสำรวจเส้นไหมให้มีความเรียบร้อย ไม่ขาด ซึ่งจะช่วยให้สะดวกในการสาวไหม อันเป็นกรรมวิธีในขั้นตอนต่อไป โดยจะนำเส้นไหมมากรอเข้า “กง” แล้วนำไปหมุนเข้า “อัก” เพื่อตรวจหาปมปมหรือตัดแต่งเส้นไหมที่ไม่เท่ากันออก แล้วจึงเอาเข้าเครื่องปั่นเพื่อให้เส้นไหมแน่นขึ้น ก่อนที่จะหมุนเข้ากงอีกครั้ง เพื่อรวมเป็นใจ

6. การทำเส้นพุ่งและเส้นยืน ขั้นตอนการเตรียมเส้นไหมจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ
- 1) การเตรียมเส้นไหมพุ่ง เป็นการนำเส้นไหมที่จะใช้ในการทอผ้าตามลวดลายที่ต้องการมาเข้าเครื่องกรอเส้นไหมเข้ากับหลอด ตามจำนวนที่เราต้องการใช้เป็นเส้นพุ่งในการทอผ้า และเพื่อให้ได้เส้นไหมที่พร้อมสำหรับการไปใช้ในกระบวนการต่อไป
  - 2) การเตรียมไหมเครือ (ไหมเส้นยืน) เป็นกรรมวิธีหลังจากการปั่นใส่หลอดเรียบร้อยแล้วก็จะนำด้ายเหล่านั้นไปใส่เครื่องเดิน ซึ่งมีราวสำหรับบรรจุหลอดด้ายลงแคร์สำหรับเดินเส้นไหมต่อไป เมื่อเดินเส้นด้ายเสร็จแล้วก็จะปลดเอาด้ายออกมาจากแคร์และขมวดให้เป็นลูกโซ่เพื่อป้องกันมิให้เส้นด้ายยุ่ง นำเก็บสำหรับหวีหรือคันไหมต่อไป
7. การคันไหม เป็นกรรมวิธีนำเอาเส้นไหมที่เตรียมไว้สำหรับเป็นไหมเครือไปคัน (กรอ) ให้ได้ความยาวตามจำนวนผืนของผู้ทอผ้าไหมตามที่ต้องการโดยใช้หลักคัน ขั้นตอนในการคันไหม คือ ดึงปลายด้ายจากทุก ๆ หลอดมารวมกันตามลำดับที่จัดเรียง จากนั้นคล้องเส้นยืนทั้งหมดแล้วนำมาพันบนหลักคันเพื่อทำเป็นเส้นยืน จากนั้นจึงสาวไหมวนกลับไป-มาคล้องที่หลักคันเริ่มจากชายหรือขวาขึ้นกับการคำนวณจำนวนผ้าที่ต้องการทอ
8. การสืบไหมใส่พิมพ์ คือ การสอดเส้นด้ายที่ผ่านการเดินด้ายแล้วมาร้อยใส่ในช่องฟันหวีหรือ พิมพ์ ซึ่งมีลักษณะเป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทำจากไม้ หรือ โลหะ มีฟันเป็นซี่ ถี่ๆ คล้ายหวี เป็นช่องสำหรับสอดไหมยืน ฟันหวีหรือพิมพ์ ทำหน้าที่กระทบไหมพุ่งที่สอดขัดกับไหมยืนให้เรียงชิดกัน
9. การออกแบบลวดลาย ใช้เทคนิคการควบเส้นในการสร้างลวดลายและสีเหลืองมกกันของเส้นใยในผืนผ้าด้วยขั้นตอนก่อนการทอ โดยเลือกเส้นใยไหมที่มีสีอ่อนแก่ต่างกัน เช่น สีเขียวกับสีดำ สีขาวกับสีเขียว สีแดงกับสีเหลือง โดยนำมาปั่นตีเกลียวรวมกันเป็นเส้นเดียว ซึ่งเส้นไหมที่ตีเกลียวนี้สามารถใช้เป็นทั้งไหมเส้นพุ่งหรือไหมเส้นยืน การทอผ้าควบเส้น เป็นศิลปะการทอผ้าที่มีมาแต่อดีต สืบทอดกันมานานทั่วทุกภูมิภาคโดยเฉพาะในภาคอีสานตอนใต้ การทอผ้าควบเส้นใช้เทคนิคการทอขัดแบบธรรมดา เมื่อทอเสร็จเป็นผืนผ้า เนื้อผ้าจะมีลักษณะของสีเหลืองมกกันเป็นมันวาว มองดูคล้ายกับหางของกระรอก จึงเรียกว่า ผ้าหางกระรอก ซึ่งมีความสวยงามด้วยภูมิปัญญาต่างๆของชุมชนพื้นบ้าน
10. การเก็บตะกรอ หมายถึงการที่เรานำด้ายที่จะทอซึ่งขึ้นบนก็เสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็มาถึงขั้นตอนการเก็บตะกรอ โดยการเก็บลวดลายหรือแบบที่เราจะทอตามที่ต้องการผูกเข้ากับเท้าเหยียบให้เรียบร้อยก่อน เมื่อเก็บตะกรอตามแบบที่เราต้องการเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็สามารถเริ่มการทอผ้าได้เลย
11. การทอผ้าไหมหางกระรอก กรรมวิธีในการทอผ้าไหมหางกระรอกใช้วิธีการเดียวกับการทอผ้าพื้นทั่วไป ต่างกันที่การทำเส้นพุ่งต้องใช้ไหม 2 เส้นนำมาตีเกลียวหรือควบด้วยวิธีปั่นเส้นพุ่ง 2 เส้นให้เป็นเส้นเดียวกัน เส้นหนึ่งจะเป็นสีของไหมยืน อีกเส้นหนึ่งต้องเลือกสีให้กลมกลืนเหลือง จึงเรียกไหมนี้อีกอย่างหนึ่งว่า ไหมลูกกลาย นำไปพุ่งกับเส้นยืนทอออกมาเป็นเนื้อผ้า แลดูเป็นเส้นฝอยฟูเหลือง ละเอียด
- สำหรับผ้าทอพื้นบ้าน ทั้งผ้าไหมและฝ้ายในแต่ละอำเภอของจังหวัดนครราชสีมาต่างก็มีจุดเด่นของตนตามภูมิปัญญาพื้นบ้านของกลุ่มชนไท-ลาว, ไท-เขมร ที่สืบทอดกันมา มีทั้งผ้าตาราง ผ้าขาวม้า ผ้ามัดหมี่ ผ้าพื้นเรียบ ผ้าไหมหางกระรอก และผ้าไท-ยวน ซึ่งเป็นที่นิยมทอเพื่อใช้ในครอบครัว ทอไว้เป็นของฝากเครือญาติที่มาเยี่ยมเยียน ทอไว้ขายเพื่อรายได้เสริมในการดำรงชีวิต ยามว่างจากการทำนา ทำไร่ ผลិតภัณฑ์ชุมชนผ้าทอพื้นบ้านเหล่านี้ ทางหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง

ทั้งสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติ รวมถึงสำนักงานเกษตรจังหวัด สถาบันการศึกษาได้ร่วมมือกันเป็นภาคีการพัฒนาให้ผ้าทอพื้นบ้านของกลุ่มอาชีพทอผ้า 88 กลุ่ม ได้มีการพัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการคัดสรรเพื่อรับรองมาตรฐาน OTOP จาก 1-2 ดาว ให้เป็น 3-5 ดาว ในโครงการต่าง ๆ อาทิ โครงการ KBO เป็นต้น ส่วนหนึ่งของกระบวนการการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นบ้านจะต้องมีการสืบค้นถึงประวัติชุมชน ภูมิปัญญาของการทอผ้า จุดเด่นของผ้าแต่ละประเภทของชุมชนเพื่อนำมาประมวลเขียนเป็นตำนานเรื่องราวของผ้าที่จะเป็นการประชาสัมพันธ์แหล่งการผลิต และให้ข้อมูลแก่ผู้ซื้อสินค้า เพิ่มมูลค่า และคุณค่าให้กับผ้าทอของกลุ่มนั้นๆ ในขณะเดียวกันโดยภาพรวม จังหวัดนครราชสีมาได้มีการศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของเมืองนครราชสีมา กลุ่มชนต่าง ๆ ที่เป็นชาวเมืองนครราชสีมา จากอดีตถึงปัจจุบัน ตลอดจน ภูมิปัญญาการทอผ้าของกลุ่มชนนั้น ๆ โดยเฉพาะกลุ่มชนไท-ลาวซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ พบว่า “ผ้าไหมหางกระรอก” เป็นผ้าทอพื้นบ้านที่มีความสำคัญทุกครัวเรือนจะต้องมีผ้าหางกระรอกไว้ใช้เพื่อไปงานพิธีสำคัญ อย่างน้อยครัวเรือนละ 1 ผืน รวมถึงเป็นผ้าที่ใช้ในงานพิธี เช่น ให้นาคนุ่งอุปสมบท ใช้เป็นผ้าไหว้ผู้ใหญ่ของคู่บ่าวสาว และใช้เป็นผ้าคลุมโลงศพด้วย นอกจากนี้ “ผ้าไหมหางกระรอก” ยังเป็นผ้าที่ช่างทอเมืองนครราชสีมา หรือเมืองโคราชทอได้สวยงาม สามารถส่งขายไปยังเมืองอื่น ๆ ได้ ชนชั้นสูง พวกขุนนาง นิยมใช้นุ่งโจงแทนผ้าม่วงเวลาไปงานพิธีที่สำคัญคือในอดีตคำขวัญเมืองนครราชสีมายังเคยกำหนดไว้ว่า “นกเขาคารม อ้อยคั่นร่ม ส้มขี้ม้า ผ้าหางกระรอก” ซึ่งเป็นการรวมของดี ของเด่นของสวยงามที่มีชื่อของจังหวัดนครราชสีมาไว้ ประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหลายจึงเห็นควรที่จะกำหนดให้ “ผ้าหางกระรอก” เป็นผ้าเอกลักษณ์ประจำจังหวัดนครราชสีมา และช่วยกันฟื้นฟูส่งเสริมให้กลุ่มทอผ้าทั้งหลายกลับมาทอผ้าหางกระรอกให้มีคุณภาพให้งดงามเช่นเดิม รวมถึงการพัฒนาลวดลาย การให้สี เทคนิค การทอ ผ้าหางกระรอกให้มีความสวยงาม ร่วมสมัย เพื่อให้คนรุ่นปัจจุบันหันมานิยมใช้ ผ้าหางกระรอกตัดเสื้อผ้าสวมใส่กันอีกครั้ง

ตราสัญลักษณ์นกยูงเป็นตราสัญลักษณ์รับรองคุณภาพผ้าไหมไทยที่ได้รับพระราชทานจาก สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งทรงหวังว่าจะมีการแยกชนิดและคุณภาพของไหมไม่ออก เนื่องจากปัจจุบันมีไหมเป็นจำนวนมาก ดังนั้น จึงพระราชทานตราสัญลักษณ์นกยูงพระราชทาน แบ่งออกเป็น 4 แบบ ดังตัวอย่าง

นกยูงสีทอง เป็นตราสัญลักษณ์ที่มอบแก่ผ้าไหมที่ผลิตโดยใช้เส้นไหมและ วัตุดิบ ตลอดจนกระบวนการผลิตที่เป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านดั้งเดิม ของไทยอย่างแท้จริง

นกยูงสีเงิน สำหรับผ้าไหมที่ผลิตขึ้นโดยยังคงอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน
ผสมผสานกับการประยุกต์ใช้เครื่องมือและกระบวนการผลิตในบางขั้นตอน

นกยูงสีน้ำเงิน สำหรับผ้าไหมที่ผลิตด้วยภูมิปัญญาไทยในแบบประยุกต์
ใช้เทคโนโลยีการผลิตที่เข้ากับสมัยนิยมและเชิงธุรกิจ

นกยูงสีเขียว สำหรับผ้าไหมที่ผลิตด้วยกระบวนการผลิตและเทคโนโลยี
สมัยใหม่ที่ผสมผสานกับภูมิปัญญาไทย ได้ลวดลายและสีสันทันทีที่มีการผสมผสาน
ระหว่างเส้นใยไหมแท้กับเส้นใยอื่นที่มาจากธรรมชาติ หรือเส้นใยสังเคราะห์
รูปแบบต่างๆ ตามวัตถุประสงค์การใช้งานหรือความต้องการของผู้บริโภค

ร้านขายไหมและทำไหมที่มีชื่อเสียงของนครราชสีมา เดิมมีร้านเดียวคือร้านแม่พานิชหรือ
ร้านสามเฮง หรือสามเจริญ กุลสตรีเจ้าของทั้ง 3 เป็นชาวขามทะเลสอ ได้รับการฝึกฝนให้ทอผ้าจน
ชำนาญ เมื่อแต่งงานและเข้ามาอยู่ในเมือง คำขายสินค้าหลายอย่าง แต่ร้านสามเจริญค้าไหมเป็นหลัก
โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณยายนกเขา ร้านสามเจริญได้ส่งไหมไปจ้างชนกลุ่มหนึ่ง เชื้อสายลาว ตั้งถิ่นฐาน
อยู่อำเภอปักธงชัย เป็นผู้รับทอผ้าไหมทางกระรอก ผ้าคันตาสมุก และอื่น ๆ ผ้าที่ทอนอกจากขาย
หน้าร้านแล้วยังมีพวกกุลามารับซื้อไปขายที่ชายแดนพม่า ผ้าไหมทางกระรอกเป็นที่นิยมกันแพร่หลาย
ทั้งในเมืองและชนบทนอกเมือง ขุนนาง ข้าราชการ นอกจากนุ่งผ้าม่วงโจงกระเบนแล้ว ยังนุ่งผ้าไหม
ทางกระรอกโจงกระเบนด้วย แต่ละผืนมีขนาด 2 เท่าของผ้าถุง คือประมาณ 4 หลา หรือ 4
เมตร (2 เท่า ขอบผ้าสองด้านทอคั่นเป็นเส้นลายใหญ่เล็กด้านละคู่ น่าจะเป็นการกำหนดความยาว
ขณะขายเสร็จเป็นผืน ๆ)

จากการศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทาง
กระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา สรุปได้ว่า วิถีชีวิตปัจจุบันของชาวบ้านใน
พื้นที่ทั้ง 4 แห่ง คือ บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย, บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว,
บ้านพะงามเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง และกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ร้านมัชชาดาไหม
ไทย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ยังคงมีบางส่วนที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ
ด้านสภาพความเป็นอยู่ของชาวชุมชน มีความเป็นชุมชนในชนบทของภาคอีสานอยู่ มีความศรัทธาใน
พุทธศาสนา มีการรักษาจารีตประเพณีวัฒนธรรมอย่างเคร่งครัด เช่น งานเทศกาลวันสำคัญทาง
ศาสนาทุกคนในชุมชนให้ความสำคัญและมีความสามัคคีกันเพื่อประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เช่น

มีการจัดผ้าป่าเพื่อนำเงินมาบำรุง พัฒนาวัด โรงเรียนและสถานที่สาธารณะในชุมชนร่วมกัน โดยได้รับการสนับสนุนจากคนในชุมชนเองและคนที่ไปทำงานที่อื่น ๆ สภาพการประกอบอาชีพของแต่ละครอบครัว ซึ่งในอดีตเน้นการเกษตรกรรม เพาะปลูก โดยมีหัวหน้าครอบครัวคือพ่อบ้านเป็นหลัก มีการเลี้ยงสัตว์ ทอผ้าเป็นงานเสริม แต่ปัจจุบันเปลี่ยนไปในลักษณะที่พ่อบ้านยังคงทำหน้าที่ในงานเกษตรกรรมเป็นหลัก และแม่บ้านมีหน้าที่หรืออาชีพทอผ้าเพื่อเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่งที่ทำรายได้ไม่น้อยกว่างานเกษตรกรรม ในส่วนสภาพปัจจุบันด้านการประกอบอาชีพทอผ้าไหมในพื้นที่ทั้ง 4 แห่ง คล้ายคลึงกัน 2 แห่งคือ บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา และบ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา มีการประกอบอาชีพทอผ้าไหมอยู่ 2 รูปแบบ คือ มีทั้งกลุ่มที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจนถึงขั้นตอนการทอทุกขั้นตอนด้วยตนเองหรือคนในครอบครัว แล้วนำไปจำหน่ายเป็นรายย่อยหรือรวมกลุ่มเพื่อนำไปจำหน่ายในสถานที่ต่าง ๆ และกลุ่มที่ต้องลงทุนซื้อหาวัตถุดิบ ได้แก่ เส้นไหม เส้นพุ่ง เส้นยืน จากคนในหมู่บ้านหรือจากภายนอกตำบล แล้วนำมาย้อมสี โดยไม่ได้มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ซึ่งแตกต่างกันจากบ้านพะวงดาเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา และกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ร้านมัดซาดาไหมไทย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา คือ มีการประกอบอาชีพทอผ้าไหมรูปแบบเดียวคือ ลงทุนซื้อวัตถุดิบจากคนในหมู่บ้านหรือจากภายนอกตำบลแล้วนำมาย้อมสีโดยไม่ได้มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม หรือเป็นการรับจ้างทอเท่านั้น

ปัจจัยที่พบว่าส่งผลต่อการพัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก คือ มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีผู้นำที่เข้มแข็ง มีแหล่งเงินทุนในชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรท้องถิ่นในการประกอบอาชีพทอผ้าไหม ดังเช่นที่ได้พบว่าส่วนใหญ่ นอกจะจากเงินทุนของตนเองแล้ว ยังมีแหล่งเงินทุนให้กู้ยืมจากกองทุนในหมู่บ้านด้วย ในส่วนของการสืบสานและถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกพบว่า ชาวชุมชนทั้ง 4 พื้นที่ต่างก็มีอาชีพดั้งเดิม คือ อาชีพการทอผ้าไหม การสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมหางกระรอกได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษโดยตรง ส่วนใหญ่มักเป็นผู้หญิงที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ตั้งแต่เด็กสืบทอดกันรุ่นต่อรุ่นอย่างต่อเนื่อง คนในชุมชนจึงมีความผูกพันกับผ้าไหมเป็นอย่างมาก ดังที่เห็นได้ว่าไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมใดของชุมชนล้วนมีผ้าไหมเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยทั้งสิ้น วัฒนธรรมการทอผ้าไหมจึงมีความสำคัญต่อชาวชุมชนทั้ง 4 พื้นที่อย่างมาก ส่งผลให้ผ้าไหมหางกระรอกกับวิถีชีวิตของชาวชุมชนทั้ง 4 พื้นที่ยังคงอยู่ควบคู่กันไปดังที่พบเห็นได้ทราบจนปัจจุบัน แต่เดิมเป็นการเรียนรู้จากความคุ้นชินที่ในครอบครัวในชุมชน บ้านใกล้เคียงซึ่งมีการทอผ้าไหมกัน รู้ขั้นตอนการผลิต การขาย แต่ไม่รู้ว่าจะเป็นธุรกิจได้อย่างไร เพราะเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัว ต่อมาพอได้รวมเป็นกลุ่มมีการส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้จากภายนอก จากศูนย์ศิลปาชีพ หน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชนต่าง ๆ ที่เข้ามาให้คำแนะนำ ส่งเสริม ทั้งด้าน การผลิต การตลาด ทำให้เกิดการปรับปรุงและพัฒนาตลาดของผ้าไหมให้มีคุณภาพและเป็นที่ยอมรับของตลาดมากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนรวมถึงการดำรงชีวิตประจำวันที่เร่งรีบในปัจจุบัน ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมจึงต้องมีการปรับตามความต้องการของลูกค้า และเน้นลักษณะที่ใช้ ประโยชน์ได้สูงสุด ง่ายต่อการดูแลรักษา มีความสวยงามเพื่อแสดงรสนิยมของผู้ใช้และสะดวกใช้ ส่งผลให้มีหน่วยงานราชการในส่วนกลางอีกหลายส่วน รวมทั้งสถาบันอุดมศึกษา อย่างเช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ได้เข้ามาในหมู่บ้านเพื่อทำการวิจัยและเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้าน เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกผ่านทางโครงการต่าง ๆ เช่น การจัด

ฝึกอบรมเรื่องการย้อมสีธรรมชาติ การทดลองใช้วัสดุทางธรรมชาติมาช่วยส่งเสริมการผลิตเส้นไหม การออกแบบลวดลายเพื่อการผลิตผ้าทางกระรอกแบบสมัยใหม่ การพัฒนาและแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมทางกระรอก รวมถึงการพัฒนาและแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่ได้จากกรรมวิธีการการเลี้ยงไหมและผลิตผ้าไหมทางกระรอก มีศูนย์สาธิต ศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทางกระรอกของชุมชนได้รับคัดเลือกเป็นสินค้าผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) หรือได้รับมาตรฐานผลิตภัณฑ์หรือตรานกยูงพระราชทาน มีการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์เพื่อความสะดวกและเพิ่มทางเลือกในการใช้งานของผู้บริโภคมากขึ้น เช่น ในพื้นที่ทั้ง 4 แห่งซึ่งมีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าไหมเป็นดอกไม้ติดเข็มกลัดประดับเสื้อ, ผ้าหม้อไหม, ผ้าไหมคลุมไหล่, ผ้าพันคอไหม, สบู่และแชมพูอาบน้ำซึ่งผลิตจากกาวย้อมผสมน้ำผึ้ง ส่งผลให้พื้นที่ทั้ง 4 แห่งได้รับเลือกเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว และมีผู้บริโภคเข้ามาซื้อผลิตภัณฑ์ในหมู่บ้านโดยตรงเป็นระยะ ๆ

อย่างไรก็ตาม ยังมีปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกในพื้นที่ทั้ง 4 แห่ง คือ บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย, บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว, บ้านพะงามเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอดง และกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา คล้ายคลึงกันคือ แม้ว่าจะมีแหล่งเงินทุนในชุมชนและได้รับงบประมาณสนับสนุน ส่งเสริมและพัฒนา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนในการประกอบอาชีพทอผ้าไหม แต่ก็ยังเป็นงบประมาณที่น้อยและไม่ต่อเนื่อง ชาวชุมชนส่วนใหญ่ยังคงที่มีฐานะยากจนขาดเงินทุนหมุนเวียน นโยบายส่งเสริมสนับสนุนผ้าไหมทางกระรอกเปลี่ยนแปลงบ่อยและไม่ต่อเนื่อง ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องยังไม่มีบูรณาการการทำงานร่วมกันเท่าที่ควร คณะกรรมการกองทุนและกลุ่มต่าง ๆ ขาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารงาน ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านภาวะเศรษฐกิจ ค่าครองชีพสูงขึ้น ราคาปัจจัยการผลิตแพงขึ้น ทำให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้น ชาวบ้านไม่มีความรู้ในการประกอบอาชีพทอผ้าไหม ขาดการวางแผนการผลิตที่ดีและต่อเนื่อง ทำให้วัตถุดิบบางประเภท เช่น เส้นไหม ต้นหม่อนที่ใช้เลี้ยงไหมมีไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงไหม พันธุ์ไหมที่มีคุณภาพมีจำนวนไม่เพียงพอและไม่ได้คุณภาพตามที่ต้องการ บางอย่างจึงต้องนำเข้าจากที่อื่นซึ่งมีราคาแพง ทำให้ต้นทุนการผลิตบางอย่างมีราคาสูงและไม่ได้คุณภาพตามที่ต้องการ ชาวบ้านขาดความสนใจที่จะประกอบอาชีพเสริมหรือรวมกลุ่มอาชีพด้านการทอผ้าไหม ส่งผลให้กลุ่มทอผ้าไหมทางกระรอกและการผลิตผ้าไหมทางกระรอกมีจำนวนน้อยลง การผลิตผ้าไหมทางกระรอกที่มีคุณภาพดีขึ้นอยู่กับผู้ผลิตที่เป็นผู้ที่มีประสบการณ์และมีความชำนาญมาก ซึ่งปัจจุบันมีจำนวนน้อยมากและไม่ค่อยได้ถ่ายทอดกันเท่าที่ควร เนื่องจากคนรุ่นหลังเดินทางออกจากหมู่บ้านเพื่อไปเรียนหนังสือหรือไปทำงานต่างจังหวัดจำนวนมาก อีกทั้งกลุ่มทอผ้าไหมส่วนใหญ่ยังหันมาผลิตผ้าไหมมัดหมี่ธรรมดามากกว่าผ้าไหมทางกระรอก ขาดการประชาสัมพันธ์ให้ผู้บริโภครู้จักผ้าไหมทางกระรอก ไม่มีสถานที่จำหน่ายหรือจัดการแสดงเฉพาะเรื่องผ้าไหมทางกระรอกอย่างถาวร จึงส่งผลให้ภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกในพื้นที่ทั้ง 4 แห่งกำลังค่อย ๆ สูญหายไป

ปัญหาสำคัญของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตสินค้าจากงานหัตถกรรมพื้นบ้านในด้านต่าง ๆ ทั้งในเขตเมืองและในชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศ ก็คือการขาดความรู้ ความเข้าใจด้านการออกแบบและพัฒนา ด้าน บรรจุภัณฑ์ไปในทิศทางที่เหมาะสมกับตัวสินค้าที่ผลิต การขาดมุมมองและวิสัยทัศน์ทางการตลาด การสร้างช่องทางในการจัดจำหน่ายสินค้า การเลือกใช้ตราสินค้า การไม่รู้จักรักที่จะเลือกใช้วัตถุดิบบรรจุภัณฑ์ที่ถูกต้องและเหมาะสมกับตัวสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่

ทำให้วิสาหกิจชุมชน จำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ไม่ได้ดีเท่าที่ควร ดังนั้นจึงควรที่จะต้องมีหน่วยงาน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐบาลหรือเอกชนเข้ามาให้การสนับสนุนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ กัน ในส่วนของกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม จะมีส่วนงานบรรจุภัณฑ์และการพิมพ์ ให้บริการส่งเสริมและ สนับสนุนในการพัฒนาบรรจุภัณฑ์และการพิมพ์ โดยจะให้คำปรึกษา แนะนำพัฒนาแบบบรรจุภัณฑ์ ฝึกอบรมสัมมนา จัดประกวดการออกแบบบรรจุภัณฑ์และเผยแพร่ทางวิชาการบรรจุภัณฑ์ในรูปแบบของสื่อ สิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์และสื่ออื่น ๆ คุณลักษณะของบรรจุภัณฑ์ที่ดีนั้น จะต้องตอบสนองความต้องการในหลายด้าน คือ สามารถปกป้องตัวผลิตภัณฑ์ได้ มีรูปทรงของบรรจุภัณฑ์ที่สามารถ เคลื่อนย้ายได้สะดวก มีต้นทุนราคาบรรจุภัณฑ์ที่สอดคล้องกับราคาผลิตภัณฑ์ที่บรรจุอยู่ภายใน บรรจุ ภัณฑ์ที่ดีจะต้องสามารถที่จะสื่อสารตัวผลิตภัณฑ์ที่อยู่ภายในได้ การออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่ดีควรจะเน้น ที่ประโยชน์การใช้สอย ความประหยัด มีความเรียบง่ายและการรักษาสภาพแวดล้อม รวมไปถึงสิ่งที่ จะต้องคำนึงก็คือการใช้งบประมาณในการจัดทำบรรจุภัณฑ์ ซึ่งหากวิเคราะห์ในขณะนี้แล้วสินค้าจาก กลุ่มวิสาหกิจชุมชนหรือกลุ่ม OTOP ในประเทศไทย ล้วนมีจุดแข็งอยู่ที่การพัฒนาที่ตัวบรรจุภัณฑ์ ส่วนจุดอ่อนก็คือการพัฒนาบรรจุภัณฑ์นั้นต่างกลุ่มต่างทำ ซึ่งแท้จริงแล้วควรจะทำร่วมกันใน ลักษณะของการบูรณาการซึ่งจะทำให้การพัฒนามีทิศทางและยังจะช่วยลดต้นทุนในการจัดทำบรรจุ ภัณฑ์ได้อีกด้วยสรุปแล้วการออกแบบ บรรจุภัณฑ์ สำหรับสินค้าจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนหรือกลุ่ม OTOP ต่าง ๆ ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ยังไม่มีความรู้อย่างลึกซึ้งซึ่งยังมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการ ออกแบบสร้างสรรค์บรรจุภัณฑ์ โดยเฉพาะกลุ่มวิสาหกิจชุมชนหรือกลุ่ม OTOP ที่มีมักจะเน้นการ ออกแบบที่ความสวยงาม แต่ไม่มีงบประมาณมากเพียงพอ เพราะอาจจะตั้งเป้าหมายว่าบรรจุภัณฑ์ที่ สวยงามจะสามารถดึงดูดความสนใจให้ผู้บริโภคเลือกซื้อสินค้า แท้จริงแล้วกลับเป็นภาระในการเพิ่ม ต้นทุนของสินค้าที่จะขายโดยไม่สมควร อย่างไรก็ตามสิ่งที่ควรคำนึงถึงก็คือ การสร้างตราสินค้า (Brand) เพื่อให้ผู้บริโภคได้จดจำในตัวผลิตภัณฑ์จะดีกว่า เพราะส่วนใหญ่แล้วการเลือกซื้อสินค้านั้น ผู้บริโภคจะคำนึงถึงเป็นอันดับแรกก็คือคุณภาพของผลิตภัณฑ์นั่นเอง

นอกจากนี้ ค่านิยมในการใช้ผ้าไหมหางกระรอกในปัจจุบันแทบไม่หลงเหลืออยู่เลย ส่งผล ให้การผลิตผ้าไหมเพื่อใช้สอยมีจำนวนลดน้อยลง เปลี่ยนวัตถุประสงค์เป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายมากขึ้น ทำให้การทอผ้าไหมต้องพึ่งพาตลาดภายนอกมากขึ้น ในขณะที่กระแสวัฒนธรรมที่มาจากภายนอกทวี ความรุนแรงเพิ่มขึ้น โดยชุมชนได้รับจากสื่อทั้งโทรทัศน์และสื่อออนไลน์ ทำให้เกิดค่านิยมใหม่ ๆ จาก ต่างวัฒนธรรมกันมากขึ้น ทำให้ผู้คนหันมานิยมผ้าที่ผลิตจากโรงงานมากกว่า เพราะมีราคาถูกและมี แบบให้เลือกมากมายตามแฟชั่นสมัยนิยม ตรงข้ามกับลวดลายและสีสันของผ้าไหมที่ยังไม่เป็นที่ต้องการ ของผู้บริโภค ไม่สะดุดตา ผู้บริโภคเห็นว่าผ้าไหมหางกระรอกมีราคาแพงกว่าผ้าทอประเภทอื่น ขาด การส่งเสริมรูปแบบผลิตภัณฑ์ตามที่ตลาดต้องการ คนรุ่นใหม่ไม่สนใจที่จะเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ผ้าไหม เพราะเห็นว่าไม่ทันสมัย และไม่สนใจที่จะสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมเท่าที่ควร

ตอนที่ 3 แนวทางการอนุรักษ์ และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา

จากการที่ได้ศึกษาและรวบรวมทั้งหมดพบว่า แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ในพื้นที่ทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ บ้านคู ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย, บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว, บ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอลำทะเมนชัย และกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา มี 8 วิธี คือ การใช้ การเก็บกัก การรักษา/ซ่อมแซม การฟื้นฟู การพัฒนา การป้องกัน การสงวนและการแบ่งเขต และได้นำมาวิเคราะห์สรุปเป็นวิธีการที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถใช้เป็นกรอบในการจัดทำนโยบาย/มาตรการและแผนงาน/โครงการ เพื่อสนับสนุนการพัฒนา การผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา แบ่งเป็น 4 ด้าน ดังนี้ การฝึกอบรม, การเพิ่มพูนทักษะ, การพัฒนาเทคโนโลยี, การจัดการสมัยใหม่

1. การฝึกอบรม

เนื่องจากผ้าไหมทางกระรอกเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งปัจจุบันกำลังจะเลือนหายไปและเป็นที่น่าเกรงกลัวว่าคนรุ่นใหม่อาจจะไม่รู้จักรวมตกขึ้นสำคัญนี้ก็เป็นได้ จึงส่งผลให้ทางหน่วยงานราชการในส่วนกลาง เช่น กรมหม่อนไหม และสำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกมากขึ้น โดยเริ่มจากการจัดทำนโยบายให้โรงเรียนประจำชุมชนซึ่งเป็นโรงเรียนแห่งเดียวในบ้านห้วยทราย ดำเนินการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนหลักสูตรด้านการผลิตผ้าไหมทางกระรอกสำหรับนักเรียน โดยได้เชิญนางนิยม เทศขารี ปราชญ์ชาวบ้านผู้มีความชำนาญและมีความรู้เรื่องผ้าไหมทางกระรอกเป็นอย่างดีไปเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ รวมทั้งสถาบันอุดมศึกษาอย่างเช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ซึ่งได้เข้ามาในหมู่บ้านเพื่อทำการวิจัยและเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้าน เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิต ผ้าไหมทางกระรอกผ่านทางโครงการต่าง ๆ เช่น การจัดฝึกอบรมและดูงานเพื่อให้ความรู้แก่ชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ การฝึกอบรมเรื่องการย้อมสีธรรมชาติ การทดลองใช้วัสดุทางธรรมชาติมาช่วยส่งเสริมการผลิตเส้นไหม การออกแบบลวดลายเพื่อการผลิตผ้าทางกระรอกแบบสมัยใหม่ การพัฒนาและ แปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมทางกระรอก รวมถึงการพัฒนาและแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่ได้จากกรรมวิธีการการเลี้ยงไหมและผลิตผ้าไหมทางกระรอกด้วย

นอกจากนี้ ยังได้จัดอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกให้ผู้ผลิตผ้าไหมทางกระรอกตระหนักและให้ความสำคัญกับลักษณะผลิตภัณฑ์ที่ลูกค้าต้องการในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 1) การออกแบบ รูปร่าง เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้ลูกค้าตัดสินใจซื้อ
- 2) ความคุ้มค่า ลูกค้าจะซื้อในสิ่งที่คุณค่าเหมาะสมกับราคา
- 3) ความปลอดภัย ความปลอดภัยเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่ง ซึ่งต้องรับประกันได้ว่าผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นมีความปลอดภัยที่จะนำมาใช้ประโยชน์
- 4) คุณภาพ ผลิตภัณฑ์ต้องมีคุณภาพแต่ไม่ควรทำให้ผลิตภัณฑ์ราคาสูงเกินไปจนกลุ่มเป้าหมายไม่สามารถซื้อได้

การจัดให้มีการฝึกอบรมให้ความรู้แก่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนในเรื่องเกี่ยวกับกระบวนการผลิตผ้าไหมทางกระรอก รวมถึงการจัดการฝึกอบรมให้ความรู้แก่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนในเรื่องเกี่ยวกับการบริหารจัดการที่ดี การพัฒนาการผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่ได้จากกรรมวิธีการการเลี้ยงไหมและผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อยกระดับมาตรฐานและเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ชุมชน การสร้างสรรค์ในการนำวัตถุดิบ/ภูมิปัญญาและทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นมาสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าเพิ่ม จะช่วยเสริมสร้างความรู้ และทักษะให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกิดความเชื่อมั่นและศรัทธาในตนเอง มีแนวทางการจัดการบริหารด้วยตนเอง มีความคิดสร้างสรรค์ในการแก้ไขปัญหาการดำเนินธุรกิจของกลุ่ม ทั้งยังกล้าแสดงออกถึงเป้าหมายในการดำเนินธุรกิจของตนเอง ทำให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนเข้าใจแนวคิดในหลักการ ตลอดจนแนวทางการพัฒนากิจการวิสาหกิจชุมชน และสามารถนำไปปรับใช้กับกิจการของวิสาหกิจชุมชนได้ด้วยตนเองอย่างเหมาะสม ช่วยสร้างงาน สร้างอาชีพให้สมาชิกในชุมชนมีรายได้อย่างสม่ำเสมอและยังทำให้เกิดเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน เพื่อพัฒนาความสามารถในการดำเนินธุรกิจของชุมชนต่อไป

2. การเพิ่มพูนทักษะ

การพัฒนาทักษะฝีมือสมาชิกวิสาหกิจชุมชนผ่านโครงการต่าง ๆ ในยุทธศาสตร์ใหม่จังหวัด ควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการจัดกิจกรรมส่งเสริมการประกวดการทอผ้าไหมทางกระรอกของสำนักงานพัฒนาชุมชนในเทศกาลประจำปีของจังหวัด เช่น งานย่าโม การจัดงานและจัดนิทรรศการอย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมให้มีการประชาสัมพันธ์ผ่านทางแผ่นพับ ป้ายประชาสัมพันธ์ มีศูนย์เรียนรู้ชุมชนสำหรับชาวบ้าน ทั้งยังเป็นศูนย์รวมของการรวมกลุ่มกันทำผลิตภัณฑ์โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหลัก ส่งเสริมให้มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน เพิ่มพูนทักษะด้านการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและสนับสนุนให้ชุมชนเข้าถึงแหล่งทุนและพัฒนาขีดความสามารถในการบริหารจัดการและการตลาดเพื่อการพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก ตลอดจนการมีหน่วยงานของภาครัฐและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานอยู่ในท้องถิ่น สามารถเข้าใจลักษณะปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ของผู้ประกอบการหรือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตผ้าไหมทางกระรอก สามารถเข้าถึงพื้นที่และให้บริการกลุ่มชาวบ้านโดยตรงเพื่อสนับสนุน ส่งเสริม อนุรักษ์และพัฒนางานด้านหัตถกรรมผ้าไหมทางกระรอกของจังหวัดนครราชสีมาอย่างจริงจังและต่อเนื่อง จัดหาโครงการเพื่อพัฒนาทักษะ ฝีมือและปัจจัยในทุก ๆ ด้านพร้อมกันนับตั้งแต่การจัดการและพัฒนาวัตถุดิบที่เพียงพอและสามารถหาได้สะดวกเพื่อลดต้นทุนอันเกิดจากปัจจัยด้านวัตถุดิบ ส่งเสริมการพัฒนาด้านการผลิตการตลาดอย่างครบวงจร

การส่งเสริมและกระตุ้นให้เกิดการเปิดโลกทัศน์ใหม่ การพัฒนากระบวนการและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนกับแหล่งเรียนรู้วิสาหกิจชุมชนโดยการเพิ่มพูนทักษะฝีมือทักษะการบริหารจัดการองค์กรในลักษณะบูรณาการในพื้นที่มากยิ่งขึ้นอย่างต่อเนื่อง จะช่วยให้เกิดกลไกการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในระดับพื้นที่ ส่งเสริมให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีความรู้และความคิดสร้างสรรค์ในการผลิตและพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ สามารถผลิตสินค้าที่มีคุณภาพมาตรฐาน ช่วยให้วิสาหกิจชุมชนเกิดการพัฒนาศักยภาพให้มีความเข้มแข็ง สามารถกำหนดแนวทางและจัดทำแผนการพัฒนากิจการวิสาหกิจชุมชนในระดับหมู่บ้านตำบลและอำเภอที่มีประสิทธิภาพได้ด้วยตนเอง สามารถพึ่งพาตนเองและมีความพร้อมในการแข่งขันทางการค้าและพัฒนาไปสู่การเป็นผู้ประกอบการกิจการขนาดย่อมและขนาดกลาง มีความสามารถในการส่งออกและค้าขายในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ

สามารถเป็นต้นแบบในการพัฒนาและเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับวิสาหกิจชุมชนอื่น ๆ ทั้งยังเป็นการช่วยอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทยไปพร้อมกับการมีเศรษฐกิจและสังคมของชาวชุมชนที่ดีขึ้น รวมถึงการมีเศรษฐกิจอย่างพอเพียงที่ผู้ประกอบการหรือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตผ้าไหมทางกระรอกสามารถพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืนอีกด้วย

3. การพัฒนาเทคโนโลยี

มีการใช้เทคโนโลยีในการพัฒนาคุณภาพและผลิตภัณธ์งานทอผ้าไหมทางกระรอก โดยมีแนวทางสำคัญ 4 ด้าน คือ

- 3.1 ด้านปัจจัยการผลิต มุ่งส่งเสริมให้ผู้ผลิตเลือกใช้ปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพในท้องถิ่น การปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิต พัฒนาประสิทธิภาพ ทักษะฝีมือ แรงงานการผลิต
- 3.2 ด้านผลิตภัณธ์ พัฒนาคุณภาพของผลิตภัณธ์การแปรรูปและการบรรจุหีบห่อให้ถึงระดับที่ได้รับการรับรองจากหน่วยงาน การมีกระบวนการผลิตที่ได้มาตรฐาน
- 3.3 การสร้างความสมดุลของการผลิตกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยสนับสนุนการผลิตและแปรรูปภายใต้แนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืน สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตเพื่อประหยัดพลังงาน
- 3.4 การสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ให้กับกลุ่มผู้ผลิตให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ในเรื่องการบริหารจัดการโดยใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นการสร้างรากฐานการผลิตให้เข้มแข็งและยั่งยืน

การนำเอาเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการเชื่อมโยงกิจการต่างๆ ของวิสาหกิจชุมชนในเครือข่ายทั้งในระดับพื้นที่ ระดับภูมิภาค และระดับประเทศ เป็นสื่อกลางและเป็นช่องทางประสานงานกับเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนหรือวิสาหกิจชุมชนอื่นเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้หรือดำเนินกิจกรรมอื่นอันเป็นประโยชน์หรือเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในเครือข่าย ให้ข้อมูลข่าวสารความรู้ การฝึกอบรมหรือความช่วยเหลือในการปรับปรุง หรือพัฒนาการผลิต การให้บริการ การบริหารจัดการ การหาแหล่งทุน การตลาด และอื่น ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในเครือข่าย การพัฒนาเทคโนโลยีฐานข้อมูลและระบบการจัดเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการผลิตผ้าไหมทางกระรอก สามารถเป็นประโยชน์ใช้ในการกำหนดนโยบาย วางแผนและติดตามผลการดำเนินของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ การซื้อขายสินค้าและผลิตภัณธ์ผ่านระบบสื่อสารโทรคมนาคม สื่ออิเล็กทรอนิกส์ หรือการดำเนินธุรกิจการซื้อขายบนระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต สามารถช่วยลดค่าใช้จ่ายในการขายและการบริหาร รวมทั้งค่าเช่าพื้นที่ขายหรือการลงทุนในการสร้างร้าน ซึ่งจะช่วยให้ต้นทุนของธุรกิจต่ำลง ประหยัดเวลาและขั้นตอนทางการตลาด เปิดให้บริการได้ 24 ชั่วโมง ทั้งยังส่งผลให้มีช่องทางการจัดจำหน่ายมากขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ สามารถทำกำไรได้มากกว่าระบบการขายแบบเดิม เนื่องจากต้นทุนการผลิตและการจำหน่ายต่ำกว่าทำให้ได้กำไรจากการขายต่อหน่วยเพิ่มขึ้น สามารถนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าได้เป็นจำนวนมาก สามารถทำการปรับปรุงข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าและบริการได้ตลอดเวลา สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผู้ซื้อหรือลูกค้า อาทิ ชื่อ ที่อยู่ พฤติกรรม การบริโภค สินค้าที่ต้องการ เพื่อนำไปเป็นข้อมูลในการทำวิจัยและวางแผนการตลาด เพื่อผลิตสินค้าและบริการที่ตรงกับความต้องการของตลาดมากขึ้น ช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับธุรกิจหรือองค์กรในเรื่องของความทันสมัยและเป็นโอกาสที่จะทำให้สินค้าหรือบริการเป็นที่รู้จักของคนทั่วโลกอีกด้วย

4. การจัดการสมัยใหม่

การสร้างเครือข่ายธุรกิจด้านหัตถกรรมการทอผ้าไหมทางกระรอกโดยกลุ่มผู้ผลิตและวิสาหกิจชุมชนผ้าไหมทางกระรอก เป็นการรวมตัวกันระหว่างกลุ่มผู้ผลิตและผู้ขายหัตถกรรมการทอผ้าภายในท้องถิ่นด้วยกัน ตลอดจนเครือข่ายภายนอกพื้นที่ โดยนำความรู้และประสบการณ์ในการผลิตและขายสินค้ามาแลกเปลี่ยนกัน เพื่อให้ผู้ผลิตเหล่านั้นเกิดความรู้ใหม่ ๆ สำหรับการผลิตสินค้าที่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคได้และมีคุณภาพสม่ำเสมอ เป็นความร่วมมือ ความสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนในรูปแบบต่างๆ ระหว่างผู้ประกอบการด้วยกัน ความร่วมมือหรือความเป็นกลุ่มเป็นก้อนที่เกิดขึ้นจะทำให้เกิดเป็นพลังของกลุ่ม พลังนี้ช่วยให้ธุรกิจบรรลุเป้าหมายในด้านใดด้านหนึ่งโดยที่ผู้ประกอบการรายเดียวไม่สามารถทำได้สำเร็จ ปัจจุบันการแข่งขันในโลกธุรกิจมีความซับซ้อนสูง ผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อมจัดเป็นหน่วยเล็ก ๆ หน่วยหนึ่งในสังคม เมื่อต่างคนต่างประกอบธุรกิจของตนเองอย่างโดดเดี่ยว แต่ละคนจึงรู้เพียงรูปแบบเดิม ๆ ที่ตนทำอยู่เท่านั้น ไม่มีการพัฒนาขีดความสามารถทางธุรกิจให้เพิ่มขึ้น รวมทั้งไม่มีเสียงที่ดังเพียงพอในสังคมเมื่อเกิดปัญหาขึ้นเครือข่ายทางธุรกิจซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มของผู้ประกอบการ จึงให้ประโยชน์แก่ผู้ร่วมเป็นพันธมิตรในหลายด้าน นับตั้งแต่การแลกเปลี่ยนข้อมูลที่เป็นประโยชน์ทางธุรกิจแก่กัน ช่วยเพิ่มรายได้ลดค่าใช้จ่ายการดำเนินงาน สร้างพลังต่อรองกับกลุ่มอื่น ๆ การออกร้านแสดงสินค้าร่วมกันหรือการรวมตัวจำหน่ายสินค้าต่างชนิดในละแวกเดียวกัน เป็นการเปิดช่องทางจำหน่ายสินค้าได้ในปริมาณมาก ๆ จึงเห็นได้ว่า เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนสามารถเชื่อมโยงกันและก่อให้เกิดประโยชน์ซึ่งกันและกัน เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนซึ่งเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาตามยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุขหรือนโยบายอื่น ๆ ของรัฐบาลได้อย่างต่อเนื่อง ตรงกับศักยภาพและความต้องการของชุมชน ทั้งยังช่วยให้ผู้ผลิตหรือผู้ขายมีช่องทางในการทำงานหรือการเสนอสินค้าได้สะดวกมากขึ้นอีกด้วย

นอกจากนี้ การจัดแสดงสินค้าผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจชุมชน การกระจายสินค้าและร่วมพัฒนาสร้างสรรค์รูปแบบใหม่ ประชาสัมพันธ์ตราสินค้า การสนับสนุนให้มีการใช้สินค้าประเภทผ้าไหมทางกระรอกมากขึ้น การส่งเสริมและสนับสนุนให้ผ้าไหมทางกระรอกเป็นผ้าลายเอกลักษณ์ของจังหวัด ยังสามารถช่วยกระตุ้นและสร้างแรงจูงใจแก่ผู้ผลิตซึ่งนับเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจังหวัดนครราชสีมาได้ ดังเช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครราชสีมาจึงได้มีการกำหนดขอความร่วมมือไปยังโรงเรียนต่าง ๆ ในสังกัดขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ฯ โดยให้คณะครู อาจารย์และผู้บริหารแต่งกายด้วยผ้าไหมทางกระรอก สนับสนุนให้ผ้าไหมทางกระรอกเป็นผ้าลายเอกลักษณ์ของจังหวัดและส่งเสริมการใช้ผ้าไหมทางกระรอกในชีวิตประจำวัน ทางจังหวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดกิจกรรมรณรงค์ให้ทุกหน่วยงานสวมใส่เสื้อผ้าหรือแต่งกายด้วยผ้าไหมทางกระรอก อาทิตย์ละ 1 วัน เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมกันในการเป็นคนโคราช ซึ่งมีวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยเฉพาะตน ทั้งยังเป็นการส่งเสริมการตลาดให้กับกลุ่มทอผ้าของจังหวัดนครราชสีมา เพิ่มรายได้ให้กับกลุ่ม นำไปสู่การแก้ปัญหาความยากจนให้กับคนในระดับรากหญ้าโดยตรง รวมทั้งเป็นการส่งเสริมรายได้ให้กับกลุ่มทอผ้าไหมทางกระรอกด้วย

ในส่วนของเงินทุนหมุนเวียนเพื่อการส่งเสริมอาชีพและพัฒนาหัตถกรรมไทย มีหน่วยงานที่เป็นแกนกลางร่วมกับหน่วยงานในภูมิภาค ในการให้บริการเงินทุนเพื่อการส่งเสริมอาชีพและพัฒนาหัตถกรรมไทยในครอบครัว เพื่อให้ผู้ประกอบการหรือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตงานหัตถกรรมทุกกลุ่มมีสิทธิในการขอสินเชื่อสนับสนุน ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่เคยได้รับการฝึกอบรมตามหลักสูตร

ใดหลักสูตรหนึ่งของกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม หรือผู้ซึ่งเคยได้รับความช่วยเหลือจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมในด้านตลาด การปรับปรุงแบบผลิตภัณฑ์ การปรับปรุงกรรมวิธีการผลิตหรือวิธีปฏิบัติในการดำเนินงานทางธุรกิจหรือเป็นกลุ่มอาชีพที่จัดตั้งเพื่อประกอบอาชีพอุตสาหกรรมในครอบครัวและหัตถกรรมไทยโดยมีหน่วยงานราชการในพื้นที่ซึ่งสนับสนุนกลุ่มอาชีพนั้นให้การรับรองเป็นหนังสือ เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่า การประสาน ติดตามและประเมินการดำเนินงานกองทุนที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชน การมีเงินทุนสนับสนุนภายในชุมชนโดยไม่ต้องกู้ยืมหนี้นอกระบบ จะช่วยให้กลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนมีโอกาสเติบโต มีกำลังใจเต็มทีและประสบความสำเร็จในการทำอาชีพเสริม สามารถพึ่งพาตนเองและสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวและชาวชุมชนได้มากกว่า ตลอดจนช่วยสนับสนุนกิจการวิสาหกิจชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กลุ่มผู้ประกอบการผลิตผ้าไหมทางกระรอกและหน่วยงานภาครัฐสามารถนำเอาแนวคิดเหล่านี้ ไปใช้ในการหาโอกาสให้แก่ผลิตภัณฑ์แล้วนำเสนอผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมให้ตรงกับความต้องการของลูกค้า นอกเหนือจากประโยชน์พื้นฐานของผ้าไหมทางกระรอกที่ใช้ในการสวมใส่แล้วยังเป็นสินค้าที่แสดงออกถึงความเป็นไทย เป็นการแสดงออกถึงสิ่งอื่นๆ อีกมากมาย การสวมใส่ผ้าไทยเป็นการบ่งบอกถึงรสนิยมในความเป็นไทย แต่เดิมนั้นการใช้ผ้าทอมือดูเหมือนจะเป็นเพียงการแสดงออกซึ่งรสนิยมที่หรูหรา เป็นสินค้าสำหรับกลุ่มผู้มีรายได้แต่จากการรณรงค์ของหน่วยงานต่าง ๆ ในการหันมานิยมไทย ใช้ของไทย แต่งกายด้วยผ้าไทย จึงส่งผลให้ตลาดของผ้าทอได้ขยายกว้างขึ้น ผู้ซื้อบางคนอาจซื้อไปเพื่อแสดงออกถึงความหรูหราในการสวมใส่ ดังนั้นการผลิตสินค้าควรจะต้องมีความพิถีพิถัน ผลิตภัณฑ์จากผ้าขึ้นไปสู่การตัดเย็บควรมีความประณีต สวยงาม มีความทันสมัยของรูปแบบ สีล่อนของผ้าควรเป็นสีที่ได้รับความนิยมตามกระแสแฟชั่น เนื่องจากกลุ่มผู้ซื้อไม่ได้จำกัดเพียงแต่กลุ่มผู้มีอายุมากเท่านั้น และควรแปรรูปที่มีความหลากหลายให้ตรงกับระดับความต้องการของกลุ่มผู้บริโภคด้วย

ภาพประกอบ 73 แผนภาพแสดงแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง ผ้าไหมหางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ในครั้งนี้ได้ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว ผู้ศึกษาวิจัยขอสรุปผลการศึกษา อภิปรายผลการศึกษา พร้อมทั้งข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป โดยได้นำเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. ความมุ่งหมายของการวิจัย
2. สรุปผล
3. อภิปรายผล
4. ข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา
3. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ และพัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา

สรุปผล

ความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง ผ้าไหมหางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ดังเช่นครั้งหนึ่งในอดีตคำขวัญเมืองนครราชสีมาได้เคยกำหนดไว้ว่า “นกเขาคารม อ้อยคันร่ม ส้มขี้ม้า ผ้าหางกระรอก” จึงถือว่าผ้าไหมหางกระรอกเป็นของดีของเด่นของสวยงามที่มีชื่อของจังหวัดนครราชสีมา แต่ ณ ปัจจุบันภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา กำลังจะเลือนหายไป ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้จึงทำให้ได้ทราบความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมาซึ่งควรอนุรักษ์ให้คงอยู่ตลอดไป

ผ้าไหมหางกระรอก เป็นผ้าทอพื้นบ้านโบราณของกลุ่มชนในเขตอีสานใต้ คือ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี และภาคใต้ ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดตรัง ใช้เป็นผ้านุ่งโจงกระเบน สำหรับขุนนางและชนชั้นสูง ต่อมาคนสามัญทั่วไปนิยมใช้นุ่งไปงานบุญต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเป็นผ้าที่ใช้ในพิธีกรรม เช่น งานอุปสมบท ใช้เป็นผ้าคลุมโลงศพ ผ้าไหมหางกระรอกเป็นที่นิยมกันแพร่หลายทั้งในเมืองและชนบทนอกเมือง ขุนนาง ข้าราชการ นอกจากนุ่งผ้าม่วงโจงกระเบนแล้ว ยังนุ่งผ้าไหมหางกระรอกโจงกระเบนด้วย แต่ละผืนมีขนาด 2 เท่าของผ้าถุง คือประมาณ 4 หลา หรือ 4 เมตร

สันนิษฐานว่าคนไทยได้รับการสืบทอดมาจากทอผ้าไหมทางกระรอกจากลาวเวียงจันทร์ที่ถูกกวาดต้อนมาไว้ที่จังหวัดนครราชสีมา พวกนี้ใช้ผ้าไหมทางกระรอกและมีฝีมือในการทอผ้ามาก มีคำบอกเล่าว่า กุลบุตรในตระกูล “ชีพเมืองปัก” เชื้อสายลาว ได้ทูลเกล้าถวายผ้าไหมทางกระรอกแด่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รับพระราชทานนามสกุลว่า “สีหเทพเลขา” อนึ่ง การทอผ้าไหมทางกระรอกของช่างทอบ้านดู่ สมัยก่อนนิยมนำเส้นไหมสีแดงกับสีดำ สีชมพูกับสีขาว ฯลฯ มาตีเกลียวควบเข้าด้วยกัน และนำไปทอบนเส้นยืนสีเขียวหัวเปิด สีม่วงดอกมะเขือและสีดำ ซึ่งการตีเกลียวนั้นใช้อุปกรณ์พื้นบ้าน คือ หลา และโบกไม้ไผ่ ช่างทอโบราณสอนลูกหลานไว้ว่าจะตีเกลียวเส้นไหมลูกลายให้ได้เกลียวถี่หรือเกลียวนั้นขึ้นอยู่กับกอเหล็กในและโบกไม้ไผ่ ถ้ากอเหล็กในใหญ่ ลายเกลียวจะห่าง ถ้ากอเหล็กในเล็กลายเกลียวถี่ และถ้าโบกไม้ไผ่ไม่ตรง ลายเกลียวจะไม่สวยไม่เสมอ ผ้าไหมทางกระรอกจึงนับเป็นผ้าโบราณของเมืองโคราช หากนับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของบ้านดู่ที่เป็นกลุ่มชนไท-ลาวมาอยู่ที่เมืองโคราช ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นับจนถึงปัจจุบัน ก็มีความเก่าแก่ 200 กว่าปีแล้ว

นอกจากกลุ่มชนไท-ลาวที่บ้านดู่แล้วยังมีกลุ่มชนไท-ลาวที่อพยพมาในยุคสมัยรัชกาลที่ 5-6-7 เข้ามาจับจองที่ดินว่างเปล่าในเมืองโคราช หรือขอแบ่งปันจากเจ้าของเดิมอยู่ด้วยสร้างบ้านแบ่งเมืองขึ้นเป็นชุมชนอยู่มากมาย จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น พบว่าในพื้นที่อำเภอคง อำเภอห้วยแถลง กิ่งอำเภอสีดา เป็นกลุ่มชนไท-ลาว อพยพมาจากอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เป็นส่วนใหญ่ ประมาณ 100 กว่าปีที่ผ่านมา บางบ้านเป็นญาติที่น้องกันมาตั้งบรรพบุรุษของชาวบ้านห้วยแถลงที่ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ฟังว่า เมื่อกลุ่มผู้นำมาตั้งบ้านได้รับการแบ่งปันจากเจ้าของที่ดินเดิม จึงเดินทางกลับไปบ้านนาดูนนำครุเรืออพยพมาหลายเล่มเกวียนนำพันธุ์หม่อน ตัวไหมนางลายที่เคยเลี้ยงมาด้วย ค่าไหนนอนนั้น จนมาถึงบริเวณหล่ง (ที่ราบชุ่มน้ำ) เหมาะแก่การเพาะปลูก หายูหากิน ที่ได้รับอนุญาตให้สร้างบ้านอยู่ได้ จึงพากันอยู่ ณ ที่นั้น และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “หล่งประดู่” ตามชื่อต้นประดู่ใหญ่ที่มีอยู่ ทำนา ทำไร่ ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้า มาจนทุกวันนี้ ผ้าที่มีชื่อเสียงแต่ก่อนเก่าของชาวบ้านหล่งประดู่คือ ผ้าตาราง ผ้ามัดหมี่ ผ้าไหมทางกระรอก ปัจจุบันเป็นผ้ามัดหมี่ ผ้าทอยกดอก ผ้าตาสก๊อต ผ้าพื้น ฯลฯ การทอผ้าไหมทางกระรอกของบ้านนี้ล้วนเป็นผ้าย้อมสีธรรมชาติทั้งสิ้น โดยเฉพาะประธานกลุ่มฯ นางชูศรี คณะเรียงรัมย์ ถือเป็นแม่ครูในเรื่องนี้และเป็นวิทยากรในการอบรมให้กับหน่วยราชการภาครัฐมาตลอด

นอกจากชาวบ้านหล่งประดู่แล้ว ชาวบ้านโคกพะงาดก็เป็นกลุ่มชนไท-ลาวที่อพยพมาจากอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคามเช่นกัน มาก่อนบ้านหล่งประดู่ประมาณ 70 ปี แต่เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณอำเภอคง ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การทอผ้าตามวิถีภูมิปัญญาดั้งเดิมที่บ้านโคกพะงาดนี้ ต่อมาได้ขยายหมู่บ้านออกไปเป็นบ้านสระหลวง บ้านพะงาดเหนือพัฒนา บ้านโจด บ้านหนองสะเดา ดังนั้นกลุ่มนี้จึงมีความเป็นเครือญาติสูงมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ มีความรักความสามัคคีกันดีมากศักยภาพของหมู่บ้านนี้ในการทอผ้าคือ การทอผ้ามัดหมี่ตามลวดลายโบราณดั้งเดิม ทอผ้าพื้นบ้านผ้าหมี่คั่น ผ้าไหมทางกระรอกจะทอไว้ในครุเรือไม่ทอขายนิยมย้อมสีเคมี ตามที่กระทรวงอุตสาหกรรมมาส่งเสริม ไม่นิยมใช้สีธรรมชาติ ต่อมาผู้ทอได้รับการพัฒนาความรู้ ทักษะ วิสัยทัศน์ ให้เล็กย้อมสีเคมี หันมาใช้สีธรรมชาติแทน โดยมีบ้านหล่งประดู่มาช่วยอบรม พร้อมกับ ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน ร่วมกันรื้อฟื้นภูมิปัญญาการทอผ้าทางกระรอกขึ้นมาใหม่ เพื่อสืบสารวัฒนธรรมการทอผ้าโบราณต่อไป

เส้นไหมที่ใช้ในการทอผ้าไหมทางกระรอก ถ้าเป็นไหมพื้นเมืองจะใช้ไหมยอด (ไหมน้อย) มีเส้นเล็กสม่ำเสมอ แต่โดยทั่วไปจะนิยมใช้ไหมนอก (ไหมรังนกหรือไหมรัง จากอินเดีย/ญี่ปุ่น/จีน/เกาหลี) มาทำเป็นเส้นยืนและเส้นพุ่ง เพราะสวยกว่าไหมพื้นเมือง ไม่ต้องเสียเวลาเกลาเส้นไหม ไหมนอกเส้นละเอียดกว่าไหมพื้นเมืองที่ใช้ทอกัน มี 2 ขนาด คือ ไหมควบ 2 ใช้ทำเส้นยืน เพราะเส้นเล็กผ่านพิมได้สะดวก กับไหมควบ 3 นำมาควบกัน 2 สี ทำกลายเป็นเส้นพุ่งทอผ้าไหมทางกระรอก ไหมนอกที่นิยมใช้ทอผ้าไหมทางกระรอกนิยมใช้ไหมรังจากอินเดีย ทำให้ได้ผ้าไหมทางกระรอกเป็นมันสวยมาก ผู้ชายเป็นพ่อค้าเร่ชาวกุลา (พม่า ไทยใหญ่) นับว่ามาจากคำว่า อังกุหล่า ซึ่งเป็นคำเรียกแขกเบงกาลี เขาทอไหมด้วยผ้าขาวเป็นท่อนใหญ่ คอนหรือสพายมาส่งเจ้าประจำมาเป็นหมู่ ๆ ละ 3-4 คน ขนบทนนอกเมือง เช่น อำเภอลำดวน อำเภอลำทะเมนชัย ฯลฯ ทอผ้าไหมทางกระรอกด้วยไหมพื้นเมือง ไหมยอดที่เส้นเล็กมากแต่ยังใหญ่กว่าไหมนอก ดังนั้นเมื่อทำเป็นลูกลายจึงต้องควบห่าง ๆ กว่าไหมนอก การทอลายทางกระรอกจึงไม่ละเอียดประณีตเท่าผ้าที่ทอจากไหมนอก สีที่นิยมมีทั้งสีธรรมชาติและสีสำเร็จ สีธรรมชาติที่นิยมได้แก่ ครั่งมะเกลือ มะกาใบสมอ และไม้เหลือง (ไม้แกแร หรือเมิร์) มีมากท้องที่อำเภอนครบุรี และอำเภอสว่างนิคม สีสำเร็จหรือสีนอก ชาวบ้านสมัยก่อนเรียก ดอกคำ มีลักษณะเป็นเกล็ด มีน้อย มีทุกสี ย้อมสะดวก

ร้านขายไหมและทำไหมที่มีชื่อเสียงของนครราชสีมา เดิมมีร้านเดียวคือร้านแม่พานิชหรือร้านสามเฮง หรือสามเจริญ กุลสตรีเจ้าของทั้ง 3 เป็นชาวขามทะเลสอ ได้รับการฝึกฝนให้ทอผ้าจนชำนาญ เมื่อแต่งงานและเข้ามาอยู่ในเมือง คำขายสินค้าหลายอย่าง แต่ร้านสามเจริญค้าไหมเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณยายนกเขา ร้านสามเจริญได้ส่งไหมไปจ้างชนกลุ่มหนึ่ง เชื้อสายลาว ตั้งถิ่นฐานอยู่อำเภอลำดวน เป็นผู้รับทอผ้าไหมทางกระรอก ผ้าคันทาสมุก และอื่น ๆ ผ้าที่ทอนอกจากขายหน้าร้านแล้วยังมีพวกกุลามารับซื้อไปขายที่ชายแดนพม่า

บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอลำดวน จังหวัดนครราชสีมา มีความเชื่อในการใช้ผ้าของชาวอีสาน คำว่าโสภหรือโฉลก หมายถึงส่วนสัดหรือลักษณะ โสภนั้นมีทั้งโสภที่ดี เรียกว่า ฤกษ์โสภ (ฤกษ์โฉลก) และโสภที่ไม่ดีเรียกว่า ไม่ฤกษ์โสภ (ไม่ฤกษ์โฉลก) ใช้สำหรับวัดผ้า ดังเช่น “โสภผ้านุ่ง” โบราณท่านยังเชื่อว่า ผ้ามีส่วนเสริมบุคลิกให้โชค ให้ผลได้ ดังนั้น โบราณจารย์อีสานจึงได้ทำโสภ (โฉลก) ผ้าที่จะนำมาใช้นุ่งไว้โดยใช้ศอกวัด จากข้อศอกถึงปลายมือกำ เรียกว่า ศอกกำ ให้วางวัดผ้า แล้วจึงตัดนำมาใช้โสภมีดังนี้

1. ศอกกำ ผ้าห่อแฮ
2. ศอกกำ ผ้าแพะเชิง
3. ศอกกำ ผ้าสะเอ็งกิบม้า
4. ศอกกำ ผ้าไปค้ำเสียห้าพันคำ
5. ศอกกำ ผ้าค้องแขนคำเก้ากั้ง
6. ศอกกำ ผ้าแต่มีงมารดา
7. ศอกกำ ผ้าปีตาปันให้
8. ศอกกำ ผ้าได้แล้วห่มผีนอน

หมายความว่า ถ้าใช้ศอกกำวัดผ้าแล้วตักผ้าห่อแฮ ผ้าแพะเชิง ผ้าสะเอ็งกิบม้า ผ้าไปค้ำเสีย ห้าพัน คำถือว่าไม่ดี อัปโชค และต้องเสียของด้วย แต่ถ้าวัดแล้วตักผ้าค้องแขนคำเก้ากั้ง คือเป็นผ้านำโชค นุ่งไปทำการค้าใด ๆ จะสำเร็จมีโชคลาภ ถ้าตักผ้าแต่มีงมารดาและผ้าปีตาปันให้ คือเป็นผ้าคำคุณ เป็นผ้ามงคล นุ่งแล้วอยู่เย็นเป็นสุข แต่ถ้าวัดแล้วตักผ้าห่มผีนอน นับเป็นผ้าอัปมงคล ใส่แล้วจะเกิดอุบัติเหตุ มีคนปองร้ายเกิดไฟไหม้บ้าน

การทอผ้าไหมทางกระรอก ช่างทอจะทำให้มีความยาว 7 ศอกกำ เพื่อให้ได้ผ้าที่เป็นมงคล คือ ผ้าปีตาปันให้ และในการทอผ้าชนิดอื่น มิฉะนั้นคนในบ้านจะเสียชีวิต สำหรับการใส่ผ้า

ไหมหางกระรอก เป็นผ้าปกโลกศพหรือผ้าคลุมโลงศพนั้น ส่วนใหญ่เมื่อใช้แล้วลูกหลานจะถวายผ้าผืนนั้นให้วัดใช้ประโยชน์ต่อ แต่ถ้าต้องการผ้ากลับคืนมา เมื่อนำศพขึ้นเชิงตะกอน ก่อนเผาให้ม้วนผ้าเก็บเป็นก้อนกลม แล้วโยนข้ามโลงศพไปมา 3 ครั้ง โยน 2 ครั้งแรกไม่รับ ปล่อยให้ตกลงพื้น ให้รับในการโยนครั้งที่ 3 จึงนำผ้ากลับบ้านได้ หลังจากนั้น 7 วันหรือเมื่อมีการทำบุญให้ผู้ตาย ให้นำผ้าผืนนั้นมาบูชาให้พระนั่งสวดมนต์ จึงจะเป็นมงคลกับลูกหลานที่จะนำผ้านั้นมาใช้ต่อ

ความเชื่อในการทอผ้าและย้อมผ้าอื่น ๆ เช่น จะไม่ย้อมสีเส้นไหมในวันพระโดยเฉพาะการย้อมครั้ง เชื่อว่าสีจะไม่ติด หากมีใครในหมู่บ้านเสียชีวิต ทุกบ้านจะหยุดทอผ้า 3 วัน เพื่อไปช่วยงานบ้านผู้ตาย นอกจากนี้ ยังมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าไหมที่น่าสนใจคือ ประเพณีบุญดอกไหมดอกเงิน หลังจากทำบุญกฐินเมื่อเช้าข้างแรม ผู้ใหญ่บ้านจะประกาศกำหนดวันทำ “บุญดอกไหมดอกเงิน” เพื่อจะได้อุทิศบุญกุศลให้แก่บรรดาตัวไหมทั้งหลาย รวมถึงสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่บรรดาช่างทอผ้านำมาใช้ประโยชน์ในการทอผ้าไหม เมื่อถึงวันรวมคณะกรรมกรการ ๆ จะแห่เรือนไหมไปตามบ้าน แต่ละบ้านจะนำปอຍไหม (โนไหม) จะปอຍเล็กหรือปอຍใหญ่แล้วแต่ศรัทธา นำมาแขวน/พาดไว้บนหลังคา เรือนไหมห้อยย้อยลงมาเป็นหลังคาเส้นไหม แต่ละบ้านก็จะพากันถือต้นเงินของบ้านตนเอง (ต้นไม้ที่เสียบไม้เสียบเงิน แบบเดียวกับต้นผ้าป่า) เดินแห่ตามกันมาด้วยแล้วจะนำไปตั้งรวมกันไว้ที่ศาลากลางบ้าน เมื่อพระฉันจังหันแล้ว ประมาณเวลา 9-10 นาฬิกา คณะกรรมกรการ ๆ และชาวบ้านจะช่วยกันแห่เรือนไหมและต้นเงินตามไปวัด ทำพิธีถวายแบบเดียวกับถวายผ้าป่า นับเงินที่ได้จากต้นเงิน ซึ่งบางปีจะได้เป็นหลักแสน แต่ถ้ามีการจัดงานมหรสพฉลอง เงินอาจจะลดลงเหลือเพียง 2-3 หมื่นบาท สำหรับเส้นไหมที่ชาวบ้านให้มานั้น บางปีได้ถึง 30 กิโลกรัม กลุ่มทอผ้าในหมู่บ้านหรือแม่ค้าในตลาด อาจไปประมูลจากวัดกลับมาใช้งานต่อ วัดจะได้ปัจจัย (เงิน) จากต้นเงินและเส้นไหมไปใช้ทำนุบำรุงวัดต่อไป

สรุปได้ว่า ในพื้นที่ 4 ตำบล มีความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกที่ยาวนาน ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษดั้งเดิมจากรุ่นสู่รุ่นต่อเนื่องกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ในอดีตมีการทอผ้าไหมหางกระรอกไว้ใช้ ปัจจุบันการผลิตผ้าไหมหางกระรอกถือเป็นงานอาชีพเสริมที่นอกเหนือจากการประกอบอาชีพทางการเกษตร ทำนา ทำไร่ กรรมวิธีในการทอ วัตถุประสงค์ที่ใช้เครื่องมือในการทอ ในอดีตล้วนแต่เป็นภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม มีการปลูกหม่อน เลี้ยงไหมเอง สีที่ใช้เป็นสีที่ได้จากวัสดุธรรมชาติ ก็ที่ใช้ในการทอผ้าเป็นสีพื้นเมือง ขั้นตอนในการเตรียมวัตถุดิบ ตลอดจนการใช้วิธีตามภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษทั้งสิ้น จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2544 รัฐบาลได้จัดตั้งขึ้นโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) เพื่อให้แต่ละชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาสินค้าของชุมชนให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ มีจุดเด่น มีมูลค่าเพิ่มเป็นที่ต้องการของตลาด อันเป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหาความยากจนให้กับชุมชนในระดับรากหญ้าและเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาให้ความช่วยเหลือในด้านการบริหารการผลิต การตลาด การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้เป็นที่ต้องการของลูกค้าทั้งภายในและต่างประเทศ โครงการนี้ทำให้แต่ละชุมชนในท้องถิ่นมีการตื่นตัวร่วมกันศึกษา ค้นหากฎมีปัญญาดั้งเดิมของตนที่บรรพบุรุษได้สั่งสมสืบทอดส่งต่อมาให้ นำจุดเด่นของภูมิปัญญานั้นมาพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ชุมชนของตนให้มีคุณภาพ มีจุดขายและสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ รวมถึงการนำเรื่องราวความเป็นมาของกลุ่มชนของภูมิปัญญาดังกล่าวนั้นมาเขียนประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ชุมชนของ

ตนให้เป็น จุดขายที่น่าสนใจเพิ่มคุณค่าของสินค้าขึ้นมา ด้วยเป็นจุดเริ่มต้นของการค้นหาเอกลักษณ์ของกลุ่มชนและเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ชุมชนนั่นเอง

สภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา

การศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา ทำให้มีข้อมูลอันเป็นประโยชน์และแนวทางที่จะช่วยให้หน่วยงานภาครัฐได้รู้และเข้าใจสภาพปัจจุบันและปัญหาของการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา ไปสู่ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการยอมรับทั้งตลาดภายในและต่างประเทศได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ผ้าไหมทางกระรอกนิยมทอเพื่อใช้เองในครอบครัว ทอไว้เป็นของฝากเครือญาติที่มาเยี่ยมเยียน ทอไว้ขายเป็นรายได้เสริมในการดำรงชีวิตยามว่างจากการทำนาทำไร่ การผลิตผ้าไหมทางกระรอกมีความแตกต่างจากอดีตมาก เนื่องจากกระแสการเปลี่ยนแปลงตามแบบวัตถุนิยม สื่อและวัฒนธรรมตะวันตกมีผลต่อวิถีชีวิตของชาวชุมชนมากขึ้น ส่งผลให้ภูมิปัญญาดั้งเดิมกำลังจะเลือนหายไป กลุ่มคนวัยหนุ่มสาวในชุมชนไม่สนใจอาชีพด้านการทอผ้าหรือผลิตผ้าไหมทางกระรอก ซึ่งเคยมีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมารุ่นแล้วรุ่นเล่า ส่วนคนที่ยังประกอบอาชีพด้านการทอและผลิตผ้าไหมทางกระรอก ก็ได้เปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตจากเดิมที่เคยใช้วัสดุจากธรรมชาติในการย้อมสีเส้นไหมเป็นการใช้สีเคมี เพราะง่ายและสะดวกกว่า ขั้นตอนการผลิตผ้าไหมทางกระรอกมี 11 ขั้นตอน ดังนี้

1. การหาวัตถุดิบ ซึ่งได้แก่ เส้นไหมดิบ สีธรรมชาติและสีเคมี ต่างฟอกไหม สารส้ม แต่ก่อนที่จะได้เส้นไหมนั้น ปัจจุบันชาวบ้านจึงนิยมซื้อเส้นไหมคุณภาพดี นำมาย้อมแล้วทอเป็นผืนให้เป็นลวดลายตามความต้องการ มากกว่าที่ยังคงเลี้ยงไหมและสาวไหมเอง
2. การหาเครื่องมือ ซึ่งได้แก่ กง อัก หลา หลอดกรอไหมใช้สำหรับใส่เส้นไหม อัง กระสวย ก็ทอผ้า พิมพ์ (พันหวี) ตะกอก กรรไกร ผัง เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทอผ้าดังที่กล่าวมานี้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รับเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษของตนเอง และมีไว้ในครัวเรือนแทบจะทุกหลังอยู่แล้ว
3. การฟอกไหม คือ การแยกไขมันออกจากเส้นไหมเพื่อป้องกันการย้อมสีไม่ติด
4. การย้อมสีไหม ในสมัยก่อนนิยมใช้สีจากธรรมชาติ แต่ปัจจุบันการย้อมด้วยสีธรรมชาติเริ่มหายไป เนื่องจากมีสรีวิทยาศาสตร์เข้ามาแทนที่เพราะหาซื้อง่ายตามร้านขายเส้นไหมหรือผ้าไหม เมื่อละลายน้ำจะแตกตัวเร็ว ย้อมง่าย สีสดใส ราคาค่อนข้างถูกทนต่อการซักค่อนข้างดี
5. การกวักไหม เป็นขั้นตอนหลังจากที่ได้มีการย้อมสีไหม มีวัตถุประสงค์ที่จะแยกเส้นไหมให้ออกเป็นเส้นๆ ไม่ให้ติดหรือพันกัน และเป็นการสำรวจเส้นไหมให้มีความเรียบร้อย ไม่ขาด ซึ่งจะช่วยให้สะดวกในการสาวไหม อันเป็นกรรมวิธีในขั้นตอนต่อไป โดยจะนำเส้นไหมมากรอเข้า “กง” แล้วนำไปหมุนเข้า “อัก” เพื่อตรวจหาปมปมหรือตัดแต่งเส้นไหมที่ไม่เท่ากันออก แล้วจึงเอาเข้าเครื่องปั่นเพื่อให้เส้นไหมแน่นขึ้น ก่อนที่จะหมุนเข้ากงอีกครั้ง เพื่อรวมเป็นใจ
6. การทำเส้นพุ่งและเส้นยืน ขั้นตอนการเตรียมเส้นไหมจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

1) การเตรียมเส้นไหมพุ่ง เป็นการนำเส้นไหมที่จะใช้ในการทอผ้าตามลวดลายที่ต้องการมาเข้าเครื่องกรอเส้นไหมเข้ากับหลอด ตามจำนวนที่เราต้องการใช้เป็นเส้นพุ่งในการทอผ้า และเพื่อให้ได้เส้นไหมที่พร้อมสำหรับการไปใช้ในกระบวนการต่อไป

2) การเตรียมไหมเครื่อ (ไหมเส้นยืน) เป็นกรรมวิธีหลังจากการปั่นใส่หลอดเรียบร้อยแล้วก็ให้นำด้ายเหล่านั้นไปใส่เครื่องเดิน ซึ่งมีราวสำหรับบรรจุหลอดด้ายลงแคร์สำหรับเดินเส้นไหมต่อไป เมื่อเดินเส้นด้ายเสร็จแล้วก็จะปลดเอาด้ายออกมาจากแคร์และขมวดให้เป็นลูกโซ่เพื่อป้องกันมิให้เส้นด้ายยุ่ง นำเก็บสำหรับหวีหรือคันไหมต่อไป

7. การคันไหม เป็นกรรมวิธีนำเอาเส้นไหมที่เตรียมไว้สำหรับเป็นไหมเครื่อไปคัน (กรอ) ให้ได้ความยาวตามจำนวนผืนของผู้ทอผ้าไหมตามที่ต้องการโดยใช้หลักคัน ขั้นตอนในการคันไหม คือ ดึงปลายด้ายจากทุก ๆ หลอดมารวมกันตามลำดับที่จัดเรียง จากนั้นคล้องเส้นยืนทั้งหมดแล้วนำมาพันบนหลักคันเพื่อทำเป็นเส้นยืน จากนั้นจึงสาวไหมวนกลับไป-มาคล้องที่หลักคันเริ่มจากซ้ายหรือขวาขึ้นกับการคำนวณจำนวนผ้าที่ต้องการทอ

8. การสืบไหมใส่ฟืม คือ การสอดเส้นด้ายที่ผ่านการเดินด้ายแล้วมาร้อยใส่ในช่องฟันหวีหรือ ฟืม ซึ่งมีลักษณะเป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทำจากไม้ หรือ โลหะ มีฟันเป็นซี่ ถี่ๆ คล้ายหวี เป็นช่องสำหรับสอดไหมยืน ฟันหวีหรือฟืม ทำหน้าที่กระทบไหมพุ่งที่สอดขัดกับไหมยืนให้เรียงชิดกัน

9. การออกแบบลวดลาย ใช้เทคนิคการควบเส้นในการสร้างลวดลายและสีเหลืองมันของเส้นใยในผืนผ้าด้วยขั้นตอนก่อนการทอ โดยเลือกเส้นใยไหมที่มีสีอ่อนแตกต่างกัน เช่น สีเขียวกับสีดำ สีขาวกับสีเขียว สีแดงกับสีเหลือง โดยนำมาปั่นตีเกลียวรวมกันเป็นเส้นเดียว ซึ่งเส้นไหมที่ตีเกลียวนี้สามารถใช้เป็นทั้งไหมเส้นพุ่งหรือไหมเส้นยืน การทอผ้าควบเส้น เป็นศิลปะการทอผ้าที่มีมาแต่อดีต สืบทอดกันมานานทั่วทุกภูมิภาคโดยเฉพาะในภาคอีสานตอนใต้ การทอผ้าควบเส้นใช้เทคนิคการทอขัดแบบธรรมดา เมื่อทอเสร็จเป็นผืนผ้า เนื้อผ้าจะมีลักษณะของสีเหลืองมันกันเป็นมันวาว มองดูคล้ายกับหางของกระรอก จึงเรียกว่า ผ้าหางกระรอก ซึ่งมีความสวยงามด้วยภูมิปัญญาต่างๆของชุมชนพื้นบ้าน

10. การเก็บตะกรอ หมายถึงการที่เรานำด้ายที่จะทอซึ่งขึ้นบนก็เสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็มาถึงขั้นตอนการเก็บตะกรอ โดยการเก็บลวดลายหรือแบบที่เราจะทอตามที่ต้องการผูกเข้ากับเท้าเหยียบให้เรียบร้อยก่อน เมื่อเก็บตะกรอตามแบบที่เราต้องการเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็สามารถเริ่มการทอผ้าได้เลย

11. การทอผ้าไหมหางกระรอก กรรมวิธีในการทอผ้าไหมหางกระรอกใช้วิธีการเดียวกับทอผ้าพื้นทั่วไป ต่างกันที่การทำเส้นพุ่งต้องใช้ไหม 2 เส้นนำมาตีเกลียวหรือควบด้วยวิธีปั่นเส้นพุ่ง 2 เส้นให้เป็นเส้นเดียวกัน เส้นหนึ่งจะเป็นสีของไหมยืน อีกเส้นหนึ่งต้องเลือกสีให้กลมกลืนเหลือง จึงเรียกไหมนี้อีกอย่างหนึ่งว่า ไหมลูกกลาย นำไปพุ่งกับเส้นยืนทอออกมาเป็นเนื้อผ้า แลดูเป็นเส้นฝอยฟูเหลือง ละเอียด

ปัจจุบันมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติ รวมถึงสำนักงานเกษตรจังหวัด และสถาบันการศึกษาได้ร่วมมือกันเป็นภาคีการพัฒนาให้ผ้าทอพื้นบ้านของกลุ่มอาชีพทอผ้าได้มีการพัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์ ได้รับการคัดสรรเพื่อรับรองมาตรฐาน OTOP จาก 1-2 ดาว ให้เป็น 3-5 ดาว ในโครงการต่าง ๆ อาทิ โครงการ KBO เป็นต้น ส่วนหนึ่งของกระบวนการการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นบ้านจะต้องมีการสืบค้นถึงประวัติชุมชน ภูมิปัญญาการทอผ้า จุดเด่นของผ้าแต่ละประเภทของชุมชนเพื่อนำมาประมวลเขียนเป็นตำนานเรื่องราวของผ้าที่จะเป็นการประชาสัมพันธ์แหล่งการผลิต และให้ข้อมูลแก่ผู้ซื้อสินค้า เพิ่มมูลค่า และคุณค่าให้กับผ้าทอของกลุ่มนั้นๆ ในขณะเดียวกันโดยภาพรวม จังหวัดนครราชสีมาได้มีการศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของเมืองนครราชสีมา กลุ่มชนต่าง ๆ ที่เป็นชาวเมือง

นครราชสีมา จากอดีตสู่ปัจจุบัน ตลอดจนภูมิปัญญา การทอผ้าของกลุ่มชนนั้น ๆ โดยเฉพาะกลุ่มชนไท-ลาวซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ พบว่า “ผ้าไหมหางกระรอก” เป็นผ้าเอกลักษณ์ประจำจังหวัดนครราชสีมา และช่วยกันฟื้นฟูส่งเสริมให้กลุ่มทอผ้าทั้งหลายกลับมาทอผ้าหางกระรอกให้มีคุณภาพงดงามเช่นเดิม รวมถึงการพัฒนาตลาด การให้สี เทคนิค การทอ ผ้าไหมหางกระรอกให้มีควมสวยงาม ร่วมสมัย เพื่อให้คนรุ่นปัจจุบันหันมานิยมใช้ผ้าหางกระรอกตัดเสื้อผ้าสวมใส่กันอีกครั้ง

ในส่วนของสถาบันการศึกษา นางอ้อยทิพย์ เกตุเอม ได้ทำการวิจัยในโครงการวิจัยหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ในกิจกรรม ส่งเสริมการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์ระดับชุมชนในผ้าทอพื้นบ้านทุกภูมิภาคและอาหารแปรรูป 4 เครื่องใช้ผลิตภัณฑ์ในภาคกลาง กรณีศึกษา ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมหางกระรอกบ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา และบ้านหลุ่งประดู่ อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา ภายใต้ความร่วมมือระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สถาบันราชภัฏนครราชสีมา และกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ในปี พ.ศ. 2546 และงานวิจัยโครงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมหางกระรอกปี พ.ศ. 2549 ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) งานวิจัยทั้ง 2 งานใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีกระบวนการศึกษาประวัติความเป็นมาของผ้าไหมหางกระรอก กระบวนการผลิตและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมหางกระรอก นักวิจัยและกลุ่มทอผ้าไหมทั้ง 2 กลุ่ม ในปี พ.ศ. 2546 และ 11 กลุ่ม ในปี พ.ศ. 2549 ได้เรียนรู้ร่วมกัน ทดลองพัฒนากระบวนการผลิต และรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ของผ้าหางกระรอก ตลอดจนนำออกสู่ตลาดเพื่อทดสอบ แล้วนำมาสรุปบทเรียนของการเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้ผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยและผู้เกี่ยวข้องได้เห็นคุณค่าความสำคัญของผ้าไหมหางกระรอก จึงช่วยกันประชาสัมพันธ์ให้ผ้าไหมหางกระรอกเป็นที่รู้จักขึ้นมาอีกครั้ง หลังจากเลือนหายไปในกลุ่มชนคนโคราชรุ่นใหม่ ผ่านเวทีการนำเสนองานวิจัย ผ่านการเขียนบทความและเสนอความเห็นต่อหน่วยงานราชการหลายหน่วยงานในที่ต่าง ๆ ทำให้หลายหน่วยงานได้ให้ความสนใจ อาทิเช่น ปี พ.ศ. 2552 องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครราชสีมา ในยุคของ นายแพทย์สำเร็จ แหียงกระโทก ซึ่งให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมโคราช โดยประยุกต์ให้เหมาะกับกาลเทศะ ยุคสมัย พื้นฟูอาหารโคราช ทั้งผัดหมี่โคราช ส้มตำโคราช ทำนายนายองค์การบริหารส่วนจังหวัดและคณะ เป็นแกนหลักร่วมกับกองส่งเสริมอาชีพ ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูผ้าไหมหางกระรอกอีกครั้ง โดยเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา โดยมีอาจารย์อ้อยทิพย์ เกตุเอม และคณะ ได้เข้ามามีส่วนร่วมทำโครงการพัฒนาภูมิปัญญาการทอผ้าไหมหางกระรอก การพัฒนาอาชีพกลุ่มทอผ้าไหมหางกระรอก การจัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์ให้หน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะหน่วยงานในองค์การบริหารส่วนจังหวัดสวมใส่เสื้อที่ใช้ผ้าไหมหางกระรอกตัดเย็บเพื่อเป็นตัวอย่างให้กับประชาชนชาวนครราชสีมา และหน่วยงานอื่น ๆ ซึ่งได้ผลในระดับหนึ่ง นอกจากนี้ในการพัฒนาทักษะฝีมือการทอผ้าไหมหางกระรอก และการพัฒนาลายผ้าไหมหางกระรอกให้สวยงามทันสมัย ทางองค์การบริหารส่วนจังหวัดนครราชสีมา ได้จัดกิจกรรมฝึกอบรมให้ความรู้แก่กลุ่มทอผ้ากระรอก พร้อมกับจัดกิจกรรมการประกวดทอผ้าไหมหางกระรอก ทั้งแบบโบราณและแบบประยุกต์ถึง 2 ครั้ง นับเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาผ้าลายเอกลักษณ์ของจังหวัดนครราชสีมา

ในปี พ.ศ. 2553 สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดนครราชสีมา ได้ดำเนินโครงการผ้าลายเอกลักษณ์ของจังหวัดขึ้น โดยดำเนินกิจกรรมต่อเนื่องจากกิจกรรมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนครราชสีมาเพื่อเชื่อมโยงองค์ความรู้ และกิจกรรมกลุ่มให้ก้าวหน้าต่อไป โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมฝึกอบรม การให้ความรู้แก่กลุ่มทอผ้าในเรื่องการออกแบบลวดลายผ้าเอกลักษณ์ การให้สีในการตีเกลียวเส้นทางกระรอก การให้สีในผ้าลายเอกลักษณ์ เพื่อให้ได้ผ้าลายเอกลักษณ์ที่สวยงามยิ่งขึ้น จากนั้นจึงให้กลุ่มทอผ้ารับวัสดุไปทอผ้าลายเอกลักษณ์ อันประกอบด้วย ลายทางกระรอกอาจมีลายมัดหมี่ผสมมาได้บ้างเล็กน้อยเพื่อความสวยงาม หรือใช้เทคนิคการทอผ้าอื่น ๆ เพื่อเพิ่มความงามของเนื้อผ้า ทำให้ได้ผ้าทางกระรอกประยุกต์ที่เหมาะสมกับการนำมาใช้งานในปัจจุบัน

ในส่วนของการวิเคราะห์ปัญหาของการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งทำให้มีข้อมูลอันเป็นประโยชน์และแนวทางที่จะช่วยให้หน่วยงานภาครัฐได้รู้และเข้าใจปัญหาของการพัฒนา การผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา ไปสู่ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการยอมรับทั้งตลาดภายในและต่างประเทศได้กว้างขวางยิ่งขึ้น คือพบว่าชาวชุมชนส่วนใหญ่ยังคงที่มีฐานะยากจนขาดเงินทุนหมุนเวียน นโยบายส่งเสริมสนับสนุนผ้าไหมทางกระรอกเปลี่ยนแปลงบ่อยและไม่ต่อเนื่อง ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องยังไม่มีบูรณาการการทำงานร่วมกันเท่าที่ควร คณะกรรมการกองทุนและกลุ่มต่าง ๆ ขาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารงาน ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านภาวะเศรษฐกิจ ค่าครองชีพสูงขึ้น ราคาปัจจัยการผลิตแพงขึ้น ทำให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้น ชาวบ้านไม่มีความรู้ในการประกอบอาชีพทอผ้าไหม ขาดการวางแผนการผลิตที่ดีและต่อเนื่อง ส่งผลให้วัตถุดิบ บางประเภท เช่น เส้นไหม ต้นหม่อนที่ใช้เลี้ยงไหมไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงไหม พันธุ์ไหมที่มีคุณภาพมีจำนวนไม่เพียงพอและไม่ได้คุณภาพตามที่ต้องการ บางอย่างจึงต้องนำเข้าจากที่อื่นซึ่งมีราคาแพง ทำให้ต้นทุนการผลิตบางอย่างมีราคาสูงและไม่ได้คุณภาพตามที่ต้องการ ชาวบ้านขาดความสนใจที่จะประกอบอาชีพเสริมหรือรวมกลุ่มอาชีพด้านการทอผ้าไหม ส่งผลให้กลุ่มทอผ้าไหมทางกระรอกและการผลิตผ้าไหมทางกระรอกมีจำนวนน้อยลง การผลิตผ้าไหมทางกระรอกที่มีคุณภาพดีขึ้นอยู่กับผู้ผลิตที่เป็นผู้ที่มีประสบการณ์และมีความชำนาญมาก ซึ่งปัจจุบันมีจำนวนน้อยมากและไม่ค่อยได้ถ่ายทอดกันเท่าที่ควร เนื่องจากคนรุ่นหลังเดินทางออกจากหมู่บ้านเพื่อไปเรียนหนังสือหรือไปทำงานต่างจังหวัดจำนวนมาก อีกทั้งกลุ่มทอผ้าไหมส่วนใหญ่ยังหันมาผลิตผ้าไหมมัดหมี่ธรรมดามากกว่าผ้าไหมทางกระรอก ขาดการประชาสัมพันธ์ให้ผู้บริโภครู้จักผ้าไหมทางกระรอก ไม่มีสถานที่จำหน่ายหรือจัดการแสดงเฉพาะเรื่องผ้าไหมทางกระรอกอย่างถาวร จึงส่งผลให้ภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกในพื้นที่ทั้ง 4 แห่งกำลังค่อย ๆ สูญหายไป

ปัญหาสำคัญของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตสินค้าจากงานหัตถกรรมพื้นบ้านในด้านต่าง ๆ ทั้งในเขตเมืองและในชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศ ก็คือการขาดความรู้ ความเข้าใจด้านการออกแบบและพัฒนาด้านบรรจุภัณฑ์ไปในทิศทางที่เหมาะสมกับตัวสินค้าที่ผลิต ขาดมุมมองและวิสัยทัศน์ทางการตลาด การสร้างช่องทางในการจัดจำหน่ายสินค้า การเลือกใช้ตราสินค้า การไม่รู้จักรักที่จะเลือกใช้วัตถุดิบบรรจุภัณฑ์ที่ถูกต้องและเหมาะสมกับตัวสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชน จำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ไม่ได้ดีเท่าที่ควร ดังนั้นจึงควรที่จะต้องมีการมีหน่วยงานไม่ว่าจะเป็นภาครัฐบาลหรือเอกชนเข้ามาให้การสนับสนุนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ กัน ในส่วนของกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม จะมีส่วนงานบรรจุภัณฑ์และการพิมพ์ให้บริการส่งเสริมและสนับสนุนในการพัฒนาบรรจุภัณฑ์และการพิมพ์ โดยจะให้คำปรึกษาแนะนำพัฒนารูปแบบบรรจุภัณฑ์ ฝึกอบรม

สัมมนา จัดประกวดการออกแบบบรรจุภัณฑ์และเผยแพร่ทางวิชาการบรรจุภัณฑ์ในรูปแบบของสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์และสื่ออื่น ๆ คุณลักษณะของบรรจุภัณฑ์ที่ดีนั้น จะต้องตอบสนองความต้องการในหลายด้าน คือ สามารถปกป้องตัวผลิตภัณฑ์ได้ มีรูปทรงของบรรจุภัณฑ์ที่สามารถเคลื่อนย้ายได้สะดวก มีต้นทุนราคาบรรจุภัณฑ์ที่สอดคล้องกับราคาผลิตภัณฑ์ที่บรรจุอยู่ภายใน บรรจุภัณฑ์ที่ดีจะต้องสามารถที่จะสื่อสารตัวผลิตภัณฑ์ที่อยู่ภายในได้ การออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่ดีควรจะเน้นที่ประโยชน์การใช้สอย ความประหยัด มีความเรียบง่ายและการรักษาสภาพแวดล้อม รวมไปถึงสิ่งที่จะต้องคำนึงก็คือการใช้งบประมาณในการจัดทำบรรจุภัณฑ์ ซึ่งหากวิเคราะห์ในขณะนี้แล้วสินค้าจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนหรือกลุ่ม OTOP ในประเทศไทย ล้วนมีจุดแข็งอยู่ที่การพัฒนาที่ตัวบรรจุภัณฑ์ ส่วนจุดอ่อนก็คือการพัฒนาบรรจุภัณฑ์นั้นต่างกลุ่มต่างทำ ซึ่งแท้จริงแล้วควรจะกระทำร่วมกันในลักษณะของการบูรณาการซึ่งจะทำให้การพัฒนาที่มีทิศทางและยังจะช่วยลดต้นทุนในการจัดทำบรรจุภัณฑ์ได้อีกด้วยสรุปแล้วการออกแบบ บรรจุภัณฑ์ สำหรับสินค้าจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนหรือกลุ่ม OTOP ต่าง ๆ ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ยังไม่มีความรู้อย่างลึกซึ้งซึ่งยังมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการออกแบบสร้างสรรค์บรรจุภัณฑ์ โดยเฉพาะกลุ่มวิสาหกิจชุมชนหรือกลุ่ม OTOP ที่มีจะเน้นการออกแบบที่ความสวยงาม แต่ไม่มีงบประมาณมากเพียงพอ เพราะอาจจะตั้งเป้าหมายว่าบรรจุภัณฑ์ที่สวยงามจะสามารถดึงดูดความสนใจให้ผู้บริโภคเลือกซื้อสินค้า แท้จริงแล้วกลับเป็นภาระในการเพิ่มต้นทุนของสินค้าที่จะขายโดยไม่สมควร อย่างไรก็ตามสิ่งที่ควรคำนึงถึงก็คือ การสร้างตราสินค้า (Brand) เพื่อให้ผู้บริโภคได้จดจำในตัวผลิตภัณฑ์จะดีกว่า เพราะส่วนใหญ่แล้วการเลือกซื้อสินค้านั้น ผู้บริโภคจะคำนึงถึงเป็นอันดับแรกก็คือคุณภาพของผลิตภัณฑ์นั่นเอง

นอกจากนี้ ค่านิยมในการใช้ผ้าไหมหางกระรอกในปัจจุบันแทบไม่หลงเหลืออยู่เลย ส่งผลให้การผลิตผ้าไหมเพื่อใช้สอยมีจำนวนลดน้อยลง เปลี่ยนวัตถุดิบประสงค์เป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายมากขึ้น ทำให้การทอผ้าไหมต้องพึ่งพาตลาดภายนอกมากขึ้น ในขณะที่กระแสวัฒนธรรมที่มาจากภายนอกทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น โดยชุมชนได้รับจากสื่อทั้งโทรทัศน์และสื่อออนไลน์ ทำให้เกิดค่านิยมใหม่ ๆ จากต่างวัฒนธรรมกันมากขึ้น ทำให้ผู้คนหันมานิยมผ้าที่ผลิตจากโรงงานมากกว่า เพราะมีราคาถูกและมีแบบให้เลือกมากมายตามแฟชั่นสมัยนิยม ตรงข้ามกับลวดลายและสีสันของผ้าไหมที่ยังไม่เป็นที่ต้องการของผู้บริโภค ไม่สะดุดตา ผู้บริโภคเห็นว่าผ้าไหมหางกระรอกมีราคาแพงกว่าผ้าทอประเภทอื่น ขาดการส่งเสริมรูปแบบผลิตภัณฑ์ตามที่ตลาดต้องการ คนรุ่นใหม่ไม่สนใจที่จะเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมเพราะเห็นว่าไม่ทันสมัย และไม่สนใจที่จะสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าไหมเท่าที่ควร

แนวทางการอนุรักษ์ และพัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา

การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ และพัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ทำให้มีข้อมูลอันเป็นประโยชน์และแนวทางที่จะช่วยให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ทราบแนวทางการอนุรักษ์ และพัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา และมีข้อมูลที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการหาโอกาสให้แก่ผลิตภัณฑ์แล้วนำเสนอผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมให้ตรงกับกับความต้องการของลูกค้า ที่มีความหลากหลายและตรงกับระดับความต้องการของกลุ่มผู้บริโภคมากขึ้น

กิจกรรมการทอผ้าไหมทางกระรอกในจังหวัดนครราชสีมา นั้นมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิม ตลอดจนจรรยาวิธีในการผลิตสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีพัฒนาการโดยการดัดแปลงผ้าไหมทางกระรอกเป็นผลิตภัณฑ์ในรูปแบบและประโยชน์ใช้สอยที่นอกเหนือจากการนำมาทำเป็นเฉพาะเครื่องนุ่งห่มอย่างต่อเนื่อง โดยในแต่ละหมู่บ้าน/ชุมชนมีขั้นตอนการผลิตในรูปแบบที่ผสมผสานกันระหว่างการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่กับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิม ซึ่งยังยึดความเชื่อและคตินิยมของหมู่บ้าน/ชุมชนเป็นเกณฑ์ กิจกรรมการทอผ้าไหมทางกระรอกเป็นวัฒนธรรมและเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชุมชนที่สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยยังได้พบว่า แนวทางการอนุรักษ์ การผลิตและการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา เกิดจากการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมกับการพัฒนารูปแบบการใช้งานที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจังหวัดนครราชสีมา ในพื้นที่ทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ บ้านคู ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย, บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว, บ้านพะวงดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง และกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกกอก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา มี 8 วิธี คือ การใช้ การเก็บกัก การรักษา/ซ่อมแซม การฟั่นฟู การพัฒนา การป้องกัน การสงวนและการแบ่งเขต และได้นำมาวิเคราะห์สรุปเป็นวิธีการที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถใช้เป็นกรอบ ในการจัดทำนโยบาย/มาตรการและแผนงาน/โครงการ เพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา แบ่งเป็น 4 ด้าน ดังนี้ การฝึกอบรม, การเพิ่มพูนทักษะ, การพัฒนาเทคโนโลยี, การจัดการสมัยใหม่

ด้านการฝึกอบรม หน่วยงานราชการในส่วนกลาง เช่น กรมหม่อนไหม และสำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกมากขึ้น ได้จัดทำนโยบายให้โรงเรียนประจำชุมชนดำเนินการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนหลักสูตรด้านการผลิตผ้าไหมทางกระรอกสำหรับนักเรียน โดยได้เชิญปราชญ์ชาวบ้านผู้มีความชำนาญและมีความรู้เรื่องผ้าไหมทางกระรอกเป็นอย่างดีไปเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ รวมทั้งยังมีทำการวิจัยและเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้าน เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิต ผ้าไหมทางกระรอกผ่านทางโครงการต่าง ๆ เช่น การจัดฝึกอบรมและดูงานเพื่อให้ความรู้แก่ชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ การฝึกอบรมเรื่องการย้อมสีธรรมชาติ การทดลองใช้วัสดุทางธรรมชาติมาช่วยส่งเสริมการผลิตเส้นไหม การออกแบบลวดลายเพื่อการผลิตผ้าไหมทางกระรอกแบบสมัยใหม่ การพัฒนาและแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมทางกระรอก รวมถึงการพัฒนาและแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่ได้จากกรรมวิธีการการเลี้ยงไหมและผลิตผ้าไหมทางกระรอกด้วย

นอกจากนี้ ยังได้จัดอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกให้ผู้ผลิตผ้าไหมทางกระรอกตระหนักและให้ความสำคัญกับลักษณะผลิตภัณฑ์ที่ลูกค้าต้องการในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. การออกแบบ รูปร่าง เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้ลูกค้าตัดสินใจซื้อ
2. ความคุ้มค่า ลูกค้าจะซื้อในสิ่งที่คุณค่าเหมาะสมกับราคา
3. ความปลอดภัย ความปลอดภัยเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่ง ซึ่งต้องรับประกันได้ว่าผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นมีความปลอดภัยที่จะนำมาใช้ประโยชน์
4. คุณภาพ ผลิตภัณฑ์ต้องมีคุณภาพแต่ไม่ควรทำให้ผลิตภัณฑ์ราคาสูงเกินไปจนกลุ่มเป้าหมายไม่สามารถซื้อได้

ด้านการเพิ่มพูนทักษะ มีการดำเนินการส่งเสริมและสนับสนุนให้ผ้าไหมทางกระรอกเป็นผ้าลายเอกลักษณ์ของจังหวัด โดยการจัดกิจกรรมพัฒนาทักษะฝีมือให้กับกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมผ่านโครงการต่างๆ ในยุทธศาสตร์ใหม่จังหวัด รวมถึงการจัดกิจกรรมส่งเสริมการประกวดการทอผ้าไหมทางกระรอกของสำนักงานพัฒนาชุมชน ในเทศกาลประจำปีของจังหวัด เช่น งานย่าโม มีการประชาสัมพันธ์ผ่านทางแผ่นพับ ป้ายประชาสัมพันธ์ การจัดงานและจัดนิทรรศการอย่างต่อเนื่อง มีศูนย์เรียนรู้ชุมชนสำหรับชาวบ้าน ทั้งยังเป็นศูนย์รวมของการรวมกลุ่มกันทำผลิตภัณฑ์โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหลัก พัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและสนับสนุนให้ชุมชนเข้าถึงแหล่งทุนและพัฒนาขีดความสามารถในการบริหารจัดการและการตลาด เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก หน่วยงานของภาครัฐและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานอยู่ในท้องถิ่น สามารถเข้าใจลักษณะปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ของผู้ประกอบการหรือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตผ้าไหมทางกระรอก จึงมีการเข้าถึงพื้นที่และให้บริการกลุ่มชาวบ้านโดยตรงเพื่อการสนับสนุนส่งเสริม อนุรักษ์และพัฒนาทางด้านหัตถกรรมผ้าไหมทางกระรอกของจังหวัดนครราชสีมาอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยพัฒนาในทุก ๆ ด้านพร้อมกันนับตั้งแต่การพัฒนาด้านวัตถุดิบ ส่งเสริมให้การกักขังเงินทุนหมุนเวียน การพัฒนาการผลิตการตลาดอย่างครบวงจรซึ่งจะช่วยให้เศรษฐกิจและสังคมของประชาชนดีขึ้น และยังเป็นการช่วยอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทยไปพร้อมกับการมีเศรษฐกิจอย่างพอเพียงที่ผู้ประกอบการหรือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตผ้าไหมทางกระรอกสามารถพัฒนาตนเองให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืนอีกด้วย

ด้านการพัฒนาเทคโนโลยี มีการใช้เทคโนโลยีในการพัฒนาคุณภาพและผลิตภัณฑ์งานทอผ้าไหมทางกระรอก โดยมีแนวทางสำคัญ 4 ด้าน คือ

1. ด้านปัจจัยการผลิต มุ่งส่งเสริมให้ผู้ผลิตเลือกใช้ปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพในท้องถิ่น การปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิต พัฒนาประสิทธิภาพ ทักษะฝีมือ แรงงานการผลิต
2. ด้านผลิตภัณฑ์ พัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์การแปรรูปและการบรรจุหีบห่อให้ถึงระดับที่ได้รับการรับรองจากหน่วยงาน การมีกระบวนการผลิตที่ได้มาตรฐาน
3. การสร้างความสมดุลของการผลิตกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยสนับสนุนการผลิตและแปรรูปภายใต้แนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืน สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตเพื่อประหยัดพลังงาน
4. การสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ให้กับกลุ่มผู้ผลิตให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ในเรื่องการพัฒนาการผลิตและปฏิบัติการตลาด การบริหารจัดการกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นการสร้างรากฐานการผลิตของประเทศให้เข้มแข็งและยั่งยืน

ด้านการจัดการสมัยใหม่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครราชสีมา มีการกำหนดขอความร่วมมือไปยังโรงเรียนต่าง ๆ ในสังกัดขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ฯ โดยให้คณะครู อาจารย์ และผู้บริหาร แต่งกายด้วยผ้าไหมทางกระรอก สนับสนุนให้ผ้าไหมทางกระรอกเป็นผ้าลายเอกลักษณ์ของจังหวัดและส่งเสริมการใช้ผ้าไหมทางกระรอกในชีวิตประจำวัน ทางจังหวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดกิจกรรมรณรงค์ให้ทุกหน่วยงานสวมใส่เสื้อผ้าหรือแต่งกายด้วยผ้าไหมทางกระรอก อาทิตย์ละ 1 วัน เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมกันในการเป็นคนโคราชซึ่งมีวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยเฉพาะตน ทั้งยังเป็นส่งเสริมการตลาดให้กับกลุ่มทอผ้าของจังหวัดนครราชสีมา เพิ่มรายได้ให้กับกลุ่ม นำไปสู่การ

แก้ปัญหาความยากจนให้กับคนในระดับรากหญ้าโดยตรง รวมทั้งเป็นการส่งเสริมรายได้ให้กับกลุ่มทอผ้าไหมทางกระรอกด้วย

กลุ่มผู้ผลิตและวิสาหกิจชุมชนผ้าไหมทางกระรอก มีการสร้างเครือข่ายให้หัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งเป็นความร่วมมือ ความสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนในรูปแบบต่างๆ ระหว่างผู้ประกอบการด้วยกัน ความร่วมมือหรือความเป็นกลุ่มเป็นก้อนที่เกิดขึ้นจะทำให้เกิดเป็นพลังของกลุ่ม และพลังนี้ช่วยให้ธุรกิจบรรลุเป้าหมายในด้านใดด้านหนึ่งโดยที่ผู้ประกอบการรายเดียวไม่สามารถทำได้สำเร็จ ปัจจุบันการแข่งขันในโลกธุรกิจมีความซับซ้อนสูง ผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อมจัดเป็นหน่วยเล็ก ๆ หน่วยหนึ่งในสังคม เมื่อต่างคนต่างประกอบธุรกิจของตนเองอย่างโดดเดี่ยว แต่ละคนจึงรู้เพียงรูปแบบเดิม ๆ ที่ตนทำอยู่เท่านั้น ไม่มีการพัฒนาขีดความสามารถทางธุรกิจให้เพิ่มขึ้น รวมทั้งไม่มีเสียงที่ดังเพียงพอในสังคมเมื่อเกิดปัญหาขึ้นเครือข่ายทางธุรกิจซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มของผู้ประกอบการ จึงให้ประโยชน์แก่ผู้ร่วมเป็นพันธมิตรในหลายด้าน นับตั้งแต่การแลกเปลี่ยนข้อมูลที่เป็นประโยชน์ทางธุรกิจแก่กัน การช่วยเพิ่มรายได้ การลดค่าใช้จ่ายการดำเนินงาน การสร้างพลังต่อรองกับกลุ่มอื่น ๆ การออกร้านแสดงสินค้าร่วมกันหรือการรวมตัวจำหน่ายสินค้าต่างชนิดในละแวกเดียวกัน เป็นต้น จึงเห็นได้ว่าการมีเครือข่ายทางสังคมหรือการมีเครือข่ายทางธุรกิจเป็นสิ่งที่ช่วยให้ผู้ผลิตหรือผู้ขายมีช่องทางในการทำงานหรือการเสนอสินค้าพื้นเมืองได้สะดวกมากขึ้น เครือข่ายธุรกิจด้านหัตถกรรมการทอผ้าไหมทางกระรอก เป็นการรวมตัวกันระหว่างกลุ่มผู้ผลิตและผู้ขายหัตถกรรม การทอผ้าภายในท้องถิ่นด้วยกัน และการหาเครือข่ายภายนอกพื้นที่ โดยนำความรู้และประสบการณ์ในการผลิตและขายสินค้ามาแลกเปลี่ยนกัน เพื่อให้ผู้ผลิตเหล่านั้นเกิดความรู้ใหม่ ๆ สำหรับการผลิตสินค้าที่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคได้

ในส่วนของเงินทุนหมุนเวียนเพื่อการส่งเสริมอาชีพและพัฒนาหัตถกรรมไทย มีหน่วยงานที่เป็นแกนกลางร่วมกับหน่วยงานในภูมิภาค ในการให้บริการเงินทุนเพื่อการส่งเสริมอาชีพและพัฒนาหัตถกรรมไทยในครอบครัว เพื่อให้ผู้ประกอบการหรือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตงานหัตถกรรมทุกกลุ่มมีสิทธิในการขอสินเชื่อสนับสนุน ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่เคยได้รับการฝึกอบรมตามหลักสูตรใดหลักสูตรหนึ่งของกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม หรือผู้ซึ่งเคยได้รับความช่วยเหลือจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมในด้านตลาด การปรับปรุงแบบผลิตภัณฑ์ การปรับปรุงกรรมวิธีการผลิตหรือวิถีปฏิบัติในการดำเนินงานทางธุรกิจหรือเป็นกลุ่มอาชีพที่จัดตั้งเพื่อประกอบอาชีพอุตสาหกรรมในครอบครัวและหัตถกรรมไทย โดยมีหน่วยงานราชการในพื้นที่ซึ่งสนับสนุนกลุ่มอาชีพนั้นให้การรับรองเป็นหนังสือ เป็นต้น

สรุปแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา จากพื้นที่ทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย, บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว, บ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง และกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ร้านมัชชาดาไหมไทย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา พบว่าการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ผลิตภัณฑ์ โดยการพัฒนาคุณภาพองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของกลุ่มผู้ผลิต กระบวนการผลิต ปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิต พัฒนาประสิทธิภาพ ทักษะฝีมือ แรงงานการผลิต รูปแบบ สี สัน การบรรจุหีบห่อ เพื่อให้ได้มาตรฐานเป็นที่ยอมรับจากผู้บริโภคทั้งในประเทศและต่างประเทศ ต้องให้เกิดความสมดุลของการผลิตกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยสนับสนุนการผลิตภายใต้แนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืน การพัฒนางานผ้าไหมทางกระรอกสู่ระบบ

การค้าเชิงพาณิชย์ ส่วนแนวทางในการพัฒนาด้านการตลาด ยังมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ภาครัฐบาล และเอกชนจะต้องเข้ามาให้ความช่วยเหลือ

กลุ่มผู้ประกอบการผลิตผ้าไหมทางกระรอกและหน่วยงานภาครัฐสามารถนำเอาแนวคิดเหล่านี้ ไปใช้ในการหาโอกาสให้แก่ผลิตภัณฑ์แล้วนำเสนอผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมให้ตรงกับกับความต้องการของลูกค้า นอกเหนือจากประโยชน์พื้นฐานของผ้าไหมทางกระรอกที่ใช้ในการสวมใส่แล้ว ยังเป็นสินค้าที่แสดงออกถึงความเป็นไทย เป็นการแสดงออกถึงสิ่งอื่นๆ อีกมากมาย การสวมใส่ผ้าไทย เป็นการบ่งบอกถึงรสนิยมในความเป็นไทย แต่เดิมนั้นการใช้ผ้าทอมือดูเหมือนจะเป็นเพียงการแสดงออกซึ่งรสนิยมที่หรูหรา เป็นสินค้าสำหรับกลุ่มผู้มีรายได้ แต่จากการรณรงค์ของหน่วยงานต่าง ๆ ในการหันมานิยมไทย ใช้ของไทย แต่งกายด้วยผ้าไทย จึงส่งผลให้ตลาดของผ้าทอได้ขยายกว้างขึ้น ผู้ซื้อบางคนอาจซื้อไปเพื่อแสดงออกถึงความหรูหราในการสวมใส่ ดังนั้นการผลิตสินค้าควรจะมีความพิถีพิถัน ผลิตภัณฑ์จากผ้าขึ้นไปสู่การตัดเย็บควรมีความประณีต สวยงาม มีความทันสมัยของรูปแบบ สีเส้นของผ้าควรเป็นสีที่ได้รับความนิยมตามกระแสแฟชั่น เนื่องจากกลุ่มผู้ซื้อได้จำกัดเพียงแค่ว่ากลุ่มผู้มีอายุมากเท่านั้น และควรแปรรูปที่มีความหลากหลายให้ตรงกับระดับความต้องการของกลุ่มผู้บริโภคด้วย

อภิปรายผล

ความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกมีประวัติที่ยาวนาน ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษดั้งเดิมจากรุ่นสู่รุ่นต่อเนื่องกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ในอดีตมีการทอผ้าไหมทางกระรอกไว้ใช้ในครอบครัว กรรมวิธีในการทอ วัตถุดิบที่ใช้ เครื่องมือในการทอ ในอดีตล้วนแต่เป็นภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม มีการปลูกหม่อน เลี้ยงไหมเอง สีที่ใช้เป็นสีที่ได้จากวัสดุธรรมชาติ ก็ที่ใช้ในการทอผ้าเป็นสีพื้นเมือง ขั้นตอนในการเตรียมวัตถุดิบ ตลอดจนการทอใช้วิธีตามภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษทั้งสิ้น จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2544 รัฐบาลได้จัดตั้งโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) เพื่อให้ แต่ละชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาสินค้าของชุมชนให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ มีจุดเด่น มีมูลค่าเพิ่มเป็นที่ต้องการของตลาด อันเป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ปัญหาความยากจนให้กับชุมชนในระดับรากหญ้าและเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งโดยกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยมีหน่วยงานภาครัฐ เข้ามาให้ความช่วยเหลือในด้านการบริหารการผลิต การตลาด การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้เป็นที่ต้องการของลูกค้าทั้งภายในและต่างประเทศ โครงการนี้ทำให้ แต่ละชุมชนในท้องถิ่นมีการตื่นตัวร่วมกันศึกษา ค้นหาภูมิปัญญาดั้งเดิมของตนที่บรรพบุรุษได้ส่งมสืบทอดส่งต่อมา โดยนำจุดเด่นของภูมิปัญญานั้นมาพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ชุมชนของตนให้มีคุณภาพ มีจุดขายและสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ รวมถึงการนำเรื่องราวความเป็นมาของกลุ่มชนของภูมิปัญญาดังกล่าวนี้มาเขียนประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ชุมชนของตนให้เป็นจุดขายที่น่าสนใจเพิ่มคุณค่าของสินค้าขึ้นมา ทั้งยังเป็นจุดเริ่มต้นของการค้นหาเอกลักษณ์ของกลุ่มชนและเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ชุมชนด้วย ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า การที่ภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา มีความเป็นมาด้านการถ่ายทอดความรู้และกระบวนการผลิตด้วยวิธีการดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ จวบจนปัจจุบันได้มีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงเทคนิควิธีการผลิตและรูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้มีเหมาะสม เข้ากับยุคสมัยจนเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายมากขึ้นและได้รับการยอมรับให้เป็น

อัตลักษณ์ด้านหัตถกรรมของจังหวัดนครราชสีมา ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สั่งสมมานาน เกิดความรู้สึกหวงแหนและเห็นควรแก่การอนุรักษ์ให้คงอยู่ในฐานะเอกลักษณ์ประจำจังหวัดนครราชสีมา และควรสืบทอดไปสู่รุ่นลูกหลานต่อไปดังเช่นในอดีตที่บรรพบุรุษของเราเคยปฏิบัติกันมาจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่ได้รับการยอมรับร่วมกัน

สอดคล้องกับทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (นิยพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ. 2550 : 85-93) ซึ่งกล่าวว่า ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจะช่วยอธิบายวิธีการ/ขั้นตอนของการเผยแพร่วัฒนธรรมหนึ่งไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง ซึ่งจะต้องคำนึงถึงข้อเหมือนและข้อต่างของวัฒนธรรม ทั้งสองเป็นสิ่งสำคัญ กล่าวคือ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมยังเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางสังคม (Social Milieu) ของสังคมผู้แพร่และสังคมที่ยอมรับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมด้วย อย่างเช่นหัตถกรรมการทอผ้าซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ วิถีชีวิต ความรัก ความผูกพันระหว่างคนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมตลอดจนความเชื่อ โดยได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษที่สั่งสมและสืบทอดต่อกันมา แต่ปัจจุบันวิถีชีวิต ความคิดและค่านิยมของคนไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปเมื่อเข้าสู่ยุคสารสนเทศ การดำเนินชีวิตของคนไทยดำเนินไปอย่างรีบเร่ง มีการบริโภคผ่านสังคมนานาชาติส่งผลให้คนไทยขาดการถ่วงถ่วงด้านความถูกต้อง สาระประโยชน์และศีลธรรม กลายเป็นสังคมบริโภคนิยม ถ่ายทอดค่านิยมและความต้องการไปสู่ลูกหลาน ทำให้การดำเนินชีวิตได้เปลี่ยนไปสู่วัตถุนิยมที่ยึดสินค้าและคุณภาพสินค้าเป็นหลัก ผลการพัฒนาเชิงพาณิชย์ทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของเงินมากขึ้น เปลี่ยนจุดมุ่งหมายการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นเพื่อขาย โดยนำเงินไปใช้จ่ายซื้อสิ่งของอุปโภคต่าง ๆ ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองน้อยลง ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการทอผ้าเป็นงานหัตถกรรมที่อยู่คู่คนไทยมายาวนานนับแต่อดีตถึงปัจจุบัน ผ้าทอแต่ละผืนจะสามารถบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ตลอดทั้งเป็นสิ่งสะท้อนถึงกลุ่มชาติพันธุ์ ชนชั้นทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ วิถีชีวิต และขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในชุมชนนั้นๆ โดยจะสื่อสารให้รับรู้เรื่องราวผ่านทางเส้นไหม เส้นฝ้าย ที่คัดสรรเป็นอย่างดี แล้วนำมาถักทอเป็นผืนผ้าที่สวยงามตามภูมิปัญญาพื้นบ้าน ผ้าไหมหางกระรอกเป็นอีกหนึ่งภูมิปัญญาของชาวโคราช ที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมารุ่นต่อรุ่น แต่ปัจจุบันการใช้ผ้าไหม หางกระรอกกลับไม่ได้รับความนิยมมากนัก อาจเป็นเพราะวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย เมื่อมีความล้ำสมัยเข้ามา คนส่วนใหญ่ก็มักจะหลงลืมวิถีชีวิตแบบเก่า พร้อมเปิดรับวัฒนธรรมแปลกใหม่และมองข้ามความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านที่สร้างสรรค์ผลงาน อันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนจนหมดสิ้นเช่นกัน ถ้าคนโคราชยังไม่เห็นความสำคัญของผ้าไหมหางกระรอกที่เป็นเสมือนเอกลักษณ์ของโคราช ไม่ช่วยกันอนุรักษ์ฟื้นฟู ในอนาคตต่อไปผ้าหางกระรอกคงจะสูญหายไปตามกาลเวลา

และสอดคล้องกับโสภิตา ยงยอด (2545 : 141-147) ได้ศึกษาเรื่องกระบวนการพัฒนาการทอผ้ามัดหมี่ของชาวอีสาน : ตำบลลำพืด อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการพัฒนาการทอผ้าของชาวบ้านลำพืด เริ่มจากสืบทอดการทอผ้าจากบรรพบุรุษในสมัยก่อนทอใช้เองในครอบครัว ใช้เส้นไหมจากตัวไหมที่เลี้ยงเอง ย้อมสีธรรมชาติ ใช้กี่ทอมีผ้าเป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ใช้ในพิธีกรรมและใช้ในพิธีทางพุทธศาสนา ลวดลายที่ใช้ทอมี 4 ชนิด คือลวดลายที่เกิดจากการเรียงแบบธรรมชาติ เกิดจากความเชื่อ ความศรัทธาในพุทธศาสนา เกิดจากจินตนาการของผู้ทอและเลียนแบบสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ลวดลายผ้าเป็นลายเล็กละเอียด เช่น ลายหมากจับ ลายดอกแก้ว ลายโคมห้า ลายโคมเจ็ด ลายหมี่กง ลายขอกะจอน ลายนาคน

ฯลฯ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของผ้ามัดหมี่ของชาวบ้านกำแพง ลวดลายเหล่านั้นแสดงถึงสิ่งแวดล้อม พันธุ์พืช และสัตว์ในหมู่บ้าน ความเชื่อถือศรัทธาในพุทธศาสนา สอดคล้องกับ ศิรินทิพย์ ผูกพันธุ์ (2548 : 73-108) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านหัตถกรรมผ้าทอตีนจก เกิดจากการ กำหนดภาระหน้าที่หรือคุณสมบัติของลูกผู้หญิงที่ต้องทอผ้าเป็นก่อนออกไปครองเรือนและการสวมใส่ผ้า ทอตีนจกในการเข้าร่วมพิธีกรรมหรือกิจกรรมบางอย่างของชุมชน ลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาการ ทอผ้าตีนจกเป็นการเรียนรู้ทางสังคมคือการเรียนรู้ตั้งแต่เด็กผ่านการเป็นลูกมือ การสังเกตและการ ทดลองทำด้วยตนเอง โดยการแนะนำของครอบครัว ทำให้ผู้หญิงในชุมชนสามารถทอผ้าชนิดต่างๆ โดยเฉพาะผ้าทอตีนจก โดยมีเงื่อนไขปัจจัยในการเรียนรู้คือความเชื่อของชุมชนและความคาดหวังใน บทบาทของลูกผู้หญิงซึ่งเมื่อผลิตใช้เองได้แล้วยังสามารถจำหน่ายได้ การผลิตผ้าตีนจกกระยะฟื้นฟูมี วัตถุประสงค์เพื่อการดำรงชีพได้ ลักษณะการเรียนรู้จะแตกต่างจากเดิม โดยมีโครงการฝึกอบรมจัด โดยหน่วยงานต่างๆ คนเรียนอาจไม่ได้เป็นคนในครอบครัว แต่เป็นผู้สนใจมีเนื้อหาหลากหลายและ จำเป็นมากขึ้น เช่น การสร้างคุณภาพ การตลาด การรวมกลุ่ม เป็นต้น ปัจจัยสำหรับการผลิตใน ปัจจุบัน คือความต้องการของตลาดมีคนรุ่นใหม่ทั้งในและต่างประเทศหันมาสนใจงานหัตถกรรม ทำให้เกิดช่องทางหารายได้ รัฐมีนโยบายส่งเสริมการผลิตงานหัตถกรรมโดยการอบรมวิธีการผลิตใหม่ๆ และการตลาดให้ประกอบกับชาวบ้านมีภูมิปัญญาอยู่แล้ว รวมกับการผลิตใหม่ทำให้สามารถฟื้นฟู อาชีพทอผ้าตีนจกเป็นที่นิยมได้อีก และสอดคล้องกับ ลอ อัยโยธา (2551 : 91-94) ได้ศึกษา เรื่องภูมิปัญญาการทอผ้าไหมชุมชนตำบลโคกจานอำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ ผลการวิจัย พบว่าภูมิปัญญาการทอผ้าไหมของชุมชนตำบลโคกจาน เป็นสิ่งทอที่งดงาม มีคุณภาพที่โดดเด่น ลักษณะเหล่านี้เป็นพื้นฐานของความเชื่อ และสภาพแวดล้อมของชุมชนที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา จึงทำให้ ผ้าไหม มีคุณค่า และมีบทบาทสำคัญ ที่บ่งชี้ถึงความเป็นมาของชุมชน แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการ การค้น การคิด การประดิษฐ์ การแก้ไขปรับปรุงประยุกต์ให้มีความเหมาะสมลงตัวกลายเป็นจารีต ประเพณี วัฒนธรรมที่ถ่ายทอดสู่รุ่นลูกหลานสืบทอดไปการสืบทอดและพัฒนาการ ของการทอผ้าไหม โดยวิธีการสอนกันเองในชุมชน จาก ปู่ย่าตายาย พ่อแม่ สู่ลูกหลาน เป็นการเรียนรู้กันภายในชุมชน ความสำคัญและความสัมพันธ์ของผ้าไหมกับวิถีชีวิตคนในชุมชนโคกจานที่ใช้กระบวนการทอผ้าไหม และผ้าไหมเป็นสื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีงาม ความสามัคคี ตลอดจนจนถึงการมีส่วนร่วม ตั้งแต่ครอบครัว จนถึงชุมชน สร้างค่านิยมความเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ควรส่งเสริมและอนุรักษ์ไว้ปัจจัยที่ส่งเสริม

สภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา มีความ แตกต่างจากอดีตมาก เนื่องจากกระแสการเปลี่ยนแปลงตามแบบวัตถุนิยม สื่อและวัฒนธรรมตะวันตก มีผลต่อวิถีชีวิตของชาวชุมชนมากขึ้น ส่งผลให้ภูมิปัญญาดั้งเดิมซึ่งเคยมีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมา รุ่นแล้วรุ่นเล่ากำลังจะเลือนหายไป ส่วนคนที่ยังคงประกอบอาชีพด้านการผลิตผ้าไหมทางกระรอก ก็ได้เปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตจากเดิมที่เคยใช้วัสดุจากธรรมชาติในกระบวนการย้อมสีเส้นไหม ไปสู่การใช้สีเคมีเพราะคิดว่าง่ายและสะดวกสบายกว่า นอกจากนี้ กลุ่มคนวัยหนุ่มสาวในชุมชนไม่มี ความสนใจอาชีพด้านการทอผ้าหรือผลิตผ้าไหมทางกระรอกกันเลย เนื่องจากคนรุ่นหลังเดินทางออก จากหมู่บ้านเพื่อไปเรียนหนังสือหรือไปทำงานต่างจังหวัดจำนวนมาก สอดคล้องกับ ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์ สัญลักษณ์นิยม (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2543 : 122-130) ซึ่งกล่าวว่า สังคมเป็นแบบแผนที่ ประสานสอดคล้องกันของกิจกรรมที่มนุษย์กระทำซึ่งมีการดำรงรักษาไว้ และเปลี่ยนแปลงไปตามการ กระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ระหว่างบุคคลหรือในแต่ละบุคคล ทั้งการบำรุงรักษาและการ

เปลี่ยนแปลงของสังคม กระทำผ่านกระบวนการของจิตและอัตตา ผลจากการวิจัยในส่วนนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ภาวะเศรษฐกิจและประสบการณ์ทางสังคมที่ปรากฏ รวมถึงความสัมพันธ์ที่บุคคลมีต่อผู้อื่น ย่อมเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้บุคคลมีทัศนคติ การกระทำและการตอบสนองต่อสถานการณ์แวดล้อมแตกต่างกัน หากแต่ไม่สามารถประเมินวัดได้ว่าสิ่งใดถูกต้องหรือไม่ อย่างไร เนื่องจากสังคมในแต่ละยุคสมัยได้กลายเป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิตและการประกอบสัมมาอาชีพของผู้คนโดยตรงไปแล้ว การปรับตัวเพื่อให้เกิดความได้เปรียบทางการแข่งขันจึงเป็นสัญลักษณ์ของคนที่มีปัญญาและมีความสามารถในการดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอดดีกว่าผู้อื่น ซึ่งหากมิได้เอนเอียงไปทางใดทางหนึ่งมากเกินไป ยังสามารถดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมแบบเก่าและวิถีทางการดำเนินชีวิตแบบใหม่อย่างสมดุล ย่อมนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้อย่างแน่นอน

และสอดคล้องกับ อติศร ศรีชาติ (2550 : 218-229) ได้ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาในการผลิต การแปรรูปและการจัดการผลิตภัณฑ์ผ้าแพรวา จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาในการผลิตผ้าแพรวา ชาวบ้านโนนคำนี้ถึงการออกแบบ สี ลวดลาย วัสดุดิบ พิมพ์ผ้า การทอ การแปรรูปและการจำหน่าย ก่อนผลิตผ้าแพรวา สมัยก่อนชาวบ้านปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมเอง ปัจจุบันซื้อเส้นไหมสำเร็จเป็นการลดขั้นตอนการผลิต มีเวลา มากขึ้นและรวดเร็วในการทอผ้า ปัจจุบันการทอผ้าแพรวากลายเป็นการทอในเชิงธุรกิจ มีผู้นิยมเพราะซื้อผ้าแพรวาเพิ่มขึ้น ส่วนในอดีตทอผ้าแพรวาเพื่อใช้ในโอกาสสำคัญเท่านั้น ผ้าแพรวาทอจากเส้นด้ายและเส้นไหม ชาวบ้านได้นำวิธีการใหม่ ๆ เข้ามาใช้ในการผลิต ซึ่งทำให้ผลิตได้เร็วขึ้นการย้อมสีมีทั้งใช้สีสังเคราะห์และสีจากธรรมชาติ เช่น เปลือกไม้ ใบไม้ และครั่ง สิ่งเหล่านี้ไม่เป็นอันตรายต่อร่างกาย แต่กลับเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่เดิมมาชาวบ้านมีความเชื่อถือเกี่ยวกับการย้อมสีจากครั่ง ซึ่งเป็นสีแดงจากธรรมชาติ และผ้าไหมแพรวาเป็นผ้าเปียงสีแดงต่อมาได้เปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาการย้อมสีโดยมีหน่วยงานราชการสนับสนุน ในส่วนนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์ที่เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านของชุมชนเพียงอย่างเดียว อาจไม่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคได้ทันเวลา ทั้งยังมีขั้นตอนที่ยุ่งยาก ใช้เวลา คนและทุนทรัพย์จำนวนมากอีกด้วย ขณะที่ในยุคสมัยปัจจุบันเช่นนี้ผู้คนมิได้มีวัตถุประสงค์ของการประกอบอาชีพด้านการผลิตผลิตภัณฑ์ประเภทหัตถกรรมเพื่อเอาไว้ใช้ในครอบครัวเท่านั้น แต่กลับกลายเป็นการผลิตเพื่อส่งเสริมธุรกิจทั้งในระดับครัวเรือนไปจนถึงระดับประเทศเลยทีเดียว ดังนั้น การยอมรับการเปลี่ยนแปลงและนำมาปรับใช้ในกระบวนการผลิตอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของแต่ละชุมชน จึงนับเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยขจัดปัญหาและอุปสรรคในกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านอย่างมีประสิทธิภาพ

สอดคล้องกับประนอม เคียนทอง (2551 : 270-275) ได้ศึกษาเรื่องพลวัตและการปรับตัวของการสร้างเครือข่ายธุรกิจผ้าทอมือมัดหมี่ชุมชนไทยพวน จังหวัดลพบุรี ผลการวิจัยพบว่า ประวัติความเป็นมาของผ้าทอมือมัดหมี่ชุมชนไทยพวนทั้งห้าแห่งได้อพยพย้ายถิ่นจากเมืองพวนแขวงเชียงขวาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เข้ามาตั้งบ้านเรือนในประเทศไทยและจังหวัดลพบุรีมีอายุมากกว่าสองร้อยปี และมีอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ร่วมกันคือ วัฒนธรรมด้านศิลปะการทอผ้า ซึ่งชาวไทยพวนในแต่ละท้องถิ่นมีการทอผ้ามัดหมี่ ลวดลายแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิศาสตร์ มีการทอผ้าใช้สอย ประกอบพิธีกรรม และใช้ผ้าเพื่อการแลกเปลี่ยนสิ่งของกับคนในชุมชนและคนนอกชุมชนยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง มีพัฒนาการปรับโครงสร้างการผลิตจากการพึ่งพิงพยากรธรรมชาติ ในชุมชนมีการปลูกฝ้าย ย้อมสีธรรมชาติ ทอด้วยกี่พื้นเมือง ศิลปะลวดลายผ้ามัดหมี่แบบพื้นเมือง

ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ชุมชนได้ยอมรับการใช้เทคโนโลยีการผลิตแบบใหม่ ใช้เส้นใยสังเคราะห์ สรีวิทยาศาสตร์ ทอผ้าด้วยกี่กระตุก ลวดลายสีสันตามความนิยมวัตถุดิบประสงค์ของการทอผ้าเพื่อใช้สอย ประกอบพิธีกรรม และการซื้อขายในระบบตลาดรูปแบบธุรกิจครัวเรือน โดยซื้อขายในระบบตลาดท้องถิ่น มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตเป็นสองระยะคือ ระยะแรกเป็นช่วงของการรวมกลุ่มสตรี ผ้าทอมือมัดหมี่ชุมชนไทยพวนตามวิถีสังคมแบบเกษตรกรรม และระยะที่สองเป็นช่วงพัฒนาเป็นธุรกิจครัวเรือนและชุมชนสู่ระบบทุนนิยมผสมผสานกับวิถีสังคมเกษตรกรรม ประกอบด้วยสามยุค คือ ยุคชุมชนพัฒนา ยุคชุมชนการค้า และยุคธุรกิจชุมชนทางเลือก บูรณาการร่วมกับวิถีคิดเดิมของภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ ศิลปะลวดลายผ้าเป็นอัตลักษณ์ของคนไทยพวนแต่ปรับโครงสร้างการผลิตจากธุรกิจครัวเรือนเข้าสู่ธุรกิจชุมชน จากกลุ่มคนไทยพวนไปสู่ชุมชนในจังหวัดอ่างทอง สระบุรี นครราชสีมาและชัยภูมิเป็นพลังอำนาจต่อรองกับกลุ่มทุนพ่อค้า ใช้ระบบตลาดของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนซื้อขายผ้าทอมือมัดหมี่ ในการส่งเสริมอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม ของชุมชนไทยพวน รูปแบบภาคเกษตรกรรม คือ ทำนา ทำสวน ควบคู่กับการทอผ้าส่งผลให้คนในชุมชนไทยพวนปรับตัวดำรงอยู่ได้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การทอผ้าเป็นวัฒนธรรมหนึ่งซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ แต่ส่วนใหญ่มักจะมีวัฒนธรรมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตที่คล้ายคลึงกันคือ มีการสืบทอดต่อกันมารุ่นต่อรุ่นตราบชั่วลูกชั่วหลาน ทั้งยังต้องประสบกับปัญหาด้านการสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตผ้าที่คล้ายคลึงกันคือ ได้รับผลกระทบจากกระแสวัฒนธรรมต่างชาติและความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ส่งผลให้ทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคต้องมีการปรับตัวไปตามกระแสเหล่านั้น แต่หากชุมชนมีการยอมรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอย่างพอเหมาะพอดีแล้ว ย่อมส่งผลดีต่อชุมชนและธุรกิจการผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้าน อันจะนำซึ่งชื่อเสียงจนได้รับการยอมรับด้านมาตรฐานอย่างแพร่หลายในวงกว้างอย่างแน่นอน

และสอดคล้องกับสร้งสี แก้วพิจิตร (2551 : 199-204) ได้ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมปักธงชัยเพื่อพัฒนาเป็นสินค้ามาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน ผลการวิจัยพบว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมปักธงชัย เป็นองค์ความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ ถ่ายทอดต่อกันมาเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านดั้งเดิมของชาวบ้าน ภูมิปัญญาเหล่านั้น ได้แก่ ภูมิปัญญาในการจัดหาเส้นไหม ในอดีตชาวบ้านมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง เพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการทอผ้าไหม แต่ปัจจุบันมีการรับซื้อเส้นไหมสำเร็จรูป ทำให้มีเวลาในการผลิตผ้าไหมมากขึ้น ภูมิปัญญาในการฟอกไหม ในอดีตชาวบ้านใช้วิธีการฟอกไหมโดยใช้น้ำต่างจากธรรมชาติ เช่น ต้นกล้วย เปลือกนุ่น ก้านตาล ผู้ทำการฟอกไหมต้องรู้คุณสมบัติของน้ำ ส่วนผสมของด่างและการฟอกอย่างถูกวิธี ปัจจุบันมีการใช้สารเคมีในการฟอกไหม ภูมิปัญญาในการย้อมสีไหม ในอดีตชาวบ้านใช้สีจากธรรมชาติในการย้อมเส้นไหม ปัจจุบันมีการใช้สีเคมีหรือสีสังเคราะห์แทน เพราะมีความสะดวกรวดเร็ว ภูมิปัญญาในการเตรียมเส้นไหม เป็นการนำเส้นไหมที่ย้อมสีแล้วมาปั่นเก็บไว้ เพื่อแยกเส้นไหมให้เป็นระเบียบ ง่ายต่อการใช้งาน ในการเตรียมเส้นไหมสำหรับทอผ้าแยกได้สองกลุ่ม คือ ไหมเส้นพุ่งและไหมเส้นยืน ภูมิปัญญาในการทำลวดลายซึ่งได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น จึงเกิดการเลียนแบบนำมาเป็นลายผ้าทอ เช่น ลายทางกระรอก ลายมัดหมี่ ภูมิปัญญาในการทอผ้า เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการผลิตผ้าไหม กระบวนการทอผ้าอาศัยหลักการ คือ จัดเส้นไหมสองแนวขัดประสานกันเพื่อให้เกิดเป็นผืนผ้า ในอดีตชาวบ้านทอผ้าไหมโดยใช้กีมือเป็นเครื่องมือในการทอ แต่ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้กี่กระตุกซึ่งรวดเร็วกว่าการทอด้วยมือ ผ้าไหมปักธงชัยที่นิยมผลิตมี

2 ชนิด คือ ผ้าไหมทอมือพื้นเรียบ และผ้าไหมลวดลาย ในส่วนของผ้าไหมกับความเชื่อและพิธีกรรม ในอดีตชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับผ้าไหมในวิถีชีวิตว่าเป็นเครื่องแสดงฐานะของผู้สวมใส่หรือผู้ใช่ว่ามีฐานะเป็นอย่างไร ปัจจุบันความเชื่อและพิธีกรรมที่มีผ้าไหมเข้ามาเกี่ยวข้องลดน้อยลง เพราะบริบทสังคมวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงแพร่กระจายเข้าสู่ชุมชนตามกระแสยุคโลกาภิวัตน์ ในด้านกระบวนการพัฒนาการผลิตผ้าไหมปักธงชัย โดยสรุป จากการวิจัยครั้งนี้ นอกจากจะได้เรียนรู้ภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมปักธงชัยที่มีคุณภาพ ได้มาตรฐานแล้ว ยังได้แนวทางการผลิตผ้าไหมให้มีคุณภาพดี สีไม่ตก เนื้อผ้าแน่น ลวดลายสีสดใสสวยงาม เหมาะกับทุกเพศทุกวัย เพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์ผ้าไหมให้เป็นที่ยอมรับ ซึ่งหน่วยงานหรือชุมชนอื่น ๆ สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางปรับปรุงคุณภาพหรือกำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของชุมชนต่อไป

การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ในพื้นที่ทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย, บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว, บ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง และกลุ่มไหมทอมือปักธงชัย ร้านมีชชาดาไหมไทย ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา พบว่ามีแนวความคิดอนุรักษ์ตามแนวคิดของ กาญจนา พันธุ์ชู (2550 : 1) ซึ่งมี 8 วิธี คือ การใช้การเก็บกัก การรักษา/ซ่อมแซม การฟื้นฟู การพัฒนา การป้องกัน การสงวนและการแบ่งเขต และได้นำมาวิเคราะห์สรุปเป็นวิธีการที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถใช้เป็นกรอบในการจัดทำนโยบาย/มาตรการและแผนงาน/โครงการ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา แบ่งเป็น 4 ด้าน ดังนี้ การฝึกอบรม, การเพิ่มพูนทักษะ, การพัฒนาเทคโนโลยี, การจัดการสมัยใหม่ ในส่วนของผลจากข้อค้นพบเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิต ผ้าไหมทางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยมีความเห็นว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนด้านการผลิตผ้าไหมทางกระรอกถือเป็นกลุ่มสังคมหนึ่งในระบบสังคมที่เกิดจากการรวมตัวกันของบุคคล มีวัตถุประสงค์การดำเนินงานเพื่อให้สมาชิกของสังคมอยู่ได้อย่างสงบสุข และเมื่อกลุ่มวิสาหกิจชุมชนต้องประสบกับปัญหาประการใดประการหนึ่ง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อกลุ่มไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ได้วางแผนไว้ ย่อมเป็นหน้าที่ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องดำเนินการหารือร่วมกันเพื่อค้นหาวิธีการจัดการหรือแก้ไขปัญหโดยอาศัยบุคคล สถาบันหรือชุมชนมาทำหน้าที่แก้ไขและจัดการกับสิ่งเหล่านี้ร่วมกันด้วยกระบวนการที่ดีที่สุด ทั้งนี้ โดยต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจและการยอมรับการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคมเป็นสำคัญ

สอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ของสัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2550 : 34-50) ซึ่งกล่าวว่า ระบบสังคมประกอบด้วยสถาบันต่าง ๆ ครอบคลุมเป็นสถาบันพื้นฐานที่สำคัญต่อสมาชิกในสังคมที่จะถ่ายทอดบุคลิกภาพ อบรม สั่งสอน บทบาท จนมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นสถาบันขึ้น การกระทำของบุคคลในสังคมจะต้องมีลักษณะการสมัครใจ มีความต้องการที่จะกระทำเพื่อมุ่งไปสู่จุดมุ่งหมายด้วยวิธีการต่างๆ ก็จะเป็นเครื่องชี้ว่าผู้กระทำจะมีพฤติกรรมอย่างไรบ้าง บทบาทและสถานภาพของบุคคลต่าง ๆ ได้กระทำต่อกันจนเป็นระบบสังคม ระบบสังคมต้องมีวัตถุประสงค์เพื่อความอยู่รอดแห่งสังคม เพื่อให้สมาชิกของสังคมอยู่ได้อย่างสงบสุข โดยมีวิธีการที่จะถ่ายทอดวัตถุประสงค์ของสังคมไปสู่สมาชิกในสังคม มีการดำเนินการไปสู่เป้าหมายของสังคม ระบบสังคมจะต้องมีการปรับตัว (Adaptation) การปรับตัวมีความจำเป็นและสำคัญมากต่อการมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน การที่สมาชิกในสังคมมีความสัมพันธ์และกระทำระหว่างกันนั้นจำเป็นต้องคิดหาเทคนิค

วิธีการต่าง ๆ ที่บรรล่วัตถุประสงค์ของสังคม หากมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นภายในส่วนต่าง ๆ ของระบบก็เพื่อความอยู่รอดและการกระทำหน้าที่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้นและการเสริมสร้างพลังต่าง ๆ ภายในระบบให้ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม ภายในระบบสังคมย่อมมีความขัดแย้งหรือความตึงเครียดอยู่เป็นธรรมดาจากบุคคล กลุ่มคนสถาบันหรือชุมชน ระบบสังคมจะต้องมีหน้าที่แก้ไขหรือจัดการกับสิ่งเหล่านี้ เพื่อก่อให้เกิดความสมดุลทางสังคมดั้งเดิม จึงต้องมีการบูรณาการรวมหน่วย (Integration) การบูรณาการรวมหน่วยมีความสำคัญต่อระบบ เพื่อสร้างความเข้าใจภายในระบบช่วยให้การทำงานร่วมกันได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายของสังคม และเพื่อป้องกันภาวะความตึงเครียดที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในระบบ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องมีการอยู่ร่วมกันโดยการแสดงบทบาทและหน้าที่ของตนเองตามกรอบที่สังคมกำหนดให้ แต่เป้าหมายโดยภาพรวมก็คือการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคมอย่างผาสุก เมื่อใดที่ระบบสังคมเกิดความขัดแย้งหรือเกิดปัญหาขึ้น บุคคลในสังคมต้องกลับมาพิจารณาถึงโครงสร้างหน้าที่ของตน ทั้งที่ต้องประพฤติ ปฏิบัติต่อตนเองและต่อผู้อื่นโดยอาศัยหลักของเหตุผลและคุณธรรมตามแบบแผนที่ได้รับการอบรม สั่งสอนจากสถาบันครอบครัว หากบุคคลตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของตนดังที่กล่าวมานี้ ก็จะสามารถนำพาระบบสังคมทุกระบบไปสู่เป้าหมายในทุกภาคส่วนจนประสบความสำเร็จได้อย่างแน่นอน

สอดคล้องกับภาณุพงศ์ ช้างจะงาม (2552 : 86-93) ได้ศึกษาเรื่องการอนุรักษ์ผ้าทอตีนจกของชาวพวน ตำบลหาดเสี้ยวอำเภอศรีสขนาลัย จังหวัดสุโขทัย การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการอนุรักษ์วิธีการทอผ้าตีนจกแบบดั้งเดิมและเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์ผ้าทอตีนจกของชาวพวน ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสขนาลัย จังหวัดสุโขทัย ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ การอนุรักษ์วิธีการทอผ้าตีนจกแบบดั้งเดิมของชาวพวนตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสขนาลัย จังหวัดสุโขทัย ในกระบวนการผลิตผ้าทอตีนจกที่ควรแก่การอนุรักษ์มี 3 ขั้นตอน คือ การเตรียมฝ้าย การเตรียมทูก และการทอเป็นผืนผ้า ส่วนการอนุรักษ์และ การเก็บรักษาเครื่องมืออุปกรณ์ทอผ้าตีนจกนั้นถือได้ว่าชาวพวนบ้านหาดเสี้ยวได้ใช้ภูมิปัญญาในการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี แนวทางการอนุรักษ์ผ้าทอตีนจกของชาวพวนตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสขนาลัยจังหวัดสุโขทัย มี 4 แนวทาง ได้แก่ การป้องกันดูแลรักษาผ้าทอตีนจกโดยการทำความสะอาดก่อนเก็บรักษาอย่างดีในตู้เสื้อผ้า การปฏิบัติการอนุรักษ์โดยการผลิตผ้าทอตีนจกให้คงรูปแบบทั้งลวดลายและสีสันท การสงวนรักษาโดยการเก็บผ้าทอตีนจกให้ถูกวิธีและซ่อมแซมเมื่อมีการชำรุดและการพัฒนา ผ้าทอตีนจกให้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมชุมชนบ้านหาดเสี้ยว โดยการถ่ายทอดความรู้เรื่องกระบวนการทอผ้าตีนจกให้เยาวชนและการรณรงค์ให้คนในชุมชนหันมาสนใจในเรื่องการทอผ้าตีนจกมากขึ้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า มรดกด้านวัฒนธรรมที่ฝังตัวอยู่บนหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทผ้าทอพื้นเมืองของชุมชนทุกแห่งต่างก็มีประวัติความเป็นมาของภูมิปัญญาที่ยาวนาน สืบทอดต่อเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ แต่ในปัจจุบันกลับกำลังเลือนหายไปอย่างน่าเสียดาย ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาวิธีการและแนวทางการอนุรักษ์ ตลอดจนการพัฒนากระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านอย่างยั่งยืนและต่อเนื่องต่อไป

สอดคล้องกับศิริรัตน์ ชันแข็ง (2549 : 177-180) ศึกษาวัฒนธรรมองค์กรของกลุ่มทอผ้าไหมจังหวัดมหาสารคาม โดยทำการศึกษาเริ่มจากองค์ความรู้เรื่องกระบวนการทอผ้าไหมของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา โครงสร้าง สถานภาพ และบทบาทของกลุ่มทอผ้าไหม กฎ กติกา อุดมการณ์และค่านิยมของกลุ่มทอผ้าไหม การบริหารจัดการของกลุ่มทอผ้า ตลอดจนการจัดการความรู้ของกลุ่มทอผ้า พบว่า กลุ่มทอผ้าทุกกลุ่มมีการจัดโครงสร้างองค์กร กำหนดสถานภาพและบทบาทของสมาชิก

กลุ่มที่ประสบความสำเร็จมีปัจจัยที่สำคัญคือ ประธานกลุ่มและคณะกรรมการกลุ่มต้องมีความรู้ใน สถานภาพที่ถูกกำหนดและสามารถที่จะปฏิบัติงานได้ในหลายหน้าที่ ส่วนกลุ่มที่ไม่ประสบผลสำเร็จนั้น มีการจัดการโครงสร้างองค์กรแต่ขาดการจัดการด้านการประสานงานที่ดี สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมใน กิจกรรมน้อยเพราะว่าขาดอุดมการณ์และเป้าหมายที่มุ่งสู่ความสำเร็จร่วมกัน กลุ่มที่ประสบความสำเร็จ จะมีกฎ กติกา อุดมการณ์ และค่านิยม มีการเรียนรู้ ปรับตัวและพัฒนาตนเองจนเกิดเอกลักษณ์ ประจำกลุ่ม เป็นอุดมการณ์ทั้งในระดับบุคคล กลุ่มและองค์กร กลุ่มทอผ้าไหมทุกกลุ่มมีการวางแผนใน การดำเนินการ การเตรียมวัตถุดิบ การผลิต การตลาด การจัดทำระบบบัญชี การจำหน่ายและการ พัฒนาผลิตภัณฑ์โดยการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ ตัวชี้วัดความสำเร็จในการดำเนินการเป็นไปตามมาตรฐาน ผลิตภัณฑ์ชุมชน และผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP ด้านการจัดการความรู้ กลุ่มทอผ้ามีการแสวงหาความรู้ การจัดเก็บความรู้ และการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้และนำความรู้มาประยุกต์ใช้และถ่ายทอดความรู้แก่ สมาชิกอย่างมีระบบ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า มีปัจจัยสำคัญหลาย ประการที่มีส่วนช่วยให้องค์กรหรือหน่วยงานด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมพื้นเมืองประสบ ความสำเร็จ แต่สิ่งหนึ่งที่จะสามารถสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนคือ ปัจจัยแห่งความสำเร็จนี้จะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่ออาศัยความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคน รวมถึงความศรัทธาและยอมรับในกฎ กติกา อุดมการณ์ร่วมกันด้วยความสมัครใจ เต็มใจและภาคภูมิใจจนเกิดเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มที่มี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

สอดคล้องกับอารีวรรณ อุ่นเจริญ (2552 : 201-211) ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการอนุรักษ์ และพัฒนาผ้าทอพื้นเมืองโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดยโสธร ผลจากการวิจัยพบว่า ทุกพื้นที่ ในการวิจัยมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานเกี่ยวกับการทอผ้าพื้นเมือง ในอดีตชาวบ้านทอผ้าพื้นเมือง เพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มของสมาชิกในครัวเรือน มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองของ บรรพชนจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องในปัจจุบันมีชุมชนทอผ้าพื้นเมือง ในจังหวัดยโสธรทั้ง 9 อำเภอ จำนวนประมาณ 60 ชุมชน วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการทอ ได้แก่ เส้นฝ้ายและเส้นไหม ส่วนมาก ชาวบ้านทอ ผ้าฝ้าย เนื่องจากวิธีการทอผ้าง่ายกว่าและค่าใช้จ่ายน้อยกว่าวิธีทอผ้าชนิดอื่นที่สำคัญคือ ชาวยโสธรปลูกฝ้ายได้เองเพื่อใช้ทอผ้าพื้นเมือง เครื่องมือสำคัญที่ใช้ทอผ้าพื้นเมือง ได้แก่ ฝีม และกี ชาวยโสธรรยังคงนิยมใช้กีพื้นเมืองเนื่องจากที่ดั่งกล่าวทำให้เนื้อผ้าแน่นสม่ำเสมอทนทานสวยงาม และมีคุณค่าทางศิลปะมากกว่าผ้าที่ทอด้วยเครื่องจักร น่าสังเกตว่าช่างทอผ้าพื้นเมืองส่วนใหญ่เป็นหญิง ผู้มีทักษะและความอดทนสูง แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าพื้นเมืองโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ การผลิต การตลาดและรายได้ ภาครัฐและภาคเอกชนควรให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับการ ออกแบบลวดลายและจำหน่ายผ้าทอให้มีรายได้เพิ่มขึ้นทุกภาคส่วนในจังหวัดนี้ ควรให้ความสำคัญแก่ หัตถกรรมผ้าทอพื้นเมืองซึ่งเป็นวัฒนธรรมจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงตั้งแต่ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วม เป็นเจ้าของและร่วมรับผลประโยชน์ ต้องพัฒนางานหัตถกรรมนี้ โดยองค์รวม เพื่อมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิต และความเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดความสมดุลและดำรงอยู่อย่างยั่งยืนของ งานหัตถกรรมผ้าทอพื้นเมืองโดยสรุป ทำให้ได้ประวัติความเป็นมาการใช้ภูมิปัญญาและแนวทางการ อนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอพื้นเมืองโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดยโสธร ผลการวิจัยนี้สามารถ นำไปใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอพื้นเมืองโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในชุมชนอื่น ๆ ได้ต่อไป ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ถึงแม้ภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหรือผ้าทอพื้นเมืองจะได้รับการส่งเสริมและ สืบต่อกันมาอย่างยาวนานโดยบรรพชนคนรุ่นหลัง อีกทั้งในชุมชนหลายแห่งต่างก็ให้ความสำคัญกับ

การศึกษาประวัติความเป็นมาของภูมิปัญญา แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมหรือผ้าทอพื้นเมืองโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนก็ตาม แต่การบูรณาการองค์ความรู้เหล่านี้ในลักษณะองค์รวมยังมีน้อยมาก ทั้งนี้อาจเนื่องจากชาวชุมชนที่เป็นคนในวัยหนุ่มสาวยังขาดความตระหนักเกี่ยวกับคุณค่าของวัฒนธรรมจากภูมิปัญญาพื้นบ้านของบรรพบุรุษของตนเองและไม่สนใจการประกอบอาชีพด้านหัตถกรรม ดังนั้นแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านจึงควรเน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน

และสอดคล้องกับ Becker (2004 : 34-A) ซึ่งได้สำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการส่งเสริมแนวคิดด้านการอนุรักษ์ผ้าและสิ่งทอโดยใช้งานแสดงโชว์ ในการจัดงานแสดงโชว์ผ้า ผู้เข้าชมงานจะได้เรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับผ้าที่ได้รับการอนุรักษ์และเก็บรักษาไว้ และได้รับการบอกเล่าถึงคุณค่าของผ้าในแง่มุมของนักอนุรักษ์ รวมทั้งยังได้ทราบถึงการทำงานของนักอนุรักษ์และทราบแนวทางที่นักอนุรักษ์ใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจว่าผ้าชนิดใดควรนำมาอนุรักษ์ ผลการวิจัยพบว่า ผู้เข้าชมงาน ให้ความสนใจเรื่องเทคนิคการดูแลและเก็บรักษาผ้า มีความรู้สึกว่าจะนำวิธีการเหล่านี้ไปใช้กับผ้าและสิ่งทอที่พวกเขาต้องการอนุรักษ์ไว้ แนวทางในการส่งเสริมให้ประชาชนร่วมกันสนับสนุนแนวคิดด้านการอนุรักษ์ผ้าและสิ่งทอ คือ ต้องอธิบายให้พวกเขาได้รู้ถึงคุณค่าจากการเก็บรักษาผ้าที่พวกเขาได้อนุรักษ์ไว้ และสอดคล้องกับการศึกษาของ อ้อยทิพย์ เกตุเอม, สมโพธิ์ สุตโรจประจักษ์ และสุนิรัตน์ สุตโรจประจักษ์ (2550 : 120-123) ได้ศึกษาการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทางกระรอก ผลการวิจัยพบว่า สมาชิกกลุ่มเครือข่ายวิจัยได้เรียนรู้ ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมทางกระรอก และนำมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทางกระรอกให้มีมาตรฐาน เน้นการใช้เส้นไหมบ้าน ย้อมสีธรรมชาติ และทอมือตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ได้ผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทางกระรอกรูปแบบใหม่ ทั้งรูปลักษณะ ลวดลาย สี สัน เหมาะกับการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ร่วมสมัย คือ ผ้าสำหรับตัดเสื้อผ้า ผ้าห่ม ผ้าคลุมไหล่ ผ้าพันคอ และผ้า เอนกประสงค์ กลุ่มทอผ้าไหม มีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการกลุ่มดีขึ้น มีเครือข่ายทอผ้าไหมทางกระรอก 11 หมู่บ้าน โดยใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นฐานร่วมกับแนวทางการบริหารจัดการกลุ่มแบบตะวันตก การดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนับเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมและนำไปสู่การพัฒนาคน ให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์ หากมีผู้ประสงค์ทำการวิจัยต่อควรเน้นในเรื่องการแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลายจะช่วยพัฒนาอาชีพแก่ชาวบ้านได้ต่อไป ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การส่งเสริมแนวคิดด้านการอนุรักษ์ผ้าและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมหรือผ้าทอพื้นเมือง ควรเริ่มจากการให้ความรู้แก่ผู้บริโภคเพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาการผลิตและการใช้ผ้า ตลอดจนเทคนิคการดูแลและเก็บรักษาผ้าเพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพชน แล้วหันมาสนับสนุนและช่วยกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาเหล่านั้นให้ดำรงอยู่สืบไป

สอดคล้องกับศิริวรรณ ศิริรักรวงษา (2551 : 62-69) ได้ศึกษาเรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนาการทอผ้าไหมลายกะเหรี่ยง อำเภอบ้านคาจังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมการทอผ้ากะเหรี่ยงเกิดจากภูมิปัญญาของชนชาวกะเหรี่ยงที่สืบทอดจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน สภาพการดำเนินงานของกลุ่มทอผ้ามีปัญหาหลายด้านทั้งด้านวัตถุดิบ การย้อมสี อุปกรณ์การทอ กระบวนการทอ ลวดลาย สมาชิกกลุ่มขาดความรู้ความเข้าใจ ขาดการพัฒนาลวดลายและรูปแบบ ขาดการเชื่อมโยงการค้าขายทอ ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยได้มีการจัดเสวนาเวทีชาวบ้านขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ และยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมการพัฒนาการทอผ้ากะเหรี่ยงพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อเป็นการส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจของกลุ่มทอผ้ากะเหรี่ยงเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับคน

ในชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนอย่างยั่งยืนสมาชิกกลุ่มทอผ้ากะเหรี่ยงมีความพึงพอใจต่อการพัฒนาการทอผ้าไหมเป็นอย่างดี โดยมีค่าเฉลี่ยโดยรวมอยู่ในระดับมาก สามารถใช้ในการพัฒนาการทอผ้าไหมลายกะเหรี่ยง ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ คือ ชนิดของวัตถุดิบ การย้อมสี อุปกรณ์การทอ กระบวนการทอ ลวดลาย ผู้วิจัยมีความเห็นว่า แนวคิดด้านการพัฒนาการผลิตผ้าไหมหรือผ้าทอพื้นเมืองอันเกิดจาก ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนหลายแห่งมีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต แต่ขาดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงได้มีการค้นหาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาการผลิตผลิตภัณฑ์ดังกล่าวผ่านทางกระตมความเห็นจากผู้เกี่ยวข้อง ท้ายที่สุดคือ ได้แนวทางการพัฒนาที่คล้ายคลึงกันคือ ต้องใช้ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนและผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน และเผยแพร่ภูมิปัญญาเหล่านี้ในลักษณะแหล่งเรียนรู้ที่เปิดเผย

การพัฒนาด้านการตลาดควบคู่กับหาโอกาสให้แก่ผลิตภัณฑ์แล้วนำเสนอผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมให้ตรงกับความต้องการของลูกค้า โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้อนุชนคนรุ่นหลังได้ตระหนักรู้และมองเห็นความงดงาม ประณีตที่ปรากฏในผืนผ้าอันเกิดจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่กำลังจะเลือนหายไปเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่สำคัญ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การอนุรักษ์ภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหรือผ้าทอพื้นเมืองมีหลายวิธี แต่สิ่งสำคัญคือการส่งเสริมให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ได้ตระหนักและภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ส่งสมกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ แม้กระทั่งในปัจจุบันซึ่ง พวกเขากลายเป็นเพียงผู้บริโภคเป็นส่วนใหญ่ ก็ควรได้รับการบอกเล่าเกี่ยวกับภูมิปัญญาของบรรพบุรุษของพวกเขาเพื่อกระตุ้นความรู้สึกเป็นเจ้าของและบังเกิดความต้องการที่จะทำการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเก่าแก่เหล่านั้นให้คงอยู่สืบไป สอดคล้องกับทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ (มโน พิสุทธิรัตนานนท์. 2546 : 3-7) สรุปได้ว่า งานศิลปะพื้นบ้านนั้นเป็นสิ่งที่มีความงามแล้ว แต่ความซาบซึ้งต่อความงามในงานศิลปะพื้นบ้านนั้นเพิ่งจะมีเกิดขึ้นเมื่อศิลปะพื้นบ้านกำลังจะสูญสลายไปจากโลก เพราะความเจริญทางด้านวัตถุ เครื่องจักร เครื่องมือในการการผลิตและผลผลิตต่าง ๆ เข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันของผู้บริโภค แม้จะปรากฏว่าชาวบ้านก็มีความชื่นชมในงานศิลปะพื้นบ้านมานานแล้ว เพียงแต่ได้มีการมองไปคนละแง่ ชาวบ้านจะมองไปในด้านประโยชน์ใช้สอยแต่พวกที่อยู่ในเมืองมองไปที่ความงามทางศิลปะ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การส่งเสริมให้ประชาชนได้มองเห็นถึงความงามที่ปรากฏบนผืนผ้าจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษและมีความเกรงกลัวหากต้องสูญเสียภูมิปัญญาเหล่านั้นไป นับเป็นแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอผ้าที่เหมาะสมและใช้ได้กับกับชุมชนทุกพื้นที่ แต่การทำความเข้าใจและรับรู้ถึงคุณค่าด้านความงามในงานศิลปะเป็นเรื่องที่ละเอียด ลึกซึ้งและเป็นนามธรรมซึ่งยากต่อการประเมินวัด จึงอาจจำเป็นต้องใช้กระบวนการด้านธุรกิจและองค์ความรู้แบบสมัยใหม่มาช่วยในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยในปัจจุบันมากขึ้น

สอดคล้องกับวรรณกาญจน์ วริศเศรษฐ์ชาญ (2552 : 54-59) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ของธุรกิจ OTOP กลุ่มผลิตภัณฑ์ผ้าไหมในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสาร ผลการวิจัยพบว่า ประธานกลุ่มธุรกิจ OTOP มีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับการมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านมุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ เช่นกลุ่มส่งเสริมให้สมาชิกกลุ่มได้แสดงความคิดเห็นในการระดมความคิดเห็นใหม่ๆ ด้านการมุ่งเน้นลักษณะตลาด เช่น กลุ่มสร้างความเชื่อมั่นในการสร้างโอกาสทางการตลาดเพื่อความได้เปรียบทางการนำเสนอผลิตภัณฑ์ใหม่ และด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี เช่น กลุ่มสร้างความเชื่อมั่นในการนำแนวคิดทางเทคโนโลยี ไปทดสอบกับลูกค้าอย่าง

เหมาะสมประธานกลุ่มธุรกิจ OTOP ที่มีทุนเริ่มต้นแตกต่างกัน มีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับการมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ โดยรวม ด้านการมุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ด้านการมุ่งเน้นลักษณะตลาด และด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี ไม่แตกต่างกันประธานกลุ่มธุรกิจ OTOP ที่มีระยะเวลาในการดำเนินงาน 5-10 ปี และ 11-20 ปี มีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับการมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ด้านการมุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ มากกว่าระยะเวลาในการดำเนินงาน น้อยกว่า 5 ปีประธานกลุ่มธุรกิจ OTOP ที่มีจำนวนสมาชิกแตกต่างกัน มีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับการมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ โดยรวมและเป็นรายด้านทุกด้าน ได้แก่ ด้านการมุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ด้านการมุ่งเน้นลักษณะตลาด และด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยี ไม่แตกต่างกันประธานกลุ่มธุรกิจ OTOP ที่มีสถานที่ตั้งจังหวัดร้อยเอ็ด มีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับการมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ด้านการมุ่งเน้นลักษณะตลาด มากกว่าจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม ประธานกลุ่มธุรกิจ OTOP ที่มีสถานที่ตั้งจังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดร้อยเอ็ดมีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับการมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ด้านการมุ่งเน้นลักษณะตลาด มากกว่าจังหวัดขอนแก่น และประธานกลุ่มธุรกิจ OTOP ที่มีสถานที่ตั้งจังหวัดมหาสารคาม มีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับการมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ด้านการมุ่งเน้นลักษณะตลาด มากกว่า จังหวัดร้อยเอ็ดประธานกลุ่มธุรกิจ OTOP ที่มีปริมาณการขยายแตกต่างกัน มีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับการมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ โดยรวมและเป็นรายด้านทุกด้าน ได้แก่ ด้านการมุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ด้านการมุ่งเน้นลักษณะตลาด และด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยีไม่แตกต่างกันโดยสรุป การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ของธุรกิจ OTOP กลุ่มผลิตภัณฑ์ผ้าไหมในกลุ่มจังหวัดร้อยเอ็ดแก่นสาร อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งข้อเสนอที่ได้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางสำหรับเป็นข้อมูลในการปรับปรุง และพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของธุรกิจ OTOP และเพื่อเป็นข้อมูลในการกำหนดแผนกลยุทธ์การแข่งขันด้านผลิตภัณฑ์ ด้านบริการ ด้านบุคลากร และด้านช่องทางการจัดจำหน่าย ของธุรกิจ OTOP ให้สามารถนำไปประยุกต์พัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมให้มีประสิทธิภาพและมีการดำเนินงานที่ดีมากขึ้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การใช้แนวคิดเชิงธุรกิจมาบูรณาการร่วมกับภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน เพื่อเพิ่มทางเลือกแก่ผู้บริโภคในใช้ผลิตภัณฑ์ให้มากขึ้น จะช่วยส่งผลในด้านบวกต่อกระบวนการผลิตและการพัฒนาการผลิตผลิตภัณฑ์ของชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน หน่วยงานผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนควรมีการส่งเสริมไปในทิศทางเดียวกันอย่างจริงจัง

และสอดคล้องกับ Baah (2010 : AAT 3407433) ศึกษาการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารที่มีผลในด้านบวกต่อการตลาดของผลิตภัณฑ์ด้านสิ่งทอ โดยศึกษากรณีจากอุตสาหกรรมสิ่งทอในประเทศสหรัฐอเมริกา ผลการวิจัยพบว่า มีประเด็นหลัก ๆ 9 ข้อที่เกี่ยวกับการปรับปรุงด้านการตลาดของผลิตภัณฑ์สิ่งทอ ดังนี้ การเข้าถึงข้อมูลหรือมีการเผยแพร่ข้อมูลในตลาดของผลิตภัณฑ์สิ่งทอไปทั่วโลก, มีการบริการลูกค้าที่ดีขึ้น, สร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันโดยผลิตภัณฑ์เครือข่าย และการรับรองมาตรฐานจากหน่วยงานที่ได้รับการยอมรับ, เพิ่มตลาดโดยใช้ช่องทางอินเทอร์เน็ต, สร้างช่องทางให้สามารถเข้าถึงข้อมูลของลูกค้าได้ง่ายขึ้น, ตรวจสอบยอดอย่างสั่งซื้อและกระบวนการจัดส่งสินค้าอย่างต่อเนื่อง, ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับวัตถุดิบที่นำมาใช้ในการผลิตและตรวจสอบระดับสินค้าภายในร้านอยู่เสมอ, มีการทำนายหรือคาดการณ์สถานการณ์ล่วงหน้าอย่างแม่นยำ และมีบรรจุภัณฑ์และปิดป้ายซื้ออย่างดี ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ควรมีการใช้ทรัพยากรประเภทเทคโนโลยีสารสนเทศด้านการสื่อสารในองค์กรผู้ผลิตสินค้าด้านสิ่งทอ ควบคู่กับการใช้ทรัพยากรบุคคลในการบริการและขายผลิตภัณฑ์สู่ผู้ค้ารายย่อย และใช้เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เพื่อสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันกับ

องค์กรอื่น ๆ ในกลุ่มอุตสาหกรรมสิ่งทอในตลาดโลกที่มีการแข่งขันกันอย่างรุนแรง ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เทคโนโลยีนับเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการพัฒนาการผลิตผลิตภัณฑ์นวัตกรรมในยุคปัจจุบันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น หากชุมชนสามารถนำเทคโนโลยีมาช่วยในกระบวนการผลิตตลอดจนการถ่ายทอดความรู้ในระบบเครือข่าย และนำมาใช้เพื่อส่งเสริมด้านการตลาดให้เกิดประสิทธิภาพสูงขึ้นแล้ว ย่อมมีความได้เปรียบทางการแข่งขันเหนือกว่าชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างแน่นอน สอดคล้องกับ โลเชอร์ (Locher. 2006 : 150) ได้ศึกษาการใช้เทคโนโลยีสำหรับบูรณาการเกี่ยวกับสิ่งทอ การประมาณการด้านความต้องการเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย และการบูรณาการโดยใช้อุณหภูมิเป็น ตัวรับสัญญาณ คือการรายงานพิสูจน์ความคิดรวบยอดในการใช้เทคนิคทางเทคโนโลยี ทำให้ ประสบความสำเร็จในการเข้าถึงเทคโนโลยีที่แปลกใหม่ เกิดจากการบูรณาการเทคโนโลยีทางอิเล็กทรอนิกส์มาบูรณาการร่วมกับสิ่งทอได้สรุปเทคโนโลยีการได้ระบบสิ่งทอ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

งานวิจัยเรื่อง ผ้าไหมหางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ดังนี้

1.1 สำหรับกลุ่มผู้ผลิตงานหัตถกรรมผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา

1.1.1 ผลจากการศึกษาความเป็นมาของภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา ทำให้ได้พบว่า กลุ่มผู้ผลิตงานหัตถกรรมผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา ควรตระหนักถึงคุณค่าและสร้างการรับรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ ตลอดจนการพัฒนาการผลิตผลิตภัณฑ์ที่จะนำไปสู่การช่วยให้งานหัตถกรรม ผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา อยู่รอดและสามารถแข่งขันกับกลุ่มผู้ผลิตอื่นๆ ได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งการพัฒนานั้นจะต้องประกอบด้วย การพัฒนาทางด้านการจัดการผลิต การออกแบบ การปรับปรุงผลิตภัณฑ์ การบริหารกลุ่ม การตลาดและเงินทุน

1.1.2 ผลจากการศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา ทำให้ได้พบว่า กลุ่มผู้ผลิตงานหัตถกรรมผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา ส่วนใหญ่ผลิตผ้าไหมหางกระรอกแบบต่างคนต่างทำ ขาดการรวมตัวกัน ทำให้ในลูกค้ายังมีอำนาจในการต่อรอง แต่ถ้ามกลุ่มผู้ผลิตงานหัตถกรรมผ้าทอพื้นเมือง สามารถรวมตัวกันออกแบบผลิตภัณฑ์อย่างมีเอกลักษณ์และมีตราที่หือเป็นของตนเอง มีการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย กลุ่มผู้ผลิตงานหัตถกรรมผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา ก็จะสามารถกำหนดตลาดและกลุ่มลูกค้าเป้าหมายได้เอง ทำให้ธุรกิจสามารถดำรงอยู่ได้ในอนาคตอย่างยั่งยืน

1.2 สำหรับหน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้อง

1.2.1 ผลจากการศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา ทำให้ได้พบว่า จากการศึกษาที่กลุ่มผู้ผลิตงานหัตถกรรมผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา มีการผลิตผ้าไหมหางกระรอกแบบต่างคนต่างทำ ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา ขาดความเป็นเอกลักษณ์ ทำให้โอกาสที่กิจการจะเป็นที่ยอมรับในอนาคตเป็นไปได้ยาก เพราะยอดจำหน่ายขึ้นอยู่กับผู้สั่งซื้อในช่วงเวลานั้น ดังนั้นหน่วยงานส่งเสริมอุตสาหกรรมควรเข้ามาช่วยเหลือทางด้านนี้อย่างเป็นทางการหรือนอกระบบ หลังจากนั้นก็ควรทำการติดตามผลเป็นระยะ จนเห็นถึง

การเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา อยู่รอดได้ในอนาคตและก้าวสู่เวทีการแข่งขันในระดับประเทศต่อไป

1.2.2 ผลจากการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ทำให้ได้พบว่า กลุ่มผู้ผลิตงานหัตถกรรมผ้าไหม หางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา ยังมีความต้องการพัฒนาความรู้ความเข้าใจผ่านทาง การฝึกอบรม, การเพิ่มพูนทักษะ, การพัฒนาเทคโนโลยี, การจัดการสมัยใหม่ ดังนั้นหน่วยงานส่งเสริมอุตสาหกรรมท้องถิ่นควรให้การสนับสนุนหรือส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจทุกด้านอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ซึ่งจะช่วยให้ผู้ประกอบการสามารถยืนหยัดด้วยตนเองได้ในอนาคต แม้ในสภาวะการแข่งขันที่รุนแรงก็จะสามารถปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ค้นพบปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องต่าง ๆ เพิ่มขึ้น เพื่อเป็นประโยชน์ในการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

2.1 ควรศึกษาประเด็นทางด้านงานหัตถกรรมผ้าทอพื้นเมืองประเภทอื่น ๆ ในพื้นที่ จังหวัดนครราชสีมา เพื่อทำการเปรียบเทียบการดำเนินการ

2.2 ควรศึกษากลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมหางกระรอกในพื้นที่อำเภออื่น เพื่อเปรียบเทียบ ผลการวิจัยและกำหนดแนวทางต้นแบบในการพัฒนางานหัตถกรรมผ้าไหมหางกระรอกต่อไป

2.3 ควรศึกษากลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมหางกระรอกในพื้นที่จังหวัดอื่น เพื่อเปรียบเทียบ ผลการวิจัยและกำหนดแนวทางต้นแบบในการพัฒนางานหัตถกรรมผ้าไหมหางกระรอกต่อไป

2.4 ควรศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์ และพัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา

2.5 ควรศึกษาการพัฒนาเทคโนโลยีที่ทันสมัยเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและ พัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา

2.6 ควรศึกษาแนวทางการจัดการความรู้เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาและพัฒนาการผลิต ผ้าไหมหางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. กรมพัฒนาชุมชน. 2554.
<<http://www.cdd.go.th/Aboutu1.php>> 4 กุมภาพันธ์ 2554.
- กรมการศึกษานอกโรงเรียน. ประสบการณ์การจัดการศึกษานอกโรงเรียนอดีตถึงปัจจุบัน.
กรุงเทพฯ : รัชสีการพิมพ์, 2542.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. ร่างยุทธศาสตร์การส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน เอกสาร การประชาพิจารณ์
ณ ห้องประชุมพื้งบุญชั้น 8 สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
2547.
- กาญจนา พันธุ์ช. ข้างกับการอนุรักษ์. 2550. <[http://www.chaipat.or.th/chaipat/
decor/elephant-thtml](http://www.chaipat.or.th/chaipat/decor/elephant-thtml)> 20 สิงหาคม 2554.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. คู่มือเที่ยวเมืองไทย 2552-2553. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2552.
- . สรุปแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับจังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540.
- ขจีรัส ภิรมย์ธรรมศิริ. “ความรู้เกี่ยวกับผ้าไทย,” วารสารคหเศรษฐศาสตร์. 43(1) : 54 ;
มกราคม-เมษายน, 2543.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาส
พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. วัฒนธรรม
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดนครราชสีมา. กรุงเทพฯ :
กรมศิลปากร, 2542.
- . โครงการพัฒนาหัตถกรรมผ้าไทยในชนบท. ม.ป.ท. : สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล,
2543.
- จริยญา นวลอินทร์. ปัจจัยที่มีผลสำเร็จของโครงการกลุ่มอาชีพ OTOP กรณีศึกษาการดำเนินงาน
กลุ่มอาชีพทอผ้าไหมบ้านสร้อย หมู่ที่ 10 ตำบลจานลาน อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ.
การค้นคว้าอิสระ ปร.ม. อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2552.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. ภูมิปัญญาอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 3. อุบลราชธานี : ศิริธรรมออฟเซต,
2543.
- จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ. การบริหารงานพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2527.
- ชมพูนุช ประศาสน์เศรษฐ. การอนุรักษ์ศิลปโบราณวัตถุเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : พิมพ์ลักษณ์,
2547.
- ดวงจิตร์ ก้าวศรี. การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนการผลิตผ้าไหมแพรวาอายุเกาะบ้านโพ
อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์. การศึกษาค้นคว้าอิสระ บข.ม. มหาสารคาม :
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551.
- ติน ปรัชญพทุทธิ. การบริหารการพัฒนา ความหมาย เนื้อหา แนวทางและปัญหา. กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

- ทรงคุณ จันทจร. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในเรื่องทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ของกลุ่มชาติพันธุ์
กะเลิง. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2549.
- ทรงพันธ์ วรรณมาศ. ผ้าไทยลายอีสาน. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, 2534.
- ทัศนียา นิลฤทธิ. การพัฒนาตลาดผ้าไหมมัดหมี่ : กรณีศึกษาเส้นกรอบนอกของปราสาทศีขรภูมิ
เพื่อนำมาใช้ในการออกแบบลายสินค้า. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
เทคโนโลยีราชมงคลพระนคร, 2552.
- ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์. กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ประชาคม ประชาสังคม.
พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : คลังนาโนวิทยา, 2543.
- นาฏนภางค์ ยะวังพล. การวางแผนภาพอนาคตอุตสาหกรรมผ้าไหมมัดหมี่ อำเภอชนบท จังหวัด
ขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ บธ.ม. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2548.
- นิยพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : เอ็กซ์เปอร์เน็ท,
2550.
- ประนอม เคียนทอง. พลวัตและการปรับตัวของการสร้างเครือข่ายธุรกิจผ้าทอมือมัดหมี่ชุมชน
ไทยพวน จังหวัดลพบุรี. วิทยานิพนธ์ ศป.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
2551.
- ประไพพรรณ จารุทวี. “เย็นศิระเพราะพระบริบาลมี ปกเกล้าปกกระหม่อม,” โดมทัศน์ วารสาร
ห้องสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 25(2) : 4-5 ; กรกฎาคม-ธันวาคม, 2547.
- ประหยัด หงส์ทองคำ. การพัฒนาการเมืองโดยการปกครองส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : พาพาส,
2532.
- ปราณี เดชวิทยาพร. ผ้าไทยกับวิถีชีวิตของคนไทย. กรุงเทพฯ : แมค, 2548.
- ปรีชา อุตระกุล. ภูมิปัญญาชาวบ้านนครราชสีมา. นครราชสีมา : ศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการ
พัฒนา วิทยาลัยครูนครราชสีมา, ม.ป.ป.
- ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์. “การวางแผน ความหมาย กระบวนการและอุปสรรค,” ใน เอกสาร
ประกอบการสอนวิชา รศ.640 นโยบายสาธารณะและการวางแผน. หน้า 25.
กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2533.
- “ผ้าหางกระรอก...ความประณีตของผ้าไหมไทย,” เดลินิวส์. 8 กุมภาพันธ์ 2554.
- “แผนการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2555-2558 รัฐบาล นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร
นายกรัฐมนตรี,” (21 กันยายน 2554). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 128.
ตอนพิเศษ 108 ง. หน้า 35-36.
- “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559),” (14 ธันวาคม 2554).
ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 128. ตอนพิเศษ 152 ง. หน้า 9-17.
- พชนี จันทรสาขา และพัชรี โกมลฐิติ. ประชาพร้อมรัก อนุรักษ์มรดกไทย นิทรรศการ
เทิดพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี ณ พระที่นั่ง
อิศราวินิจฉัย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2532.
- พิทยา ว่องกุล. เครื่องมือทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2552.
- ไพรัตน์ เดชะรินทร์. การบริหารการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : กรมการพัฒนาชุมชน
กระทรวงมหาดไทย, 2524.

- ภาณุพงศ์ ข้างจะงาม. การอนุรักษ์ผ้าทอตีนจกของชาวพวน ตำบลหาดเสี้ยวอำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2552.
- มหศักดิ์ หาทวยการ. ศูนย์ส่งเสริมงานหัตถกรรมผ้าไหมปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ สด.บ. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2549.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. ผ้าทอพื้นเมืองในภาคอีสาน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.
- . ผ้าพื้นเมือง การสำรวจผู้ผลิตทั่วประเทศ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการบริหารการพัฒนา. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2545.
- มนัส พิสุทธิรัตนานนท์. สุนทรียศาสตร์เบื้องต้น. สงขลา : ภารกิจเอกสารและตำรา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2546.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน ฉบับต้นแบบ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2539.
- ยศ สันตสมบัติ. อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : ไทยอนุเคราะห์ไทย, 2525.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546.
- ลออ ไชโยธธา. ศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าไหมชุมชนตำบลโคกจานอำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. ศรีสะเกษ : มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 2551.
- ลัดดา มมตะขบ. รายงานการพัฒนาหมู่บ้าน บ้านพะจาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอดงจังหวัดนครราชสีมา. นครราชสีมา : สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอดง, 2554.
- วรุณกาญจน์ วัชรเศรษฐ์ชาญ. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ของธุรกิจ OTOP กลุ่มผลิตภัณฑ์ผ้าไหมในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสาร. การศึกษาค้นคว้าอิสระ บธ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2552.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. พจนานุกรม หัตถกรรม เครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2546.
- ศรีนวล แก้วแพรง. ความรู้เรื่องผ้าและเส้นใย. กรุงเทพฯ : แสงจันทร์การพิมพ์, 2532.
- ศิริ ผาสุก. ผ้าไหมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2544.
- ศิริญากรณ์. กลุ่มหัตถกรรมผ้าไหมบ้านดู่ แหล่งผลิตผ้าไหมทางกระรอกที่มีชื่อเสียงในจังหวัดนครราชสีมา. 2554. <<http://www.esanguide>> 4 กุมภาพันธ์ 2554.
- ศิริณา จิตต์จรัส และณิศรา ประดิษฐ์ด้วง. โครงการบูรณาการบริหารจัดการงานพัฒนาองค์กรปกครองท้องถิ่นและชุมชนโดยวิธีการดำเนินงานที่ดีที่สุด (Best Practice) เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในกลุ่มอาชีพสะพานไทยพัฒนาและกลุ่มอาชีพทำรูป ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. พระนครศรีอยุธยา : สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547.

- ศิริทิพย์ ผูกพันธ์. การสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านหัตถกรรมผ้าทอตีนจก. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548.
- ศิริรัตน์ ชันแข็ง. วัฒนธรรมองค์กรของกลุ่มทอผ้าไหมจังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2549.
- ศิริวรรณ ศิริรักวงษา. ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวไหมลายกะเหรี่ยง อำเภอบ้านคา จังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. ราชบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง, 2551.
- ศุภฤกษ์ แสนแก้ว. รายงานการพัฒนาหมู่บ้าน บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา. นครราชสีมา : สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอคง, 2554.
- ศุภชัยช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 1. ผลิตภัณฑ์ผ้าทอ หมู่ที่ 6 ตำบลเนินขาม กิ่งอำเภอเนินขาม จังหวัดชัยนาท : โครงการสนับสนุนการบันทึกและเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปีงบประมาณ 2546 กรมการพัฒนาชุมชน. สระบุรี : กรมพัฒนาชุมชน, 2546.
- สมพร เทพสิทธิธา. การพัฒนาสังคมในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2540.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. สังคมวิทยาชนบท : แนวคิดทางทฤษฎีและแนวโน้มในสังคม. กรุงเทพฯ : เอ็กซ์เปอร์เน็ท, 2550.
- สร้างสี แก้วพิจิตร. ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตผ้าไหมปักธงชัยเพื่อพัฒนาเป็นสินค้ามาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีสังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. ผ้าไทย...สายใยแห่งภูมิปัญญา...สู่คุณค่าเศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2545.
- สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แนวทางการพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์จากทุนทางวัฒนธรรมในการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549.
- สำนักงานจังหวัดนครราชสีมา. ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาจังหวัดนครราชสีมา. 1 พฤศจิกายน 2556. <<http://www.nakhonratchasima.go.th/nakhonrat/index.php?link=strategy&na=1c383cd30b7c298ab50293adfecb7b18&links=sitemap&na1=3>> 11 พฤศจิกายน 2556.
- สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดนครราชสีมา. ผู้ว่าราชการจังหวัดนครราชสีมา สร้างเอกลักษณ์การแต่งกายของข้าราชการ เพื่อส่งเสริมการแต่งกายด้วยผ้าไหม. 1 พฤศจิกายน 2556. <http://pr.prd.go.th/nakhonratchasima/ewt_news.php?nid=2257&filename=index> 11 พฤศจิกายน 2556.

- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอปักธงชัย. รายงานการพัฒนาหมู่บ้าน บ้านคู หมู่ที่ 6 ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา. นครราชสีมา : สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอปักธงชัย, 2554.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์. ลายผ้าพื้นเมืองจังหวัดกาฬสินธุ์. กาฬสินธุ์ : กาฬสินธุ์การพิมพ์, 2549 .
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. บริการข้อมูล. 20 ธันวาคม 2554. <<http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/BaseStat/basestat.html>> 4 กุมภาพันธ์ 2555.
- สุนทร สุขไทย. รายงานการวิจัยเชิงคุณภาพ การสืบสานการทอผ้าพื้นเมืองของชุมชนตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย. อุดรดิตถ์ : คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์, 2549.
- สุพัตรา สุภาพ. สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525.
- สุรียา สอนิ. ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการด้านอาชีวอนามัยและความปลอดภัยในการทำงานทอผ้า กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550.
- สุเทพ สุนทรเกษม. มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2540.
- สุภาวค์ จันทวานิช. ทฤษฎีสังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- สุรวัดดี สุรวัดดี. การอนุรักษ์ศิลปกรรม ART CONSERVATION. เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.
- เสรี พงศ์พิศ. ร้อยคำที่ควรรู้. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2547.
- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. วัฒนธรรมในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- โสภณ สุภาพงษ์. “ธุรกิจชุมชนในกระแสโลกาภิวัตน์,” ใน เอกสารประกอบการสัมมนาในโครงการปราชญ์ของแผ่นดิน ประจำปีการพัฒนา : ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ. หน้า 25-28. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2541.
- อดิศร ศรีชาติ. ภูมิปัญญาในการผลิต การแปรรูป และการจัดการผลิตภัณฑ์ผ้าแพรวา จังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2550.
- อดุลย์ คามดิษฐ์. หัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่บ้านเหล่าเหนือ อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. เลย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, 2550.
- อมรรัตน์ เกื้อกาญจน์. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านสวนจันทร์ศรี. นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยการจัดการสังคม (วจส.) และมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, 2547.
- อ้อยทิพย์ เกตุเอม, สมโพธิ์ สุดโรจประจักษ์, สุนีรัตน์ สุดโรจประจักษ์. รายงานวิจัยโครงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมหางกระรอก. นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, 2550.
- อานนท์ อากาศิรมย์. สังคมวิทยาเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : บำรุงนุกุลกิจ, 2524.
- อารีวรรณ อุ้นเจริญ. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอพื้นเมืองโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดยโสธร. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2552.

- อุดม เขยกีวงศ์ และคณะ. ศิลปะและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : แสงดาว, 2548.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภาพรวมภูมิปัญญาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์, 2544 .
- . ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์, 2546.
- Addo, Ping-Ann. “Kinship Cloth and Community in Auckland, New Zealand : Commoner Tongan Women Navigate Transnational Identity Using Traditionally-Styled Textile Wealth,” Dissertation Abstracts International. 65(3) : 1002-A ; May, 2004.
- Amaratunga, Kushali M. “Participation Towards Effective Community Development at the Village Level in Sri Lanka : The Sarvodaya Way,” Dissertation Abstracts International. 42(03) : 837; June, 2004.
- Athayde, Simone Ferreira De. “Weaving power : Displacement, Territory and Indigenous Knowledge Systems Across three Kaiabi Groups in the Brazilian Amazon,” Dissertation Abstracts International. 72(01) : unpagued ; July, 2011.
- Baah, Anthony. “Resource Communication Technology and Marketing of Textile Products : A U.S. Textile Industry Case Study,” Dissertation Abstracts International. 71(05) : unpagued ; November, 2010.
- Becker, Alyssa Cathlin. “How an Exhibit Shapes Viewers' Thoughts About Textile Conservation,” Dissertation Abstracts International. 42(01) : 34 ; February, 2004.
- Boas, Franz. Race, Language and Culture. New York : Free, 1940.
- Chan, Man Hin Eve. “Analysis of the Global Textile and Clothing Trade : An Empirical Approach,” Dissertation Abstracts International. 71(08) : unpagued ; February, 2011.
- Drake, Thelbert L. and William H. Roe. The Principalship. 3rd ed. New York : Macmillan, 1986.
- Evans, Nadine Julie. “Community Partnerships for Tourism Development : Examining Levels of Involvement in a Kenyan Case Study,” Dissertation Abstracts International. 38(04) : 906-A ; August, 2000.
- Goffman, Erving. The Presentation of Self in Everyday Life. New York : Doubleday and Company, Inc., 1959.
- Holland, C. and others. “Natural and Unnatural Silks,” Polymer. 48(12) : 3388-3392 ; June, 2007.
- Locher, Ivo Rene. Technologies for System-on-textile Intergration. Switzerland : Eidgenoessische Technische Hochschule Zuerich (Switzerland), 2006.
- Macionis, John J. Society : the Basics. N.J. : Prentice Hall, Upper Saddle River, 1998.

- Mwase, Gloria Cross. "Community Participation and Community Benefit : A Case Study of the Boston Enhanced Enterprise Community, 1994-1999," Dissertation Abstracts International. 67(02) : unpagged ; Augus, 2006.
- Rogers, Everett M. Diffusion of Innovations. 4th ed. New York : Free Press, 1995.
- Schilchting, Kimberly. "Textiles as a Reflection of Ancient and Contemporary Maya Cultures : An Interdisciplinary Unit for 6th and 7th Grade Students at John F.Kennedy Middle School. Northampton. MA. Fulbright-Hays Summer Seminars Abroad Program. 2000 (Mexico and Guatemala)," in Fulbright Hays Seminars Abroad Program, Guatemala ; Mayan Art ; Mayan Civilization ; Textiles. p. 30. Washington, DC. : Center For International Education (ED), 2000.
- Todaro, Michael P. and Smith, Stephen C. Economic Development. 8th ed. Boston : Addison-Wesley, 2003.
- Xu, Qingwen. "Resident Participation and Community Organization in China : Impacts and Consequences of China's Urban Community Services," Dissertation Abstracts International. 63(03) : 1135-A ; September, 2002.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์ ชุดที่ 1
 สำหรับกลุ่มผู้รู้ (Key Information)
 เรื่อง ผ้าไหมหางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก
 เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ ..... นามสกุล .....

อายุ ..... ปี เพศ ..... ที่อยู่ปัจจุบัน .....

.....

การศึกษาสูงสุด.....

อาชีพหรือตำแหน่ง .....

ตอนที่ 2 ความเป็นมาของภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา

1. ความเป็นมาของภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา

1.1 การผลิตผ้าไหมหางกระรอกในจังหวัดนครราชสีมาเริ่มต้น ณ หมู่บ้านใด, ปี พ.ศ. ไດ

.....

.....

.....

1.2 การผลิตผ้าไหมหางกระรอกในจังหวัดนครราชสีมา มีประวัติความเป็นมาอย่างไร

.....

.....

.....

2. มีประเพณีหรือความเชื่ออะไรบ้างที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก

ในจังหวัดนครราชสีมา

.....

.....

.....

3. มีการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาด้านการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัด นครราชสีมา อย่างไร .....

.....

.....

.....

4. ขั้นตอนในการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา (การจัดหาวัตถุดิบ, การจัดหา เครื่องมือ การฟอกไหม, การย้อมสีไหม, การทอไหม, การทำเส้นพุ่งและเส้นยืน, การคันไหม, การสืบ ไหมใส่ฟืม, การออกแบบลวดลาย, การย้อม, การทอผ้าไหม)

4.1 มีกระบวนการอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

4.2 มีขั้นตอนใดบ้างที่ยังคงทำเอง

.....

.....

.....

.....

4.2 ในแต่ละขั้นตอนใช้เวลานานเท่าใด

.....

.....

.....

.....

**ตอนที่ 3 สภาพปัจจุบันและปัญหาของการผลิตและการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนผ้าไหมทางกระรอก
จังหวัดนครราชสีมา**

5. ปัจจุบันมีการอนุรักษ์ โดยการใช้อย่างฉลาด การรักษา การถ่ายทอดและการส่งเสริมภูมิ
ปัญญาในการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา หรือไม่ อย่างไร.....

.....

.....

.....

.....

.....

6. ปัจจุบันมีการพัฒนาภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา
หรือไม่ อย่างไร.....

.....

.....

.....

.....

.....

7. ปัจจุบันมีการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา หรือไม่
อย่างไร.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 4 แนวทางการอนุรักษ์ การผลิตและการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนผ้าไหมทางกระรอกจังหวัด นครราชสีมา

8. ท่านคิดว่าควรมีแนวทางในการอนุรักษ์ ภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัด นครราชสีมา อย่างไร.....

.....

.....

.....

9. ท่านคิดว่าควรมีแนวทางในการพัฒนาภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัด นครราชสีมา อย่างไร.....

.....

.....

.....

10. ท่านคิดว่าควรมีแนวทางในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนผ้าไหมทางกระรอก จังหวัด นครราชสีมา อย่างไร.....

.....

.....

.....

11. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....

.....

.....

.....

วัน/เดือน/ปี ..... ที่ให้สัมภาษณ์

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือ

แบบสัมภาษณ์ ชุดที่ 2
 สำหรับกลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Information)
 เรื่อง ผ้าไหมหางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก
 เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลผู้ให้การสัมภาษณ์

ชื่อ ..... นามสกุล .....

อายุ ..... ปี เพศ ..... ที่อยู่ปัจจุบัน .....

.....

การศึกษาสูงสุด.....

อาชีพหรือตำแหน่ง .....

ตอนที่ 2 ความเป็นมาของภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา

1. ความเป็นมาของภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา

1.1 การผลิตผ้าไหมหางกระรอกในจังหวัดนครราชสีมาเริ่มต้น ณ หมู่บ้านใด, ปี พ.ศ. ไດ

.....

.....

.....

1.2 การผลิตผ้าไหมหางกระรอกในจังหวัดนครราชสีมา มีประวัติความเป็นมาอย่างไร

.....

.....

.....

2. มีประเพณีหรือความเชื่ออะไรบ้างที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก

ในจังหวัดนครราชสีมา

.....

.....

.....

3. มีการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาด้านการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัด นครราชสีมา อย่างไร .....

.....

.....

.....

4. ขั้นตอนในการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา (การจัดหาวัตถุดิบและ เครื่องมือ การฟอกไหม, การย้อมสีไหม, การทอไหม, การทำเส้นพุ่งและเส้นยืน, การคันไหม, การสืบไหมใส่ฟืม, การออกแบบลวดลาย, การย้อม, การทอผ้าไหม)

4.1 มีกระบวนการอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

4.2 มีขั้นตอนใดบ้างที่ยังคงทำเอง

.....

.....

.....

.....

4.2 ในแต่ละขั้นตอนใช้เวลานานเท่าใด

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 สภาพปัจจุบันและปัญหาของการอนุรักษ์ การผลิตและการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนผ้าไหม
ทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา

5. ปัจจุบันมีการอนุรักษ์ โดยการใช้อย่างฉลาด การรักษา การถ่ายทอดและการส่งเสริมภูมิ
ปัญญาในการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา หรือไม่ อย่างไร.....

.....

.....

.....

.....

.....

6. ปัจจุบันมีการพัฒนาภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา
หรือไม่ อย่างไร.....

.....

.....

.....

.....

.....

7. ปัจจุบันมีการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา หรือไม่
อย่างไร.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 4 แนวทางการอนุรักษ์ การผลิตและการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนผ้าไหมทางกระรอกจังหวัด นครราชสีมา

8. ท่านคิดว่าควรมีแนวทางในการอนุรักษ์ ภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัด นครราชสีมา อย่างไร.....

.....

.....

.....

9. ท่านคิดว่าควรมีแนวทางในการพัฒนาภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัด นครราชสีมา อย่างไร.....

.....

.....

.....

10. ท่านคิดว่าควรมีแนวทางในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนผ้าไหมทางกระรอก จังหวัด นครราชสีมา อย่างไร.....

.....

.....

.....

11. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....

.....

.....

.....

วัน/เดือน/ปี ..... ที่ให้สัมภาษณ์

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือ

แบบสัมภาษณ์ ชุดที่ 3
 สำหรับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General Information)
 เรื่อง ผ้าไหมหางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก
 เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลผู้ให้การสัมภาษณ์

ชื่อ ..... นามสกุล .....

อายุ ..... ปี เพศ ..... ที่อยู่ปัจจุบัน .....

.....

การศึกษาสูงสุด.....

อาชีพหรือตำแหน่ง .....

ตอนที่ 2 ความเป็นมาของภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา

1. ความเป็นมาของภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมหางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา

1.1 การผลิตผ้าไหมหางกระรอกในจังหวัดนครราชสีมาเริ่มต้น ณ หมู่บ้านใด, ปี พ.ศ. ไດ

.....

.....

.....

1.2 การผลิตผ้าไหมหางกระรอกในจังหวัดนครราชสีมา มีประวัติความเป็นมาอย่างไร

.....

.....

.....

2. มีประเพณีหรือความเชื่ออะไรบ้างที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมหางกระรอก

ในจังหวัดนครราชสีมา

.....

.....

.....

3. มีการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาด้านการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัด นครราชสีมา อย่างไร .....

.....

.....

.....

4. ขั้นตอนในการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา (การจัดหาวัตถุดิบและ เครื่องมือ การฟอกไหม, การย้อมสีไหม, การทอไหม, การทำเส้นพุ่งและเส้นยืน, การคันไหม, การสืบไหมใส่ฟืม, การออกแบบลวดลาย, การย้อม, การทอผ้าไหม)

4.1 มีกระบวนการอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

4.2 มีขั้นตอนใดบ้างที่ยังคงทำเอง

.....

.....

.....

.....

4.2 ในแต่ละขั้นตอนใช้เวลานานเท่าใด

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 สภาพปัจจุบันและปัญหาของการอนุรักษ์ การผลิตและการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนผ้าไหม
ทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา

5. ปัจจุบันมีการอนุรักษ์ โดยการใช้อย่างฉลาด การรักษา การถ่ายทอดและการส่งเสริมภูมิ
ปัญญาในการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา หรือไม่ อย่างไร.....

.....

.....

.....

.....

.....

6. ปัจจุบันมีการพัฒนาภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา
หรือไม่ อย่างไร.....

.....

.....

.....

.....

.....

7. ปัจจุบันมีการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา หรือไม่
อย่างไร.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 4 แนวทางการอนุรักษ์ การผลิตและการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนผ้าไหมทางกระรอกจังหวัด นครราชสีมา

8. ท่านคิดว่าควรมีแนวทางในการอนุรักษ์ ภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัด นครราชสีมา อย่างไร.....

.....

.....

.....

9. ท่านคิดว่าควรมีแนวทางในการพัฒนาภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัด นครราชสีมา อย่างไร.....

.....

.....

.....

10. ท่านคิดว่าควรมีแนวทางในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนผ้าไหมทางกระรอก จังหวัด นครราชสีมา อย่างไร.....

.....

.....

.....

11. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....

.....

.....

.....

วัน/เดือน/ปี ..... ที่ให้สัมภาษณ์

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือ

แบบสังเกต
สำหรับกลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป
เรื่อง ผ้าไหมทางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาการผลิต
เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา

ชื่อ-นามสกุล ผู้ถูกสังเกต ..... เพศ .....

สถานที่สังเกต .....

รูปแบบของการสังเกต ( ) แบบมีส่วนร่วม ( ) แบบไม่มีส่วนร่วม

รายการที่สังเกต

1. ....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ข้อคิดเห็นเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

.....

.....

.....

.....

วัน/เดือน/ปี ..... ที่สังเกต

แบบบันทึกการประชุมสนทนากลุ่ม (Focus groups)
เรื่อง ผ้าไหมทางกระรอก : การอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมทางกระรอก
เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	ประเด็นข้อคำถาม	บันทึกข้อสนทนาผู้เข้าร่วมประชุม	หมายเหตุ
1	ความเป็นมาของภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมทางกระรอกจังหวัดนครราชสีมา		
2	มีการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาด้านการผลิตผ้าไหมทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมาอย่างไร		

ลำดับที่	ประเด็นข้อคำถาม	บันทึกข้อเสนอแนะผู้เข้าร่วมประชุม	หมายเหตุ
3	<p>ขั้นตอนในการผลิตผ้าไหม ทางกระรอก จังหวัดนครราชสีมา (การจัดหาวัตถุดิบ, การจัดหา เครื่องมือ การฟอกไหม, การย้อมสี ไหม, การทอไหม, การทำเส้นพุ่ง และเส้นยืน, การคั้นไหม, การ สีไหมใส่ฟืม, การออกแบบ ลวดลาย, การย้อม, การทอผ้าไหม)</p> <p>3.1 ปัจจุบันมีกระบวนการอย่างไร</p> <p>3.2 มีขั้นตอนใดบ้างที่ยังคงทำเอง</p> <p>3.3 ในแต่ละขั้นตอนใช้เวลานาน เท่าใด</p> <p>3.4 ปัจจุบันมีปัญหาในการผลิต ผ้าไหมทางกระรอก จังหวัด นครราชสีมา อย่างไรบ้าง</p>		
4	<p>ท่านคิดว่าควรมีแนวทางในการ อนุรักษ์การผลิตผ้าไหมทางกระรอก เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัด นครราชสีมา อย่างไร</p>		

ลำดับที่	ประเด็นข้อคำถาม	บันทึกข้อเสนอแนะผู้เข้าร่วมประชุม	หมายเหตุ
5	ท่านคิดว่าควรมีแนวทางในการพัฒนาการผลิตผ้าไหมหางกระรอกเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา อย่างไร		
6	ข้อเสนอแนะอื่น ๆ		

บันทึกเพิ่มเติม

.....

.....

ลงชื่อ.....ผู้บันทึก
(.....)

ภาคผนวก ข
รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

- กัญญา วันทา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 15 กันยายน 2555.
- กัณฑา สันต์ชัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 7 กันยายน 2555.
- กาสี แวมมิ่ง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 8 กันยายน 2555.
- เกสร ช่วยไธสง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2555.
- คำเกียง เกลี้ยงกลาง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 15 กันยายน 2555.
- ดอกไม้ แนนโส เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 16 กันยายน 2555.
- ดำเนิน พิมพ์กลาง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2555.
- เต็ม หมั่นกิจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 13 กันยายน 2555.
- เต็มสิริ ธนานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ร้านสายเจริญไหมไทย ตำบลโพธิ์กลาง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม 2555.
- ทองดี ปิระเก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 15 กันยายน 2555.
- นิยม เทศขารี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย หมู่ 6 ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2555.
- บัวฝน เผือกศักดิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2555.
- บุญทัน มุงแฝงกลาง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 16 กันยายน 2555.
- บุญผา ศรีจันทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 16 กันยายน 2555.

- บิวลา อำไธสง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2555.
- ปฎิภาณ ภักดีแก้ง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 13 กันยายน 2555.
- ประไพ ศิริบุญคุณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ศูนย์การเรียนรู้บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2555.
- ประสงค์ คอนพัลสงค์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ศูนย์หม่อนไหม อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2555.
- ผ่น ชาติกระโทก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2555.
- พรพนา ประทุมฝาง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2555.
- พัชนี แสนหล้า เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 8 กันยายน 2555.
- พุดม คำมี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2555.
- พิมพ์ร ตาไธสง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2555.
- มา คำคูลี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2555.
- ลอง ศิริบุญคุณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 15 กันยายน 2555.
- ละเอียด สุทธิ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 7 กันยายน 2555.
- ลิ่ง เกียงมี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2555.
- วันดี บุญทองโท เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2555.
- ศาสตราวุธ คำสุข เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านดู่ ตำบลเมืองปัก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2555.
- ศิริลักษณ์ คำคูลี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านห้วยทราย ตำบลหนองมะนาว อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 16 กันยายน 2555.

อุไรวรรณ แคนหนอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านพะงาดเหนือพัฒนา ตำบลขามสมบูรณ์ อำเภอดง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่
13 กันยายน 2555.

เอี่ยม โลหากาศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล เป็นผู้สัมภาษณ์,ที่บ้านห้วยทราย
ตำบลหนองมะนาว อำเภอดง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 8 กันยายน 2555.

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาวระวีวรรณ กิจโรจน์สกุล
วันเกิด	วันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2500
สถานที่เกิด	อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 290 ถนนสนามกีฬากลาง ซอย 2 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา 30000
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	ครู
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย ถนนมิตรภาพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา 30000
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2515	มัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนสุนารีวิทยา ถนนมิตรภาพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
พ.ศ. 2524	ประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษมัธยม (พ.ม.) กระทรวงศึกษาธิการ
พ.ศ. 2527	ปริญญาครุศาสตรบัณฑิต (ค.บ.) สาขาวิชาสังคมศึกษา วิทยาลัยครูนครราชสีมา
พ.ศ. 2557	ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

